

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКИ УНИВЕРЗИТЕТ

Департман криминалистике

Ана С. Мутавџић

**ПЛАЋЕНИШТВО У ОРУЖАНИМ СУКОБИМА У
ИНОСТРАНСТВУ КАО САВРЕМЕНИ
БЕЗБЕДНОСНО-КРИМИНАЛИСТИЧКИ ПРОБЛЕМ**

Докторска дисертација

Београд, 2026.

UNIVERSITY OF CRIMINAL INVESTIGATION AND POLICE STUDIES

Criminalistics Department

Ana S. Mutavdžić

**Mercenaries in armed conflicts abroad as a
contemporary security and criminalistic problem**

Doctoral dissertation

Belgrade, 2026.

Ментор: *проф. др Саша Мијалковић*, редовни професор на Криминалистичко-полицијском универзитету, Департман криминалистике.

Чланови комисије за оцену докторске дисертације:

- *проф. др Горан Бошковић*, редовни професор на Криминалистичко-полицијском универзитету, Департман криминалистике, *председник комисије*;

- *проф. др Срђан Милашиновић*, редовни професор на Криминалистичко-полицијском универзитету, Департман криминалистике, *члан*;

Проф. др Ивана Бодрожич, ванредни професор на Криминалистичко-полицијском универзитету, Департман криминалистике, *члан*;

- *проф. др Горан Матић*, ванредни професор Универзитета Унион – “Никола Тесла” и директор Канцеларије Савета за националну безбедност и заштиту тајних података Републике Србије, *члан*;

- *доц. др Марија Поповић Манчевић*, доцент на Криминалистичко-полицијском универзитету, Департман криминалистике, *члан*.

Датум одбране:

Изјаве захвалности

Ова докторска дисертација није само резултат научног рада, већ је и сведочанство једног дугог, захтевног и дубоко личног пута. Пута који је био испуњен сумњама и одрицањима, али изнад свега – подршком, поверењем и разумевањем људи без којих ово истраживање не би било могуће.

Посебну и искрену захвалност дугујем свом ментору, проф. др Саши Мијалковићу, на стручном вођству и подршци у научног раду, као и на поверењу које ми је указао током целокупног процеса израде ове докторске дисертације. Вера у мој научни развој и континуирано охрабрење били су ми снажан ослонац у тренуцима личних дилема и стрепњи. Његове конструктивне критике имале су значајну улогу у обликовању мог научног приступа. Велика ми је част и истинско задовољство што је управо проф. др Саша Мијалковић био мој ментор на овом научног путу, не само због његових изузетних научних квалитета, већ и због интегритета и људског приступа који су обележили цео овај процес.

Посебну захвалност упућујем и колегиници доц. др Марији Поповић Манчевић, на искреној подршци, разумевању и колегијалној сарадњи у научног раду. Њене речи охрабрења и професионална подршка помогле су ми да разумем да су стрпљење и преиспитивања саставни део научног пута, и биле су значајан подстицај да истрајем у тренуцима када је било најтеже.

Највећу и најдубљу захвалност дугујем својој породици, која је све време била моја сигурност и мој ослонац.

Моја деца – Хелена, Василије и Луција – (били) су моја највећа инспирација, моји највећи “научни саботери” и, истовремено, најјачи разлог да не одустанем. Њихово вешто коришћење сваког мог одсуства за све оно што иначе “не може када је мама у близини” често је служило као подсећање да постоји свет изван пасуса, фуснота и рокова. Управо тај њихов свет, пун смеха, несташлука и живота, помагао ми је да у тренуцима умора склоним напетост у страну, променим фокус и да се раду вратим са више снаге, стрпљења и смисла.

Моја највећа захвалност припада мајци Славици, која ми је кроз цео живот најпоузданији ослонац и мој светионик. Њена подршка није увек била тиха и нежна – напротив, понекад је подразумевала и строги мајчински поглед, подигнути тон и недвосмислену поруку да се започето мора довршити. Управо та комбинација љубави, снаге и непоколебљиве вере у мене учила ме је истрајности и одговорности, али ми је истовремено поставила и најтежи задатак – тежи и од самог доктората – да се непрестано трудим да макар делом будем својој деци оно што је она мени.

Посебну захвалност дугујем и свекрви Стојанки, на искреној, несебичној и постојаној подршци током целог овог процеса. Њена спремност да буде уз мене, да помогне, разуме и олакша свакодневне обавезе, представљала је драгоцен ослонац у тренуцима када је терет био највећи. Њена доброта, стрпљење и истинска брига имају за мене посебну вредност.

Неизмерну захвалност дугујем свом супругу Веселину, на разумевању и стрпљењу које ми је непрекидно пружао. Његова смиреност и често шаљиво констатовање да је “већ годинама ожењен студенткињом”, олакшавали су читав процес и били ненаметљиви ослонац који је представљао изузетно важан део мог истрајавања до самог краја.

Захваљујем се и свим пријатељима, колегама и осталим члановима породице, који су остали уз мене и онда када ме често није било – физички и духом. Захваљујем се јер су разумели и поштовали тишину, одсуство и умор и никада нису престали да верују у мене.

Ова докторска дисертација посвећена је свим женама које, између науке, породице и професионалних обавеза, често стављају себе на последње место, али ипак не одустају од знања и сопственог пута.

Плаћеништво у оружаним сукобима у иностранству као савремени безбедносно-криминалистички проблем

Сажетак: Плаћеништво је сложен феномен који прати оружане сукобе од најранијих облика организованог ратовања до савременог доба, прилагођавајући се политичким, безбедносним и економским околностима сваке историјске епохе. Иако се облици његовог испољавања мењају, плаћеништво као плаћено учешће у оружаним сукобима изван матичне државе остаје трајан изазов за међународну и националну безбедност. Истовремено, недовољно је научно истражен, због чега изазива бројне контроверзе у научним, стручним, политичким и дипломатским круговима.

С тим у вези, у дисертацији се анализира појам плаћеништва и развој плаћеништва кроз историју, од старог и средњег века до савремених оружаних сукоба, са посебним освртом на његове модерне облике. Разматрају се начини регрутовања, ангажовања и финансирања плаћеника у условима савремених хибридних и асиметричних ратова.

Посебна пажња посвећена је односу плаћеништва и приватних војних компанија, њиховим доминантним обележјима, типологијама и улогама у савременим конфликтима. Такође, у истраживању се теоријски и практично сагледава међународноправни положај плаћеника, као и решења кривичноправног инкриминисања учешћа у рату или оружаном сукобу у иностранству у националном кривичном законодавству Републике Србије, као и упоредна решења у бившим југословенским републикама.

Уз то, посебно се проблематизују криминалистички аспекти откривања, разјашњавања и доказивања плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела, и указује се на специфичности криминалистичког поступања у пракси, као и на значај координисаног деловања субјеката националног система безбедности.

Емпиријска анализа судске праксе и институционалних искустава, као и ставова грађана указује на недостатке правног система и безбедносне ризике које учешће у иностраним оружаним сукобима може да представља по друштво и државу.

Коначно, у закључним разматрањима указује се на потребу и дају се препоруке за унапређење правне регулативе и јачање превентивних и репресивних криминалистичких и безбедносних механизма у сузбијању савременог плаћеништва.

Кључне речи: Плаћеништво, плаћеници, приватне војне компаније, оружани сукоби, рат, међународна безбедност, национална безбедност.

Научна област: Науке безбедности; Криминалистичке науке.

Ужа научна област: Безбедносне науке; Криминалистичка тактика, методика и оператива.

Mercenaries in armed conflicts abroad as a contemporary security and criminalistic problem

Abstract: Mercenarism is a complex phenomenon that has accompanied armed conflicts from the earliest forms of organized warfare to the modern era, adapting to the political, security, and economic circumstances of each historical epoch. Although the forms of its manifestation have changed, mercenarism, understood as paid participation in armed conflicts outside one's home state, remains a persistent challenge to international and national security. At the same time, it has not been sufficiently researched in scientific terms, which is why it generates numerous controversies in academic, professional, political, and diplomatic circles.

In this regard, the dissertation analyzes the concept of mercenarism and the development of mercenarism throughout history, from antiquity and the Middle Ages to contemporary armed conflicts, with particular emphasis on its modern forms. The methods of recruitment, engagement, and financing of mercenaries in the context of contemporary hybrid and asymmetric warfare are examined.

Special attention is devoted to the relationship between mercenarism and private military companies, their dominant characteristics, typologies, and roles in modern conflicts. Furthermore, the research provides both a theoretical and practical examination of the international legal status of mercenaries, as well as criminal-law solutions for the incrimination of participation in war or armed conflict abroad within the national criminal legislation of the Republic of Serbia, along with comparative solutions in the former Yugoslav republics.

In addition, particular emphasis is placed on the criminalistic aspects of detecting, clarifying, and proving mercenarism and related criminal offenses, highlighting the specific features of criminalistic practice, as well as the importance of coordinated action among the entities of the national security system.

An empirical analysis of judicial practice, institutional experiences, and public attitudes indicates deficiencies in the legal system and the security risks that participation in foreign armed conflicts may pose to society and the state.

Finally, the concluding considerations emphasize the need for and provide recommendations aimed at improving the legal framework and strengthening preventive and repressive criminalistic and security mechanisms in combating contemporary mercenarism.

Keywords: Mercenarism, Mercenaries, Private Military Companies, Armed Conflicts, War, International Security, National Security.

Scientific field: Security Sciences; Criminalistic Sciences.

Scientific subfield: Security Studies; Criminalistics tactics, methods of criminal investigation and crime investigation operations.

САДРЖАЈ

Увод	1
МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	9
1. Проблем истраживања	9
2. Предмет истраживања	11
3. Циљеви истраживања	14
4. Полазне тезе у истраживању	14
5. Методе истраживања	16
6. Научни и друштвени допринос истраживања	19
ПЛАЋЕНИШТВО У ОРУЖАНИМ СУКОБИМА У ИНОСТРАНСТВУ КАО САВРЕМЕНИ БЕЗБЕДНОСНО-КРИМИНАЛИСТИЧКИ ПРОБЛЕМ	21
I Појмовно одређење рата и плаћеништва	21
1. Појам ратова и оружаних сукоба	22
1.1. Појам рата и оружаних сукоба у историјској перспективи старог и средњег века	23
1.2. Поимање рата и оружаних сукоба – нови век и савремено доба	26
2. Класификација ратова и оружаних сукоба	29
2.1. Стране у оружаном сукобу	35
2.1.1. Регуларне војске – борци	35
2.1.2. Добровољци	38
2.1.3. Плаћеници	40
3. Појмовно одређење плаћеништва и дистинкција од сличних појава	42
3.1. Појам плаћеништва и плаћеника	42
3.1.1. Административне дефиниције плаћеника	44
3.1.2. Академске дефиниције плаћеника	49
3.2. Дистинкција плаћеника од сродних појава	51
3.2.1. Плаћеници и страни (терористички) борци	52

3.2.2. Плаћеници и учесници у рату или оружаном сукобу у страниј држави.....	58
3.2.3. Плаћеници и добровољци.....	61
3.2.4. Плаћеници и екстремисти	62
3.2.5. Плаћеници и деца војници (борци)	64
II Развој плаћеништва кроз историју.....	70
1. Плаћеништво у Старом веку	70
1.1. Плаћеништво у Египту и Картагини.....	70
1.2. Плаћеништво у Античкој Грчкој.....	72
1.3. Плаћеништво у старом Риму	74
2. Плаћеништво у Средњем веку	75
2.1. Француске “слободне компаније”	76
2.2. Италијански кондотијери	77
2.3. Швајцарски плаћеници.....	78
2.4. Плаћеници у средњовековној Србији	80
3. Плаћеништво у Новом веку.....	83
3.1. “ <i>Ad hoc</i> ” плаћеници.....	85
3.1.1. Плаћеници у Конгу	85
3.1.2. Плаћеници у Анголи	87
3.1.3. Плаћеници у Сијера Леонеу	89
3.1.4. Плаћеници у сукобима на простору некадашње Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.....	90
3.1.4.1. Плаћеници на територији Косова и Метохије у периоду 1998–1999. године	93
3.2. Плаћеници као саставни део редовних оружаних снага	95
3.2.1. Француска Легија странаца	95
3.2.2. Непалске Гурке.....	97
3.2.3. Зелене беретке	99

III Ангажовања плаћеника у савременим оружаним сукобима.....	102
1. Регрутовање плаћеника.....	103
1.1. Огласи у средствима јавног информисања.....	105
1.2. Лични контакти.....	109
1.3. Предаторско регрутовање.....	114
2. Ангажовање (коришћење/употреба) плаћеника.....	120
2.1. Директно учествовање плаћеника у оружаним сукобима.....	121
2.2. Обезбеђење личности и инфраструктуре, обучавање и војно оспособљавање, логистички и други послови плаћеника у оружаним сукобима.....	123
2.3. Сајбер плаћеници.....	125
3. Финансирање плаћеника.....	129
4. Обука плаћеника.....	135
IV Плаћеници и приватне војне компаније.....	140
1. Настанак приватних војних компанија.....	142
2. Појам, типологије и обележја приватних војних компанија.....	144
3. Најпознатије приватне војне компаније у свету.....	153
3.1. Executive Outcomes.....	154
3.2. Blackwater (Blackwater U.S.A).....	156
3.3. MPRI – Military Professional Resources Incorporated.....	158
3.4. Вагнер група (Вагнер) – <i>Wagner group (Wagner)</i>	161
4. Стандарди и регулативе приватних војних и безбедносних компанија на међународном нивоу.....	165
4.1. Документ из Монреа (<i>The Montreux Document</i>).....	167
4.2. Међународни Кодекс понашања за пружаоце приватних безбедносних услуга (<i>International Code of Conduct for Private Security Service Providers</i>).....	170
V Осврт на плаћеништво у међународном и националном праву.....	174
1. Статус плаћеника у актима међународног права.....	174
1.1. Хашке конвенције.....	175

1.2. Женевске конвенције	176
1.3. Конвенција о елиминацији плаћеника у Африци	181
1.4. Конвенција против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника.....	186
1.5. Резолуције Уједињених нација којима је обухваћено питање плаћеника до доношења Конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника из 1989. године.....	191
2. Плаћеништво у законодавству Републике Србије	192
2.1. Инкриминисање ратовања у иностранству у Кривичном закону Републике Србије.....	194
2.1.1. Учествовање и организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страни држави (чл. 386а и 386б КЗ РС).....	195
2.1.2. Разлози “за” и “против” инкриминисања ратовања у иностранству..	199
3. Плаћеништво у упоредном законодавству бивших југословенских република	203
VI Криминалистичко и кривично-правно сузбијање плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела у Републици Србији	209
1. Субјекти националног система безбедности специјализовани за сузбијање плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела.....	210
1.1. Министарство унутрашњих послова	211
1.2. Безбедносно-информативна агенција	213
1.3. Војне службе безбедности	215
1.4. Правосудни органи	216
1.5. Остали субјекти националног система безбедности	217
2. Криминалистичка методика откривања, разјашњавања и доказивања плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела	218
2.1. Откривање кривичних дела.....	219
2.2. Разјашњавање и доказивање кривичних дела	225
VII Емпиријско истраживање.....	236
1. Анализа пресуда Вишег суда у Београду	238
1.1. Пресуде Вишег суда у Београду донете у вези члана 386а КЗ РС	239

1.2. Пресуда Вишег суда у Београду донета у вези члана 386б КЗ РС.....	254
1.3. Закључна разматрања у вези пресуда Вишег суда у Београду.....	256
2. Анализа експертских интервјуа са представницима Вишег јавног тужилаштва у Београду.....	262
2.1. Полна, старосна, етничка и верска структура процесуираних лица.....	262
2.2. Регрутовање, одлазак и повратак са иностраних ратишта.....	263
2.3. Обука, ангажовање и активности учесника у страним оружаним сукобима.....	263
2.4. Кривични поступци, казнена политика и безбедносни аспекти	264
2.5. Закључна разматрања у вези експертских интервјуа	265
3. Анализа ставова грађана о учесницима у страним оружаним сукобима.....	266
3.1. Резултати истраживања.....	267
3.1.1. Лична својства испитаника	268
3.1.2. Питања која се непосредно односе на учеснике у страним оружаним сукобима	269
3.2. Закључна разматрања у вези анкетног испитивања	285
Закључак.....	289
Литература	294
Прилози	326
Биографија аутора	340

Попис коришћених скраћеница са значењем

КЗ РС – Кривични законик Републике Србије

ЗКП РС – Законик о кривичном поступку Републике Србије

БИА – Безбедносно-информативна агенција Републике Србије

ВБА – Војнобезбедносна агенција (Министарства одбране Републике Србије)

ВОА – Војнообавештајна агенција (Министарства одбране Републике Србије)

ЦИА – Централна обавештајна агенција Сједињених Америчких Држава (*CIA – Central Intelligence Agency*)

Еуропол – Агенција Европске уније за сарадњу у области спровођења закона (*Europol – European Union Agency for Law Enforcement Cooperation*)

Интерпол – Међународна организација криминалистичке полиције (*Interpol – International Criminal Police Organization*)

МУП – Министарство унутрашњих послова Републике Србије

НАТО – Северноатлантски савез (*North Atlantic Treaty Organization*)

СФРЈ – Социјалистичка Федеративна Република Југославија

УН – Уједињене нације (*United Nations*)

ЕУ – Европска унија (*European Union*)

ОВК – Ослободилачка војска Косова (терористичка организација албанских сепаратиста на Косову и Метохији)

ВЈТ – Више јавно тужилаштво у Београду

Радна група УН за коришћење плаћеника – Радна група за коришћење плаћеника као средства за кршење људских права и спречавање остваривања права народа на самоопредељење (*Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination*)

Међународна конвенција УН – Конвенција против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника (*International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries*)

Афричка конвенција – Конвенција о елиминацији плаћеника у Африци (*OAU Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa*)

Први допунски протокол – Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава међународних оружаних сукоба (Протокол I) (*Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*)

Попис табела, слика и других илустрација

Табеле:

Табела 1. Компаративна анализа три категорије учесника у страним оружаним сукобима–плаћеници, страни терористички борци и страни борци (стр. 57).

Табела 2. Компаративна анализа две категорије учесника у страним оружаним сукобима–плаћеници и учесници у рату или оружаном сукобу у страниј држави (стр. 60).

Табела 3. Компаративна анализа две категорије учесника у страним оружаним сукобима–плаћеници и добровољци (стр. 62).

Табела 4: Табеларни приказ броја донетих судских одлука Вишег суда у Београду у анализираном периоду, по кривичним делима (стр. 239).

Табела 5: Приказ полне и старосне структуре испитаника (стр. 268).

Табела 6: Приказ одговора на питање “Да ли Вам је познато да је неко из ваше околине узео учешће у оружаном сукобу у иностранству?” (стр. 270).

Табела 7: Приказ одговора на питање “На који начин сте за то (учествовање неког лица у страном оружаном сукобу) сазнали?” (стр. 271).

Табела 8: Приказ одговора на питање “Да ли знате ко доминира у полној структури учесника у оружаним сукобима у иностранству?” (стр. 273).

Табела 9: Приказ одговора на питање “Да ли знате каква је старосна структура учесника у оружаним сукобима у иностранству?” (стр. 274).

Табела 10: Приказ одговора на питање “Да ли знате ко доминира у етничкој структури учесника у оружаним сукобима у иностранству?” (стр. 275).

Табела 11: Приказ одговора на питање “Каква је, према Вашем мишљењу, верска структура учесника у оружаним сукобима у иностранству?” (стр. 278).

Табела 12: Приказ одговора на питање “Шта, према Вашем мишљењу, највише мотивише у оружаним сукобима у иностранству?” (стр. 280).

Табела 13: Приказ одговора на питање “Да ли знате на која страна ратишта највише одлазе грађани из Ваше околине?” (стр. 281).

Табела 14: Приказ одговора на питање “Да ли Вам је познато да је учествовање у страном оружаном сукобу забрањено и да представља кривично дело према кривичном законодавству Републике Србије од 2014. године?” (стр. 283).

Табела 15: Приказ одговора на питање “Да ли сматрате да повратници са страних ратишта могу да угрозе безбедност државе и њених грађана?” (стр. 284).

Слике:

Слика 1: Да Винчијев приказ Кондотијера (стр. 78).

Слика 2: Слика Паје Јовановића из 1900. године - “Прокламација Душановог законика” (стр. 82).

Слика 3: Странци у војскама у 18. веку (стр. 84).

Шеме:

Шема 1: Приказ најчешће употребљаваних термина који се користе да опишу актере приватне војне индустрије (стр. 145).

Шема 2: Подела приватне војне индустрије према Сингеру (стр. 147).

Шема 3: Подела приватне војне индустрије према Авант (стр. 149).

Графикони:

Графикон 1: Графички приказ времена које су осуђени за кривично дело из члана 386а КЗ РС провели у оружаном сукобу (стр. 258).

Графикон 2: Графички приказ санкција које су изречене осуђенима за кривично дело из члана 386а КЗ РС (стр. 260).

Графикон 3: Графички приказ броја донетих пресуда Вишег суда у Београду за учињено кривично дело из члана 386а КЗ РС, по годинама (стр. 261).

Увод

Иако је један од најсложенијих, најдинамичнијих, најризичнијих и најактуелнијих феномена савременог међународног безбедносног окружења, плаћеништво није продукт модерних сукоба. Наиме, најамничке формације постоје од античких времена, преко средњовековних плаћеничких војски, све до модерних облика ангажовања приватних војних и безбедносних компанија и структура у савременим конфликтима. Евидентна је експанзија и све веће присуство у међународним и транснационалним безбедносним токовима, при чему се њени облици континуирано трансформишу, прилагођавају асиметричним и хибридним сукобима, интернационализованим конфликтима и новим технологијама ратовања. Прилагодљивост управо омогућава плаћеништву да функционише у зонама које надлежни органи тешко могу да регулишу и контролишу, а класичне дефиниције и позитивни нормативни документи често не могу адекватно да обухвате.

Без обзира на то што се, у међународном и националном правном дискурсу, плаћеништво формално третира као недопустив облик учешћа у оружаним сукобима, стварна природа обима и садржаја појма плаћеништва остаје недовољно јасна и прецизна. Последица су “сиве” зоне у регулативи и имплементацији, као и отежано праћење и санкционисање свих актера плаћеништва.

Плаћеништво најчешће окупира пажњу истраживача из области безбедносних наука, криминалистике, политикологије, права и међународних односа. Међутим, доступни емпиријски и теоријски фондови знања и даље су скромни и информативно ограничени.

На међународном плану, плаћеништво је делимично инкриминисано Конвенцијом Уједињених нација против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника из 1989. године. Упркос несумњивом нормативном значају овог документа, његова практична ефикасност и даље је ограничена, пре свега услед изостанка јасних механизма контроле и санкционисања у случају непоштовања, као и ратификације од стране малог броја држава.

На националном нивоу, плаћеништво је забрањено кроз универзалну кривичноправну инкриминацију која забрањује учешће грађана у страним оружаним сукобима, имајући за циљ да спречи ангажовање лица у активностима ван територије Републике Србије које могу угрожавати националну безбедност.

Треба истаћи и то да у Републици Србији до сада нису спроведена значајнија научна истраживања плаћеништва (изузев једне докторске дисертације из 1987. године)¹, што наглашава ограниченост емпиријских и теоријских сазнања у оквиру националног контекста. Овај недостатак свеобухватних студија чини плаћеништво феноменом који захтева мултидисциплинарни приступ, спајање теоријских и практичних перспектива, као и систематску анализу правних, безбедносних и политичких импликација. Истовремено, свако истраживање је и научно и друштвено оправдано.

Докторска дисертација обухвата неколико кључних сегмената и конципирана је тако да прикаже свеобухватну и систематску анализу феномена плаћеништва у савременим оружаним сукобима, са посебним освртом на његове безбедносне, правне и криминалистичке аспекте. Аутор у овом раду настоји да, кроз теоријско-нормативни и емпиријски приступ, одреди основне облике, узроке и последице ове појаве, као и да укаже на изазове са којима се суочавају надлежни државни органи у процесу њеног сузбијања.

У *првом поглављу*, систематски се разматрају историјски и савремени приступи дефинисању ратова и оружаних сукоба, укључујући различите класификације и типологије које омогућавају разумевање динамике и природе конфликта.

Посебна пажња посвећена је идентификацији страна у оружаним сукобима, од регуларних војски до добровољаца и плаћеника, како би се пружио јасан преглед улога и одговорности различитих актера у ратним и параратним ситуацијама. Овакав приступ треба да омогући схватање контекста у којем плаћеништво функционише и да укаже на његову улогу у ширем спектру војних и политичких феномена.

Анализа административних и академских дефиниција плаћеника је усмерена ка стварању јасног теоријског оквира и терминолошке прецизности, неопходних за даље истраживање. Истовремено, у овом поглављу се утврђује детаљна дистинкција плаћеника од сродних појава, као што су добровољци, страни борци, екстремисти и деца војници, уз наглашавање разлике у мотивима, правном статусу и начину деловања у оружаним сукобима.

У збиру, ово поглавље треба да обезбеди терминолошку прецизност и концептуалну јасноћу, што ће послужити као основа за даље анализе безбедносних, правних,

¹ Јеличић, Б. (1987). *Плаћеници у савременим међународним и унутрашњим сукобима*, Докторска дисертација, Универзитет у Београду: Правни факултет.

криминалистичких и емпиријских аспеката плаћеништва. На овај начин поставља се темељ за систематско и интегрисано проучавање феномена у наредним деловима дисертације.

У другом поглављу, о развоју плаћеништва кроз историју, разматра се еволуција овог феномена од Старог века до савременог доба, истичући континуитет и променљивост улога плаћеника у различитим временским и геополитичким оквирима.

Анализа Старог века обухвата ангажовање плаћеника у Египту, Картагини, Античкој Грчкој и Риму, са нагласком на мотивима, организацији и значају плаћеника у ратним стратегијама тог периода.

Разматрање Средњег века односи се на Француске слободне компаније, Италијанске кондотијере, Швајцарске плаћенике, као и на плаћенике у средњовековној Србији, указујући на промену правног и социјалног контекста у коме су деловали.

Истраживање Новог века фокусира се на два главна облика ангажовања плаћеника: “*ad hoc*” плаћеници у различитим афричким конфликтима, укључујући Конго, Анголу и Сијера Леоне, као и на плаћенике који делују као интегрални део редовних оружаних снага, попут Француске Легије странаца, Непалских Гурки и америчких Зелених беретки.

Такође, посебна пажња је посвећена изучавању плаћеника у оружаним сукобима на простору некадашње Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, са нагласком на ангажовање плаћеника на територији Косова и Метохије у периоду 1998–1999. године.

Циљ је да се овим поглављем допринесе разумевању трансформације плаћеништва кроз време, идентификацији различитих типова и улога плаћеника, као и увиђању начина на који политички, социјални и правни оквири утичу на њихово ангажовање. Овако конципираним поглављем дисертације ствара се историјска и концептуална основа за даљу анализу савременог плаћеништва.

Треће поглавље је структурирано тако да пружи свеобухватну анализу ангажовања плаћеника у савременим оружаним сукобима. Њиме су обухваћени сви сегменти плаћеништва – од регрутовања, преко обуке, до финансирања и коришћења. Односно, структура поглавља тенденциозно прати назив Конвенције Уједињених нација против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника, која је још увек најрелевантнији правни акт којим је инкриминисано плаћеништво на међународном нивоу.

У овом поглављу спроводи се систематска анализа различитих начина регрутовања плаћеника, као што су огласи у средствима јавног информисања, неформалне мреже личних контаката и предаторски облици регрутовања, са циљем да се идентификују доминантне праксе и потенцијални ризици оваквог ангажовања. Предаторски начин регрутовања је посебно опасан модел ангажовања плаћеника, јер се заснива на злоупотреби социјалне, економске и психолошке рањивости појединаца, при чему се регрутовање спроводи путем манипулације, обмане и прикривеног насиља.

Осим тога, анализирају се и различите форме коришћења плаћеника, од директног учешћа у оружаним сукобима до обављања подржавајућих функција као што су обезбеђење личности и инфраструктуре, обучавање и логистика. Такође, истакнути су и савремени видови деловања као што су сајбер плаћеници. Појава сајбер плаћеника је посебан изазов у савременим оружаним и хибридни сукобима, јер се њихове активности реализују у дигиталном простору кроз сајбер нападе, информационе операције и друге облике неконвенционалног деловања. Ова категорија плаћеника је и даље недовољно разматрана у научној литератури, док постојећи међународноправни акти, осмишљени у контексту класичних оружаних сукоба, не пружају адекватан нормативни оквир за њихово обухватање и правну квалификацију.

У овом поглављу се, такође, указује на специфичне начине финансирања плаћеништва у савременим оружаним сукобима. Анализа савремених механизма финансирања плаћеника од изузетног је значаја, јер се све чешће реализује посредством приватних војних и безбедносних компанија, посредничких правних лица и нетранспарентних финансијских канала, укључујући и експлоатацију природних ресурса попут нафте, гаса, руде и других стратешких сировина, али и кроз различите облике немонетарне компензације. Плаћеници се данас неретко награђују политичким и правним уступцима, као што су помиловања од извршења кривичних санкција и стицање држављанства, као и други облици институционалне заштите. Наведени модели финансирања и компензације, услед своје сложености и прикривености, битно одступају од класичних облика плаћеништва, што доводи до озбиљних потешкоћа у примени важећих међународноправних инструмената

Значајан део поглавља посвећен је и обуци плаћеника. Наиме, обука плаћеника је један од кључних сегмената плаћеничке активности, будући да омогућава стицање оперативних, тактичких и техничких способности неопходних за њихово ангажовање у оружаним сукобима. Иако међународноправни акти не садрже јасну и свеобухватну дефиницију радњи које се подразумевају под обуком, познати случајеви плаћеништва указују на то да

управо овај сегмент може послужити као важан основ за рано препознавање плаћеничких активности.

Очекује се да овај део истраживања омогући систематско разумевање савремених облика плаћеништва, њихове сложености и варијабилности, као и да обезбеди основ за даље безбедносне и правне анализе у наредним поглављима. На овај начин, поглавље поставља темељ за процену утицаја плаћеништва на савремене ратове и конфликте, наглашавајући потребу за јасном регулативом и контролом овог феномена. Такође, наведени детаљи “делинквентске тактике и технике” су значајни за конципирање криминалистичке методике откривања, расветљавања и доказивања кривичних дела у вези са плаћеништвом, чему је посвећено шесто поглавље дисертације.

Поглавље четири, које носи назив “Плаћеници и приватне војне компаније”, посвећено је анализи феномена плаћеништва у савременим оружаним сукобима, при чему је посебна пажња усмерена на развој и деловање приватних војних компанија.

У првом делу поглавља сагледава се настанак првих приватних војних компанија, уз осврт на варијабле њиховог развоја, као што су приватизација безбедности и глобализација.

Након тога, разматрају се типологије и карактеристике приватних војних компанија (укључујући оперативне, консултантске и логистичке фирме), као и њихови специфични организациони и правни аспекти.

У овом поглављу су, такође, представљане неке од најзначајнијих приватних војних компанија у свету (*Executive Outcomes, Blackwater, MPRI* и *Wagner group*), илуструјући њихов историјат, делатности, географско присуство и утицај на савремене конфликте.

Завршни део поглавља посвећен је анализи међународних стандарда и прописа који се односе на рад приватних војних компанија, са фокусом на Документ из Монреа и Међународни Кодекс понашања за пружаоце приватних безбедносних услуга.

На крају, циљ је да се у овом поглављу пружи целокупна слика о структури, деловању и правној позицији приватних војних компанија, што чини основу за уочавање сличности и разлика између класичног плаћеништва и савремених облика приватних безбедносних структура. Такође, анализа релевантних међународноправних аката који се односе на приватне војне компаније има за циљ да нагласи њихов значај али и потребу да буду правно обавезујући, односно да истакне неопходност ефикасније правне регулативе и етичких стандарда у овој области.

Пето поглавље дисертације садржи систематску анализу правног статуса плаћеника, како на међународном, тако и на националном нивоу. Првим делом поглавља разматра се регулатива плаћеништва у актима међународног права, укључујући Хашке и Женевске конвенције, у оквиру којих су дати најранији међународноправни стандарди и полазне норме које се, директно или индиректно, односе на питање плаћеништва и правни статус лица ангажованих у оружаним сукобима ван редовних оружаних снага. Такође, детаљно се анализирају Конвенција о елиминацији плаћеника у Африци и Конвенција Уједињених нација против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника, са циљем да се критички сагледају њихова решења, укаже на добре стране, али и на њихове недостатке и ограничену примењивост у контексту савремених облика плаћеништва.

Други део петог поглавља посвећен је националном законодавству. У фокусу је анализирање норми Кривичног законика (члан 386а – Учествовање у рату или оружаној сукобу у иностранству и 386б – Организовање учествовања у рату или оружаној сукобу у иностранству) којима је инкриминисано ратовање у иностранству, а тиме посредно – и плаћеништво.

Такође, у овом делу, разматрају се и упоредни прописи у законодавствима бивших југословенских република, чиме се омогућава систематско уочавање сличности и разлика у приступима инкриминисања плаћеништва у законодавствима држава које су географски и историјски повезане, које су у прошлости чиниле заједничку државну целину и које се данас суочавају са упоредивим безбедносним изазовима у погледу учешћа својих држављана у савременим оружаним сукобима, пре свега у Сирији и у Украјини.

Сврха овог дела дисертације је да покаже у којој мери постојећи међународноправни инструменти и национална кривичноправна решења заиста обухватају појаву плаћеништва у садашњем контексту, које облике ефикасно санкционишу, а који остају ван њиховог нормативног домета. Посебна пажња је усмерена на анализу конвенцијских решења и националних инкриминација, ради уочавања њихових предности, слабости и практичних домаћаја у суочавању са савременим облицима плаћеничких активности, при чему се изведени закључци могу искористити као полазна основа за формулисање предлога за унапређење и иновативно обликовање будућих законодавних решења у овој области.

Поглавље шест – “Криминалистичко и кривично–правно сузбијање плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела у Републици Србији”, усмерава пажњу на национални систем безбедности и процедуре које омогућавају ефикасно откривање, разјашњавање и доказивање плаћеничких активности.

У првом делу поглавља истичу се кључни субјекти овог система, укључујући Министарство унутрашњих послова, Безбедносно–информативну агенцију, војне службе безбедности, правосудне органе и друге релевантне институције, са циљем да се прикаже њихова улога, надлежности и међусобна координација у генералној и криминалистичкој превенцији, сузбијању и правосудном санкционисању плаћеништва.

Други део поглавља је фокусиран на криминалистичку методику, при чему се разматрају оперативне процедуре и истражне стратегије у откривању, разјашњавању и доказивању кривичних дела, чиме се илуструје интегрисани и координирани приступ националног система у пракси.

Циљ овог поглавља дисертације је да се пружи свеобухватан увид у изазове сузбијања плаћеништва на националном нивоу, као и у могуће институционалне и нормативне одговоре на ову појаву, са посебним освртом на улогу и надлежности субјеката националног система безбедности који су непосредно усмерени на откривање, разјашњавање и доказивање плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела. Истовремено, овим поглављем настоји се да се допуни постојећи корпус научних сазнања из области криминалистичке методике и кривичноправне реакције, имајући у виду то да у домаћој научној литератури до сада није постојала систематизована анализа криминалистичког и кривичноправног одговора на плаћеништво и са њим повезаних кривичних дела. Тиме се овим радом прави значајна разлика у односу на досадашња истраживања. На тај начин, ово истраживање тежи да постави теоријску и практичну основу за даља научна разматрања, али и за унапређење постојећих механизма превенције и сузбијања ове специфичне форме криминала.

Последње, *седмо поглавље* дисертације садржи резултате емпиријског истраживања и усмерено је ка добијању детаљног увида у практичне импликације плаћеничких активности у националном контексту.

Истраживање се састоји из три међусобно комплементарне компоненте. Прва компонента обухвата анализу пресуда Вишег суда у Београду које су донете у кривичним поступцима који су спроведени против учинилаца кривичног дела из члана 386а и 386б КЗ РС. Циљ је био да се идентификују карактеристике кривичних дела, учинилаца и изречених кривичних санкција, чиме се добија конкретан увид у постојећу судску праксу. Друга компонента обухвата анализу експертског интервјуа спроведеног са представницима Вишег јавног тужилаштва у Београду. Трећа компонента односи се на перцепцију јавности, која је испитана путем анкете и пружа информације о ставовима и сазнањима грађана о

учествовању појединаца у страним оружаним сукобима (и о плаћеништву), као и о последицама тих активности по националну безбедност. Тиме је омогућен увид у професионалне оцене интервјуисаних, које су засноване на непосредном учествовању у спроведеним кривичним поступцима поводом учествовања у страним оружаним сукобима, са освртом на карактеристике учинилаца ових кривичних дела, начине извршења кривичних дела и адекватност примене законодавних решења, као и на њихову практичну ефикасност у смислу постизања сврхе санкције.

Комбиновањем ова три аспекта, поглавље не само да продубљује теоријско разумевање феномена, већ и отвара пут за практичне интервенције и превентивне мере, остављајући простор за даља истраживања и иновације у поступању према плаћеничким активностима.

Дакле, циљ ове дисертације је да пружи детаљан и систематизован увид у феномен плаћеништва у међународном контексту, али и да укаже на његове националне импликације.

С обзиром на то да су страна и (нарочито) домаћа литература о плаћеништву оскудне, циљ истраживања је био и да се допринесе комплетирању и систематизовању научних сазнања о плаћеништву и да се сачини научна база за даља истраживања. Истовремено, резултати истраживања подстичу и предлажу потенцијалне практичне интервенције, као што су превентивни програми, информисање јавности и развој стратегија за спречавање и откривање плаћеничких активности, доприносећи на тај начин унапређењу националне и међународне безбедности, како у ратним, тако и у мирнодопским условима.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

1. Проблем истраживања

Плаћеништво у оружаним сукобима у иностранству је један од најсложенијих савремених безбедносних, криминалистичких и кривичноправних изазова, јер “извире” на пресеку међународног ратног и хуманитарног права, безбедносне, кривичноправне и криминалистичке праксе и науке. Иако није нова појава, савремени облици плаћеништва, условљени глобализацијом, транснационалним кретањем људи, приватизацијом сектора безбедности и еволуцијом оружаних сукоба, довели су до значајних промена у начинима регрутовања, организовања, финансирања и деловања плаћеника, као и у реакцији националног система безбедности и међународних безбедносних и кривичноправних механизма.

Упркос томе, у постојећој научној и стручној литератури не постоји јединствен и свеобухватан приступ дефинисању плаћеништва, и нису до краја јасни, прецизни и обухватни ни обим, нити садржај појма ове безбедносне појаве. Такође, у Републици Србији, не постоји обимнији и обухватан корпус научних знања у овој области, којим би феномен плаћеништва био сагледан на свеобухватан и систематичан начин. Изузев неколицине појединачних радова и једног докторског истраживања из 1987. године, у домаћој научној заједници није познато да је након тога написан научни рад који је у целини посвећен анализи плаћеништва као посебног безбедносног, правног и феномена значајног из аспекта криминалистике. Овакво стање указује на изражен научни вакуум, имајући у виду то да је реч о појави која је истовремено изузетно сложена, динамична и мултидисциплинарна, те захтева интегрисани приступ који обједињује правну, безбедносну, политиколошку и криминалистичку анализу.

Не постоји ни јасно разграничење овог феномена од сродних појава, као што су страни борци, добровољци и припадници приватних војних и безбедносних компанија, а посебно инострани терористички борци. Додатни проблем је и неуједначена и често недовољно ефикасна кривичноправна регулатива, како на међународном, тако и на националном нивоу, што отежава идентификацију, доказивање и процесуирање кривичних дела повезаних са плаћеништвом.

Најзад, не постоји ни јединствена теоријски уобличена криминалистичка методика откривања, расветљавања и доказивања кривичних дела у вези са плаћеништвом.

Криминалистичка обрада кривичних дела у вези са плаћеништвом махом се заснива на постојећим праксама криминалистичког сузбијања тероризма и ратних злочина.

Посебну димензију проблема чини недовољна интеграција криминалистичких сазнања и оперативне праксе у научну анализу плаћеништва, што се огледа у ограниченом броју емпиријских истраживања о профилу лица укључених у плаћеничке активности, њиховим мотивационим варијаблама, каналима регрутовања и повратним безбедносним ризицима по државе порекла. Изостанак таквих анализа умањује могућност развоја адекватних механизма превенције, раног откривања и сузбијања ове појаве.

Проблем истраживања црпи се из потребе за систематским и интердисциплинарним сагледавањем плаћеништва у оружаним сукобима у иностранству као савременог безбедносно-криминалистичког проблема, са циљем да се утврде његове кључне карактеристике, безбедносни, правни и криминалистички аспекти, као и импликације по националну и међународну безбедност, те да се предложе унапређени модели кривичноправног и криминалистичког реаговања.

Наиме, плаћеништво је феномен који се одликује изразитом варијабилношћу и способношћу трансформације, те прилагодљивошћу савременим облицима оружаних сукоба и ратовања, укључујући асиметричне конфликте, хибридне претње и деловање приватних војних и безбедносних компанија. Управо ова адаптивност и флуидност отежавају његово јасно и обухватно сагледавање, дефинисање, нормативно инкриминисање и практично санкционисање, што додатно усложњава питање правне и кривичноправне одговорности актера укључених у овакве активности. У научној литератури и пракси, одговорност плаћеника, као и субјеката који их регрутују, финансирају или користе, често остаје нејасна, селективно примењивана или потпуно измештена из домена ефикасне контроле.

На међународном плану, плаћеништво је и даље само делимично нормативно инкриминисано, пре свега кроз Конвенцију Уједињених нација против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника (из 1989. године). Иако је овај документ значајан корак у покушају унификације приступа овом проблему, његова практична примена остаје ограничена, с обзиром на то да Конвенција не садржи ефикасне механизме надзора, контроле нити санкционисања држава које је не примењују или је примењују делимично. Последице, плаћеништво наставља да егзистира у сивој зони између формалне забране и фактичке толеранције, што додатно подрива међународноправни поредак и колективну безбедност.

Из аспекта националног законодавства, плаћеништво је забрањено инкриминацијом учествовања у страним оружаним сукобима, односно нормама кривичног законодавства Републике Србије, садржаним у члановима 386а и 386б Кривичног законика (*Учествовање у рату или оружаном сукобу у страниј држави* и *Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страниј држави*). Овим законским решењима настоји се регулисати и санкционисати ангажовање лица у страним ратним и оружаним сукобима, али се истовремено препознаје сложеност саме појаве, па се прилично неодређеном формулацијом законских одредаба практично обухватају различити облици деловања и мотивисања за учествовање у таквим активностима.

Дакле, проблем истраживања може се исказати следећим истраживачким питањима:

1. *Која су доминантна феноменолошка обележја (кључне карактеристике и форме испољавања) и последице (ризици и штете) плаћеништва у оружаним сукобима у иностранству по националну и међународну безбедност?*
2. *Да ли постојећи кривичноправни и криминалистички механизми реаговања на плаћеништво у оружаним сукобима у иностранству у потпуности омогућавају његово ефикасно сузбијање и које су могућности њиховог унапређења?*
3. *На који начин институционална реакција, с једне, и информисаност грађана, с друге стране, доприносе целовитом сагледавању безбедносних ризика повезаних са плаћеништвом?*

2. Предмет истраживања

Позната је изрека да је “историја света заправо историја ратовања и сукобљавања”. Рат је најдеструктивнији облик оружаног сукоба. У ужем значењу, то је међународни оружани сукоб најмање две државе ради насилног остварења политичког или другог интереса. У ширем и неправом значењу, ратом се сматрају и озбиљни немеђународни оружани сукоби унутар државе (народноослободилачки, антиколонијални или грађански рат) као и оружани сукоби који превазилазе државне границе, где учествује субјект који није држава (нпр. квазидржава, велика терористичка организација).

Ратове воде војске. Али, у њима учествују и нерегуларне формације (добровољачке и плаћеничке паравојске) и појединци (авантуристи, патриоте, радикализовани борци, терористи, плаћеници). *Прелиминарно*, предмет овог истраживања је плаћеништво у оружаним сукобима у иностранству и ефекти по националну и међународну безбедност, као и криминалистички одговор служби безбедности Републике Србије.

Плаћеници нису припадници регуларних војски и, према одредбама међународног хуманитарног права, немају право на статус борца. Први допунски протокол уз Женевске конвенције (члан 47) и Конвенција Уједињених нација против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника дефинишу плаћенике као лица која су регрутована за борбу у оружаном сукобу, мотивисана личном користи, којима је обећана материјална накнада знатно већа од оне коју примају борци сличног ранга, нису држављани стране у сукобу, нити имају пребивалиште на територији коју контролише страна у оружаном сукобу; такође, они нису припадници оружаних снага, нити су послати од стране треће државе. Свако регрутовање, коришћење, финансирање или обука плаћеника је кривично дело.

Кривични законик Републике Србије инкриминише учествовање у рату или оружаном сукобу у иностранству (члан 386а) и организовање таквог учествовања (члан 386б). Први случај односи се на држављане Србије који учествују у страним оружаним сукобима као војници или паравојници, а други на оне који врбују, организују, обучавају или финансирају учеснике.

Конкретније, *прелиминарно, предмет истраживања* су: појавни облици савременог плаћеништва у оружаним сукобима у иностранству; последице по националну безбедност, што подразумева и безбедност грађана и међународнобезбедносни аспект “живота” државе, као и криминалистичка и правосудна реакција служби безбедности и правосудних органа на плаћеништво, односно перцепција и ставови грађана о учесницима у оружаним сукобима у иностранству.

Операционално, предмет истраживања су етиолошка, феноменолошка и последична димензија, те криминалистичка реакција специјализованих јединица Министарства унутрашњих послова, Безбедносно–информативне агенције, Војнобезбедносне агенције на кривична дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностранству и Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у иностранству; одговор специјализованих органа Вишег јавног тужилаштва у Београду и Вишег суда у Београду на овај безбедносни изазов и претњу; као и резултати добијени анкетирањем јавности.

Полазна основа теоријског одређења предмета истраживања је поимање рата, односно савремених оружаних сукоба као претње људској, националној и међународној безбедности, и плаћеника као све чешћих актера савремених оружаних сукоба.

Појмови плаћеништво, као и плаћеници, детаљно су анализирани и описани у њиховим основним облицима и дистанцирани од сличних појава, и то из аспеката безбедности,

криминалистике и права. Изузетно је значајно постављање граница између онога што јесте плаћеништво и оних појава које су по форми сличне (нпр. страни терористички борци, добровољци, екстремисти и други), а суштински су различите. Ово стога што се неретко дешава то да плаћеници, у циљу избегавања одговорности или блажег санкционисања, за себе тврде да се боре за одређену страну у сукобу као добровољци, односно да се на зарађеној територији налазе из других мотива – туристички, због школовања и сл.

Ово истраживање обухватило је и историјску димензију плаћеништва, са тенденцијом да се укаже на то да није реч о појави новијег датума, већ о једном од најстаријих занимања. Стога су идентификоване и описане варијације у облицима постојања, начину ангажовања, односно у употреби и финансирању плаћеника од првих оружаних сукоба до данас.

Фокус безбедносног аспекта истраживања усмерен је ка манифестовању плаћеништва: на које се све начине ангажују плаћеници – који су модели регрутовања; како се плаћеници користе, односно за које “послове” се ангажују; из којих средстава и на који начин се финансирају и којим врстама обука се оспособљавању за учешће у оружаним сукобима. Овај део истраживања тенденциозно је конципиран тако да следи структуру најрелевантнијег међународноправног акта о плаћеништву – Конвенције Уједињених нација против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника.

Плаћеништво је у савременим условима постало занимање. То показује корпоративна димензија коју поприма последњих неколико деценија, од када су на међународној безбедносној сцени почеле да се појављују бројне приватне војне компаније. Оне постају значајан актер готово свих оружаних сукоба. С тим у вези, истражени су врста и природа ангажовања неких од најпознатијих приватних војних компанија данас, указано је на њихову улогу и утицај који имају у савременим оружаним сукобима и истакнута је неопходност постојања правнообавезујуће регулативе у приватном сектору безбедности.

Истовремено, указано је не релевантне документе међународног права, као и на одредбе националног кривичног законодавства Републике Србије, односно на њихове недостатке, правне празнине и указано је на неопходност ревидирања, како би били применљиви у контексту савременог плаћеништва.

Како је због недавних искустава са тероризмом, оружаном побуном и оружаном агресијом, подручје Републике Србије погодно за регрутовање плаћеника, истраживањем је указано на значај националног система безбедности у супротстављању плаћеништву. У том смислу, истражена је криминалистичка улога и кривичноправна реакција органа безбедности:

Министарства унутрашњих послова, Безбедносно-информативне агенције и Војнобезбедносне агенције, као и правосудних органа у очувању националне безбедности од потенцијалног угрожавања плаћеничком активношћу, односно од потенцијалног угрожавања активностима плаћеника који се враћају са иностраних ратишта.

Дакле, у овом делу је формирана база знања на основу које се, кроз будућа истраживања, може унапредити криминалистичка методика откривања, расветљавања и доказивања учествовања лица у оружаним сукобима у иностранству, посебно у улози плаћеника. Осим тога, може имати и нарочит значај за будућа истраживања у области криминалистичке превенције угрожавања националне безбедности активностима плаћеника.

3. Циљеви истраживања

Општи циљ овог истраживања је свеобухватно сагледавање феномена плаћеништва у савременим оружаним сукобима, са посебним освртом на његове правне, безбедносне и криминалистичке аспекте, као и на изазове у погледу утврђивања одговорности и ефикасности постојећих механизма сузбијања.

Посебни циљеви истраживања су:

1. утврђивање појмовног, нормативно–инкриминаторног и теоријског оквира плаћеништва и сродних и повезаних појава;
2. разграничење плаћеништва од сродних појава (страни борци, добровољци, приватне војне компаније, инострани терористички борци);
3. анализа међународноправне регулативе и националне кривичноправне регулативе;
4. сагледавање безбедносних аспеката (регрутовање, коришћење, финансирање, обука плаћеника, последице ангажовања плаћеника);
5. сагледавање криминалистичких аспеката (откривање, расветљавање и доказивање плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела);
6. анализа постојеће националне судске праксе и ставова носилаца правосудне функције;
7. анализа ставова грађана о безбедносним ризицима плаћеништва, и
8. предлагање мера за унапређење кривичноправног и криминалистичког реаговања.

4. Полазне тезе у истраживању

По свом обиму, садржају и циљевима, ово је *експлоративно истраживање*, прво истраживање овог типа код нас. У оквиру њега се истражује појава која је непознаница

безбедносној теорији и пракси, па је неопходно утврдити *“шта је уопште плаћеништво и који и какви проблеми постоје у вези са плаћеништвом и у вези са међународном и националном друштвеном реакцијом на плаћеништво”*, чиме се ствара база за нова истраживања. Дакле, фонд научног знања у области безбедности, криминалистике и кривичноправне реакције по овој теми је изузетно скроман или не постоји. Стога је и циљ овог истраживања спознаја феномена плаћеништва, чији ће резултати бити основа за будућа истраживања и генерисање будућих истраживачких хипотеза.

Како се у истраживањима експлоративног карактера, по правилу, хипотезе ни не постављају, а ако се и постављају оне су више усмеравајућег и описног, него информативног карактера и карактера могућег одговора на истраживачко питање које је садржано у проблему истраживања, уместо класичних хипотеза, у истраживању се кренуло од више теза.

Општа теза од које се креће у овом истраживању јесте та да *појавни облици савременог плаћеништва на ратиштима и у другим оружаним сукобима у иностранству имају директне последице по националну безбедност, што подразумева и безбедност грађана и међународнобезбедносни аспект “живота” државе, те да су криминалистичка и правосудна реакција служби безбедности и правосудних органа, подржани неформалном друштвеном реакцијом на плаћеништво пресудни инструменти државне реакције на овај вид криминалитета, који се мора у континуитету унапређивати.*

Конкретније, *плаћеништво у оружаним сукобима у иностранству је сложен и недовољно ефикасно инкриминисан безбедносно–криминалистички проблем, чије сузбијање захтева унапређење кривичноправне регулативе и криминалистичке праксе, при чему је институционално–нормативна реакција на плаћеништво полазна основа за разумевање проблема плаћеништва и ризика које оно носи по безбедност, а ставови грађана значајни су за адекватну и свеобухватну друштвену реакцију на безбедносне ризике повезане са плаћеништвом.*

Општа теза операционализована је са више *посебних теза*:

1. Недовољно јасне дефиниције плаћеништва ограничавају разликовање плаћеника од сродних појмовних категорија (добровољци, страни борци, екстремисти, деца војници), што отежава ефикасно санкционисање;
2. Бројне различите форме савременог плаћеништва (директно учешће у борбама, обезбеђивање личности и објеката, логистика, обука, сајбер активности), спутавају напоре органа безбедности, криминалистичку обраду и правосудну реакцију;

3. Неприлагођеност националног кривичног законодавства (члан 386а и 386б КЗ РС) обиму и садржају савремених облика плаћеништва, смањује ефикасност криминалистичке обраде и кривичног процесуирања;
4. постојећи механизми криминалистичког откривања и доказивања учешћа лица у страним оружаним сукобима нису увек адекватни за идентификацију и санкционисање плаћеника;
5. ангажовање плаћеника посредством приватних војних компанија “легаллизује” плаћеништво и укључује могућност избегавања контроле државних органа и међународних организација;
6. унапређењем кривичноправне регулативе повећаће се ефикасност криминалистичке и правосудне праксе у спречавању и санкционисању плаћеничких активности, и
7. безбедносна култура и ставови грађана значајна су варијабла адекватне и свеобухватне друштвене реакције на безбедносне ризике повезане са плаћеништром.

5. Методе истраживања

Комплексност истраживања захтевала је примену више истраживачких метода.

На првом месту, примењена је метода анализе садржаја, како малобројних домаћих, тако и нешто бројнијих страних релевантних писаних извора. Методом (пре свега квалитативне) анализе садржаја истражени су, дакле, научни и стручни радови домаћих и иностраних аутора (укупно 347), као и међународни и национални правни прописи, документи међународних организација и државних органа (укупно 75), али и медијски и други писани извори (укупно 59).

Посебна пажња је посвећена анализи садржаја правосудних докумената, тачније пресудама Вишег суда у Београду, које су донете у кривичним поступцима спроведеним поводом извршених кривичних дела из члана 386а и 386б КЗ РС. Анализирани су укупно 33 пресуде, и то 32 пресуде које су донете у вези кривичног дела Учествовање у рату или оружаној сукобу у страниј држави (чл. 386а КЗ РС) и једна пресуда у вези кривичног дела Организовање учествовања у рату или оружаној сукобу у страниј држави (чл. 386б КЗ РС). Ове пресуде су прибављене у поступку остваривања права на слободан приступ информацијама од јавног значаја, и обухватају период од октобра 2014. године (односно од момента ступања на правну снагу Закона о изменама и допунама Кривичног законика којим су у национално кривично законодавство инкорпорирани два кривична дела којима се домаћим држављанима забрањује учешће у страним оружаним сукобима) до маја 2024.

године, с обзиром да је захтев упућен у јуну 2024. године.² Дакле, овај узорак је потпуни, јер су обухваћени сви постојећи релевантни истраживачки извори.

Пријавом докторске дисертације и планом истраживања било је предвиђено да се спроведе *метода испитивања*, путем *анкете* (и интервјуа), те је Криминалистичко-полицијски универзитет, за потребе овог истраживања, упутио структуриране анкетне упитнике Министарству унутрашњих послова, Безбедносно-информативној агенцији и Војнобезбедносној агенцији.

Међутим, одговори ових субјеката безбедности су или изостали или нису били афирмативни. Односно, Министарство унутрашњих послова и Војнобезбедносна агенција су доставили одговор у којем наводе да нису у могућности да одговоре на упућени захтев, док је одговор Безбедносно-информативне агенције у потпуности изостао.

Дакле, планирано је да се *методом испитивања*, техником анкетања, посредством структурираних анкетних упитника, анкетира *потпуни обухват испитаника* (тзв. *попис*), који би укључио све службенике Службе за борбу против тероризма у Министарству унутрашњих послова (20 испитаника), Безбедносно-информативне агенције (10 испитаника) и Војнобезбедносне агенције (10 испитаника) који су непосредно ангажовани на пословима сузбијања појава плаћеништва, односно учествовања у оружаним сукобима у иностранству. С обзиром на то да се пословима који су усмерени на откривање, расветљавање и доказивање ових активности бави релативно мали број припадника националних служби безбедности, узорак је репрезентативан. Наведени упитници су садржали 20 питања.³

Такође, идејном скицом дисертације предвиђено је и анкетање *узорка области*, где би се анкетирали полицијски службеници са територије 27 подручних полицијских управа (по 10 испитаника, укупно 270), а који би били одабрани као тзв. *квота узорак*, од стране надлежних руководиоца подручних полицијских управа, у складу са датим упутствима истраживача, настојећи да узорак буде ваљан и што репрезентативнији. Ови упитници су садржали 12 питања (и разликовали су се у односу на претходно наведене анкете).⁴

² Одговор Вишег суда у Београду на захтев за слободан приступ информацијама од јавног значаја СУ II бр. 17А 111/24 од 19.06.2024. године, у делу "Прилози".

³ Анкетни упитник припремљен за припаднике Службе за борбу против тероризма МУП РС, Безбедносно-информативне агенције и Војнобезбедносне агенције, у делу "Прилози".

⁴ Анкетни упитник припремљен за припаднике Подручних полицијских управа МУП РС, у делу "Прилози".

С обзиром да за планирано истраживање нисмо добили сагласност наведених субјеката безбедности, били смо принуђени да променимо истраживачки приступ и да анкетирамо грађане, при чему је обухват испитаника обухватао:

1. *случајни узорак*, одашиљањем *Google* анкете (дељењем линка анкете путем мејла или апликација за комуницирање на мобилном телефону – *Viber* и *WhatsApp*), који је касније комбинован са:
2. *узорком “снежних грудви”*, тако што су почетни испитаници, након попуњавања анкете, исту анкету прослеђивали новим испитаницима које су сами бирали.

Анкетни упитник је садржао 12 питања, од којих су се 2 односила на биофизиолошке карактеристике испитаника (пол и године живота), а преосталих 10 питања на проблем и предмет истраживања.⁵ Због ограничености времена, али и због лакше статистичке обраде података, испитивање је заустављено на 1.000 испитаника. Свакако, узорак се сматра репрезентативним.

Осим технике анкетирања, била је предвиђена и техника интервјуисања. Због тога је Криминалистичко-полицијски универзитет упутио и захтев за спровођење експертског интервјуа са представницима Вишег суда у Београду и Вишег јавног тужилаштва у Београду.

Конкретно, планом истраживања је предвиђено да се *методом испитивања*, кроз *структурирани и слободни интервју*, обави експертски разговор са тужиоцима и судијама који су специјализовани и који су учествовали у спровођењу кривичних поступака против лица која су окривљена за кривична дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностранству (чл. 386а КЗ РС) и за Организовање учествовања у рату или у оружаном сукобу у иностранству (386б КЗ РС).

План спровођења структурираног интервјуа је садржао 18 конкретних питања, док се слободни (неструктурирани) интервју базирао на питањима која су се наметнула током структурираног интервјуа, као и на питањима на чију важност су указали испитаници.⁶

За разлику од Вишег суда у Београду, чији је одговор на захтев за спровођење интервјуа у потпуности изостао, Више јавно тужилаштво у Београду је позитивно одговорило на захтев

⁵ Анкетни упитник припремљен за грађане Републике Србије, у делу "Прилози".

⁶ План интервјуа припремљен за представнике Вишег суда у Београду и Вишег јавног тужилаштва у Београду, у делу "Прилози".

Криминалистичко-полицијског универзитета. Два експертска интервјуа обављена су са двоје представника Вишег јавног тужилаштва, и то једним вишим јавним тужиоцем и једним замеником вишег јавног тужиоца, 9. маја 2024. године, у просторијама Вишег јавног тужилаштва у Београду (и тај интервју је тонски снимљен).

С обзиром на релативно мали број, пре свега, спроведених кривичних поступака за наведена кривична дела, и самим тим, још мањи број тужилаца и судија који су учествовали у њиховом реализовању/спровођењу, можемо рећи да су подаци добијени на овај начин научно релевантни и, за безбедносни амбијент Републике Србије, репрезентативни. Нарочито, чињеница да су представници Вишег јавног тужилаштва у Београду приликом спровођења интервјуа црпили информације не само из непосредних професионалних искустава, већ и из званичног пресека предмета тог тужилаштва, додатно потврђује репрезентативност испитаника.

Методом квантитативне-статистичке анализе података обрађени су:

1. подаци/резултати који су добијени методом анкете, и
2. подаци/резултати који су добијени методом анализе садржаја судских пресуда.

Подаци прикупљени анкетним истраживањем обрађени су применом дескриптивне статистичке анализе, кроз утврђивање учесталости и процентуалне заступљености појединих одговора, као и кроз анализу структуре испитаника. Квантитативна анализа анкетних података омогућила је сагледавање ставова и перцепција испитаника о предметној појави, док су закључци о уоченим тенденцијама и обрасцима изведени применом индуктивног метода.

У анализи судске праксе примењене су дескриптивне статистичке операције и квантитативна анализа пресуда, на основу којих су, применом индуктивног закључивања, изведени закључци о доминантним облицима кажњавања и тенденцијама у судској пракси.

Компаративним методом упоређивани су подаци о истоврсним варијаблама који су претходно добијени методама анализе садржаја, интервјуа и анкете, ради извођења генералних закључака о посебностима плаћеништва у међународном и националном контексту.

6. Научни и друштвени допринос истраживања

Научни допринос истраживања огледа се у свеобухватном и систематском проучавању феномена плаћеништва у савременим оружаним сукобима, са посебним освртом на његове безбедносне, кривичноправне и криминалистичке аспекте. Истраживање доприноси

продубљивању научних сазнања о овој недовољно, а у националном контексту нимало, истраженој појави, кроз интеграцију безбедносне, нормативне и компаративне анализе.

Такође, посебан научни допринос огледа се у критичкој анализи постојећих кривичноправних решења, али и у унапређивању постојећих и увођењу нових криминалистичких механизма реаговања, што представља основу за формулисање аргументованих закључака и предлога *de lege ferenda*.

Друштвени допринос истраживања огледа се у могућности практичне примене добијених резултата у систему националне безбедности Републике Србије. Резултати рада пружају основ за боље разумевање безбедносних ризика повезаних са плаћеништвом и учешћем држављана у страним оружаним сукобима, што је од посебног значаја за заштиту безбедности државе и њених грађана.

Истраживање доприноси:

1. стварању фонда научног знања које тренутно не постоји, односно веома је скромно и застарело;
2. стварању научно утемељених полазишта за планирање и спровођење безбедносних и криминалистичких мера превенције и репресије;
3. унапређењу кривичноправне политике и нормативног оквира у области сузбијања плаћеништва, кроз усклађивање националног законодавства са релевантним међународним стандардима;
4. јачању капацитета надлежних институција у раном препознавању и спречавању процеса регрутовања држављана за учешће у страним оружаним сукобима;
5. подстицању даљих истраживања и стручних расправа у областима националне и међународне безбедности, криминалистике, тероризма и политичког насиља.

ПЛАЋЕНИШТВО У ОРУЖАНИМ СУКОБИМА У ИНОСТРАНСТВУ КАО САВРЕМЕНИ БЕЗБЕДНОСНО-КРИМИНАЛИСТИЧКИ ПРОБЛЕМ

I Појмовно одређење рата и плаћеништва

Рат је сложена деструктивна друштвена појава. Најчешће се наводи да датира од давнина, односно да постоји од када и друштво. Чувени академик Владета Јеротић је истакао: “Човек зна за ратове од када зна за себе као човека и као представника људског рода” (Симеуновић, 2002: 282). На основу археолошких и других истраживања, верује се да се ратови воде најмање последњих 10.000 година (Кривокапић, 2023: 41). Тако су, временом настајале бројне теорије и дефиниције рата и он је постао “вечна” тема.

Ратом се, из различитих аспеката, баве: теоретичари међународног права, што је резултирало развојем посебне гране права – међународног хуманитарног права⁷; политиколози, социолози, војска и представници других занимања. Рат је био и остао инспирација филозофима, уметницима и теолозима. Представници свих професија тежили су, свако на свој начин, да дају одговор на питање и опишу шта је то рат. Међутим, иако постоји константност и свеобухватност у изучавању ове сложене и негативне друштвене појаве, са становишта садашњег тренутка, не може се рећи да је појам рата довољно истражен и научно описан.

Ратове, начелно, воде редовне државне војске; међутим, све је чешће присуство недржавних актера у њима. Плаћеници су засигурно једна од најконстантнијих и најинтригантнијих категорија недржавних учесника у оружаним сукобима.

Плаћеништво као делатност плаћеника постоји од када и оружани сукоби, а познато је да је историја човечанства историја крвопролића. У том контексту, може се приметити да је плаћеништво једно од најстаријих занимања. Рат је узрок плаћеништва и плаћеници су верни актери ратова. Без обзира на то што практично није било рата без плаћеника, плаћеништву се значајна истраживачка пажња почела поклањати тек у другој половини

⁷ Термини *међународно хуманитарно право*, *ратно право* и *право оружаних сукоба* се употребљавају као синоними и у теорији не постоји коначан став по питању назива ове гране права. Поједини аутори наводе да је прво настало ратно право као скуп правила којима су се регулисали односи између држава које би се нашле у рату. Видети: (Бартош, 1954.; Перацић, 1966). Након тога, с обзиром на промене у међународном систему, а пре свега на потребу да се рат хуманизује, развило се међународно хуманитарно право. Оно, у ширем смислу, обухвата и међународно ратно право. Видети: (Јончић, В., 2010). Крајем седамдесетих година 20. века настаје назив међународно право оружаних сукоба. Ова синтагма проширује област деловања међународног хуманитарног права у ширем смислу. Тачније, обухвата правила међународног ратног и хуманитарног права и омогућава њихову примену како у сукобима међународног тако и немеђународног карактера (грађански рат, антиколонијалне борбе, акције оружаних снага ОУН и др).

двадесетог века. Након што су плаћеници, масовним ангажовањем у антиколонијалним ратовима у Африци, значајно одредили даљу судбину тог другог по величини континента, међународна заједница је препознала колики утицај они могу имати на исход оружаних сукоба и на њихово трајање.

Заједничко и уједно најконтроверзније питање које се може поставити у вези ове две друштвене појаве – рата и плаћеништва, јесте питање моралне оправданости постојања ових феномена. Ипак, ратови као и плаћеници су наша стварност, одувек.

1. Појам ратова и оружаних сукоба

Пре него што ово поглавље посветимо одређењу појма рата и појма оружаног сукоба, као и њиховом класификовању, покушаћемо да укажемо на актуелну дилему да ли су ова два појма, само наизглед или уистину, синоними.

Наиме, у савременој литератури све чешће је у употреби израз оружани сукоб. Овај термин усталио се у актима међународног права и науци након Другог светског рата. Конструкт оружани сукоб је логичнији, макар семантички, у односу на појам рат. Из њега се јасно види да дефинише сукобе и то оне у којима се примењује оружје. Ради се заправо о генеричком или “кишобран” појму који обухвата како међународне оружане сукобе у којима постоји посезање за оружаном силом између држава, тако и сукобе који немају међународни карактер код којих је дошло до оружаног насиља између владе на власти и организованих оружаних група или између таквих група унутар територије једне државе (Radivojević & Knežević–Predić, 2013: 383).

Појам оружани сукоб има тенденцију да замени анахрони појам рат, који традиционално упућује на сукоб између суверених држава јер, како се некада сматрало, само су оне имале *ius ad bellum*.⁸ Међутим, како примећује Кривокапић (2023: 58), “ратовати се може и средствима која су сасвим другачије природе, као што су хемијска, нуклеарна, биолошка, радиолошка, геофизичка, итд.”, те се може рећи да је “за означавање сукоба који се њима воде термин рат много подеснији избор од термина оружани сукоб”. С друге стране, ратне метафоре су постале свеprisутне у јавном дискурсу и обухватају изузетно широк спектар тема. У студији “Ратне метафоре у јавном дискурсу” (“*War metaphors in public discourse*”), аутори наводе да је, до сада, рат помињан у контекстима: рат против криминала, рат против

⁸*Ius ad bellum* (лат.) право (разлог) да се започне рат. Класичну теорију праведног рата чине два елемента – *Jus ad Bellum* и *Jus in Bello*, они се односе на оправдане разлоге да се рат започне и критеријуме праведног вођења рата.

дрого, рат против сиромаштва, рат против рака, рат против пластике у океану, чак и рат против салате (Flusberg, Matlock & Thibodeau, 2018). Циљ претеране експлоатисаности појма рат је, врло вероватно, изазивање страха, јер рат у својој суштини носи негативну конотацију. Односно, како Милашиновић и Кешетовић (2009: 43) истичу: “ратови су један од најсложенијих друштвених процеса и манифестују се не само кроз оружани сукоб зараћених страна него и као сукоб на политичком, економском, војном и сваком другом плану, напрежући на тај начин све компоненте материјалног и духовног живота зараћених страна остављајући тако погубне последице на појединце, социјалну структуру и друштво у целини.”

С обзиром на то да ни један ни други термин нису прецизно и дефинитивно одређени, не може се рећи да су рат и оружани сукоб речи истог значења. Ипак, мишљења смо да није погрешно, у традиционалном контексту, користити их опционо.

Свакако, сматрамо значајним да истакнемо да је појам оружани сукоб, без сумње, шири од појма рат. Он, осим класичног рата, може подразумевати и друге врсте оружаних сукоба, попут сукоба ниског интензитета, борбе за национално ослобођење и сл. Коначно, како Кривокапић (2023: 58) закључује: “рат је само један од видова оружаних сукоба; сваки рат јесте оружани сукоб, али није сваки оружани сукоб – рат”.

1.1. Појам рата и оружаних сукоба у историјској перспективи старог и средњег века

Историја људског друштва еквивалентна је историји ратовања и сукобљавања. С појавом првих организованих заједница изродила су се и прва непријатељства, због супротстављених интереса. Непријатељства су стварала конфликте а најспецифичнији и најекстремнији конфликти су оружани сукоби, односно ратови. Током тог неколико хиљада година дугог периода, бројни мудри и учени људи сагледавали су, и у својим еминентним делима излагали промишљања о ратовима.

У најстаријој до сада познатој писаној теоријској студији о рату, “Умеће ратовања”, истакнути војни мислилац древне Кине Сун Цу Ву, још почетком петог века пре нове ере, записао је да је “рат велико државно дело од кога зависе судбина државе, њен живот и смрт”; на тај начин он је, најраније, указао на друштвену улогу рата и његову изузетну важност у животу људи (Mrkić, Prelević & Begović, 1978). Есеји Сун Цуа (*Sun Tzu*) о ратном умећу могу се сматрати базом мудрости о ратовању.

Такође, многи стари народи су имали своје визије и ставове о рату. Неки су рат подржавали и сматрали природним стањем, док су га други осуђивали. Поједини, попут Вавилонца,

правили су разлике између ратова и на тај начин допринели првим класификацијама. Тако, на пример, *освајачки* ратови нису били обавезни, док су се у *одбрамбеним* ратовима морали ангажовати сви становници Вавилона (Brownlie, 1963), цитирано према (Mrkić *et al.*, 1978).

Познато је и да је Мануов законик, настао у периоду од 4. до 2. века пре нове ере у Индији, садржао одредбе које су се односиле на одређене забране у рату. Забрана употребе отрова, забрана уништавања поља и дрвећа, забрана убијања рањеника, заробљеника, оних који спавају, оних који моле за милост и друге (Кривокапић, 2012: 222). Несумњиво је, дакле, да се о рату и, с обзиром на последице, потреби да се хуманизује, размишља практично одувек.

Антички мислиоци Хераклит, Платон, Тукидид и други, дали су значајан допринос дефинисању рата, поготово кроз настојање да се утврде узроци који до рата доводе. Свако на свој начин истицао је оправданост рата у случају када се он водио за побољшање животних услова – освајање плодне земље, заузимање повољнијег географског положаја и слично. “Рат је отац свих и краљ свих, он једне избаци на видело као богове, а друге као људе; једне учини робовима, а друге слободнима”, сматрао је Хераклит (Heraklit, 1979). Платон је правио разлику између ратова и делио их на унутрашње и спољашње. Спољашњи ратови су били прави јер су се водили између Хелена и варвара, а унутрашњи ратови водили су се између грчких градова-држава и, према Платону, били су штетни јер су били мотивисани похлепом (Platon, 2002). Тукидид, као савременик Пелопонеског рата, рат је називао “насиљем јачег над слабијим ради стицања одређене користи” (Tukidid, 2022).

Зачетак идеје о праведном рату јавља се у старом веку, код старих Кинеза и Египћана, а подела ратова на праведне (*bellum justum*) и неправедне (*bellum injustum*) се конструише у старом Риму. Као праведан рат сматрао се рат који има праведан узрок (*justa causa*) и који је правилно започет, односно објављен по прописаном церемонијалу (Радивојевић, 2011: 91). Цицерон је, у свом делу “Филозофски списи”, истицао да уколико постоје проблеми, треба их решавати на миран начин, преговорима. Рат је дефинисао једноставно као борбу силом. Оправданост вођења рата он је видео само у случајевима када противничка страна не прихвати постављене услове за мирно решавање спорова и када им је циљ да се живи у миру и без неправде (Mrkić *et al.*, 1978). Оно што је евидентно јесте да, без обзира на позитиван или негативан однос према рату, у државама старог века он извесно није био забрањен, већ легитиман начин решавања супротстављених тенденција.

Средњи век је био период сталног ратовања, поготово у Европи. Током раног средњег века, на схватања о рату велики утицај су имале религије. Религије су суштинске компоненте културе и цивилизације, па тако и узроци или бар чиниоци бројних конфликта (Суботић,

2019: 480). Хришћански верници нарочито, али и проповедници ислама касније, оправдавали су ратове сматрајући их Божијом вољом. У складу са хришћанском традицијом, теолози су развили и доктрину о праведном рату (Милашиновић & Милашиновић, 2007: 44). Иако промишљања о праведном рату, како смо већ навели, имају своје корене у античким државама, најистакнутијим представницима ове доктрине сматрају се Свети Августин и Тома Аквински. Свети Августин је поставио основе теорије праведног рата наводећи питања која су се односила на праведан улазак у рат (*Jus ad bellum*) – шта може бити праведан разлог за отпочињање рата, које намере могу бити исправне, и ко је компетентан да прогласи почетак рата; и на праведно вођење рата (*Jus in bello*) – колику је силу морално применити током вођења рата, кога је допуштено повредити или убити и у којој мери је дозвољено варање у рату. Према Светом Августину “праведни су ратови они који свете неправду, када један народ или једна држава, против којих се води рат нису казнили злочине својих или нису вратили оно што су одузели на неправедан начин” (Vasot, 1989), цитирано према (Jovanović, 2007: 245). Неколико векова касније, као достојни наследник, теорију праведног рата усавршио је Тома Аквински у свом делу “*Summa Theologiae*”. Да би се рат могао дефинисати као праведан, према учењу Аквинског, њега мора објавити и започети легитимни орган власти, разлог започињања рата мора бити праведан као и намера вођења рата.

Промисљања о праведном рату била су присутна и у исламу, најмлађој монотеистичкој религији (појавио се у 7. веку). Према светој исламској књизи Курану рат је праведан када се води против неверника и многобожаца, али је он ипак последње средство и подлеже строгим правилима. Након смрти пророка Мухамеда (*Muhammed*) 632. године, његов пријатељ и наследник Ебу Бекр ал-Садик (*Ebu Bekr al-Siddik*) је издао муслиманској војсци декрет “Десет заповести исламског ратовања”. Заповести су имале за циљ да подстакну морал у предстојећим походима. Наредбе гласе овако: “ ... не убијајте с леђа, немојте сакатити, не убијајте дете или старца или жену, не сеците воће, не убијајте овце, краве или камиле, осим за храну. Проћи ћете поред људи (свештеника и монаха) који су живот посветили самостанима, не дирајте ни њих ни њихову преданост осами, итд. ...” (Hayward, 2022: 197).

Мишљења о рату учених људи у средњем веку била су подељена. Док су неки, попут Макијавелија (*Machiavelli*) сматрали и саветовали владаре да не треба бирати средства да би за себе и државу обезбедили неку корист, други су пак инсистирали на хуманости. Тако је Еразмо Ротердамски (*Erasmus Roterodamus*), протестујући против крвопролића које су изазивали многобројни верски ратови, у свом делу “Похвала лудости” написао “рат је

дакако нешто тако округло, да он више пристаје дивљим животињама, него људима” (Mrkić *et al.*, 1978). Чињеница је да је рат био (и остао) стални пратилац људског друштва и да се, у складу са степеном развоја друштвене свести, о њему континуирано полемисало.

1.2. Поимање рата и оружаних сукоба – нови век и савремено доба

Нови век није био мирнији у односу на раније епохе, напротив, ратови су бујали у читавом свету. У том контексту, рат као појава је наставио да несмањеним интензитетом привлачи пажњу бројних истраживача. Постало је извесно да сваки историјски период носи и извесне специфичности у погледу, пре свега, политичких карактеристика, а потом и технолошких и методолошких карактеристика вођења ратова. То је, разуме се, утицало и на дефинисање ратова.

Значајну одредницу, која је представљала темељ новог међународног система и почетак новог доба, представљао је Вестфалски мир (споразум), потписан 1648. године у два града – Минстеру и Оснабрику. Њиме је окончан Тридесетогодишњи верски рат између католика и протестаната у Европи. Овим споразумом постављени су темељи новог међународног поретка, у коме је сувереност државе била неприкосновена. Значај Вестфалског мира није био само у томе да је њиме проглашен крај најсмртоноснијег верског рата у Европи, већ и да су по први пут дефинисани принципи суверености и једнакости држава. Циљ је био да се осигура мир и да се успостави однос међу државама базиран на поштовању тада обичајних правила која су представљала темељ за изградњу међународног хуманитарног права у 19. веку.⁹ Трагичне последице које је за собом оставио Тридесетогодишњи рат, пустош и губици великих размера, навели су угледне правнике и филозофе тог времена, да се озбиљно посвете теоријској и правној разради принципа о понашању учесника у оружаним сукобима (De Maiziere, 2013), цитирано према (Ahmetspahić, 2019: 260).

Као увод у предстојећи кратки приказ најзначајнијих теоретичара рата у претходних неколико векова цитираћемо Џорџа Хајнриха фон Беренхорста (*Georg Heinrich von Berenhorst*), пруског официра и најважнијег војног писца свог времена (18. век) који је истакао да је “рат *a posteriori* наука изведена из искуства”¹⁰, са чиме се слажемо. Такође, навешћемо овде и занимљиву мисао америчког филозофа и психолога Виљама Џејмса

⁹ Процењује се да је у Тридесетогодишњем рату страдало између 4,5 и 8 милиона људи. Видети више: (Elliott, 2009: 29).

¹⁰ Видети: (Eriksson, 2024: 8).

(*William James*) који је сматрао да “у сваком савременом речнику треба да пише да “мир” и “рат” значе исто, час у могућности (“*in posse*”), час у делу (“*in actu*”)” (James, 1911: 273).

Надалеко познати професор међународног права Квинси Рајт (*Quincy Wright*) је у свом реномираном делу из 1942. године “Студија о рату” (“*A Study of War*”) дефинисао рат у најширем смислу као “насилни контакт различитих али сличних ентитета”, нешто попут “судара звезда, борбе између лава и тигра, битке између два примитивна племена и непријатељство између две модерне нације” (Wright, 1942). Бројни теоретичари пре (а и после) њега, покушали су да допринесу дефинисању оружаних сукоба. Међутим, коначно дефинисање сложене појаве као што је рат није једноставно, јер ратови се карактеришу не само територијом на којој се воде, односно категоријама учесника, већ и друштвено-политичким окружењем датог времена. У том смислу, поменућемо само неке од многих теоретичара, правника и филозофа који су се бавили најопаснијим друштвеним конфликтима – ратовима.

Један од њих био је Хуго Гроцијус (*engl. Hugo Grotius; holand. Hugo de Groot*), који се још назива и “оцем међународног права”. Он је, уз Клаузевица (*von Clausewitz*), свакако најчешће цитиран аутор када је у питању поимање рата и правила ратног права. Хуго Гроцијус је живео у време Тридесетогодишњег рата, који је неминовно утицао на његово схватање и разматрање о рату. По угледу на Цицерона, Гроцијус је дао уопштenu дефиницију по којој је “рат стање оних који се боре силом, схваћен једноставно као такав”.¹¹ Он не осуђује рат, већ га перципира као природну ствар која је последица потребе за самоодбраном. Рат се, дакле, може водити само онда када је потребно успоставити правду. Односно, како су истакли Аврамов и Крећа (2001: 616) “прибегавање рату може бити оправдано ако има за циљ да се обезбеди поштовање права, да се добије накнада за неправедно проузроковану штету, да се заштити од озбиљне спољне претње или му је циљ кажњавање тешког кршења права”. Гроцијус се залагао за правно регулисање рата, јер је сматрао да је он реалност човечанства, тј. да је немогуће искоренити га. У том смислу “повлачећи разлику између права на рат (*jus ad bellum*) и правила о вођењу рата (*jus in bello*), Гроцијус је покушао да пронађе равнотежу између оправдане употребе војне силе и захтева хуманости” (Радивојевић, 2011: 98).

Савременик Хуга Гроцијуса био је Томас Хобс (*Thomas Hobbes*) и о рату је писао у свом делу Левијатан – “пропис или опште правило разума је да сваки човек треба тежити миру

¹¹ Видети више: (Internet Encyclopedia of Philosophy, A Peer – Reviewed Academic Resource. Преузето 01.08.2024. <https://iep.utm.edu/war/>).

тако дуго док се нада да га може постићи; ако га не може постићи, онда сме тражити и користити сву помоћ и предности рата” (2004: 94). Хобс, као ни Гроцијус, нити било који други правник из 17. и 18. века, нису захтевали да се рат стави ван закона; били су довољно мудри да искључе такву утопијску могућност и, уместо тога, тражили су да се насиље и деструктивност рата ублаже (Fuller, 1972: 17).

Утицајни пруски теоретичар рата чије се име и дело и данас помињу са уважавањем, Карл фон Клаузевиц (*Karl von Clausewitz*) у свом делу “О рату” рат је назвао “правим камелеоном” који се увек мења и свој изглед прилагођава променљивим друштвено-политичким околностима у којима се води; али увек остаје рат (Кнежевић–Predić, 2007: 293). Фулер (1972) је истакао да је Клаузевиц дао изузетан допринос војној теорији, управо јер је инсистирао на односу рата и политике. Уосталом, његов, уверени смо, најчешћи цитат о рату је онај у ком се наводи да “рат није ништа друго до наставак политике другим средствима” (“*Der Krieg ist nur die Fortsetzung der Politik mit anderen Mitteln*”) (Клаузевиц, 1951: 16). За Клаузевица је рат био уметност, као и емпиријска наука (Eriksson, 2024: 8). Његова природа се једино могла разумети кроз искуство – историју. Извори су морали да буду правилно обрађени и да потичу из блиске војне прошлости. Херваген (*Heerwagen*, 2007) је у свом истраживању о Клаузевицу истакла да он није био без разлога можда цитиранији чешће него било који други теоретичар рата. Јер, комбинација његовог искуства и аналитичке строгости је омогућила да говори безвременим гласом кроз векове. Нарочито, почетком 21. века, када су се средства и методе ратовања драматично промениле од времена када је Клаузевиц написао своју књигу “О рату”, сасвим је разумно да се доводи у питање релевантност његовог дела за савременог ратника. Међутим, Херваген (2007) истиче да нема сумње да Клаузевицево дело и данас комуницира са савременим војником који се суочава са терористичким тактикама и асиметричним претњама и да због тога заслужује да има централну улогу у наставним плановима и програмима посвећеним изучавању оружаних сукоба.

Дакле, Клаузевиц је сасвим извесно, својим за живота недовршеним делом “О рату” не само обележио једну епоху, већ и свеобухватним приступом рату утицао на многе касније теоретичаре рата. Ми ћемо поменути двојицу, од којих смо једног већ претходно цитирали – Фулера (*John Frederick Charles Fuller*) и Харта (*Basil Liddell Hart*). Фулер и Лидел Харт су били пионири у техници проучавања рата као социјалног феномена; њихова кореспонденција представља вероватно највећу размену идеја о рату икада (Reid, 1990: 65). Ј.Ф.Ц. Фулер, утицајни теоретичар, написао је, поред осталог, значајне студије о рату, најпре “Реформацију рата” (“*The Reformation of War*”) 1923. године, а потом “Темељи науке

о рату” (*“Foundations of the Science of War”*) 1926. године, у којима је тврдио да је рат људска активност и да се као такав, без сумње може научно испитати. Због тога је, у својим делима, покушао да формулише научни приступ војној историји, сматрајући да она никада није посматрана на такав начин, а све у циљу да створи систем проучавања рата, који би допринео да рат буде ефикасније политичко средство. “Што више проучавамо историју рата, више ћемо моћи да разумемо сам рат”, сматрао је Фулер (1975: 15).

Капетан Лидел Харт, војни историчар, теоретичар стратегије, новинар, контроверзиста, архивиста, саветник, није био Клаузевиц из 20. века, како су он и други имали обичај да тврде; али је био, можда, следећа најбоља ствар (Danchev, 1999: 29). Харт је војној стратегији посебно допринео својим делом “Одлучујући ратови историје” из 1929. године, у коме је објаснио значај фактора изненађења у рату и изнео критику на рачун “одлучујуће битке” јер је директна и скупа; заступао је индиректан приступ. Нешто касније, 1954. године, Харт је написао “Стратегију”, која се сматра класичним делом војне теорије и историје, и својеврсним наставком Сун Цуовог дела “Умеће ратовања”, односно Клаузевицевог дела “О рату”. Већ у првим редовима Харт примећује да војник нема много прилике да се бави својом професијом, да би се могло рећи да то и није професија већ повремена посао, односно да је војничка професија престала да постоји када су плаћеничке војске замењене стајаћим војскама, које су, парадоксално, примале плату и у миру (Hart, 1954).

2. Класификација ратова и оружаних сукоба

Истакли смо да је рат сложена и перманентно интересантна друштвена појава бројним теоретичарима различитих струка. Аналогно томе, јасно је да осим много дефиниција мора да постоји и више класификација ратова и оружаних сукоба. Даћемо себи за право да кажемо да не постоје два потпуно идентична оружана сукоба. Како је и Клаузевиц приметио “рат је камелеонског карактера, јер у одређеном степену мења боју у сваком конкретном случају...” (Клаузевиц, 1951: 55).

Ипак, систематика оружаних сукоба је значајна, пре свега, због утврђивања примене важећег права (национално или међународно законодавство), правне основе деловања Међународног комитета Црвеног крста, учествовање одређених страна у мировним преговорима и слично. Штавише, мноштво актера (државе, међународне организације, појединци и групе) који учествују у оружаним сукобима, различити циљеви којима теже и употреба нових технологија озбиљни су изазови дефинисању и категоризацији оружаних сукоба (Tsagourias & Morrison, 2023).

Класификације, свакако, нису коначне, а треба рећи и то да се неретко међусобно преплићу. Чак и повремено преглед литературе открива следећу, непотпуну, листу “ратних” термина: ограничени рат и тотални (или свеопшти) рат, хладни и врући рат, локални рат и светски рат, контролисани и неконтролисани рат, случајни рат и рат с предумишљајем, конвенционални и нуклеарни рат, објављени и необјављени рат, агресивни или офанзивни рат и одбрамбени рат, општи рат и заступнички (*proxy*) рат, међународни рат и грађански рат, племенски и цивилизовани рат, превентивни рат, дуготрајни рат, апсолутни рат, ослободилачки рат, освајачки рат, трговачки рат, пљачкашки рат, револуционарни рат, политички рат, економски рат, друштвени рат, империјалистички рат, герилски рат, психолошки рат, стратешки рат, противпобуњенички рат, династички рат, монархијски рат, ритуални рат, агностички рат, свети рат, инструментални рат, геноциди рат (Van der Dennen, 2005).

Како Дејвид Трнс (*Turns*, 2010) истиче, историја модерног ратовања с краја 20. и почетком 21. века, указује можда не на нове врсте сукоба, већ на нове стратегије. У употреби је низ нових термина који се користе да опишу оружане сукобе и на тај начин долази и до нових класификација (“асиметрични рат”, “сукоб ниског интензитета”, “хибридни рат” и др.). Осврнућемо се само на неке, према нашем мишљењу, карактеристичне класификације оружаног сукоба. Свакако, у контексту овог истраживања, нема дилеме да учесници сваког од њих могу бити и најчешће јесу, између осталих, и плаћеници.

Према међународном хуманитарном праву, постоје две врсте оружаног сукоба: међународни оружаног сукоба и немеђународни оружаног сукоба. *Међународни оружаног сукоба* постоји када се сукобљавају две или више држава. *Немеђународни оружаног сукоба* се обично дефинише негативно, односно полази се, пре свега, од тога да одређени сукоб нема међународни карактер. Наиме, све до Женевских конвенција ни један од актуелних међународних уговора није се бавио овом врстом конфликта (Кнежевић–Предић, 2007: 109). Према одредбама члана 3 који је заједнички за све четири Женевске конвенције, у случају оружаног сукоба који нема карактер међународног сукоба и који избије на територији једне од Високих страна уговорница, свака од страна у сукобу је дужна да примењује одређене одредбе међународног хуманитарног права (Edlinger, 2013: 26). Као и у међународним оружаног сукобима, принципи хуманости, војне потребе, ограничавања и пропорционалности се једнако примењују и у немеђународним оружаног сукобима (Међународни комитет Црвеног крста, 2004: 138). Заједнички члан 3 је “најреволуционарнији” у Женевским конвенцијама, превасходно јер се супротставља типичном отпору држава према међународном укључивању у њихове унутрашње сукобе (Jinks, 2003), цитирано

према (Canestaro, 2004: 94). Коначно, немеђународни оружани сукоб се најједноставније може дефинисати као дуготрајни оружани сукоб који се дешава између владиних оружаних снага и снага једне или више оружаних група, или између таквих група који настаје на територији државе.

Једна од најчешћих подела ратова јесте она која за основну одредницу узима простор на коме се сукобљавају зарађене стране. У том контексту ратови се деле на међународне и унутардржавне, локалне, регионалне и светске ратове. Из угла појединачне, друштвене, националне и међународне безбедности, најоперативнија је класификација оружаних сукоба на међународне и унутрашње (унутардржавне) сукобе (Мијалковић & Бајагић, 2012: 4).

Међународним ратовима се називају оружани сукоби између најмање две државе. Крећа (2011: 794) истиче: “под међународним оружаним сукобима подразумевају се оружани сукоби између држава као организованих политичких јединки, који због свог интезитета подразумевају ангажовање оружаних снага држава или њихових значајнијих делова.” Ратови међународног домаћаја се још називају и ратовима у ужем смислу, “што значи као оружани сукоб двеју или више држава, ради насилног остварења политичког или другог интереса – уништења противника, наметања одређеног друштвеног уређења или облика владавине, заузимања територије, отмице неког важног добра, и тако даље” (Кривокапић, 2013: 5). Такође, као међународни сукоби сматрају се и оружани сукоби између колонијалне силе и народноослободилачких покрета, али и они у којима је једна зарађена страна држава а другу представљају међународне мировне снаге.

Немеђународни ратови или унутардржавни сукоби су они који се воде унутар граница једне државе. Аврамов (2011: 648) наводи: “унутрашњи сукоби се одигравају унутар једне државне територије, између антагонистичких група, држављана те исте државе”. Ови сукоби су познати и као грађански ратови. Према Гађиновићу (2020: 166), “грађански рат (*civil war*) је оружани сукоб већих размера који се води унутар једне државе између њених држављана (грађана)”. Ови ратови се најчешће воде из идеолошких и верских мотива, али могу бити и сецесионистички, тј. они који се воде са циљем отцепљења дела територије. Дакле, грађански рат је оружана борба између политичких, националних и других антагонистичких друштвених група у једној земљи, а ради остваривања политичких и економских интереса (Гађиновић, 2020: 166–167).

Локални, регионални и светски ратови су термини по којима се такође класификују ратови према простору на коме се воде.

Локални рат је онај у коме учествује најмање две државе, али који се води на ограниченом простору. Због овако широке “дефиниције”, постоје мишљења да је, заправо, већина ратова локалног карактера, односно да само Први и Други светски рат то нису. Појам локални (ограничени) рат се често налази у литератури, нарочито након Другог светског рата. Протагонистима таквих ратова је, из политичких и војних разлога стало да се они “локализују” и “ограниче”, да се своче на локалне проблеме како би се решавали без већег утицаја светске јавности (Vučinić M., 1983: 148).

Регионални сукоби се у савременој литератури о безбедносним студијама и конфликтима најчешће посматрају као међусобно повезани оружани конфликти унутар истог географског простора, чија динамика доводи до међусобног “преливања”, продужавања трајања сукоба и кумулативних последица по регион у целини (Buzan & Wæver, 2003) цитирано према (Silve & Verdier, 2018). Регионални ратови су одлика међународног поретка одувек. Међутим, развој нових врста оружја и напредак технологије генерално, допринео је да регионалне оружане сукобе карактерише стално присутни страх од прерастања у сукоб на глобалном нивоу.

Светски рат је, иако наизглед јасан, изузетно сложен појам. Тако, Јанковић (2023), излажући исцрпно шта све није светски рат, закључује да се овај појам може посматрати минималистички и максималистички. Према минималистичком концепту светски рат је “сукоб двају или више великих сила уз учешће низа других актера с више континената”, док максималистичко поимање овог термина подразумева да је “у питању вишеслојни сукоб великих сила и њихових савезника с циљем прерасподеле моћи на светском плану”, у чијем су средишту сукобљени погледи на свет; идеолошке, религијске и економске конфронтације; укључујући, наравно, и оружани сукоб (Јанковић, 2023: 141).

Бројне су класификације ратова; ратови се могу поделити на премодерне, модерне и постмодерне. Премодерне ратове су у давној прошлости водили плаћеници и непрофесионални војници, за рачун кланова, племена, феудалаца и властелина, против супарничких војника, из економских разлога (користољубља), унутар или ван држава, без правила ратовања осим витешких принципа и уз употребу примитивног оружја (Мијалковић, 2023: 130). Модерни ратови су они између држава, у којима се супротстављају регуларне војске и у којима (би требало да) се поштују принципи међународног хуманитарног права. Дакле, међународни ратови, односно ратови у традиционалном смислу. Постмодерни ратови су, пре свега, они који су уследили након пада Берлинског зида. Они се могу поделити на колективне и унутрашње. Како наводи Мијалковић (2023:

130), “колективне ратове воде интернационалне или супранационалне институције у форми безбедносних кампања или хуманитарних интервенција, у њима ратују регрути и професионални војници”, док “унутрашње ратове воде милиције, терористи, па и деца за рачун нације, етничке или верске групе, против цивила, у корист појединца или група, унутар и ван држава, користећи герилске или терористичке методе, лако наоружање и компјутерске вирусе”.

Осим претходно наведених класификација ратова, тј. оружаних сукоба, поменућемо и поделу на конвенционалне и неконвенционалне. Ова класификација се преваходно врши према средствима и начинима вођења борбе. Кривокапић (2017: 501) истиче да се конвенционалним ратом назива сукоб који се води класичним (конвенционалним) оружјем и уобичајеним (класичним, конвенционалним) начинима ратовања, без употребе или бар без шире употребе оружја за масовно уништење. Многи аутори сматрају да је конвенционални рат, рат у ужем смислу, дакле онај који се води између држава. То би онда значило да се неконвенционално ратовање може посматрати као генерички термин који обухвата све војне и квазивојне операције изузев класичног оружаног сукоба. Неконвенционални рат се дакле може водити неконвенционалним средствима и на неуобичајене начине. Под овим ратовима подразумевају се герилски рат¹², тј. начин вођења борбе, асиметрични рат који се карактерише диспропорцијом снага страна у сукобу, еколошки рат у коме се противнику уништава животна средина и потенцијално *ABC* рат (*Atomic-Biological-Chemical War*), који би био вођен уз употребу оружја за масовно уништење.

Према начину вођења рата, у новије време, прави се разлика између асиметричних и симетричних ратова (иако асиметрија у ратовању није појава савременог доба).¹³ У том смислу, традиционални ратови су симетрични, док су савремени све чешћи асиметрични. Асиметрично ратовање је, дакле, некомпатибилно са традиционалним схватањем појма рата, за који смо већ рекли да се односи на рат у ужем смислу, односно рат у коме су супротстављене најмање две државе. Конфронтација између држава је начелно симетрична, јер подразумева сукоб редовних војски, употребу сличног наоружања и употребу упоредивих тактика ратовања. Насупрот томе, како наводи Кан (*Khan*, 2005), цитирано према (*Lele*, 2014: 99): “асиметрично ратовање у ширем смислу подразумева три типа

¹² Герилски рат карактерише се тактиком “удри и бежи” – изненадни удари и брзо повлачење; мале али снажне и лако покретљиве јединице које избегавају директне сукобе, али користе природне погодности терена за прављење заседа, диверзија и слично. Видети више: (Кривокапић, 2017: 504).

¹³ Други Пунски рат (218–202 године п. н. е.) је један од најстаријих примера асиметричног ратовања. Видети више: (*Lele*, 2014: 97-111).

асиметрије: стратешку асиметрију, тактичку асиметрију и тзв. прокси ратовање, односно ратовање преко посредника/пуномоћника”. Овај вид ратовања карактеристичан је за борбе побуњеника, партизанске (герилске) ратове, тероризам и сајбер нападе.

Класификацији ратова додаћемо још једну “врсту”, а заправо начин вођења оружаних сукоба; то је такозвани хибридни рат. Термин хибридни рат је новијег датума. Наиме, по први пут се помиње 2002. године, у мастер раду Виљама Немета (*William Nemeth*), у контексту изучавања рата у Чеченији током 1990. година, где је аутор закључио да ће будући ратови бити хибридног карактера (Cvetković, Kovač & Joksimović, 2019). Америчка литература овај појам почиње да уводи у литературу објашњавајући њиме разноликост и неконвенционалност борби које су примењивали противници америчке и НАТО војске, које су уследиле на територији Авганистана и Ирака, након терористичког напада 11. септембра 2001. године. Хофман (*Hofman*, 2007: 5) примећује да је сувише поједностављено само класификовати сукоб као “велики и конвенционални” у односу на “мали или неправилни”. Односно, у свом раду желео је да нагласи да тренутни али и будући непријатељи могу комбиновати начине вођења ратова, било да се ради о недржавним актерима или о националним државама. У том контексту, Милошевић (2018: 306) наводи да је хибридни рат “облик конвенционалног, неконвенционалног, асиметричног, нерегуларног, демографског, нелинеарног оружаног сукоба који може укључивати комбиновање специјалних операција, обавештајне активности, паравојних, терористичких и конвенционалних оружаних снага и криминалне елементе”.

Сматрамо да је овде важно поновити то да су савремени оружани сукоби све ређе традиционални, између држава, као и да је повећано учешће недржавних актера у оружаним сукобима. У прилог томе говоре и наводи да се само у прошлом веку одвијало око 50 међудржавних, а више од 600 грађанских ратова; као и да су педантни статистичари израчунали да је од 5.148 седмица у 20. веку, само осам било мирно (Милашиновић, Јетовић, & Деспотовић, 2012: 129). С тим у вези, правила установљена у актима међународног хуманитарног права све мање успевају да одговоре на прелазак са традиционалних ратова који су се водили између држава на насилне сукобе који укључују наоружане недржавне актере. Како Шуленберг (*Schulenburg*, 2020) наводи, у основи ратног права су Повеља Уједињених нација и Женевске конвенције које су развијене након Другог светског рата са надом да ће спречити сличне разорне ратове међу државама; насилни сукоби са и међу наоружаним недржавним актерима, иако су постојали и тада као и сада, сматрани су унутрашњим пословима држава, а не питањем међународног права. Наведено

је засигурно један од показатеља да је неопходно редефинисање правила међународног хуманитарног права, односно њихова актуелизација.

2.1. Стране у оружаном сукобу

Термин оружани сукоб се, након Другог светског рата, чешће почео употребљавати са тенденцијом да замени појам рат, нарочито у његовом ужем смислу. Под ратом се подразумевао оружани сукоб између држава, а те државе су се називале зараћеним странама. Данас је, међутим, све мање међудржавних ратова, а све више оружаних сукоба у којима учествују недржавни ентитети. То је, уосталом, условило и да се, под одређеним околностима, правила међународног хуманитарног права примењују и у случају оружаних сукоба немеђународног карактера. Због тога се учесници у савременим оружаним сукобима једним именом називају странама у оружаном сукобу. Одређени учесници у оружаном сукобу могу партиципирати легално и нелегално (незаконито).

Статус ратника – легитимног учесника оружаних сукоба се у средњем веку везивао за карактер рата, тј. карактер рата је одређивао легалност тог сукоба и давао легитимитет њиховим учесницима (Јончић, В., 2012: 37). У зависности од одређења рата као праведног или неправедног одређивао се и статус учесника у том рату. Логично, с променом – развојем друштва, мењале су се и карактеристике ратова, али и тумачење статуса учесника у оружаним сукобима.

Од значаја за ово истраживање, као стране у оружаном сукобу којима ћемо посветити истраживачку пажњу, издвојили смо регуларне војске и добровољце, као легалне учеснике и плаћенике као, разуме се, незаконите учеснике у оружаним сукобима. Сматрамо сврсисходним, пре свега, истицање основних обележја ових категорија учесника, које су, коначно, и најзаступљеније у савременим оружаним сукобима.

2.1.1. Регуларне војске – борци

Регуларне војске су званичне војске држава. То су такозване националне армије. Оне се често изједначавају са оружаним снагама. Према З. Вучинићу (2006: 138): “оружане снаге представљају оружану силу државе, односно посебан државни орган који је овлашћен од државе да у оружаном сукобу изводи борбена дејства.” Како наводи В. Јончић (2012: 89): “припаднике оружаних снага обично називају војницима, борцима, ратницима итд.” а да су то заправо “лица која се индивидуално или организовано у оквиру формираних група, устројених по правилима војне дисциплине боре против истих таквих лица друге зараћене стране.”

Важно је нагласити то да се међународноправни и унутрашњеправни појам оружаних снага не подударају, односно да оружане снаге из аспекта међународног хуманитарног права обухватају шири круг лица. Кривокапић (2010: 720) сматра да “међународно ратно право под оружаним снагама подразумева не само регуларне војне трупе односне државе, већ и све друге снаге састављене од лица којима је међународним правом признат статус борца (припадници полицијских снага, добровољачких одреда, народне војске, партизанских јединица и сл.)”.

Познато је да међународно хуманитарно право учеснике у оружаном сукобу идентификује као борце и неборце. Борци су припадници оружаних снага стране у сукобу који директно учествују у непријатељствима. Насупрот њих су неборци, тј. лица која се такође налазе у саставу оружаних снага стране у сукобу, али нису непосредни учесници ратних дејстава. Статус борца најпотпуније је уређен Четвртом Хашком конвенцијом о законима и обичајима рата на копну (1907), Женевским конвенцијама о заштити жртава рата (1949) и Првим и Другим допунским протоколом (1977) уз Женевске конвенције о заштити жртава рата (Кривокапић, 2017: 612).

Може се рећи да је категорија бораца, практично до почетка 19. века, била резервисана искључиво за припаднике регуларних државних војски. Међутим, у погледу статуса законитих учесника у оружаном сукобу, од значаја су биле Француска револуција и Амерички рат за независност. По први пут се, у овим оружаним сукобима, појављује категорија устаника, односно герилаца – патриотизмом мотивисаних грађана да оружјем брани своју домовину, која отвара питање легитимитета њиховог учешћа у оружаним сукобима. Ова скупина учесника у оружаним сукобима допринела је ширењу категорије бораца приликом кодификације међународног хуманитарног права. Следствено томе, борци нису више били само припадници званичних оружаних снага држава, већ и цивили који су узели оружје и ставили се у службу одбране своје државе. Проширени концепт наведеног појма резултат је интенције економски и војно слабијих држава које нису имале могућност финансирања сталних/регуларних војски, те су свој систем одбране заснивале претежно на различитим формама организовања народног отпора (Vučinić, Z., 2006: 140–150).

На наведеним премисама формиране су одредбе Хашких конвенција којима је кодификован статус појединих учесника у оружаним сукобима.¹⁴ Тако, у члану 1 Правилника уз Четврту Хашку конвенцију о законима и обичајима рата на копну из 1907. године, “борцима се сматрају не само регуларна војска, већ и милиција и добровољачки одреди, под условом:

1. да имају на челу личност одговорну за своје потчињене;
2. да имају сталан знак за разликовање који се може распознати на растојању;
3. да отворено носе оружје и
4. да се при својим операцијама придржавају закона и обичаја рата” (Edlinger, 2013: 4).

Такође, у члану 2 поменутог Правилника уз Хашку конвенцију наводи се “становништво неокупиране територије које се приближавањем непријатеља спонтано дигне на оружје против нападачких трупа немајући времена да се организује у складу са чланом 1, сматраће се учесником у рату ако отворено носи оружје и ако поштује законе и обичаје ратовања” (Edlinger, 2013: 4). Статус устаника (партизана) на окупираним територијама (за разлику од неокупираних) остао је недефинисан Хашким документима¹⁵, а како су покрети отпора знатно допринели победи савезничког блока у Другом светском рату, то је исправљено Женевским конвенцијама из 1949. године.

Конвенција о поступању с ратним заробљеницима, припаднике покрета отпора признала је као законите борце, под условом: 1. да су организовани; 2. да припадају једној страни у сукобу и 3. да испуњавају она позната четири услова која су Правилником (из 1907. године) постављена за припаднике милиције и добровољачких одреда који нису у саставу регуларне армије (Vučinić Z., 2006: 146).

¹⁴ Треба поменути да се идеја о проширном кругу лица која се, у међународноправном смислу, подразумевају под категоријом борца, појавила још у Бриселској декларацији из 1874. године, која никада није ступила на правну снагу јер је није ратификовао неопходан број држава.

¹⁵ Наиме, овај “недостатак” Хашких конвенција коштао је живота многобројне припаднике партизанских (герилских) покрета на окупираним територијама током Другог светског рата. Како наводи Вучинић (2006: 145, фуснота бр. 238) “у наредби немачког генералштаба од 17. јула 1938. године стајало је да ће се смрћу казнити свако ко носи оружје и бори се против немачких снага а не припада редовним оружаним снагама противника. Та наредба је ревносно извршавана на свим окупираним територијама према заробљеним припадницима покрета отпора”. Са истим образложењем Немци су, на основу изричитог наређења које је 18.10.1942. издао генерал фелдмаршал Кајтел (*Wilhelm Keitel*) а одобрио сам Хитлер, убијали савезничке командосе и онда када су ови били у униформама, без оружја, па чак и када су покушавали да се предају (Кривокапић, 2017: 615, фуснота бр. 213).

Бројни антиколонијални¹⁶ ратови који су обележили другу половину 20. века, изнедрили су нове категорије бораца, што је условило потребу да се и њихово учешће у оружаним сукобима дефинише правним нормама. У периоду од 1949. до 1977. године у готово свим сукобима које су повели народи у антиколонијалним и национално-ослободилачким ратовима припадници тих покрета су често давали изјаве да прихватају Женевске конвенције и тражили да се према њиховим борцима примењују норме међународног права (Јончић В., 2004: 43). Коначно, Првим допунским протоколом из 1977. године, проширен је круг лица који се сматрају борцима према међународном праву и у корист учесника у народноослободилачким (антиколонијалним) ратовима. У том смислу, под појмом борац подразумевају се:

1. борци у ужем смислу – борци припадници оружаних снага (члан 43 Првог допунског протокола), дакле: регуларни припадници оружаних снага, припадници милиције и територијалне одбране, припадници добровољачких јединица (уз обавезу да испуне услове из члана 4 Треће и члана 13 Прве и Друге Женевске конвенције) и припадници организованих покрета отпора (партизани) (уз обавезу да испуне услове из члана 4 Треће и члана 13 Прве и Друге Женевске конвенције);
2. свако лице које учествује у непријатељствима под условом да отворено носи оружје и то: за време сваког војног ангажовања и у време када га противник може видети док је ангажован у војном развијању које претходи предузимању напада у коме ће оно учествовати (Јончић В., 2012: 91–92).

2.1.2. Добровољци

Добровољци су лица која добровољно прелазе државну границу и ступају у оружане снаге једне од зараћених страна (Кривокарић, 2010: 201). Овакво дефинисање добровољаца може бити коректно у случају да се ради о страним држављанима, односно о лицима који нису држављани државе у сукобу којој се прикључују. Али, добровољци могу бити и држављани једне од страна у сукобу, који не припадају регуларној војсци своје државе. У том смислу, то могу бити сви војно способни држављани који још увек нису мобилисани или се налазе у иностранству у тренутку отпочињања оружаног сукоба. Најзад, добровољци могу бити и апатриди, тј. лица без држављанства.

¹⁶Антиколонијални ратови су они које води један народ или део народа против таквог противника, који се уз употребу силе одржава на власти на територији која је под његовом влашћу. Циљ је ослобођење од окупационе, колонијалне власти.

Категорија добровољаца, премда није изричито дефинисана нормама међународног права, од изузетне је важности из аспекта овог истраживања. Наиме, врло често, како би избегли кривичну одговорност, плаћеници се представљају као добровољци чији су мотиви за учешће у оружаним сукобима разнолики, само не лукративни. Питање мотива свакако је значајно за ову честу категорију легалних учесника у ратовима, односно у оружаним сукобима. Они су различити, а најчешћи је осећај личне наклоњености страни којој се прикључује или мржње према једној страни у сукобу, односно верски фанатизам, екстремизам и многи други.

Може се сматрати да добровољци, као лица која су спремна да због својих уверења или осећања ризикују сопствени живот помажући једној од страна у сукобу, имају (за разлику од плаћеника) право да буду борци и заробљеници (Krivokapić, 2023: 337). Међутим, ово не важи у случају да се као добровољци боре на страни непријатељске државе са којом је њихова држава у сукобу.

Већ смо навели неке од одредаба Хашких и Женевских конвенција које се односе подједнако на борце и добровољце. Подсећамо, у члану 1 Правилника уз Четврту Хашку конвенцију о законима и обичајима рата на копну стоји: “Ратни закони, права и дужности не примењују се само на војску већ и на милиције и добровољачке одреде, који испуњавају следеће улове: 1. да имају на челу личност одговорну за своје потчињене; 2. да имају сталан знак за разликовање који се може распознати на растојању; 3. да отворено носе оружје; и 4. да се при својим операцијама придржавају закона и обичаја рата” (Edlinger, 2013: 4). Такође, члан 4 Женевске конвенције о поступању са ратним заробљеницима садржи одредбу по којој припадници добровољачких јединица које улазе у састав оружаних снага једне стране у сукобу ако падну у непријатељске руке, имају статус ратних заробљеника, а такав статус се признаје и заробљеним припадницима осталих добровољачких јединица, али само уколико њихове јединице испуњавају претходно наведена четири услова која су превиђена Правилником уз Четврту Хашку конвенцију о законима и обичајима рата на копну (Edlinger, 2013: 67).

Према историјским подацима најмасовније учешће добровољаца у рату забележено је у Шпанском грађанском рату (1936–1939). Шпански грађански рат је надахнуо борбу свих народа широм света против експлоатације и расизма; најјаснији пример ове глобалне повезаности била је одлука између 32.000 и 35.000 (према неким изворима чак око 59.000)

људи из око 55 држава да се добровољно пријаве и боре у одбрани шпанске републиканске владе.¹⁷

Када се разматра о добровољцима, не можемо да не поменемо деликатно законско решење у Кривичном закону Републике Србије из 2014. године. Наиме, тада су Законом о допунама КЗ РС (“*Službeni glasnik RS*”, br. 108/2014) у национално кривично законодавство инкорпорирана два кривична дела која се односе на ратовање држављана Републике Србије у иностранству. У глави Кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, у члану 386а, односно 386б, прописане су одредбе којима се криминализује учествовање наших држављана у рату или оружаном сукобу у иностранству, односно организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у иностранству. Поставља се, сасвим логично, питање да ли је то криминализација ратних добровољаца или је ипак, како су пренели бројни медији уочи усвајања Закона о допунама КЗ РС, криминализација плаћеништва. О томе ће свакако бити више речи у наредним поглављима.

2.1.3. Плаћеници

Најшире одређено, плаћеници су људи који се због новца или других лукративних мотива боре за једну од страна у оружаном сукобу. Реч је о лицима који нису држављани сукобљених држава, односно припадници оружаних страна у сукобу, већ је њихово учешће у сукобима мотивисано искључиво неком врстом личне користи.

Употреба плаћеника изузетно је и константно распрострањена током читаве историје човечанства. Како Доденхоф (*Dodenhoff*, 1969: 91) наводи: “Употреба плаћеника је вероватно стара колико и сам рат”. Међутим, плаћеници као категорија учесника у оружаним сукобима, обухваћени су нормама међународног хуманитарног права тек половином 20. века. Масовно учешће страних плаћеника у многим оружаним сукобима међународног и унутрашњег карактера чији је једини мотив ратовања зарада, као и сурове последице њиховог ангажовања манифестоване у тешким повредама начела хуманости допринели су да се ово питање актуелизује и са становишта међународноправног регулисања (Vučinić, Z., 2006: 15).

¹⁷ Међу тим добровољцима је било и око 1.700 Југословена. У Београду постоји и “Споменик интернационалним бригаама” на коме, између осталог, пише да је учешће добровољаца најлепши пример међународне солидарности, као и да је од 1700 Југословенских добровољаца, њих 600 изгубило живот у Шпанији. Видети више: (Instituto Cervantes. Преузето 10.07.2024. <https://cultura.cervantes.es/belgrado/sr/jugoslovenski-dobrovoljci-u-odbrani-%C5%A1panske-republike-1936-1939.-/163005>).

Плаћеници као илегални или незаконити борци, како се често називају, први пут су прецизно дефинисани у Првом допунском протоколу уз Женевску конвенцију о заштити жртава међународних оружаних сукоба из 1977. године. Иако неки теоретичари међународног хуманитарног права сматрају да су и ранији међународноправни акти посредно нормирали плаћеничку активност, дефинисање ове категорије незаконитих бораца дошло је на ред тек након бројних антиколонијалних ратова, у којима су се плаћеничке војске посебно истицале. Може се рећи да свега неколико деценија уназад државе и међународна заједница схватају значај правног уређивања, односно законског нормирања ове области јер, без обзира на висок степен развијености људског друштва у 21. веку, ратови су и даље један од актуелнијих начина решавања сукоба између држава или унутар њих.

Тако, након што су вековима државе континуирано користиле плаћенике у ратовима које су водиле (што ће кроз рад бити хронолошки представљено), постигнута је усаглашеност да најамништво треба да буде забрањено, јер се показало кроз дугу историју ратовања да су се употребом најамника сукоби само продужавали, а тиме и патња коју они нужно узрокују. Паралелно са подизањем међународне свести о негативној улози плаћеника, настаје већина аката међународног права којима се дефинише плаћеништво, тј. статус плаћеника у оружаним сукобима и они ће бити предмет анализе у овом раду.

Први међународноправни акт који се целовито бави плаћеницима и којим су, до сада, плаћеници најсвеобухватније дефинисани је Конвенција против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника. Уједињене нације су Конвенцију усвојиле 1989. године, а на правну снагу је ступила 2001. године, када ју је ратификовао потребан број држава.

Према одредбама Конвенције, плаћеник је лице:

1. које је посебно регрутовано, у земљи или у иностранству, за борбу у оружаном сукобу;
2. које је мотивисано да учествује у непријатељствима, ради остваривања личне користи, и коме је, заправо, у име или од стране учеснице у сукобу, обећана материјална накнада, која је значајно већа од накнаде, обећане или исплаћене борцима сличног ранга или положаја у оружаним снагама те стране;
3. које није држављанин стране у сукобу нити има пребивалиште на територији коју контролише страна у сукобу;
4. које није припадник оружаних снага стране у сукобу; и које није упутила држава која није страна у сукобу, по службеној дужности, као припадника својих оружаних снага.

Такође, плаћеник је и свако лице које је у било којој другој ситуацији:

1. посебно регрутовано, у земљи или у иностранству, с циљем учествовања у организованом акту насиља усмереном ка: свргавању владе или подривању уставног поретка државе, на било који други начин или подривању територијалног интегритета земље;
2. мотивисано да учествује у сукобу преваходно ради остварења значајне личне користи и подстакнуто обећањем односно исплатом материјалне накнаде;
3. није држављанин нити има пребивалиште у држави против које је такав акт усмерен; није упућено од стране државе по службеној дужности;
4. није припадник оружаних снага државе на чијој се територији врши такав акт (“Službeni glasnik RS”, br. 23/2015).

Дакле, да би се неко могао сматрати плаћеником потребно је да испуњава више кумулативно прописаних услова. Стога не чуди да се, с једне стране, изузето тешко може доказати за некога да је плаћеник, односно са друге, да се плаћеништво појединим актерима оружаних сукоба олако приписује.

Такође, у Републици Србији, која је због не тако давних ратних искустава погодна за регрутацију плаћеника, овај проблем добија значајнију пажњу јавности тек након доношења Закона о допунама КЗ РС пред крај 2014. године. Овим законом су, већ смо истакли, у национално кривично законодавство инкорпорирана два нова кривична дела којима је законодавац настојао да на неки начин инкриминише, између осталог, и плаћеништво. Од тада, а нарочито од почетка оружаног сукоба између Русије и Украјине из 2022. године, у којем учешће узима и изванредан број српских држављана, ова тема не престаје да интригира, како у законском, тако и у моралном контексту.

3. Појмовно одређење плаћеништва и дистинкција од сличних појава

3.1. Појам плаћеништва и плаћеника

С обзиром на то да је литература о плаћеницима на енглеском језику најобимнија, истаћи ћемо да су речи, које су у употреби у српском језику, “плаћеник” и “најамник” еквивалентне енглеској речи “*Mercenary*”. Најранија позната употреба речи “*Mercenary*” на енглеском говорном подручју забележена је у средњем веку. Наиме, према наводима из Оксфордског речника енглеског језика (*Oxford English Dictionary*) најстарији писани траг је из 1598. године, у списима Џона Марстона (*John Marston*), песника и драмског писца. Иначе, енглеска реч “*Mercenary*” је позајмљеница и потиче из латинског језика, тачније од речи

“*mercenarius*” – плаћеник. Корен речи плаћеник је “*mercies*”, на латинском значи роба (Varin, 2012: 5). Због тога су плаћеници били идентификовани као неко ко продаје своје војне, односно ратничке вештине за финансијску надокнаду.

Занимљиво је да се у српском језику за означавање војника најамника, односно плаћеника, некада користио термин “ајлукчија”. Овај израз настао је од турске речи “ајлук” што значи плата. У том смислу, може се рећи да је оригинално значење појма плаћеник “онај који је унајмљен да нешто уради за новац”, тј. “онај коме ће се платити за неки рад/посао” (Škaljić, 1966: 77). Према томе, овај израз не мора нужно да има негативну конотацију.

Мекфејт (McFate, 2019: 11) наводи да Стари завет помиње најамне ратнике неколико пута, и никада са прекором. Плаћеници су нарочито негативно окарактерисани тек последњих 200 година, тачније од када су државе установиле стајаће војске, односно националне армије, као симболе националног достојанства и снаге. Донедавно се, дакле, ангажовање плаћеничких војски сматрало обичном трговином.

Оцењујемо да то што се израз плаћеник најчешће везује за војску, односно рат, заправо доприноси његовом поимању у пежоративном смислу. Тачније, мотив да се за материјалну надокнаду потенцијално угрозе нечији животи, па и сопствени, доводи у фокус питање моралности, али и критичког расуђивања. Како је Спроул (Sproule, 2019: 18) приметио “народна и званична антипатија према професији је била распрострањена већ у средњем веку, иако је углавном имала облик моралног, а не политичког неодобравања”.

Негативно одређења ове древне друштвене појаве, односно делатности, произилази пре свега из природе самог рата, који је, како смо закључили, и узрок плаћеништва. Такође, због чињенице да учешће плаћеника у оружаним сукобима доприноси дужем трајању непријатељстава и свих пропратних деструктивних активности, као и све чешћем вршењу ратних злочина од стране плаћеника, стасала је воља међународне заједнице да плаћеништво инкриминише међународним правним актима, а активност плаћеника прогласи кривичним делом.

Како смо већ нагласили, иако су плаћеници верни следбеници сваког рата, правно регулисање ове категорије учесника у оружаним сукобима, као и истраживања феномена плаћеништва датирају однедавно. То имплицира да број дефиниција појма плаћеника, односно дефинисања њихове делатности није велик и да, могуће је, методолошки не би било пожељно правити класификацију у овом тренутку.

Без обзира на то наговестићемо, јер сматрамо да потенцијално може бити од значаја за будућа истраживања, да дефиниције којима се карактеришу плаћеници не би било лоше груписати, за почетак, као административне, оне које се налазе у званичним правно-политичким документима и као академске, које настају кроз научна истраживања.

3.1.1. Административне дефиниције плаћеника

На давање званичног одговора (у званичним документима међународног права) на питања ко су плаћеници и које је услове потребно да испуни једно лице да би се могло сматрати плаћеником, иако постоје практично одувек, чекало се дуго.

1) Првим допунским протоколом уз Женевске конвенције о заштити жртава међународних оружаних сукоба од 1977. године, у члану 47, коначно је дефинисан појам плаћеника:

“1. Плаћеник нема право да буде борац или ратни заробљеник.

2. Плаћеник је свако лице које:

- је специјално регрутовано локално или у иностранству да би се борило у оружаном сукобу;
- стварно и непосредно учествује у непријатељствима;
- мотивисано је да учествује у непријатељствима углавном са жељом за личном коришћу и коме је, у ствари, обећана од стране у сукобу или у њено име, материјална накнада знатно већа од оне која је обећана или исплаћена борцима сличног ранга или функције у оружаним снагама те стране;
- није држављанин стране у сукобу нити има пребивалиште на територији коју контролише страна у сукобу;
- није припадник оружаних снага стране у сукобу; и
- није послато од државе која није страна у сукобу по званичној дужности као припадник њених оружаних снага” (“Službeni list SFRJ”, br. 16/78).

Правне норме из члана 47 Првог допунског протокола без сумње су фундамент у дефинисању плаћеника. Свакако, треба нагласити то да поменути одредбама нису предвиђене санкције за ангажовање незаконитих учесника у оружаним сукобима, а уз то могле су се примењивати само у случајевима међународних оружаних сукоба. Такође, уколико узмемо у обзир чињеницу коју смо већ претходно нагласили, а то је да је међународних, класичних оружаних сукоба све мање, а да се плаћеници неминовно користе у свим, а не само ратовима у ужем смислу, јасно је да неадекватне правне норме, односно

из практичног аспеката неприменљива правна правила, могу проузроковати озбиљне проблеме из аспекта међународне безбедности. Истовремено, ова дефиниција, иако се сматра значајним “подвигом” међународног хуманитарног права на који се дуго чекало, је недовољно одређена. Како Бест (*Best*, 1980: 375) наводи: “... међународно прихваћена дефиниција је толико пуна рупа да сваки плаћеник који се не може искључити из ове дефиниције заслужује да буде стрељан, а и његов адвокат са њим”.

Значајно је напоменути у вези са конципирањем члана 47 Првог допунског протокола, да је његов садржај заправо инспирисан предлогом дефиниције плаћеника који је поднела Нигерија 1976. године. Наиме, од 1974. до 1977. године вођене су припремне дискусије у оквиру Дипломатске конференције за реафирмацију и развој међународног хуманитарног права које је сазвао Швајцарски савезни савет у Женеви. Циљ конференције је био елаборирање нацрта предлога два Допунска протокола које је припремио Међународни комитет Црвеног крста. Ова конференција је била специфична по томе што су позив за учешће, осим званичних држава, први пут добили и народноослободилачки покрети. Претпостављамо, јер се у периоду Хладног рата водио велики број народноослободилачких и антиколонијалних ратова, у којима су ови покрети имали пресудну улогу у стицању независности многих дотадашњих колонија. За време трајања поменуте конференције, тј. током сва четири заседања, питање плаћеништва је било изузетно актуелно. Учесници конференције су се делили на оне који су заступали став да одредбама које дефинишу плаћеништво уопште нема места у анексима Женевских конвенција и на друге, који су захтевали драстичније нормирање плаћеника. Предлог који је Нигерија дала чинио се компромисним решењем који је помирио опречне ставове. Појам “плаћеник” обухвата сваку особу која не припада оружаном сили учесници у сукобу, која је специјално регрутована у иностранству и која се бори или учествује у оружаном сукобу у циљу остваривања новчане зараде, накнаде, или неке друге личне користи (Jeličić, 2016: 159).

II) Већ смо навели да су плаћеници у двадесетом веку били највише ангажовани у антиколонијалним борбама на тлу Африке. Заправо су њихова масовност и бестијалност осветлиле потребу правног нормирања ове (незаконите) категорије бораца. Пре него што је отпочела Дипломатска конференција за реафирмацију и развој међународног хуманитарног права у Женеви, на којој се полемисало и о плаћеницима, и на којој је конципиран члан 47 Првог допунског протокола, Организација Афричког јединства је у Рабату 1972. године, усвојила Конвенцију о елиминацији плаћеника. Након измена и допуна, усвојена је Конвенција о елиминацији плаћеника у Африци (у даљем тексту: Афричка конвенција), у Либревилу 1977. године (месец дана након Првог допунског протокола).

Према Конвенцији о елиминацији плаћеника у Африци (члан 1):

“1. Плаћеник је свака особа која:

- је посебно регрутована у земљи или иностранству да би се борила у оружаним сукобима;
- у ствари директно учествује у непријатељствима;
- мотивисана је да учествује у непријатељствима са жељом за приватном добити или јој је обећана материјална компензација од стране или у име стране у сукобу;
- није ни држављанин стране у сукобу нити становник територије коју контролише страна у сукобу;
- није припадник оружаних снага стране у сукобу; и
- није послата од стране друге државе осим стране у сукобу у службену мисију као припадник оружаних снага те државе.

2. Злочин најамништва чини појединац, група или удружење, представник државе или саме државе који у циљу да се оружаним насиљем супротстави процесу стабилности самоопредељења или територијалном интегритету друге државе, спроводи било који од следећих аката:

- организује, финансира, помаже, опрема, обучава, промовише, подржава или на било који начин запошљава групе плаћеника;
- инфилтрира, учлањује или покушава да се учлани у наведене групе; и
- дозвољава да се активности поменуте у параграфу (а) изводе на било којој територији под његовом јурисдикцијом или на било ком месту под њеном контролом или пружа олакшице за транзит, транспорт или друге операције горе поменутих снага.

3. Свако лице, физичко или правно, које изврши кривично дело најамништва дефинисано у ставу 1 овог члана почини дело које се сматра злочином против мира и безбедности у Африци и биће кажњено као такво” (OAU Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa [OAU Convention], 1977).

Основни недостатак Афричке конвенције је био њен регионални домашај. С друге стране, у односу на Први допунски протокол, под оружаним сукобом не сматра се само међународни оружани сукоб, већ се Конвенција примењује и на унутрашње сукобе.

III) Уједињене нације су 1989. године, на 44. заседању Генералне скупштине усвојиле Конвенцију против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника, која има, до сада, најширу дефиницију плаћеника (у даљем тексту: Међународна конвенција УН). Такође, за разлику од Женевских конвенција, примењује се и у случају немеђународних оружаних сукоба. Ова конвенција у члану 1 наводи низ услова који се кумулативно морају испунити да би се неко могао сматрати плаћеником:

“1. Плаћеник је лице:

- које је посебно регрутовано, у земљи или у иностранству, за борбу у оружаном сукобу;
- које је мотивисано да учествује у непријатељствима, ради остваривања личне користи, и коме је, заправо, у име или од стране учеснице у сукобу, обећана материјална накнада, која је значајно већа од накнаде, обећане или исплаћене борцима сличног ранга или положаја у оружаним снагама те стране;
- које није држављанин стране у сукобу нити има пребивалиште на територији коју контролише страна у сукобу;
- које није припадник оружаних снага стране у сукобу; и
- које није упутила држава која није страна у сукобу, по службеној дужности, као припадника својих оружаних снага.

2. Плаћеник је и свако лице које је у било којој другој ситуацији:

- посебно регрутовано, у земљи или у иностранству, с циљем учествовања у организованом акту насиља усмереном ка: - (1) Свргавању владе или подривању уставног поретка државе, на било који други начин; или (2) Подривању територијалног интегритета земље;
- мотивисано да учествује у сукобу преваходно ради остварења значајне личне користи и подстакнуто обећањем односно исплатом материјалне накнаде;
- није држављанин нити има пребивалиште у држави против које је такав акт усмерен;
- није упућено од стране државе по службеној дужности; и
- није припадник оружаних снага државе на чијој се територији врши такав акт” (“Službeni glasnik RS”, br. 23/2015).

Дакле, број дефиниција плаћеника у међународноправно релевантним инструментима није велики. И, иако ћемо се у даљем раду бавити детаљном анализом сваког од ових докумената (не само дефиницијама плаћеника), већ на самом почетку можемо указати да између њих

постоје сличности али и значајне разлике у дефинисању појма плаћеника. Ове разлике директно утичу на ефикасност њихове примене у пракси.

Члан 47 Првог допунског протокола је полазиште и најчешће цитирана норма у међународноправном дискурсу о плаћеницима. То се може објаснити тиме што су Женевске конвенције и њихови допунски протоколи ратификовани од знатно већег броја држава у односу на Међународну конвенцију УН из 1989. године. Међутим, овим чланом су кумулативно предвиђени рестриктивни услови за идентификацију плаћеника, што у великој мери отежава кривичноправно санкционисање у реалним околностима оружаних сукоба.

С друге стране, Афричка конвенција доноси шири и реалним околностима прилагођен оквир. Њена дефиниција плаћеника је мање рестриктивна у односу на Први допунски протокол и обухвата и оне субјекте који делују ван класичног контекста (међународног) оружаног сукоба, укључујући и оне који угрожавају уставни поредак државе. Дефиниција из ове Конвенције је концизна, оперативна и најприменљивија у пракси. За разлику од других дефиниција, она не ограничава појам плаћеника само на појединца, већ обухвата и организоване групе, што представља значајан корак у препознавању стварних безбедносних претњи у постколонијалном амбијенту. Међутим, дефиниција плаћеника из Афричке конвенције остаје само дефиниција једног регионално применљивог документа, док су плаћеници појава глобалног домашаја.

С тим у вези, Међународна конвенција УН је требала да обезбеди глобални правни оквир за супротстављање плаћеништву. Ипак она је задржала сличан кумулативни приступ као и Први допусни протокол. Њена дефиниција остаје усмерена на појединца као главног носиоца одговорности и заснива се на сличним критеријумима – финансијска мотивација, неприпадност оружаним снагама страна у сукобу, учешће у борбеним активностима – што у пракси такође отежава идентификацију и процесуирање.

Сагледавајући наведене административне дефиниције плаћеника, може се закључити да и даље не постоји јединствена, оперативна и практично применљива дефиниција плаћеника на међународном нивоу. Односно, правна недореченост и нефлексибилност ових међународноправних аката остављају простор за широка национална тумачења и селективну примену. На тај начин је угрожена доследност међународног правног режима у борби против плаћеника.

3.1.2. Академске дефиниције плаћеника

Плаћеници су кроз историју генерисали ставове неповерења, гађење и страх (Gerassi, 1983), цитирано према (Taulbee, 1985: 2). Често су били описивани пежоративним изразима као што су војници среће, војници за изнајмљивање, пси рата, профитни ратници и тако даље, да би се подвукла перцепција да су плаћеници лишени етичких принципа (Eni, Nwoma & Nwachukwu, 2020: 11).

Већина академских дефиниција плаћеника настала је на основама елементарне дефиниције из аката међународног права. Дефиниције плаћеника садржане у малом броју међународних докумената заснивају се на сличним претпоставкама – плаћеници:

- регрутују се у земљи или иностранству,
- су директни учесници у непријатељствима,
- мотивисани су жељом за приватном и материјалном добити,
- нису држављани стране у сукобу нити становници територије под контролом стране у сукобу,
- нису послати од стране државе по службеној дужности,
- нису чланови оружане снаге стране у сукобу (Baran, 2020: 11).

Према широко прихваћеној дефиницији, плаћеник је онај који служи или делује искључиво из мотива личне користи, односно војник који се нуди за службу у било којој војсци која га може запослити (Mockler, 1969), цитирано према (Cassese, 1980).

Традиционални плаћеник је војник вољан да прода његове војничке вештине најбољем понуђачу, без обзира на узрок (O'Brien, 1998: 81).

Малет (Mallet, 2009) плаћеништво дефинише као концепт ратовања за новац, који укључује постепену појаву концепта страног порекла најамника, који издваја правога плаћеника од обичног плаћеног војника. Оваква дефиниција продукт је ауторовог разматрања о плаћеништву у средњем веку, у време када нису постојале националне армије, већ су сви војници били плаћени за учествовање у рату.

Плаћеници (уговорци, комерцијалци) су припадници паравојних формација који своје учествовање у оружаном сукобу наплаћују страни у сукобу која их је ангажовала (Mijalković & Đorđević, 2020; Мијалковић, 2023).

Бурмастер (*Burmester*, 1978: 37), који је можда најчешће цитиран, дефинише плаћенике као добровољце који за новчану награду пристају да се боре за оружане снаге стране државе или ентитета.

Уочљиво је да све ове дефиниције подвлаче материјалну компоненту као основ мотивације ангажовања неког лица као плаћеника. То се, уосталом, закључује и из њиховог назива. Међутим, Кваква (*Kwakwa*, 1990: 72) је истакао како је раније примећено да дефинисање плаћеника само ослањањем на њихове мотиве не може бити довољно ефикасно, већ да “плаћеници могу бити дефинисани само на основу онога што раде, а не позивајући се на то зашто то раде”.

Такође, Перси (*Percy*, 2003: 722) примећује да већина критичара истиче две компоненте конвенционалних дефиниција плаћеника као, условно речено, спорне. Прво, плаћеници су странци, односно нису национално инволвирани са било којом страном у сукобу и друго, доминантан мотив за ангажовање плаћеника је финансијска добит.

Дакле, издваја се проблем страног порекла, посматрано најпре из темпоралног аспекта. Наиме, до 19. века, тачније до установљавања националних армија није било необично да војску чине страни регрути; питање националности није долазило у фокус. Истовремено, сасвим је сигурно да нису сви странци који учествују у неком оружаном сукобу плаћеници; у том контексту имамо још и добровољце и стране борце. Међутим, треба рећи још и ово: иако историјски посматрано плаћеници доминантно јесу били странци, искључивање домаћих држављана из, пре свега, међународно прихваћене дефиниције плаћеника може престављати проблем више. Хипотетички гледано, “то може охрабрити држављане или становнике државе која је страна у сукобу да се упишу као плаћеници са снагама које се боре против државе чији су држављани или становници” (*Kwakwa*, 1990: 72). Премда овакви случајеви могу бити изоловани, овај недостатак би омогућио ретким појединцима да избегну одговорност за бављење плаћеничком делатношћу.

Осим страног порекла, финансијски мотив је такође споран аргумент приликом одређивања неког лица као плаћеника (а самим тим и криминалца). Наиме, да ли је искрено иста понашања и дела, плаћеника и националног војника схватати различито – као неморална само јер плаћеници за њих добијају надокнаду? Дакле, лукративни мотиви се сматрају етички неприхватљивим и зато се плаћеници доживљавају као зли.

Шире посматрано, погрешно је анимозитет према плаћеништву заснивати на неодрживом аргументу да је наплаћивање за рад само по себи неморално. Поготово јер, како с правом

примећују Линч и Велш (*Lynch & Walsh, 2002: 135*), модерна војска све чешће себе промовише као опцију каријере. То нас наводи да се вратимо неколико редова уназад – на закључак Квакве – да је можда исправније плаћенике дефинисати на основу онога што раде, а не зашто то раде.

Коначно, извесно је да су плаћеници једна од најинтригантнијих категорија учесника у оружаним сукобима. Такође, у другом делу дисертације биће аргументовано њихово постојање од првих ратова, одавнина. Већ смо рекли да се на дефинисање плаћеника чекало предуго, а сада уочавамо и да су ретке дефиниције ових перманентних следбеника ратова недовољно прецизне.

Могло би се рећи да је својеврсни изазов предложити још једну у низу академских дефиниција плаћеника. Јер, пре свега, уколико би се као претходне заснивала на одредбама из међународноправних аката који регулишу плаћенике, тј. на елементима административних дефиниција, она сигурно не би била актуелна. С друге стране, уколико приликом одређивања појма неког феномена не уважимо законску регулативу којом је тај феномен више или мање формално утемељен, поставља се питање сврсисходности такве дефиниције.

Како бисмо помирили ове различите аспекте, покушаћемо да дефинишемо плаћенике на следећи начин: *Плаћеник је физичко лице које, изван формалних државних или војних структура, учествује у оружаним и другим насилним активностима на територији стране државе, мотивисано искључиво личном користи.*

3.2. Дистинкција плаћеника од сродних појава

Непрецизност у дефинисању неке појаве ствара могућност њеног погрешног интерпретирања и мешања са сродним појавама, тј. појавама сличних карактеристика. Наоружани недржавни актери су изузетно разнолики и у актуелним оружаним сукобима се, врло често, не могу разликовати. Такав је случај и са плаћеницима.

Због тога је неопходно систематски указати на сличности и разлике, односно повезаност између ових категорија учесника у оружаним сукобима. Најпре, како би се они могли идентификовати и како би се поспешило разумевање њихових улога у оружаним сукобима, као и прецизно разматрање њиховог безбедносног и правног статуса. Оваква анализа пружа могућност да се разграниче плаћеници од страних бораца и страних терористичких бораца, као и добровољаца, са којима се најчешће погрешно идентификују.

Осим тога, овај део истраживања усмерили смо и на теоријско и појмовно сагледавање категорија екстремиста и деце војника у контексту плаћеништва, као и на анализу њихове потенцијалне повезаности са плаћеничком делатношћу.

3.2.1. Плаћеници и страни (терористички) борци

Најпре треба нагласити да се синтагме “страни борци” и “страни терористички борци” разликују по свом значењу. Међутим, у литератури се често може наћи да аутори употребљавају термин “страни борци” мислећи притом на “стране терористичке борце”, што у извесном смислу може створити погрешну перцепцију страних бораца.

Страни борци нису нова појава. Малет (*Malet*, 2009: 11) је навео у својој докторској тези да је испитујући грађанске оружане сукобе у последњих 200 година, утврдио да су у 67 од 331 (нешто више од 20%) сукоба учествовали транснационални побуњеници, односно страни борци. У касније објављеном раду “Страни борци: транснационални идентитет у грађанским сукобима” (*Foreign Fighters: Transnational Identity in Civil Conflict*”, 2013) доказао је њихово присуство у још 3 грађанска рата.

Истовремено, они нису ни појава искључиво повезана са Исламом, како се често погрешно интерпретира. Томе, кроз историју, сведоче примери учешћа страних бораца у Грчком рату за независност¹⁸ (1821–1829), током грађанског рата у Мексику 1830-их и свакако за време Шпанског грађанског рата.

Страни борци, као и плаћеници, остали су присутни у свим оружаним сукобима, иако су државе у модерно доба увелико имале регуларне војске. Њихово присуство забележено је и током Првог светског рата. У Великом рату, Немачка је регрутовала заробљене ирске и пољске војника када су се Гарибалдијеви добровољци из Италије и још 50 националности придружили француској војсци (Heugies, 2016; O’Connor & Piketty, 2020). Такође, страни борци су итекако били присутни у Другом светском рату. Само у озлоглашеној војној јединици Вафен-СС (*Waffen-SS*), која је у својим редовима имала приближно 950 хиљада војника, више од половине нису били немачке националности.

¹⁸ Из аспекта овог рада, Грчки рат за независност је карактеристичан и због учешћа великог броја албанских плаћеника који су се борили на страни Османлијског царства. За бројне неуспехе, Османлијске војсковође су кривиле управо албанске плаћенике истичући да су изузетно непоуздани и да се не боре за веру и државу, већ искључиво за новац. Видети: (Orepc, 2013: 513).

Управо је тако описивао најамничку војску Макијавели у свом делу “Владалац”: “Најамничка и мешовита војска непотребне су и опасне, а владалац који поставља темеље своје државе на најамничкој војсци никада неће бити безбедан, нити ће му власт бити чврста” (превео Јанковић, 2003: 110).

Ипак, термин страни борци актуелизовао је грађански рат који бесни у Сирији од 2011. године, непрекидни сукоби у Ираку и, у мањој мери, сукоби у источној Украјини; поменути сукоби су “гурнули овај феномен страних ратних добровољаца (или страних бораца у савременом језику) у агенде политичара, безбедносних агенција, медија и академика” (Arielli & Rodogno, 2016).

Женевска академија за међународно хуманитарно право и људска права је предложила дефиницију по којој је “страни борац појединац који напушта своју земљу порекла или боравишта и придружује се недржавној оружаном групи у оружаном сукобу у иностранству и који је првенствено мотивисан идеологијом, религијом и/или сродством” (Kraehenmann, 2014: 6). Слично, Радна група УН за коришћење плаћеника је у свом извештају истакла: “Под страним борцима се генерално подразумевају појединци који напуштају земљу порекла или уобичајеног пребивалишта и укључују се у насиље као део побуне или недржавне оружане групе у оружаном сукобу. Они су мотивисани низом фактора, посебно идеологијом, али такође могу бити привучени борбом за новчану награду” (UN Report A/HRC/33/43/Add.3, 29. July 2016).

Страни борци су “недржављани” конфликтне државе који се придружују побунама током грађанских ратова (Malet, 2009: 9). Хегамер (*Hegghammer*, 2010: 57–58) наглашава да је на је на основама Малетове дефиниције изградио своју по којој је страни борац “агент који се придружио побуни и делује у оквиру побуне (1), нема држављанство државе сукоба или родбинске везе са њеном зарађеном фракцијом (2), не припада некој званичној војној организацији (3) и није плаћен (4)”. На основу ова четири критеријума Хагамер је направио разлику између страних бораца и других насилних актера који прелазе границе како би учествовали у оружаним сукобима. Критеријум 4 негира плаћенике, критеријум 3 искључује регуларну војску која иде тамо где је њихова војна команда пошаље, критеријум 2 елиминише евентуални повратак држављана из дијаспоре, односно лица која имају родбинске или етничке везе са побуњеницима и критеријум 1 разликује страног борца од терористе.

Из аспекта овог рада, значајно је да приметимо да је Хагамер сматрао да постоји потреба да се направи разлика између страних бораца и плаћеника, па је то навео као један сегмент дефиниције. Чињеница је да страни борци и плаћеници имају много сличности, међутим док се страни борци придружују сукобима превасходно из идеолошких разлога, плаћеници то чине због материјалне користи. Ипак, мотиви за улазак у сукоб као плаћеник или страни борац могу бити комбинација многих фактора, што отежава њихово раздвајање искључиво

по овој основи. Осим мотива, плаћенике од страних бораца, кроз историју, је разликовало и то што су плаћеници били скупи за ангажовање, те су их практично могле унајмити само државе, док су се страни борци углавном везивали за побуњеничке групе. Најамничке војске морале су да имају дозволу своје државе како би се ангажовале за учешће у рату у иностранству, на страни туђе државе. Такорећи, употреба плаћеника у неком оружаном сукобу базирала се на договору између носилаца власти. Насупрот томе, страни борци су регрутовани на основу ентузијазма за циљ, а често и због већ постојећих веза између појединаца, који се састоје или од заједничких идеја или од заједничке етничке припадности (Malet, 2010: 101). Са становишта садашњег тренутка, овај критеријум би био ирелевантан јер плаћенике могу да ангажују сви који за њихове услуге могу да плате, а то могу бити како државе, тако и терористичке организације, па чак и неке организоване криминалне групе.

Такође, у њиховим дефиницијама, Малет и Хагамер се слажу да стране борце карактерише борба на страни побуњеника, а не на страни владе (Perišić, 2021: 605). Ипак, како Краехнман (2014: 6) примећује, оваква искључивост у поимању страних бораца би допринела изостављању категорије која је негде на средини, а то су стране недржавне оружане групе које се боре на страни владе, као на пример Хезболах (*Hezbollah*) који се борио на страни Асадовог (*Bašār al-Asad*) режима у Сирији.

Још једна дистинкција између плаћеника и страних бораца јесте она која се односи на опасност која прети од ових категорија учесника у оружаном сукобима. Док се плаћеници виде као претња реду у државама у које путују, страни борци имају тенденцију да представљају претњу по повратку кући (Chesterman, 2016: 389).

Дефинисање страних бораца је компликовано због широког спектра сукоба у које могу бити укључени, тактике коју користе и легитимитета организација којима могу да се придруже (UN Report A/71/318, 9. August 2016). У неким случајевима, страни борци су хваљени због подршке циљу који је широко признат као легитиман, док са друге стране страни борци могу бити, али нису нужно, укључени у терористичке активности.

Премда ни један акт међународног права није званично дефинисао стране борце, можемо рећи да је овај термин, у свом изворном значењу, сасвим извесно ближи добровољцима него терористима. Менделсон (*Mendelsohn*, 2011: 192–193) тврди да страни борци нису терористи, да се подразумева да имају држављанство државе која је изван сукоба, као и да нису део националне војске, при чему је удаљеност матичне земље од зоне сукоба ирелевантна. Како, уосталом, Ариели (*Arielli*, 2017) наводи у књизи “Од Барона до бин Ладена – Историја страних ратних добровољаца” (*“From Byron to bin Laden – A History of*

Foreign War Volunteers”), два су разлога због којих он сматра адекватнијим појам страни добровољци, у односу на страни борци. Први је историјски. Наиме, појам добровољци је од тренутка када је настао био константно и широко распрострањен. Тако је рецимо Томас Гордон (*Thomas Gordon*), који се борио у грчком рату за независност, у свом делу “Историја Грчке револуције” (*History of the Greek Revolution*) користио назив “Европски добровољци” да њиме означи странце који су учествовали у том рату. Такође, већ поменути припадници одреда *Waffen-SS* су се називали немачком речју *Freiwilligen*, која у преводу значи добровољци. У прилог другом разлогу аутор наводи бројне примере, од којих се један односи на лорда Бајрона који је умро од болести у Грчкој 1824. године, пре него је узео учешће у рату, те га зато не би било праведно назвати борцем. Такође, Ариели (2017) истиче и пример бин Ладена (*Usāma bin Lādin*), чији је иницијални циљ био да изгради тунеле за потребе Муџахедина, за шта се и ангажовао у набавци булдожера и друге механизације, а не да учествује у борби.

Иако појава страних бораца није нова, придев терористички користи се од 2014. године, како би се описао феномен придруживања страних држављана, терористичким организацијама у другим земљама, ради учешћа у сукобима на одређеном подручју (Šikman, 2018: 208). Страни терористички борци су један од водећих безбедносних изазова данашњице.

Резолуција Савета безбедности 2178, између осталог, дефинише стране терористичке борце као “појединце који путују у државу која није њихова држава пребивалишта или држављанства у сврху извршења, планирања, припреме или учешћа у терористичким актима или у сврху пружања, односно похађања терористичке обуке, укључујући и у вези са оружаним сукобом” (UN S/RES/2178, 24. September 2014.). Ову дефиницију прихвата већина држава, а резолуција у којој је наведена прихваћена је једногласно (Кузмановић, Ковач & Ковачевић, 2019: 128).

Већ је јасно, из претходног излагања, да страни борци нису појам који се искључиво повезује са исламском религијом. Међутим, присуство страних бораца чија је главна веза религиозни идентитет била је истакнута карактеристика готово свих сукоба у муслиманском свету од Совјетске инвазије на Авганистан 80-их година прошлог века. Корен “идеје” за поистовећивање ислама и тероризма, према бројним теоретичарима, је у терористичком нападу Ал Каиде (*Al-Qaeda*) на Сједињене Америчке Државе 11. септембра 2001. године.

Немогуће је порећи да су се ставови Запада према исламу променили на горе након напада и да се нису никад вратили на ниво који је био пре 2001. године (Hayward, 2022: 16). Страни борци су били присутни у Босни, Чеченији и, у мањем броју, у Сомалији. Прекретницу је, чини се, представљала чињеница да се, према подацима Уједињених нација, скоро 40.000 странаца из око 100 држава прикључило Исламској држави у Сирији и Ираку (Neumann, 2017: 7).

Сукоби у Ираку и Сирији довели су до страховања на Западу у вези претњи које представљају страни борци, са посебном бригом усмереном на појединце који су се борили за такозвану Исламску државу и друге насилне “цихадистичке” организације (Baker–Beall, 2022: 1). Тај страх није био усмерен само непосредну претњу коју су представљали они који су отишли да ратују у Сирију и Ирак, већ и на потенцијалну безбедносну претњу коју представљају повратници са страних ратишта. Према подацима Европског парламента, преко 4.000 грађана Европске уније је отишло да ратује у Сирију, а више од 30% њих се вратило након неког времена.¹⁹

То је заправо био повод да Савет безбедности усвоји Резолуцију 2170 у којој се први пут помиње термин страни терористички борци, а након ње и Резолуцију 2178 којом је тај појам дефинисан и којом је наметнута обавеза државама чланицама Уједињених нација да зауставе прилив страних терористичких бораца. Савет безбедности је замаглио све аналитичке разлике и од тада је довео до тога да се термини страни терористички борац и страни борац истовремено користе на међународним састанцима без икакве основе за разграничење (Malet, 2015). Суштински проблем у вези разликовања ове две категорије бораца долази до изражаја након што је отпочео оружани сукоб у Украјини, у коме је учешће узело више десетина хиљада страних држављана, на обе стране.

Како бисмо допринели разрешењу терминолошке дилеме, табеларно смо приказали основне карактеристике страних терористичких бораца и страних бораца. И у контексту ове дисертације упоредили их са обележјима плаћеника.

¹⁹ Видети више: (“The Return of Foreign Fighters to EU Soil: Ex–Post Evaluation”. (2018, May). European Parliament Research Service, Brussels).

Табела 1. Компаративна анализа три категорије учесника у страним оружаним сукобима – плаћеници, страни терористички борци и страни борци.

Критеријум	Плаћеници	Страни терористички борци	Страни борци
<i>Држављанство</i>	Нису држављани стране у сукобу	Нису држављани стране у сукобу	Нису држављани стране у сукобу
<i>Правни статус</i>	Немају статус борца	Немају статус борца	Могу имати статус борца у одређеним контекстима
<i>Мотивација</i>	Материјална добит	Идеолошка, верска или политичка уверења	Идеолошка, верска или политичка уверења
<i>Припадност</i>	Паравојне формације, приватне војне компаније	Чланови терористичких организација	Добровољци, али и неформално организовани
<i>Територијално деловање</i>	Делују у страниој држави	Делују у страниој држави	Делују у страниој држави
<i>Укљученост у оружани сукоб</i>	Учествују директно у сукобима	Учествују у терористичким нападима или сукобима	Учествују директно у сукобима
<i>Награда / компензација</i>	Плаћени за ангажовање	Нема директне новчане компензације	Често неплаћени, или примају скромну надокнаду
<i>Правна регулација</i>	Међународно право их дефинише као нелегитимне учеснике у оружаним сукобима	Међународно право их дефинише као нелегитимне учеснике у оружаним сукобима	Недовољно јасно регулисани; варира у зависности контекста у ком делују и од државе
<i>Циљеви деловања</i>	Зарада	Остваривање (терористичких) идеолошких циљева	Остваривање идеолошких циљева

Коначно, појмови *плаћеник*, *страни терористички борац* и *страни борац* могу деловати слично, нарочито недовољно стручној јавности, пре свега јер обухватају појединце који учествују у страним оружаним сукобима. Међутим, правни, етички и политички статус су оно што разликује ове категорије учесника оружаних сукоба.

Плаћенике мотивише превасходно материјална корист, делују ван легалног система и не уживају заштиту међународног хуманитарног права. Страни терористички борци су

идеолошки мотивисани појединци који најчешће делују у оквиру терористичких организација, и представљају озбиљну безбедносну претњу међународном правном поретку. Насупрот њима, страни борци могу обухватити шири спектар актера, укључујући и добровољце. То значајно отежава њихово правно одређење.

Разликовање ових појмова је од суштинске важности, како због кривичноправног санкционисања, тако и због разумевања безбедносних последица њиховог ангажовања у савременим оружаним сукобима.

3.2.2. Плаћеници и учесници у рату или оружаном сукобу у страниј држави

Учесници у рату или оружаном сукобу у страниј држави су, можемо рећи, условно нова (из националног аспекта) категорија лица ангажованих на страним ратиштима. Наиме, Законом о допунама КЗ РС из 2014. године, у национално кривично законодавство инкорпорирана су два нова кривична дела: Учествовање у рату или оружаном сукобу у страниј држави (чл. 386а) и Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страниј држави (чл. 386б).

Кривично дело Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностранству може учинити држављанин Републике Србије уколико учествује у рату или оружаном сукобу у страниј држави, као припадник војних или паравојних формација страна у сукобу, под условом да није држављанин те стране државе, као ни припадник званичне мисије међународне организације чији је Република Србија члан. На тај начин, учиниоци ових кривичних дела су учесници у рату или оружаном сукобу у страниј држави.

Непосредно пред усвајање поменутог закона медији су егзалтирано извештавали о забрани плаћеништва новим кривичним делима.²⁰ То је мотивисало неке теоретичаре, пре свега кривичног права, да трагају за разлозима оваквог законског решења и у том контексту, пођу од правног нормирања плаћеника.

Иако поменута кривична дела којима се забрањује ратовање у иностранству на први поглед делују и, у ширем делу нестручне јавности јесу препозната као кривична дела којима се инкриминише плаћеништво, релевантни међународни извор који регулише сузбијање плаћеништва, Међународна конвенција против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника појам плаћеника дефинише кроз низ кумулативно предвиђених услова, од којих се као доминантан јавља лукративни мотив за учешће у рату или оружаном сукобу, док

²⁰ Видети: (Al Jazeera Balkans. (26. September 2014)).

инкриминација из чл. 386а ни у базичном језичком значењу не помиње било какву материјалну надокнаду или компензацију сличне врсте (Бодрожић, 2018: 152).

Како Коларић (2018: 76) наводи “не зна се тачно шта је *ratio legis* нових кривичних дела” с обзиром да је “инкриминација у Кривичном закону Републике Србије нпр. много шире постављена од Међународне конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника”. Стојановић (2016: 1065) истиче да је плаћеништво обухваћено чланом 386а КЗ РС, али да су такође обухваћена и друга лица која не испуњавају ниједан од услова који се захтевају за постојање плаћеништва у Међународној конвенцији.

На први поглед, ради се о категорији која би се пре могла поистоветити са добровољцима, него са плаћеницима. Уосталом, у пресудама Вишег суда у Београду које су донете у кривичним поступцима који су вођени против учинилаца кривичних дела из чланова 386а и 386б, се у изреци наводи “... на тај начин што се као добровољац прикључио ...”.²¹ Овде се намеће питање: да ли је посредни и забрана добровољаца, који су, навели смо – легитимни учесници оружаних сукоба према одредбама Женевских конвенција?

Са друге стране, због екстензивног конципиране законске норме, учесници у рату или оружаном сукобу могу бити перципирани и као страни борци. Међутим, како је та категорија учесника рата однедавно ближе одређена придевом “терористички”, сматрамо да би било претенциозно поистоветити их са учесницима у рату или оружаном сукобу. Нарочито јер је деловање страних терористичких бораца ближе уређено нормама националног кривичног законодавства које се односе на кривично дело тероризма и друга кривична дела са њим у вези, као и међународноправним актима, тј. конвенцијама о спречавању и сузбијању тероризма.

Такође, у предлогу Закона о допунама КЗ РС 2014. године, у делу који се односи на образложење, поред осталог, се наводи да је уочена појава да се одређени број држављана Републике Србије придружује паравојним формацијама у иностранству, организовано или самостално, из материјалних или других разлога; као и да се након извесног времена враћају у Републику Србију и постају склони пропагандном деловању.²² Лукративни мотиви као разлог придруживања паравојним формацијама у иностранству, апсолутно, могу указивати на плаћеничке намере. С тим у вези, нема сумње да је интенција законодавца била да се новоунетим одредбама у национално кривично законодавство инкриминише и плаћеништво,

²¹ Реч је о анонимизираним пресудама које су за потребе овог истраживања добијене од Вишег суда у Београду и које ће бити предмет анализе у наставку.

²² Видети више: (Предлог закона о допунама Кривичног законика (05.10.2014)).

али да је законска норма ипак прешироко конструисана, што је у каснијим применама изазвало извесне недоумице и контроверзе о којима ће свакако бити више речи у делу рада који се односи на анализу националног законодавног оквира.

Међутим, не можемо да не приметимо да је разлог за имплементацију два нова кривична дела из поменутог предлога Закона о допунама КЗ, сличан оном који се наводи у Резолуцији Уједињених нација 2178. Односно, Резолуцијом 2178 се алудира на потенцијално радикално деловање повратника из оружаних сукоба и зато се апелује на државе чланице Уједињених нација да спрече одлазак својих држављана на страна ратишта. Такође, хитне измене (Законом о допунама КЗ) Кривичног законика наступиле су убрзо након што је Савет безбедности донео ову резолуцију.

То ствара додатну конфузију, посебно уколико узмемо у обзир да се ова резолуција односи на стране терористичке борце, док се кривичним делима из чл. 386а и 386б они не санкционишу, тј. на њих се примењују одредбе кривичног дела Тероризам (чл. 391 КЗ РС) и кривичних дела која су са њим повезана (од чл. 391а до 393а КЗ РС).

Табела 2. Компаративна анализа две категорије учесника у страним оружаним сукобима – плаћеници и учесници у рату или оружаном сукобу у страниој држави.

Критеријум	Плаћеници	Учесници у рату или оружаном сукобу у страниој држави (чл. 386а КЗ РС)
<i>Држављанство</i>	Нису држављани стране у сукобу	Нису држављанин стране у сукобу (држављанин Србије)
<i>Припадност</i>	Нису припадници оружаних снага стране у сукобу	Припадници војних или паравојних формација страна у сукобу
<i>Мотивација</i>	Материјална корист	Не наводи се експлицитно
<i>Укљученост у оружани сукоб</i>	Учествовање у борби	Учествовање у оружаном сукобу (не наводи се на који начин)
<i>Територијално деловање</i>	Делују у страниој држави	Делују у страниој држави
<i>Правна регулација</i>	Међународно право их дефинише као нелегитимне учеснике у оружаним сукобима и национална ратификација	Кривично дело према националном законодавству
<i>Циљеви деловања</i>	Зарада	Не наводи се експлицитно

3.2.3. Плаћеници и добровољци

Већ смо истакли да, иако не постоји међународно призната дефиниција, добровољци се могу дефинисати као лица која се слободном вољом пријављују у војну службу једне од страна у оружаном сукобу, а да притом нису војни обвезници или плаћеници. Добровољци се од страних бораца разликују по томе што добровољци могу бити и држављани државе или неког легитимног политичког ентитета у сукобу, док страни борци, логично, нису држављани страна у сукобу.

Дистинкција између плаћеника и добровољаца се евидентно уочава из одредби међународног хуманитарног права. На самом почетку, из Женевских конвенција може се уочити да је њихов правни статус опречан. Наиме, добровољци су легални учесници у оружаним сукобима и имају сва права као и борци, односно припадници регуларних војски, док плаћеници то нису. Они су незаконити учесници оружаних сукоба и немају право на статус борца, односно ратног заробљеника, ни сва друга права која из тог статуса произлазе.

Мотив је свакако значајан фактор приликом прављења разлике између ових категорија учесника у оружаним сукобима. Указали смо да је лукративни мотив ангажовања у рату или оружаном сукобу доминантан и најзначајнији који издваја плаћенике од других учесника у оружаним сукобима, дакле и од добровољаца. Док се добровољци самостално пријављују за ангажовање у оружаном сукобу, из различитих убеђења, плаћеници се, иако добровољно, регрутују искључиво за новац.

Погрешно је, такође, негирати статус добровољцима, уколико, што није реткост, за учешће у оружаном сукобу примају одређену новчану надокнаду, у истом или мањем износу од регуларних војника. Сматрамо да је и то један од разлога зашто у дефиницији плаћеника у члану 47 Првог допунског протокола уз Женевске конвенције, као и Конвенцији против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника, стоји да је плаћеник лице које је мотивисано да учествује у непријатељствима, ради остваривања личне користи, и коме је, заправо, у име или од стране учеснице у сукобу, обећана материјална накнада, која је значајно већа од накнаде, обећане или исплаћене борцима сличног ранга или положаја у оружаним снагама те стране.

Осим наведеног, плаћеници се разликују од добровољаца и по томе што се када су плаћеници у питању захтева директно, тј. непосредно учешће у борбама, док се нека лица у статусу добровољаца могу ангажовати и ван линија фронта, као логистичко особље на пример.

Табела 3. Компаративна анализа две категорије учесника у оружаним сукобима – плаћеници и добровољци.

Критеријум	Плаћеници	Добровољци
<i>Држављанство</i>	Нису држављани стране у сукобу	Могу бити и страни држављани и имати држављанство стране у сукобу
<i>Мотивација</i>	Материјална добит	Идеолошка, политичка или верска уверења
<i>Правни статус</i>	Немају статус законитог борца према међународном праву	Могу имати статус законитог борца уколико поштују правила међународног права
<i>Територијално деловање</i>	Делују у иностраној држави	Делују у иностраној држави и држави држављанства
<i>Начин ангажовања</i>	Посебно регрутовани, често преко посредника	Добровољно се пријављују
<i>Правна регулација</i>	Међународно право их дефинише као нелегитимне учеснике у оружаним сукобима	Није изричито забрањен, њихов правни статус варира у зависности од поштовања правила међународног права као и домаћег законодавства
<i>Циљ деловања</i>	Зарада	Остваривање идеолошких циљева

Из приложеног се може рећи да није тешко направити разлику између овде две категорије учесника у оружаним сукобима. Међутим, врло често, то у пракси није случај. Плаћеници обично имају тенденцију да негирају плаћеништво и да се изјашњавају као добровољци, јер су упознати са законским консеквенцама и већински негативним моралним ставом према плаћеничким војскама. Треба поменути да до сада процесуирани држављани Србије, за кривична дела учествовања и организовања учествовања у рату или оружаном сукобу у иностраној држави, као мотив за одлазак на страна ратишта најчешће наводе разлоге идеолошке природе и да плаћеништво изразито негирају, односно себе издају за добровољце. Такође, у пресудама Вишег суда у Београду, они су тако и окарактерисани.

3.2.4. Плаћеници и екстремисти

Стивен Еткинс (*Stephen Atkins*, 2004: 25) је навео да има врло мало ствари које је тако тешко дефинисати као што је тешко дефинисати екстремизам. Овакву тврдњу заступа и Ђорић (2012: 45), која сасвим исправно примећује да екстремизам спада у ред оних феномена који се непрестано експлоатишу у свакодневном животу, а које је са теоријског становишта тешко дефинисати.

Под појмом екстремизам, у најширем значењу, подразумева се непомирљивост, крајност, односно заузимање бескомпромисног става о нечему. У етимолошком смислу, екстремизам потиче из латинског језика (*lat. extremus*) и означава крајност у одређеним ставовима, идејама, вредностима или делању (Ђорић, 2016: 202). Дакле, може се рећи да екстремизам представља граничну појаву, односно такву појаву која је увек на граници са легитимним понашањем које егзистира у константном стремљењу да ту границу пређе и уђе у недозвољену, тј. кажњиву зону.

Такође, треба истаћи да екстремизам није искључиво политичка појава, већ да се екстремни ставови, као и таква понашања појединаца или група најтипичније доводе у везу са политичким, верским и социјалним питањима. Иза екстремизма стоји систем уверења који служи формирању и оправдању насилних понашања која су усмерена ка другим расним, верским, етничким и политичким групама, које се доживљавају као непријатељске (Simeunović, 2009), цитирано према (Jugović & Živaljević, 2021: 438).

У контексту нашег истраживања екстремизам посматрамо као појаву сродну плаћеништву, што сматрамо не треба да буде необично, посебно *pro futuro*. Међутим, доминантан “проблем” екстремизма је његово често неразликовање од сличних му појава. Екстремизам се неретко поистовећује са тероризмом и радикализмом. Када је тероризам у питању, разлог томе је, могуће, чињеница да он увек подразумева и екстремизам, односно сви терористи су несумњиво екстремисти, али то исто не важи и обрнуто. За разлику од тероризма, који је политички феномен *par excellence*, екстремизам је знатно шира појава и обухвата многобројне сегменте друштва, те га је и теже изучавати, закључује Ђорић (2023: 73). Такође, радикализација је појава која се неспорно додирује са екстремизмом, али ипак није његов пандан. Због честог поистовећивања са екстремизмом, радикализација је добила пежоративан смисао. Мало је, иначе, познато да је термин радикализација старији од појма екстремизам и да је иницијално коришћен у медицинским наукама. Посматрано из историјског аспекта, радикални покрети су више били усмерени ка прогресивном реформизму него ка утопијском екстремизму и глорификовању масовног насиља (Bötticher, 2017: 74).

Када разматрамо однос плаћеништва и екстремизма, линија раздвајања ових двају појава је прилично очигледна и она се најбоље може уочити у мотиву. Наиме, већ је јасно да плаћеници као појединци или у групи учествују у оружаним сукобима претежно за новчану надокнаду, без обзира на политичке или идеолошке разлоге вођења тих сукоба. С друге стране екстремисти, нарочито насилни екстремисти, заговарају и учествују у примени

насиља искључиво из политичких, верских или социјалних уверења. Могло би се рећи да су екстремисти ближи категорији оних лица који се називају учесницима у рату или оружаном сукобу у страниј држави, као и онима који ту активност организују. Како смо већ нешто раније истакли, проблем са овом “хибридном” категоријом учесника у оружаном сукобима је то што је прешироко и непрецизно одређена.

Иако у литератури нисмо наишли на директну повезаност плаћеника и екстремиста, мишљења смо да у неким случајевима екстремизам може подстицајно деловати на плаћеништво, али и обрнуто, нарочито посредством радикализације. Екстремистичке групе могу користити плаћенике због потребе за специјализованим вештинама и услед недостатка локалне подршке за остваривање својих циљева. Такође, могуће је и да појединци, бавећи се плаћеничком професијом и стичући ратно искуство на тај начин, развију екстремне ставове.

3.2.5. Плаћеници и деца војници (борци)

У Декларацији о правима детета (UN Doc. A/4354) коју је Генерална скупштина Уједињених нација усвојила давне 1959. године наводи се: “Детету су, с обзиром на његову физичку и менталну незрелост, потребни посебна заштита и брига, укључујући одговарајућу правну заштиту, како пре тако и после рођења.” Након ове Декларације, уследило је регулисање заштите деце у бројним међународноправним документима, као и оснивање многих међународних организација у ту сврху.

Данас, деца војници активно учествују у оружаном сукобима на скоро сваком континенту и у готово свим актуелним ратовима (Mutavdžić, 2025: 84). Видови њиховог ангажовања су различити – као војници, курири, обавештајци, или помоћно невојно особље с циљем опслуживања војних снага, укључујући и злоупотребу у сексуалне сврхе (Marković & Marković, 2022: 188).

У историјском контексту, коришћење деце у ратовима је присутно од најранијих дана. Томе у прилог говори пример из Персије, где је због освајачких амбиција Кир II, у 6. веку пре нове ере, наредио довођења дечака од само пет година на двор и њихову строгу обуку до 20. године, када су постајали припадници националне војске. Такође, познат је и обичај из Спарте, где се селекција мушке деце вршила одмах по рођењу. Дечаци слабијег здравља или са неким телесним недостатком су се бацали у провалију са планине Тајгет, а здрава мушка деца су се, са навршених седам година, одводила у такозвана одгајалишта где су се

суровим методама обучавали за учешће у ратовима. Иако је било безброј оваквих примера током развоја људске цивилизације, они ће бити тема неких будућих истраживања.

Пре свега сматрамо да је значајно истаћи да је до сада написано много радова о деци која учествују у оружаним сукобима, и у највећем броју се посматрају кроз призму жртве, што она беспоговорно јесу, макар због њихове недовољне психолошке зрелости. У том смислу и Мартинс (*Martins*, 2011: 437) наводи да када је реч о деци која учествују у ратовима, нема сумње да преовладава оквир експлоатисане жртве. Овде се пре свега мисли на чињеницу да се деца често присилно регрутују или отимају, присиљавају да убијају, чак и чланове породица, на најсуровије начине. Деца су, такође, сведоци екстремних аката насиља, посебно над другом децом, али и предмет бруталног пребијања, силовања, сексуалног ропства, робовског рада и слично. Како Кон и Гудвин–Гил (*Cohn & Goodwin–Gill*, 1994: 132) изванредно запажају “број активних деце учесника у оружаним сукобима је увек мањи него деце жртава рата.” Међутим, пратећи концепт овог дела истраживања, фокус је на диференцирању плаћеника у односу на њима сличне појаве/категорије учесника у оружаним сукобима. Стога, наглашавамо да је изузетно комплексно довести у везу појам плаћеника са децом борцима, јер је пре свега, волунтаристички сегмент ангажовања деце у оружаним сукобима, најблаже речено, упитан, што због њиховог узраста, што због посебних животних околности које са собом носи ратно стање. Ипак, “деца војници плаћеници” нису ирационална категорија у савременим оружаним сукобима.

Према подацима Уницефа (*UNICEF*) хиљаде деце се регрутује и користи у оружаним сукобима широм света; између 2005. и 2022. године потврђено је да је више од 105 хиљада деце регрутовано и коришћено од стране сукобљених страна, иако се верује да је стварни број случајева, заправо, много већи.²³ Извесно је, такође, да су оружани сукоби најприсутнији у мање развијеним деловима света, који су осим конфликтима, оптерећени и другим егзистенцијалним проблемима. Сиromаштво, депривација основних ресурса, политичка и економска нестабилност појединих држава стварају повољну платформу за искоришћавање и злоупотребу деце. Бројна истраживања која Уницеф спроводи у ратом захваћеним подручјима показују да, неретко, деца својевољно узимају учешће у оружаним сукобима. Милер (*Miller*, 2016: 3–4) је истакла да су за време грађанског рата у Ел Салвладору, у периоду између 1980. и 1992. године, 80% укупног састава владине војске чинили војници млађи од 18 година. Након завршетка овог рата, резултати Уницефовог истраживања показали су да је чак 91,7% дечака који су били у саставу владиних снага њима

²³ Видети више: (Children recruited by armed forces or armed groups, UNICEF).

приступило добровољно. Како је Хер (Haer, 2019: 8) навео, Сингер тврди да се отприлике двоје од троје регрутоване деце војника у оружани сукоб укључује добровољно; Сингер презентује и истраживања спроведена у Источној Азији, од којих је једно показало да се 57% деце добровољно пријавило за учешће у оружаном сукобу, а друго истраживање о деци војницима спроведено у четири афричке такође верификује ове наводе (око 64%). Овде треба имати у виду чињеницу у каквим околностима су живела деца која су добровољно одлучила да постану деца војници (борци). Њихове одлуке, нарочито у најмање развијеним деловима света захваћеним ратом, често су плод борбе за преживљавањем или жеље за припадношћу некој групи уколико су остали без породице. Ратне зоне, како се тврди, замагљују границе: ако дечак/девојчица буде сведок убиства својих родитеља и он/она се придруже наоружаној групи да би добили заштиту и храну, да ли је овај избор слободан или производ очаја (Wessells, 2006: 33). Коначно, како М. Јончић (2014: 312) резимира “док постоји снажан консензус који дефинише присилно или обавезно регрутовање деце као нелегално, дебата се одвија међу политичарима, правницима и активистима око легитимности добровољног пријављивања особа млађих од 18 година у оружане снаге.”

Према дефиницији Уницефа “деца војници су сва деца, дечаци и девојчице, млађи од 18 година који улазе у састав редовних или нередовних оружаних снага или група и то у било ком својству, па и као кувари, носачи, курири, као и друга деца која су у склопу таквих група која нису у присуству својих чланова породице.” Ова дефиниција постала је саставни део регионалног документа из Кејптауна²⁴, који је настао као реакција на велики број деце војника у Африци у постколонијалном периоду.

Основни међународноправни извори којима се штите права деце у оружаним сукобима су, пре свега, норме међународног хуманитарног право, Женевске конвенције и Допунски протоколи, Конвенција о правима детета из 1989. године, Допунски протокол о учешћу деце у оружаним сукобима из 2000. године, као и бројне резолуције Уједињених нација, акти Уницефа и Међународног комитета црвеног крста.

Четврта Женевска конвенција о заштити цивилног становништва у рату је један од главних извора заштите цивилних лица, а самим тим и деце. Њоме се забрањују убиства, мучења, сакаћења, као и све друге мере бруталности. Првим и Другим допунским протоколом су додатно уређене мере заштите које се посебно односе на децу.

²⁴ Видети: (United Nations Committee on the Rights of the Child & UNICEF. (1997, April 30)).

Чланом 77 Првог допунског протокола прописано је:

- Према деци ће се поступати с посебним обзирима и биће заштићена против сваког облика недоличног напада. Стране у сукобу ће се о њима бринути и пружити им помоћ која им је потребна, било због њиховог доба, било из других разлога.
- Стране у сукобу ће предузети све могуће мере да деца која нису навршила 15 година не учествују директно у непријатељствима и оне ће се, нарочито, уздржавати од њиховог регрутовања у своје оружане снаге. Приликом регрутовања лица која су навршила 15 година али нису навршила 18 година живота, стране у сукобу ће настојати да дају приоритет онима који су најстарији (“Službeni list SFRJ”, br. 16/1978).

Усвајање ове одредбе представља резултат праксе присутне у бројним државама широм света које су се суочавале са оружаним сукобима и њиховим последицама. Око 20 милиона људи погинуло је у оружаним сукобима вођеним после Другог светског рата, а од тога око 15 милиона били су цивили (Broothby, 1986), цитирано према (Vučinić, Z., 1989: 109). Цивилне жртве у великом броју су била деца. Због тога се логично наметало питање хуманости али и правног основа примене оружане силе према оружаним саставима сачињеним од деце.

Такође, члан 78 Првог допунског протокола ближе уређује мере евакуације деце у случају ратног стања (“Službeni list SFRJ”, br. 16/1978). Док Други допунски протокол у члану 4 садржи одредбе које се односе искључиво на децу а тичу се потребне неге и помоћи, у смислу васпитања и спајања породица које су се раздвојиле због рата. Такође, ове одредбе се дотичу и забране регрутовања у оружане снаге и учествовања у непријатељствима лица млађих од 15 година, нарочито уколико буду заробљена и слично (“Službeni list SFRJ”, br. 16/1978).

Најсвеобухватнију заштиту деце пружа Конвенција Уједињених нација о правима детета из 1989. године. Према одредбама ове конвенције “дете је људско биће које није навршило осамнаест година живота, ако се, на основу закона који се односи на дете, пунолетство не стиче раније” (“Službeni list SRJ”, br. 4/96 i 2/97). Њоме су обухваћена права која се примењују како у миру тако и у рату. Члановима 38 и 39 посебно су апострофирана права деце у оружаним сукобима. Осим што се, интентивније инсистира на уздржавању и нерегрутовању лица млађих од 15 година за потребе непосредног учешћа у борбама, одредбама ове конвенције се наглашава и потреба предузимања извесних мера за опоравак и реинтеграцију деце бораца у цивилно и мирно окружење. Недуго затим, јер се учешће

деце у оружаним сукобима није смањивало, 2000. године, усвојен је Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима (“Službeni list SRJ”, br. 7/2002). У првим члановима истакнут је основни проблем, а то је старосна граница деце која се ангажују у оружаним сукобима. Овим протоколом се захтева од држава потписница да подигну старосну границу за непосредно учествовање у непријатељствима са 15 на 18 година. Према одредбама Римског статута Међународног кривичног суда, регрутација или мобилизација деце која су млађа од 15 година и њихово коришћење за активно учешће у међународним и немеђународним оружаним сукобима сматра се ратним злочином (Мијалковић, Бајагић & Поповић Манчевић, 2023: 212).

Евидентно је да међународна заједница правним нормирањем ревносно реагује на овај, већ деценијама, несмањеним интензитетом актуелни проблем. Међутим, чини се да то није довољно. Проблем деце војника је веома комплексан.

Из аспекта овог истраживања изузетно је значајно скренути пажњу на савремену праксу регрутовања деце војника као плаћеника, односно припадника приватних војних и безбедносних компанија. Према извештају Радне групе о употреби плаћеника из 2018. године, честа мотивација некадашње деце војника да се интегришу у недржавне оружане групе или да приступе приватним војним компанијама је чињеница да процес њихове реинтеграције у друштво није био успешан (UN Report A/HRC/39/49, 13. July 2018.). Осим тога и приватне војне компаније су изразито заинтересоване да ангажују ову децу јер они за њих представљају јефтину радну снагу која је уз то искусна и добро обучена за учествовање у оружаним сукобима. Поред неуспешне рехабилитације и реинтеграције, децу борце мотивишу и глад, сиромаштво и финансијска несигурност. Разуме се, деца борци се заправо најчешће врбују на перфидне начине да се прикључе нерегуларним оружаним снагама. Међутим, овде је акценат на оној деци која добровољно пристају на то вођени лукративним мотивима, чији су узроци засигурно социоекономски. Потребно је направити разлику између деце која живе у конфликтним зонама и оних који прелазе границу да би се ангажовали на страни неког недржавног ентитета. Прва група је свакако више мотивисана општим опстанком, док су најчешћи мотиви деце бораца са удаљенијих подручја мржња, жеља за осветом, али и шанса да обезбеде финансијска средства за живот за себе и породицу (ова деца су углавном становници околних држава). Често се деци обећава нека надокнада при приступању оружаним групама, која може бити у новцу или неновчана. Новчана надокнада не подразумева само плату у основном значењу, већ и друге видове материјалне надокнаде, попут дроге и алкохола, као и давања права на део “ратног плена”. Неновчана, или материјална сатисфакција огледа се достизању одређеног

чиновног ранга у оруженој групи, повезивање са друговима и припадност одређеном идентитету.

Очигледно је да су деца војници појава којој смо посветили највише места у делу рада у којем смо желели да укажемо на разлике између плаћеника и њима сличних појава. Разлог за то, надамо се, није тешко уочити. Наиме, деца борци су категорија учесника у оружаним сукобима која пркоси закључку Дипломатске конференције за потврду и прогресивни развој међународног хуманитарног права (1974–1977) – “деца ни под којим условима или претпоставкама не смеју изгубити статус цивилног лица”. Међутим, чињенице показују да је реалност знатно другачија. Према подацима Уницефа, више од 400 милиона деце живи у областима у којима су активни сукоби. С тим у вези, извесно је на шта Веселс (2006: 31) мисли када наводи да “понекад, конфликт представља прилику за децу”. Наравно, та прилика је парадокс. Можда се опасност која прети од све чешћег ангажовања некадашње деце војника као плаћеника и у приватним војним компанијама најбоље може објаснити у причи једног човека који је био дете борац – Доминик Онгвен (*Dominic Ongwen*).²⁵

Закључујемо да повезаност између ова два феномена указује на потребу за интегрисаним и свеобухватним приступом у анализи, превенцији и санкционисању оваквих облика злоупотребе деце. Такође, посебну пажњу треба посветити правној и политичкој одговорности држава, као и одговорности међународних организација и приватних војних и безбедносних актера који делују у контексту оружаних сукоба.

У овом случају, од изузетног је значаја да се успоставе не само казнени механизми (то се подразумева), већ и различити програми за демобилизацију, рехабилитацију и реинтеграцију деце која су активно учествовала у оружаним сукобима.

²⁵ Случај Онгвен представља преседан у међународном праву, а вероватно и морално најделикатнији случај икада. Ради се о дечаку војнику који је киднапован 1987. године, када је имао 9 година од стране LRA (*Lord's Resistance Army*, милитатна организација из Уганде). Претрпео је сурово насиље, строгу обуку и био принуђен да се бори на страни LRA. Пред Међународним кривичним судом у Хагу, 2021. године, проглашен је кривим за 61 кривично дело (ратни злочини и злочини против човечности и први је осуђен за кривично дело присилне трудноће) и осуђен на 25 година затвора. Док су његови браниоци тражили ослобађајућу пресуду јер је, како су истицали, и сам жртва и није се својевољно придружио и борио на страни LRA, тужилац је наглашавао да му се суди за кривична дела која је починио од 2001. године, као један од високих команданата LRA, када је већ био пунолетан и несумњиво одговоран. Видети: (Ongwen Case. International Criminal Court. Преузето 06.08.2024. <https://www.icc-cpi.int/uganda/ongwen>).

II Развој плаћеништва кроз историју

1. Плаћеништво у Старом веку

Историја плаћеништва је незнатно краћа него историја ратовања (Mockler, 1970: 21). Плаћеничких војски је било у сваком организованом друштву у историји и играле су важну улогу у античком свету. То су војници који су се борили за извесну корист, награду или накнаду. Пре појаве кованог новца, војници су за своју службу примали поклоне и делили ратни плен (Trundle, 2013: 330).

Дакле, сасвим је исправно рећи да су државе старог века, пре свега Египат, Картагина, Персија, стара Грчка и друге, готово по правилу, у својим освајачким походима ангажовале плаћенике. Разлог за фаворизацију најамника наспрам домаћих војски био је одраз, пре свега, државног уређења старих држава. Апсолутистичке монархије биле су склоније ангажовању плаћеника. Неке од држава су то чиниле из економских побуда, јер је нове трговачке руте често требало милитарно осигурати, а у неким од њих, попут старе Грчке, домицилно становништво суштински није било заинтересовано за ширење сопствених граница употребом оружја.

Најстарији историјски документи говоре о плаћеницима Еламитима (припадници древне цивилизације, смештене на иранским висоравнима, у периоду од око 2700. до око 540. године пре нове ере), током раног бронзаног доба, у служби сумерске династије Гутеја, која је владала од 2095. до 2047. године пре нове ере (Milošević & Jukić, 2017: 162).

Анализа плаћеништва у старом веку омогућава разумевање раних облика војне професионализације, односа између војне силе и политичке власти, као и економских и правних аспеката ангажовања оружане силе ради остваривања државних интереса. У том смислу, овај историјски период представља важну основу за праћење континуитета и трансформација плаћеништва кроз касније епохе, укључујући средњи и савремени век.

1.1. Плаћеништво у Египту и Картагини

Сматра се да ангажовање плаћеника на подручју древног Египта датира из периода од 1550. до 1069. године пре нове ере. Египат је до тог времена био импозантно царство које је створено и одржавано уз помоћ професионалне војске. Касније је Египат користио посебне вештине страних народа као што су Либијци, Нубијци и Шарден (један од загонетних “народа мора”) (Snowden, 2020: 2).

Рамзес II, један од најпознатијих египатских фараона који је владао од 1279. до 1213. године пре нове ере, у својим војним походима се ослањао на знатан број плаћеника (до 11.000) углавном из редова Либијаца, Сиријаца и Грка. Поред страних најамника, египатску војску чинили су и домаћи плаћеници, којима су фараони као награду за службу додељивали земљишне поседе. Ипак, због веће борбене спремности и боље опремљености страних најамника, египатски владари су чешће пружали поверење управо њима у ратним окршајима (Spalinger, 2005: 209–234).

Важно је напоменути да су рани облици плаћеништва у старом Египту битно различити од савременог поимања те улоге. Историјски извори указују на то да први плаћеници нису били класични професионални војници ангажовани за новчану накнаду, већ најчешће заробљеници из претходних ратова – странци који су, иако робови, уживали одређене повластице. Они су били приморани да служе у египатској војсци, али су за то добијали награду у виду земље, пошто новац тада још није био у оптицају. Са временом су ти борци остајали у Египту, оснивали породице и постајали део домаћег становништва. На позив фараона, настављали су да учествују у војним акцијама, чиме су се временом трансформисали у домаће плаћенике (Snowden, 2020).

У бројним историјским списима Картагина²⁶ се спомиње као земља која је, више него било која друга, своју војну моћ заснивала на употреби плаћеника. Изузимајући највише официре, морнарицу, део коњице и елитну јединицу тешке пешадије, познату као Света чета Картагине, њену војску чинили су најамници са свих страна (Krivokapić, 2017: 626).

Међу картагињанским плаћеницима највише је било Либијаца, али и Гала, Нумиђана и Ибераца. Разноликост народности картагињанских плаћеника није била случајна, већ узрокована лошим искуством са побуњеним плаћеницима по завршетку Првог Пунског рата²⁷. Како би обезбедила задовољавајући степен лојалности својих плаћеника, Картагина је ангажовала борце из различитих делова света који су говорили различитим језицима и са собом носили специфична ратна знања и искуства. На тај начин спречавало се и њихово

²⁶ Картагина је била град, а потом и царство на територији данашњег Туниса.

²⁷ Пунски ратови су заправо била три велика рата између Римске Републике и Картагине, вођена у периоду од 264. до 146. године пре нове ере. То су били најзначајнији и најжешћи сукоби у античком свету, који су на крају довели до уништења Картагине и успона Рима. На самом крају Првог пунског рата избио је такозвани Плаћенички рат, када се 20.000 плаћеника који су у рату учествовали на страни Картагине, побунило због неисплаћених зарада. Овај рат је трајао од 241. до 237. године и на крају је Картагина успела да угуши побуну. Видети: (Britannica/Punic Wars. Преузето 25.07.2025. <https://www.britannica.com/event/Punic-Wars>).

уједињавање и евентуално окретање против унајмљивача, што се неретко догађало (Emery, 2016: 49–52).

У студији под називом “Картагињански плаћеници: војници среће, савезнички регрути и мултиетничке војске у антици” (“*Carthaginian Mercenaries: Soldiers of Fortune, Allied Conscripts, and Multi-Ethnic Armies in Antiquity*”) Кевин Патрик Емери (Kevin Patrick Emery) је детаљно описао, користећи малобројне секундарне изворе о плаћеницима тог времена, колики су значај имале плаћеничке војске за развој и опстанак једног древног царства какво је било Картагињанско. Емери (2016: 2) је истакао “Картагињански плаћеници су један део ширег наратива о борби између Картагине и Рима за доминацију у западном Медитерану, а њихова историја илуструје еволуцију система најамника који је користило Картагињанско царство да прошири своју моћ и обезбеди њен опстанак.” Плаћеници су најпре били ангажовани *ad hoc*, када су ратови у којима је Картагина учествовала већ узели маха. Због развијене трговине, Картагина је била богато подручје, и није било препрека за најам плаћеника. Међутим, након Плаћеничког рата, који је познат и као Рат без примирја јер је практично наставак Првог Пунског рата, јавила се свест о потреби да се систем плаћеника уреди. Полибије (*Polybius*)²⁸ препознаје лекције које се могу научити из овог рата и каже да “упадљиво највише показује онима који запошљавају плаћенике какве опасности треба да предвиде и да се обезбеде против њих” (Emery, 2016: 47).

1.2. Плаћеништво у Античкој Грчкој

Плаћеници из старе Грчке су били цењени као изузетни војници и ангажовани широм света. У литератури се углавном може наћи тврдња да је до експанзије у броју грчких плаћеника дошло у 4. веку пре нове ере. Нарочито је познато да је персијски краљ Кир Млађи, током 4. века пре нове ере, ангажовао око 10 хиљада Грка за рат који је водио против свог брата Артаксеркса, због превласти око престола. Како Трундле (*Trundle*, 2017: 38) наводи “десет хиљада копнених грчких хоплита²⁹ служило је са Киrom Млађим на његовој неуспелој експедицији против његовог брата Великог краља 401. пре нове ере”. Овај војни корпус остао је упамћен у историји као корпус “десет хиљадника”.

Корпус од 10 хиљада плаћеника из Грчке, на страни Персије, супротставио се и војсци Александра Македонског на Исосу 334. године пре нове ере, која је такође била састављена

²⁸ Полибије (*Polybius*) је био Грчки историчар који је живео у 2. веку пре нове ере, који је у свом делу *The Histories* описао Пунске ратове (и који је једини хроничар Плаћеничког рата).

²⁹ Хоплити су древни грчки војници, који су пандан данашњој тешко наоружаној пешадији (у то време били су опремљени штитовима и копљима). Видети: (Trundle, 2004: 1).

од око 5 хиљада плаћеника. Према релевантним изворима, за Великог краља Персије у време док се супротстављао инвазији Александра Македонског борило се чак и до 50 хиљада Грка (Trundle, 2017).

Грчка војска се помиње као прва детаљно устројена и организована војска. Војно уређење разликовало се од полиса до полиса, али су углавном постојала два модела организовања оружане силе. Већина грчких градова-држава имала је војне снаге милицијског типа, које су се формирале само у случају рата и чинили су их мушкарци старости од 18 до 60 година, који су у време мира имали статус слободних грађана. Други модел је био заступљен само у Спарти, јер је њена војска већим делом била професионална. Спартанци, дакле, нису мењали статус без обзира да ли је на снази било стање рата или мира (Jeličić, 2016: 17–18).

У Атини је материјална надокнада за војну службу уведена у доба Перикла, што је представљало иницијалну поставку за увођење плаћеништва код Грка, које је практично процветало од 5. века пре нове ере. Као најпознатији најамници помињу се Еторијци, Тесалци и нарочито Крићани, познати као изузетни ратници и стрелци (Jeličić, 2016: 18).

Прекретница плаћеништва у античком свету био је Пелопонески рат (431–404 године пре нове ере). С обзиром на дужину трајања овог рата, било је неопходно увести “плату” за војне обвезнике како би могли да се издржавају. То је представљао један од мотива ондашњих Грка да постану професионални војници – плаћеници. Такође, повољна социоекономска ситуација оног времена погодовала је промоцији плаћеништва, јер су имућнији Грци могли да унајме војника (најамника) да испуни војну обавезу уместо њих. В. Јончић (2012: 21) је навео да се у време Пелопонеског рата број плаћеника толико повећао да је Ксенофон³⁰ у “Хеленској повјести” негодовао што су се у војску више примали странци за новац, а мање патриоте. Може се рећи да је као легат Пелопонеског рата остао велики број професионалних војника – плаћеника, који су се, у случају потребе, могли пронаћи на полуострву Тенарон, својеврсном тржишту плаћеника. У оваквој атмосфери се можда могу назирати прапочеци онога што су данас приватне војне компаније, јер већ је тада најамништво подразумевало готово читаву администрацију и координацију приликом врбовања, односно изнајмљивања плаћеника, до те мере да су неки редови плаћеника имали и свој печат (Trundle, 2004).

³⁰ Иако је познат као писац и филозоф, Ксенофонт је и сам био плаћеник, односно један од капетана у корпусу “десет хиљадника”.

Приликом спровођења овог истраживања уочили смо да је, у контексту плаћеништва у старом веку, најдоступнија литература о храбрим грчким плаћеницима. Они су, према доступним подацима, свакако били присутни у већини ондашњих ратова. Међутим, ретко се могу наћи подаци о странцима које је користила грчка војска у својим бројним походима. Због тога, сматрамо значајним да овде наведемо недавно спроведено истраживање из генетике “Разнолико генетско порекло грчке војске класичног периода” (“*The diverse genetic origins of a Classical period Greek army*”), у коме је учествовало 50 истраживача. Наиме, ово истраживање је показало да постоје релевантни докази да у биткама вођеним код Химере између Грка и Картагињана, у 5. веку пре нове ере (480. и 409. године пре нове ере), на страни Грка није учествовало само локално становништво, а на основу остатака у масовним гробницама који се повезују са овим биткама. Како стоји у поменутом истраживању “Значајно је да изотопски докази сугеришу да многи нелокални војници из 480. године пре нове ере потичу из подручја још даљих од Сицилије, што је у супротности са тврдњама античких историчара који пишу само о грчким савезницима са Сицилије и истичу могућност веће улоге најамника у грчким војскама него што се обично цени” (Reitsema, et al., 2022).

Ово истраживање је само једно од многих које указује на значај мултидисциплинарног приступа изучавању рата као вечне и, чини се, трајно недокучиве теме; и наравно плаћеника као верних актера рата.

1.3. Плаћеништво у старом Риму

Странци су били присутни и у војсци Римског царства. Странци који се придружују војсци ради приватне користи су плаћеници, а они који то чине из политичких разлога су савезници (Speidel, 1987). Римска врховна команда је традиционално правила разлику између легионара, помоћних трупа и варвара, без обзира да ли су ови други били савезници или плаћеници (Speidel, 1987).

У легије су улазили римски грађани, док си помоћне трупе (*auxilia*) чинили најпре савезници. Касније, на прелазу из старе у нову еру, иако су иницијално били оријентисани ка савезницима, због дугих ратова које су водили, Римљани су били принуђени да у своју војску примају и плаћенике са свих страна света – Маваре, Крићане, Шпанце, Гале, чак и нека германска племена. Страни најамници су углавном били организовани у *auxilia* јединице. Римска војска је већ у 1. веку нове ере постала снажно зависна од ових помоћних јединица, које су чиниле готово половину војне снаге империје (Goldsworthy, 2003: 86).

Док је Римско царство било на врхунцу своје моћи, војска је плаћана новцем, чак и златом. Међутим, због привредног и финансијског пропадања, у каснијем периоду римска држава није могла више да плаћа војнике најамнике у новцу, те их је награђивала земљишним парцелама (Jeličić, 2016: 23).

Због тога је заинтересованост страних плаћеника за ангажовање у војној служби римског царства почела да слаби. Како би их додатно мотивисала, држава је многим омогућавала напредовање до високих војних и административних положаја, што је на дужи стазе допринело порасту политичког утицаја војске. У том контексту, посебно је значајна улога Одоакра, германског вође најамничких трупа, који је 476. године свргнуо последњег западноримског императора Ромула Августа и тиме симболично окончао Западно римско царство. То није био тренутни колапс, већ резултат дугорочне војне зависности Рима од страних најамника који су постепено стекли доминантну улогу у империјалној политици (Ward–Perkins, 2005: 33).

Такође, и Макијавели је био познат по томе што је сматрао да су најамничке војске лош избор. У свом познатом делу Владалац истакао је: “Ова војска може да буде корисна и добра за онога ко је шаље, али је опасна за онога ко је зове, ако буде поражена, изгубљен си, ако победи, постајеш њен заточеник” (Machiavelli, 2003: 121–122). Управо то се догодило у старом Риму. Наиме, уколико покушамо да пронађемо главни узрок пропасти Римског царства, видећемо да је то узимање у најам Гота. Од тог доба, “Римско царство је почело да слаби а Готи да јачају на рачун римске војске”, закључио је Макијавели (2013: 126–127).

2. Плаћеништво у Средњем веку

У средњем веку дословно није вођен рат без најамника. Без обзира на концепт уређења државе која је била страна у оружаном сукобу све оне су, без изузетка, у својим редовима имале и плаћеничку војску.

Већи део Европе је био састављен од малих, стално зараћених држава, а плаћеништво је представљало један од кључних облика организованог војног ангажовања. Узрок томе треба тражити, пре свега, у недостатку обучених и поузданих домаћих трупа, као и у сталној потреби за мобилним и професионалним борбеним формацијама на више различитих бојишта у истом тренутку. Све то је довело до широке употребе плаћеника.

У том контексту, развили су се различити модели плаћеничких састава, међу којима се посебно издвајају француске “слободне компаније”, италијански кондотијери и швајцарски најамници, као најрепрезентативнији примери средњовековног плаћеништва. Поред тога, у

раду ће бити размотрена и употреба плаћеника у средњовековној Србији, као значајан, али у историографији често мање (или нимало) обрађен аспект војне организације тог периода. Анализирањем ових формација омогућава се увид у организационе, тактичке и друштвене аспекте плаћеништва овог времена, као и у њихов утицај на трансформацију војне силе и државне власти у средњем веку.

2.1. Француске “слободне компаније”

На тлу Француске, у 12. веку се појављују “слободне компаније”.³¹ Овакав назив су добиле јер су деловале независно од власти. Повод за њихов настанак био је Стогодишњи рат (1337–1453) који се водио између Француске и Енглеске. Плаћенике су користиле обе зарађене стране, а оне су се, у периодима примирја, због недостатка новца удруживале у банде и пљачкале локално становништво.

Нарочито, након закључивања Бретињског мировног споразума велики број војника у обе војске, а нарочито у француској војсци, остао је без извора прихода, због чега су почели да се удружују у слободне компаније. Француске војсковође су имале велике користи од ангажовања слободних компанија за време рата, јер су добијали добро обучену војну силу за одговарајућу надокнаду (Jeličić, 2016: 24–27).

Међутим, како смо навели, озбиљни проблеми су настајали у периодима мира, када су компаније одбијале да се интегришу у стајаће државне војске, већ су своју самосталност задржавале сукобљавајући се са легитимним војскама. У том контексту позната је битка код Брињеа 1362. године, у којој су плаћеници слободних компанија однели победу над војском краља Жана II Доброг (*Jean le Bon II*). Средњовековне слободне компаније биле су налик на савремене приватне војне компаније, предвођене капетанима као данас генералним директорима, који су управљали профитом; професионални војници су долазили из различитих држава уједињени платом (McFate, 2019: 12).

Може се рећи да француске “слободне компаније” илуструју амбивалентну природу плаћеништва у средњем веку. Са једне стране, реч је несумњиво професионалној и ефикасној војној сили, али је она, са друге стране, фактор нестабилности за суверену власт.

³¹ Слободне компаније (*free companies*) биле су независне групе најамника, често састављене од бивших војника који су после престанка рата наставили да делују самостално, нудећи своје услуге ономе ко за њих највише понуди или се бавећи пљачком. Видети: (Contamine, 1984: 139).

2.2. Италијански кондотијери

Плаћеници су током средњег века практично лутали Европом у потрази за војним запослењем, и врло често завршавали као уполсеници мањих краљевстава у Италији и на Сицилији. Подручје Италије је у том периоду било врло примамљиво због изузетно развијене трговине и било је најнасељеније и најразвијеније подручје Европе на коме су била образована мала краљевства која су се због освајачких тенденција сукобљавала са другим краљевствима у окружењу (Mallett, 1997: 22–45).

Макијавели (2003: 111–112) је у 15. веку идентификовао плаћенике као претњу републиканским идеалима и доброј владавини. Управо тада су у зениту популарности били тзв. *кондотијери*. За кондотијере рат је био прилика за посао и зараду и зато су се трудили да га пролонгирају, због чега су стекли лошу репутацију.

Како наводи Гуене (Guenee, 1985: 142), 14. и 15. век су били “доба уговорних сила”. Кондотијери представљају вође најамничких трупа, који су добили назив према уговору (*ital. condota*) који су потписивали са неким владаром или одређеним градом о свом војном ангажовању за њихов интерес (Војна енциклопедија IV, 1967: 633).

Ови уговори су били прилично једнообразни, у њима су били прецизирани: број плаћеника, висина плате и начин плаћања, услови запошљавања, временски период ангажовања, чак и одштета у случају тежих повреда. Уговори су имали једну идентичну, обавезну клаузулу – наиме, кондотијери су се уговорима обавезивали да се, поред осталог, дужи временски период не ангажују против свог последњег, условно речено – господара (Murphy, 2007).

Кондотијери су се разликовали од обичних плаћеника из Италије, Шпаније и Француске чији је основни мотив ангажовања био финансијске природе. Док обични плаћеници нису имали других аспирација, осим да уз новчану надокнаду, употребљавају своје војне вештине у корист њихових господара, кондотијери су све чешће у својим походима почели да показују тенденцију да за себе приграбе и власт. Тако је већ у 15. веку успостављено правило да кондотијери добијају и неке сталешке титуле. Најчешће су вође кондотијера постајали самостални кнезови који имају потписане уговоре са сувереним владарима, доминантна снага у државама које су их запошљавале, стални професионални саветници у питањима одбране или заповедници који су вршили обуку градских јединица (Howard, 2002), цитирано према (Vujić, 2011: 10).

Ангажовање плаћеничких војски у бројним краљевствима на подручју данашње Италије није било значајно само из војно-стратешког аспекта, већ је имало и значајну економско-

политичку димензију. Наиме, иако се не доводи у питање да је основни недостатак плаћеника њихова нелојалност и склоност подмићивању, што је кроз историју било забележено много пута, средњовековни владари су успели да “укроте” капетане најамничких трупа, тј. кондотијере. Нудећи им такозване породичне повластице, везивали су кондотијере за краљевства и осигуравали њихову лојалност. Забележени су примери брачних веза између ћерки ондашњих краљева и појединих кондотијера, као и чување места капетана за синове погинулих кондотијера, издржавање и запослење за чланове њихових породица и слично. На овај начин владари су чували своје позиције јер, иако су били мање поуздани од цивилних оружаних снага (милиција) састављених од домаћих држављана, плаћеници врло често нису познавали политичке прилике а ни језик, те их је било лакше одвратити, ситним уступцима, од идеје да изазову друштвене промене (Mkrtchian, 2022: 39–46).

Слика 1: Да Винчијев (*Leonardo da Vinci*) приказ Кондотијера.³²

2.3. Швајцарски плаћеници

Појава и развој плаћеништва у средњовековној Швајцарској представља феномен светске историје; изједначавање нације и плаћеника, базирано на изванредној војној вештини и

³² “*Profilo di capitano antico*” или “*Condottiero*” (“Профил древног капетана”, познат и као “Кондотијеро”), је цртеж (28,7 × 21,1 цм) Леонарда да Винчија (*Leonardo da Vinci*), који датира из периода 1475-1480. године и чува се у Британском музеју у Лондону. Преузето 22.7.2024. <https://app.fta.art/it/artwork/6ac30b344d0cbc5d2c98ce0febaca87ecb6706b2?utm>

храбрости једног народа, дало је нове садржаје плаћеништву као појави и феномену и издигло Швајцарце у сам врх средњовековних војних сила (Jeličić, 2016: 32).

Фарвел (*Farwell*, 1984: 14) је истакао: “Швајцарска је једина европска држава која никада није запошљавала плаћенике.” С друге стране, Швајцарска је била главни добављач плаћеничких трупа у шеснаестом и седамнаестом веку, нарочито Француској (Mockler, 1969), цитирано према (Thompson, 1990: 24). Такође, швајцарски најамници су се током 18. века могли наћи у пруској, француској, британској, аустријској и холандској војсци (Bayley, 1977: 101).

Интересантно је да је фасцинација швајцарским плаћеницима у средњовековној Европи била толика да се они помињу и у светски познатом књижевном делу Виљема Шекспира – Хамлету. У четвртом чину, петој сцени, краљ изговара: “Где су моји Швајцарци? Нека стану на врата!” а у објашњењу стоји: “... Швајцарци су од давнине били познати као војници плаћеници” (Shakespeare, 103).

Немачка реч “Reisläufer” која је у средњем веку означавала плаћенике у Швајцарској, у буквалном преводу значи “онај који иде у рат”. Швајцарски плаћеници су били изузетно цењени широм Европе због специфичности напада које су изводили и оружја којим су спретно руковали. По угледу на италијанске кондотијере, трупе швајцарских плаћеника било је могуће ангажовати склапањем уговора са представницима локалних власти, тј. представницима кантона. Иако је сваки кантон имао самосталност у доношењу одлука о ратовању, чланице Конфедерације су одржавале карактер снажне целине. Прво ангажовање целе Конфедерације забележено је од стране француског краља Луја XI (*Louis XI*), коме је војна сила швајцарских плаћеника била неопходна за остваривање политичких циљева (Jeličić, 2016: 34).

Завидну ратничку репутацију Швајцарци су стекли, пре свега, захваљујући бројним успесима у борбама против Аустријског царства. Осим по храбрости и војном умећу, били су, нашироко, познати и по строгој дисциплини и суровости у борбама. Међутим, феномен швајцарских плаћеника, на кратко је био угрожен пред сам крај 15. века када се догодило оно чега су се раније и прибојавали – наиме, Француски краљ Луј XII (*Louis XII*) је ангажовао швајцарске плаћенике у инвазији против Италије, док је, с друге стране, велики број швајцарских најамника био ангажован у војним трупама на страни италијанске војске. Тада су, пре него што је требало да се сукобе, швајцарски плаћеници одбили да то учине и национални интерес ставили испред финансијског, што је донекле, али само на кратко, угрозило њихову ратничку репутацију (Mockler, 1969; Jeličić, 2016).

Свакако, од изузетног је значаја поменути да је 22. јануара 1506. године оформљена чувена швајцарска, односно папска гарда. Њено формирање је иницирао Папа Јулије II, који је успоставио и данас актуелно правило да припадници папске гарде у Ватикану могу бити искључиво држављани Швајцарске, а то управо због славне историје швајцарских најамника. Уосталом, како Елезовић (2010: 232) наводи: “Војна слава препоручила их је да буду тражени као најамници на страни француских краљева, Хабзбурговаца и италијанских република а швајцарска гарда више од петсто година чува папу.”

2.4. Плаћеници у средњовековној Србији

Средњовековна Србија, окарактерисана као вечито немирна, била је озбиљно “тржиште рада” за плаћенике из иностранства. Слично као у случају Италије, где је економски процват земље довео до разних освајачких тежњи, које су са собом носиле и прилив страних плаћеника, и у ондашњој Србији цветали су рударство и трговина и омогућавале српским владарима да ангажују најамнике са свих страна света. Међу њима је највише било Немаца, Италијана, Грка, Шпанаца, Француза, Турака, Татара и хришћанских Осета са Кавказа. Шкриванић (1967: 151) је за српске најамнике истицао да су они “професионална војска којој је оружје било алат, а ратовање занат и средство за живот”.

Многи хроничари сматрају да су српски владари узимали стране војнике у најам још у 12. веку, али да о томе не постоје прецизни записи. Најстарије помињање најамничке војске налази се у биографији Стефана Немање “Житије светог Симеона” из 1216. године. Говорећи о Немањином сукобу са браћом, биограф каже да су “Немањина браћа унајмила грчке војнике (Византинце), Фруге (Французе) и Турке, али уз помоћ Божју и светога Ђорђа он је победио непријатеље своје, *иноплемене народе*” (Šarkić, 2011: 63).

Узелац (2015: 70) потврђује да су Немањина браћа ангажовала Грке, Франке, Турке и друге народе, али су сви они ипак, у бици код Пантина, претрпели пораз. Моменат када Немања креће у битку, Стефан Првовенчани је описао следећим речима: “Иђаше смело насупрот многим народима” (Гиљен, 2017: 26). Историчар Стојан Новаковић (1893: 80) је такође, у својој студији “Стара српска војска”, потврдио да су војску Немањине браће чинили, осим Срба, грчки, франачки и турски најамници.

Експанзија плаћеништва у средњовековној Србији везује се за војевања краља Стефана Уроша II Милутина, јер за време његове скоро четрдесетогодишње владавине (1282–1321) долази до значајног ширења територије Краљевине Србије. У свим војним походима користио је најамнике уз редовну војску – највише малоазијске Турке, украјинске Татаре и Осете са Кавказа. Такође, у својим редовима је имао и изузетно искусне ратнике са Запада.

Италијане у српској служби помиње витешки роман из 14. века “Сицилијанац авантуриста” (“*Fortunatus Siculus, ossia Lavventuroso Ciciliano*”), али је реч о крајње непоузданом извору (Гиљен, 2017: 38). Заправо је надгробни натпис из Тревиза у Италији, из 1304. године, у коме се помиње Францикус де Саламоне (*Franciskus de Salamone*) кога је титулом витеза одликовао краљ Урош II Милутин, поузданији доказ о учешћу западних најамника у српској војсци. Како наводи Јиречек (1952: 112), “то указује на плаћенике из Италије ангажоване у војсци краља Стефана Уроша II”. Такође, Краљ Милутин је 1309. године довео у Србију први велики одред плаћеника, око хиљаду каталонско-турских коњаника и 500 пешака, док су они са собом носили источњачко оружје и нове технике мачевања. Може се рећи да су плаћеници значајно доприносили позитивним исходима ратних похода краља Милутина. Њихово присуство забележено је у рату против Византије, у унутрашњем сукобу између Милутина и Драгутина, у борби између Милутинових синова око престола, постојала је и жеља за ангажовањем током рата са Угарском (Uzelac, 2011: 24). Фајн (*Fine*, 1994: 200) је приметио да за разлику од Византије где повећана употреба плаћеника осликава ослабљене државе, “најамници су у Србији помогли њеном снажењу.” Праксу ангажовања најамника за вођење унутрашњих и спољашњих ратова, коју је утемељио краљ Милутин, наставили су и проширили његови наследници Стефан Урош III Дечански и Стефан Урош IV Душан (Душан Силни).

Учешће најамничке војске на страни Србије, у најславнијој бици за време владавине краља Стефана Дечанског – бици против Бугара, код Велбужда 1330. године, забележено је на основу записа Нићифора Григора, по коме је учествовало хиљаду коњаника Келта, а према Кантакузину још и 300 оклопника Аламана. Према подацима из Дубровачког архива, види се да то нису били Келти, па ни Аламани, већ Шпанци (Шкриванић, 1967: 153). Нема дилеме да је Стефан Дечански користио плаћеничку војску, само је остало нејасно одакле је она долазила. Зато је Михаило Динић пажљиво прихватио да су плаћеници у српској војсци заиста професионални војници са Пиринејског полуострва (Динић, 1960), цитирано према (Stojkovski, 2024: 184).

Познато је да је цар Душан Силни ангажовао, као своју личну стражу, око 300 немачких плаћеника, а врло често је и савезницима упућивао плаћенике као војну помоћ. Такође, Орбин је записао да је Душан држао у својој служби неке Османлије, које је стационирао око града Дања у близини Скадра (Orbin, 2006), цитирано према (Stojkovski, 2024: 188). Ипак, предност је давао најамницима са Запада. Најпознатији плаћеник из тог периода био је немачки витез Палман Брахт (*Palman Braht*). Он је боравио код Душана као вођа најамника од 1333. године све до 1355. године (Veselinović, 1994: 410). Палман Брахт је био

вођа Тевтонске компаније/чете од око 300 плаћеника и о томе сведоче бројни записи из Дубровачког и Венецијанског архива, наводи Узелац (2023: 150). О оданости Палмана Брахта цару Душану, али и његовој храбрости писали су многи историчари и хроничари, а интересантан је и податак да се витез Палман Брахт налази на монументалној слици Паје Јовановића “Прокламација Душановог законика”.

Слика 2: Слика Паје Јовановића из 1900. године - “Прокламација Душановог законика”³³

Након смрти цара Душана, престо је преузео његов син Стефан Урош V, познатији као Урош Нејаки, који, према бројним историчарима, није унајмљивао плаћенике, због чега – како многи од њих сматрају, и започиње слабљене, а убрзо и коначан слом средњовековне српске државе.

После пропаст државе Немањића, за време Српске деспотовине, посебно у доба Стефана Лазаревића и Ђорђа Бранковића, најамници су коришћени спорадично (Stojkovski, 2024: 189).

³³ Слика приказује Душана Силног и проглашење његовог законика у Скопљу 1349. године, са бројним витезовима и великанима који одају почаст. Међу њима, Палман Брахт, немачки најамник и командант Душанове приватне гарде, приказан је са десне стране у реду витезова који прате цара.

У прилог чињеници да је и данас интересантно постојање плаћеника (и) у средњовековној српској војсци показује недавно објављени роман нашег историчара и теолога Николе Гиљена – “Два наша странца”.³⁴

3. Плаћеништво у Новом веку

Неспорно је то да је већина средњовековних владара користила плаћенике у својим оружаним походима. Нови век доноси извештан преокрет у том смислу.

Наиме, с постепеним економским снажењем европских држава, оне добијају могућност да формирају озбиљне стајаће, националне војске. Стога се у првом моменту, многе најамничке војске спајају са њима. Поједине државе имале су довољно средстава за формирање националних армија, али недовољно својих држављана за регруте. Због тога су оне, а та је пракса била најизраженија у 17. и 18. веку, ангажовале стране војне трупе.

³⁴ Поменути роман садржи две биографије истакнутих странаца који су се борили на страни српске војске – витеза Палмана Брахта и ђенерала Хенри Мекајвера (*Henry Ronald Douglas MacIver*). Хенри Мекајвер (1841-1907) је био Американац шкотског порекла и професионални плаћеник који је за живота ратовао “под осамнаест различитих застава”. Он се 1875/86. борио са српским устаницима у Херцеговини, а потом и у Првом српском-турском рату као официр српске књажевске војске и командант српске коњичке бригаде. Иако је међу српском војском провео само шест месеци, у његовим писмима остале су забележене његове импресије о српском народу: “Једноставних навика, они су љубазни, поштени и великодушни. Још снажније о Србима говори њихово срце. Сведок сам да њиховој побожности, трезвености, захвалности и несебичности нема равне на кугли земаљској. Као и остали хришћански народи на Балкану, они су сада дошли до степена просвећења и развитка довољног да се стално осећају понижени јер су патили четири стотине година; и док год има макар и капи непроливане српске крви, док год има иједна српска рука довољно јака да држи мач, они ће се борити, с помоћи или без ње. Тај праведни и племенити циљ постојаће док има и капи српске крви, док има иједне српске руке која носи мач – или док проклети турски јарам не буде сломљен” (Гиљен, 2017: 241).

TABLE IV: *Foreigners in Eighteenth-Century Armies.*

<i>Country</i>	<i>Year</i>	<i>Foreign Component</i>
Prussia	1713–1740	34%
	1743	66%
	1768	56%
	1786	50%
Britain	1695	24%
	1701	54%
	1760s	38%
	1778	32%
France	1756–1763	25%
	1789	22%
	Pre-Revolution	33%
Spain	1751	25%
	1799	14%

Слика 3: Странци у војскама у 18. веку. (Thomson, 1990: 25)

Велике европске силе, попут Француске, Велике Британије и Шпаније су ангажовале војне пукове из Швајцарске, Белгије и Немачке. Странци су чинили најмање једну четвртину, па до чак 60% редовних војски ових држава (Thompson, 1990: 24–25).

Међутим, Француска револуција је изазвала далекосежне и структурне последице по војну организацију, које су трајно промениле начин вођења рата у Европи. Како је Јеличић (2016: 44) истакао: “Она је означила почетак епохе стварања националних армија, као и почетак периода увођења обавезне војне службе.”

Тако је у Француској био донет декрет којим је означен почетак опште регрутације 1793. године, у Прусској општа регрутација отпочиње 1814., а у Србији 1861. године. До Првог светског рата су скоро све државе у свету увеле систем обавезне регрутације. А између два светска рата неке државе, попут Велике Британије и Сједињених Америчких Држава, формирале су мешовити систем, који се састојао од најамничких војски (састављене од добровољаца и плаћеника) и милицијских снага (Jeličić, 2016: 44–45).

Ипак, Други светски рат је утицао на то да општа регрутација постане правило које се задржало до данас. Међутим, то није озбиљније угрозило плаћеништво јер је оно увек било више или мање актуелно. Увек је постојала заинтересована страна у неком од бројних

оружаних сукоба да ангажује професионалне плаћенике како би повећала своју војну моћ и како би смањила број жртава међу својим држављанима.

Може се, заправо, рећи да, у периоду од почетка 19. века до данас, (односно до појаве првих приватних војних компанија) суштински постоје две врсте плаћеника: “*ad hoc*” плаћеници који се ангажују наменски за учешће у одређеном војном сукобу или за конкретни војни циљ и плаћеници који су припадници сталних оружаних снага појединих држава.

3.1. “Ad hoc” плаћеници

Плаћеништво након Другог светског рата се углавном везивало за оружане сукобе у државама колонијама. С тим у вези, плаћеничка активност била је најприсутнија на тлу афричког континента.

У извештају Радне групе Уједињених нација за коришћење плаћеника (UN Report A/71/318, 9. August 2016.) наведено је да су, током периода деколонизације, плаћеници веома личили на оне из доба пре 17. века. Односно, то су често биле слабо организоване групе бораца, које у прво време нису биле познате по својој нарочитој војној ефикасности. Међутим, њихова улога је постајала све значајнија, толико да је међународна заједница постала забринута због њиховог утицаја на нове деколонизоване државе.

Иако постоје бројни примери употребе плаћеника у оружаним сукобима на афричком континенту (нпр. у Нигерији, Бенину, Гвинеји и другим државама), за све њих је заједничко да су активности плаћеника углавном продужавале кризе и доприносиле њиховој бруталности. Конкретне догађаје из Конга и Анголе навели смо јер су најнепосредније утицали на покретање међународне заједнице на нормативно регулисање плаћеничке активности. Такође, приказ коришћења плаћеника за време грађанског рата у Сијера Леонеу имао је за циљ да укаже на “моменат” када је употреба плаћеника прешла на виши ниво, односно трансформисала се из “сад за сад” и ангажовање плаћеника за тренутни конфликт у предузетнички вид пословања.

Несумњиво је то да је у другој половини прошлог века, због процеса деколонизације, највише ратова вођено управо на тлу Африке. Међутим, периоди мира нису били дуги ни на другим континентима. И плаћеници су били значајни актери сваког оружаног сукоба.

3.1.1. Плаћеници у Конгу

Прва масовнија употреба плаћеника након Другог светског рата била је забележена у Конгу. Чувена Конгоанска криза избила је у јулу 1960. године, непосредно након стицања независности до тада белгијске колоније. Проглашење независности, за коју Конго

очигледно није био довољно припремљен, као и бројни унутрашњи немири и сукоби у оквиру националне армије Конга, допринели су стварању повољних услова за отцепљење Катанге, подручја изузетно богатог минералним рудама.

Наиме, након што је непосредно по спроведеним изборима проглашен за премијера, Лумумба (*Lumumba*) се сусрео са побуном жандармерије. Припадници националних оружаних снага Конга били су незадовољни јер су највиши положаји били резервисани искључиво за Белгијанце. Убрзо је Лумумба формирао нову војску и распустио Белгијанце. Међутим, уместо мира, наступио је хаос због суровог односа конгоанских војника према белгијском становништву. Како би заштитила своје држављане, белгијска влада је послала прве плаћенике у Конго, што је допринело још већем крвопролићу (Baker, 2013: 90–91).

Усред овог хаоса, Чомбе (*Tshombe*), административни шеф провинције Катанга, прогласио је тај регион богат минералима независним од Конга (Baker, 2013: 90). Сецесионисти на челу са Чомбеом су имали снажну подршку белгијских плаћеника (пре свега јер је белгијска рударска компанија *Union Miniere* имала интересе у том региону). Они су се најпре борили против припадника националне војске Конга, под изговором да штите белгијско становништво, а касније и против припадника Уједињених нација. Чомбе је 1961. године имао 500 белих плаћеника из Европе и Јужне Африке који су се борили за сецесионисте у Катанги (Burchett & Roebuck, 1979: 279).

Значајно је истаћи то да су Уједињене нације препознале колико је учешће плаћеника заоштравало Конгоанску кризу и због тога је, ради спречавања грађанског рата, Савет безбедности у фебруару 1961. године усвојио резолуцију којом је било предвиђено “да треба предузети све мере за тренутно повлачење плаћеника и евакуацију белгијског и осталог војног и сличног особља...” (UN Doc. 5/4741, 1961).

Ова операција је била позната под називом “Румпунч” (*“Rumpunch”*). Након успеха у првим данима, после ње су уследиле озбиљне борбе између оружаних снага Уједињених нација и сецесиониста, који су додатно били оснажени плаћеницима из Анголе и Етиопије. А после повлачења снага Уједињених нација 1964. године, због настављених политичких превирања у Конгу се обрео још већи број плаћеника из Енглеске, Француске, Немачке и Белгије, док је централна плаћеничка јединица, тзв. Пета команда била састављена од белаца из Јужне Африке и Родезије (Jeličić, 2016: 47–51).

Ретко када су групе плаћеника добиле толику пажњу и још ређе су стране у сукобу признавале да користе плаћенике. Од 1960. године, међутим, запошљавање плаћеника у

Конгу не само да је било признато, већ је проузроковало међународни бес и присилило Уједињене нације да предузму војне акције које су умало угрозиле њихово постојање (Clarke, 1968: 3).

“Случај Конго”, у контексту плаћеништва, нашироко је познат, и то не само у стручној литератури. Јер, “ратна догађања у Конгу довела су до својеврсне реинкарнације класичног облика плаћеништва као војног заната, са свим негативним поднацима који он са собом носи”, истакао је Јеличић (2016: 50). Такође, конгоанска криза утицала је на Уједињене нације, да на темељу ових дешавања дефинишу многе касније ставове према плаћеницима. Јер, операција у Конгу је била међу првим мировним операцијама у Африци и присуство плаћеника је утицало на исход ове операције на више начина. Како је Арнолд (*Arnold*, 1999: 159) навео, њихово присуство у значајној мери је продужило хаос који су оружане снаге Уједињене нације биле послате да сузбију; затим, понашање плаћеника је често било дивље и брутално и на тај начин су кршили основна људска права; треће, чињеница да су плаћеници већином били белци из Велике Британије, Француске и Белгије, као и из Родезије и Јужне Африке погоршала је већ сложена питања расе која су била повезана са одлучношћу беле мањине да овековече своју власт над црном већином; и коначно, неуспех европских сила да спрече да се њихови грађани пријављују као плаћеници у Конгу био је својеврсни “шамар отрежњења” Уједињеним нацијама.

3.1.2. Плаћеници у Анголи

У периоду деколонизације португалска колонија Ангола је била место деловања бројних плаћеника. На тлу Анголе средином седамдесетих година прошлог века постојала су три покрета за ослобођење од португалске власти – МПЛА (Народни покрет за ослобођење Анголе), ФНЛА (Национални фронт за ослобођење Анголе) и УНИТА (Национална унија за потпуну независност Анголе). Поменути покрети су у априлу 1975. године потписали Споразум (тзв. Алваров споразум) о преузимању власти од Португалаца (Burchett & Roubuck, 1979: 18–19).

Међутим, проблем је настао између самих покрета, јер њихов допринос деколонизацији, а ни подршка коју су уживали нису били равномерни. Сукоб је постојао између МПЛА на једној и ФНЛА и УНИТА на другој страни. У тренутку када су сукоби започели, покрет МПЛА је био надмоћнији, па је забележен улазак око 11 хиљада заирских војника и око 4.000 плаћеника из Јужноафричке Републике на територију Анголе, који су пружали подршку ФНЛА и УНИТА покретима. С обзиром да је покрет МПЛА због тога био знатно угрожен, они су “увезли” око 4 хиљаде плаћеника са Кубе (Jeličić, 2016: 51–54).

Свој интерес у сукобу покрета за ослобођење пронашла је и Централна обавештајна агенција америчке владе (*Central Intelligence Agency – CIA*). Разлог је био огромно богатство Анголе дијамантима, те је она новчано помагала покрете ФНЛА и УНИТА (Arnold, 1999: 33–39).

Ипак, оно што је било посебно карактеристично у вези плаћеништва у Анголи, приликом борби за превласт између народноослободилачких покрета, односно у јеку грађанског рата³⁵, јесте један судски процес (Луандски процес). Чувено суђење тринаесторици америчких и британских плаћеника 1976. године у Луанди је било својеврсно упозорење светској јавности о опасности и страшним последицама које изазива неконтролисана плаћеничка активност. Они су оптужени за кршење две резолуције Организације Афричког Јединства и четири резолуције Уједињених нација, за злочине против мира, за убиства, малтретирање, увреде и узнемиравање припадника цивилног становништва, убиства припадника МПЛА, других плаћеника и других војника ФНЛА, киднаповање цивила и крађу њихове имовине. Коначно, четворица су била осуђена на смрт, а деветорица на затворске казне (Major, 1992: 136).

Паралелно са вођењем судског поступка, Међународна комисија за истрагу о плаћеницима, која је била формирана од стране Министарства правосуђа Народне Републике Анголе, радила је на изради текста Нацрта конвенције о спречавању и сузбијању плаћеника.³⁶

Нацрт Луандске конвенције многи теоретичари међународног права сматрају првим легислативним покушајем регулисања и стављања под контролу плаћеништва, на светском нивоу. Њен значај се огледа у томе да су плаћеници представљени као значајна претња миру, безбедности и суверенитету афричких држава и да су јасно дефинисани и криминализовани. Касније, Конвенција о елиминацији плаћеништва у Африци из 1977. године је, не само проширила оквире међународног права (у односу на дефиницију плаћеника из Првог допунског протокола), већ и подстакла државе чланице да плаћеништво третирају као тешко кривично дело и сарађују у његовом сузбијању.

³⁵ Грађански рат у Анголи трајао је од 1975. до 2002. године и сматра се најдужим сукобом у Африци.

³⁶ Видети: (Draft Convention On The Prevention And Suppression of Mercenarism).

3.1.3. Плаћеници у Сијера Леонеу

Република Сијера Леоне³⁷ је мала западноафричка држава, изузетно богата дијамантима. Од 1808. па све до стицања независности 1961. године, била је британска колонија. Процес деколонизације је, као и у већини афричких земаља, од самог почетка био обележен насилним политичким превирањима. Међутим, до потпуног колапса државе дошло је тек деведесетих година прошлог века, када је на подручју Сијера Леонеа бујао грађански рат.

Рат у Сијера Леонеу је почео после напада мале групе побуњеника окупљене око либеријског моћника Чарлса Тејлора (*Charles Taylor*). Сукоб је био подстакнут сложеном мешавином унутрашњих (распад државе, етничке поделе и економски проблеми, итд.) као и екстерних (ефекат преливања из суседне Либерије, неспремност на интервенцију западних земаља, итд.) фактора који су се претворили у један од најсуровијих грађанских ратова подсахарске Африке (Hirsch, 2001; Keen, 2003), цитирано према (Adamo, 2020: 155).

Наиме, Чарлс Тејлор је био финансијер Револуционарног уједињеног фронта (у даљем тексту: РУФ)³⁸, који је 1991. године ушао у Сијера Леоне из Либерије и Буркине Фасо, с намером свргавања тадашње владе. Циљ је био да се заузму поља дијаманата и рудници боксита.

Како државни представници Сијера Леонеа, општом регрутацијом становништва нису могли да се одупру РУФ-у, а и сама национална армија је почела да угрожава стабилност државе, влада је ангажовала *Executive Outcomes*. Техничка стручност и борбено искуство ове приватне војне компаније били су превише за лоше обучене и лоше опремљене побуњенике РУФ-а, а влада је имала предност све док је ова јужноафричка приватна војна компанија била присутна на територији Сијера Леонеа (Selber & Jobarteh, 2002: 90–92).

Executive Outcomes је у Сијера Леонеу био ангажован до 1997. године, углавном од стране тренутне владе или међународних рударских компанија које су пословале у земљи.³⁹

³⁷ Постоји шаљива прича која гласи: “Када је Бог створио свет, Сијера Леоне је обдарио обиљем природних ресурса да су се чак анђели побунили против ове неправде. Али, Бог им је тада одговорио: Не брините се - погледајте мало људе које сам ставио у ову земљу.” (Deschamps, 2005: 28).

³⁸ Револуционарни уједињени фронт (РУФ) био је оружани побуњенички покрет који је деловао у Сијера Леонеу од 1991. до 2002. године. РУФ је започео грађански рат у тој земљи са циљем свргавања владе, тврдећи да се бори против корупције и за социјалну правду. Међутим, у пракси, РУФ је постао озлоглашен због екстремног насиља, укључујући масакре, силовања, отмице, присилну мобилизацију деце (деца војници) и експлоатацију “крвавих дијаманата” како би финансирао ратне активности. (Britannica/Revolutionary United Front, Преузето 25.8.2024. <https://www.britannica.com/topic/Revolutionary-United-Front>).

³⁹ У марту 1995. компанија *Executive Outcomes* је отишла у помоћ рудницима дијаманата Коно у Сијера Леонеу које су запосели побуњеници. Снагама ЕО је требало само 11 дана да отерају побуњенике из главног града и, користећи топове на хеликоптерима, протерају их из поља дијаманата. Најзанимљивији аспект

Међутим, 1997. и 1998. године на подручју Сијера Леонеа пословала је британска приватна војна компанија *Sandline International*, са циљем свргавања демократски изабраног председника. Њене услуге су подразумевале логистику, обавештајну и подршку из ваздуха (O'Brien, 2000: 60). Након што је откривено учествовање ове приватне војне компаније у допремању 35 тона војне опреме из Бугарске, окончане су њене активности. С обзиром да је то било у супротности са одлукама Савета безбедности, Сијера Леонеу су уведене санкције, а у Великој Британији је избио скандал, јер се постављало питање да ли је *Sandline International* имао одобрење британске владе за превоз војне опреме.

Пример учешћа плаћеника у грађанском рату у Сијера Леонеу представљао је својеврсни почетак трансформације традиционалних плаћеника ка њиховом корпоративном моделу. Иако се плаћеничке формације најчешће формирају на привременој, *ad hoc* основи и по правилу не представљају директну претњу редовним оружаним снагама, ове снаге и даље могу имати значајну улогу у бројним земљама у развоју, нарочито у сукобима са слабо обученим и недовољно дисциплинованим противницима. Модел деловања компаније *Executive Outcomes* у Сијера Леонеу и Анголи, где је наступала у својству саветника и инструктора, показује да и релативно ограничен број професионално ангажованих бораца може остварити несразмерно велики утицај уколико се њихова употреба прилагоди конкретним оперативним околностима, закључио је Таулби (Taulbee, 2002: 11).

3.1.4. Плаћеници у сукобима на простору некадашње Социјалистичке Федеративне Републике Југославије

Ратови који су проузроковали распад Социјалистичке Федеративне Републике Југославије су били први већи оружани сукоби у Европи после Другог светског рата. Југословенски сукоб је почео као рат села, и више од 400 људи је изгубило живот у локалним инцидентима пре отпочињања пуних борбених дејстава (Nation, 2003: 105). Због тога су, ови ратови⁴⁰, који су трајали практично од 1991. до 2001. године, привлачили пажњу светске јавности, али, као и уосталом други ратови, и интересовање плаћеника.

У овом делу рада фокус ће бити на три бивше републике СФРЈ – Босну и Херцеговину, Републику Хрватску и Републику Србију.

овога је био начин плаћања приватној војној компанији за учињену услугу. Наиме, они су добили право на концесију рудника дијаманата (влада Сијера Леонеа је задржала право на 60%). Видети: (Adams, 1999: 5).

⁴⁰ То су: Рат у Словенији (27.06–06.07.1991), Рат у Хрватској (1991–1995), Рат у Босни и Херцеговини (1992–1995), оружани сукоби на АП Косово и Метохија (1998–1999), НАТО бомбардовање Савезне Републике Југославије 1999., Прешевски конфликт (1999–2001) и оружани сукоб у Северној Македонији (2001).

Према наводима Гибас–Крзак (*Gibas–Krzak*, 2021: 484) у студији која се односи на рат у Босни и Херцеговини “плаћеници су се борили у редовима свих страна сукоба, а били су мотивисани не само жељом за новчаном добити, већ и да доживе авантуру живота и да помогну својој браћи по вери”. Такође, према различитим подацима, страни плаћеници су чинили око 5% укупног броја војника који су се борили у овом рату (Kohlmann, 2004), цитирано према (Gibas–Krzak, 2021: 484).

“Браћа по вери” су пружала подршку обема странама у сукобу од почетка рата на територији Босне и Херцеговине. Највећи број војника из иностранства је био на страни муслиманске војске Босне и Херцеговине. Овај контингент је био најхомогенији: углавном говоримо о “Алаховим ратницима” из Туниса, Сирије, Катара, Саудијске Арабије и других арапских и исламских земаља (Samcevič, 2021: 234). Такође, 1995. године је било на стотине Муцахедина из целог света, који су долазили у Босну и Херцеговину да би се борили; уз њих још око 1.500 бораца Иранске револуционарне гарде је пружило подршку бошњачким војницима током сукоба (Lamb, Arkin & Scudder, 2014: 42). Истовремено, како Џамић (2001: 247) наводи “Статистика о броју Алахових ратника на подручју Балкана варира у зависности од цитираних извора. Према америчкој Радној групи за тероризам и неконвенционално ратовање, на територији Босне и Херцеговине се борило око 4.000–6.000 цихадистичких ратника.”

Са друге стране, Југословенској народној армији се прикључио велики број бораца из православних земаља. Највише је било Руса и Украјинаца, неколико стотина, као и Грка и неколико Бугара, Румуна и Мађара. Према подацима из руске штампе, на српској страни борило се око 700 Руса (Pravda (2003, 13. oktobar)). Њихов број је варирао током рата, од 45–60 до 250–300 бораца присутних у исто време (Levin, 1995: 75).

Такође, одређени број Руса и Украјинаца се борио и на хрватској страни. Како наводи Самцевич (2021: 242): “Добровољац из Русије А. борио се као снајпериста на хрватској страни у Босни... Занимљиво је и да је себе називао плаћеником а истовремено можемо рећи да је примао стандардну плату за хрватске војнике...” Осим њих, у ратним годинама, у Хрватској је било и Пољака, Немаца, Француза и других страних војника.

Познато је такође да је хрватска војска имала помоћ војне консултантске фирме *MPRI* (*Military Professional Resources Incorporated*). Компанија је пример деловања приватних војних компанија на просторима бивше СФРЈ, јер је 1994. године склопила уговор са Владом Републике Хрватске да дизајнира програм који ће побољшати способности хрватских војних снага. *MPRI* је за овај уговор добила лиценцу директно од Стејт

Департамента, а програм је започет у јануару 1995. године (Mathieu & Dearden, 2002), цитирано према (Лабовић, 2015: 149). Уз сагласност Владе Сједињених Америчких Држава 45 припадника *MPRI* првобитно је било ангажовано 1994. године на граници Србије и Босне и Херцеговине у циљу надгледања примене ембарга (Zarate, 1998), цитирано према (Rokvić & Subotić, 2024: 325).

Остало је још увек упитно, односно немогуће доказати са сигурношћу, да ли је *MPRI* узимао учешће у рату на хрватској страни *само* кроз развијање вештине вођења и управљања војним снагама. Посебно јер је, како наводи Дешампс (*Deschamps*, 2005: 26), хрватска војска повратила 27% изгубљене територије за само 4 дана након што се *MPRI* укључио у овај оружани сукоб.⁴¹ Након тога, *MPRI* је потписала уговор са Босном и Херцеговином у вредности од око 400 милиона долара, а босанска влада је рачун платила уз помоћ алијансе исламског народа (*Deschamps*, 2005: 27).

Коначно, мало је релевантних података о тачном броју страних бораца, односно добровољаца, односно плаћеника у ратовима на подручју Босне и Херцеговине и Хрватске. Ти подаци често и много варирају.

Како наводи Апарац (*Aparac*, 2024: 82), према Извештају Комисије експерата Уједињених нација, у периоду од 1991. до 1995. године, у рату на страни Србије, Босне и Херцеговине и Хрватске, учествовало је најмање 83 паравојне формације (UN Report S/1994/674/Add.2 (Vol. I), 31. Мау 1995.). Ту су били, такозвани Муџахедини, који су се борили на страни армије Босне и Херцеговине, Гарибалдијева јединица из Италије која је подржавала хрватске војне снаге и плаћеници из Русије који су се борили заједно са српском војском.

Холандски аналитичар Виебес (*Cees Wiebes*) у својој књизи “Обавештајне службе и рат у Босни 1992–1995” (“*Intelligence and the war in Bosnia 1992–1995*”) наводи да је било очекивано да ће рат у Југославији привући плаћенике, али да их није било много јер су, генерално, били слабо плаћени. Он истиче да се на српској страни у различитим парамилитарним јединицама борило око 4.000 плаћеника, махом Руса, Грка, Украјинаца и Румуна. Такође наводи да су холандски плаћеници били, као и њихове америчке, британске, канадске, немачке и француске колеге у Хрватској, активни у 103. пешадијској бригади, која је формирана у зиму 1992. године као интернационална бригада. Истовремено, потврђује учешће специјалне италијанске јединице, батаљона Гарибалди на хрватској

⁴¹ “Иако *MPRI* пориче умешаност у операцију “Олуја”, веза између компаније и догађаја је јасна: недељу дана пре операције “Олуја”, генерални директор *MPRI*, бивши генерал америчке војске, посетио је хрватско министарство одбране најмање десет пута.” (Nimkar, 2009: 9).

страни. Коначно, посебно подвлачи да је највећу напетост изазвало учешће преко 4 хиљаде Муџахедина из Западне Европе и са Блиског Истока, уз подршку иранских снага за специјалне операције (Wiebes, 2003: 181-184).

Амерички потпуковник Џон Среј (*John Sray*), који је као припадник обавештајне службе боравио у Сарајеву 1994. године, је у свом званичном извештају навео: “Нема поузданих података о броју плаћеника и добровољаца у Босни, Српској и Хрватској. Такође се ништа не зна о њиховој ефикасности” (Sray, 1995). Међутим, сасвим је извесно да су плаћеници и приватне војне компаније и у овим ратовима итекако значајно утицали на његов исход.

3.1.4.1. Плаћеници на територији Косова и Метохије у периоду 1998–1999. године

Старогрчки песник Есхил је рекао: “Истина је прва жртва у рату”. Сматрамо да је ова, 2.500 година стара, мисао изузетно погодна за започињање овог дела рада.

Оружани сукоби на територији јужне српске покрајине Косово и Метохија трајали су од почетка 1998. до лета 1999. године, тачније до окончања НАТО агресије на Савезну Републику Југославију. Косовски рат, како га неки називају, у почетку је вођен између терористичке организације Ослободилачке војске Косова (у даљем тексту: ОВК) и званичних оружаних снага Савезне Републике Југославије, војске и полиције. Потом је, под изговором одбране људских права албанске националне мањине и без одобрења Савета безбедности, 24. марта 1999. године НАТО (*North Atlantic Treaty Organization*) започео агресију на Савезну Републику Југославију, бомбардујући претежно цивилне циљеве наредних 78 дана. На тај начин, оружане снаге Савезне Републике Југославије биле су нападнуте на делу копнене територије од стране терористичке организације Ослободилачке војске Косова и из ваздуха од стране НАТО алијансе.

Постојање оружаног и других врста насиља наоружаних албанских група и појединаца (екстремиста) на Косову и Метохији крајем 20. и почетком 21. века, посебно током 1998. и 1999. године је неспорна историјска чињеница и релевантна научна истраживања потврдила су да је то насиље имало и терористичка обележја, због чега се може квалификовати као тероризам (Стевановић, 2008), цитирано према (Stevanović, Mijalković, Subošić & Mlađan, 2012: 1074).

Уосталом, како Симеуновић (2010: 153) наводи, “Што се ОВК и њене оријентације тиче, нема сумње да је она као етносепаратистичка организација све време свога постојања имала и своју аутентичну исламистичку боју и уживала и подршку међународне исламистичке

мреже.” Томе у прилог говори и посета Осаме Бин Ладена Албанији 1994. године, када је подржао формирање Ослободилачке војске Косова.⁴²

О повезаности Бин Ладена са терористичким активностима Ослободилачке војске Косова на територији Србије говори и податак који је на суђењу изнео Клод Кадер (*Claude Kader*), који је изјавио да је био део организације коју је у Албанији успоставио Бин Ладен, са циљем да регрутује и организује добровољце за борбе на Косову. Укупан број таквих бораца, према западним проценама, био је око 500 (RTS (2011, 2. мај)).

Босански образац практично је преликан на Косово. Како наводи Поповић (2011: 298): “Познато је да је током рата 1999. велики број Муџахедина дошао на Косово из Босне и Херцеговине, а уз њих и велики број Муџахедина из арапских земаља, за које се верује да су директно повезани с глобалном терористичком организацијом Ал Каида.”

Такође, немачки, турски и авганистански инструктори су обучавали припаднике ОВК герилском начину ратовања. Она је, истовремено, добила дугорочни уговор о обуци са компанијом *MPRI*, која је са Ослободилачком војском Косова пословала уз полуванично одобрење Пентагона (Chossudovsky, 1999: 34).

Ангажовање приватних војних компанија на територији Косова и Метохије је, како наводи Здравковић (2012: 189), било у области логистичке подршке коју су пружале компаније попут *Brown and Root Services – BRS* и саветовања, као што је то био случај са *DynCorp* и *Military Profesional Resources Incorporation – MPRI*.

Такође, још једна приватна војна компанија је узела учешће у оружаном сукобу на Косову и Метохији. Британска компанија *Sandline* и ОВК су имале потписан уговор о оружаном подршци. Међутим, до остварења уговореног није дошло због ембарга Уједињених нација. Но, без обзира на то, ова сарадња између приватне војне компаније и Ослободилачке војске Косова, показује да терористичке организације неретко прибегавају ангажовању професионалних приватних контрактора за остварење својих идеолошких циљева (Zdravković, 2012: 187–196).

Дакле, нема сумње је да је у Косовском рату, на страни терористичке организације ОВК, било плаћеника, као и различитих приватних војних компанија. Такође, показатељ да “насиље рађа насиље” је и податак да је у 2020. години Косово имало највише повратника

⁴² Видети: (RTS (2011, May 2)).

страних исламистичких бораца по глави становника у Европи (Jensen, 2020), цитирано према (Mijalković & Popović Mančević, 2020: 37). Осим тога, посредно може указивати и на извесну наклоност терористичком наративу грађана са територије Косова и Метохије.

Коначно, “случај Косово” је изузетно добар пример колика може бити снага недржавних актера у оружаним сукобима. Посебно уколико, као у овом случају, делују заједно. У исто време, подршка и поверење које су неке од најмоћнијих држава света поклониле плаћеничким трупима и пружиле приватним војним компанијама, и то не само у рату на Косову, говори о вероватним разлозима зашто управо најмоћније државе нису потписнице Конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника.⁴³ Такође и зашто, иако се приватне војне компаније користе већ више од 35 година у оружаним сукобима широм света, њихова одговорност, односно пословање нису регулисани правно обавезујућим актом међународног права.

3.2. Плаћеници као саставни део редовних оружаних снага

Познато је да поједине државе имају специјализоване војне јединице које су попуњене странцима, који се уговором обавезују да служе одређено време у тим јединицама и за то примају новчану надокнаду. Оно што је важно поменути и направити разлику јесте да се такве јединице не сматрају плаћеницима уколико се налазе у саставу редовних оружаних снага, подвргнути су стандардној војној дисциплини и не примају несразмерно више надокнаде у односу на редовну војску.

Међутим, уколико се припадници таквих јединица ангажују за сврху очигледног кршења међународног права онда се они, без поговора, могу сматрати плаћеницима. Најпознатија таква јединица је свакако француска Легија странаца, а уз њу, у контексту плаћеништва, поменућемо још и непалске Гурке и америчке Зелене беретке.

3.2.1. Француска Легија странаца

Француска легија странаца је елитна војна јединица која је званично била формирана 1831. године, за време краља Луја Филипа (*Louis Philippe*). Он је, дајући овлашћење за формирање Легије, рекао: “Какве везе има ако 100.000 пушака пуца у Африци? Европа их не чује” (Ilunter, 1997: 5).

По оснивању, Легија је активно деловала где год је Француска имала своје интересе - у Алжиру, Камеруну, Чаду, Мароку, Конгу, Сомалији, Анголи и Бенину. На почетку је Легија

⁴³ Подсетимо: Сједињене Америчке Државе, Русија, Кина, Француска и многе друге нису потписале Конвенцију против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника.

била организована у седам батаљона који су били подељени по националној основи – три батаљона била су састављена од Немаца, по један од Пољака, Италијана и Шпанаца, и један од Холанђана и Белгијанаца, док су старешине биле швајцарског порекла (Mockler, 1969), цитирано према (Jeličić, 2016: 59).

Француска се често у међународним сукобима ослањала управо на Легију странаца. Ово је нарочито долазило до изражаја у спровођењу колонијалне политике Француске. Прво ангажовање Легије било је у Алжиру непосредно након њеног формирања, у пролеће 1832. године. Наиме, иако су у Алжир отишли под изговором давања доприноса у цивилизовању руралних афричких подручја, заправо су се припадници ове формације сукобљавали са алжирским властима, са краћим или дужим прекидима, све до 1883. године, док потпуно нису окупирали територију Алжира (Jeličić, 2016: 60).

Легија странаца је била, од свог формирања до данас, ангажована на свим континентима осим у Аустралији. Она је била употребљавана у иностранству сваки пут када је требало одбранити француске интересе без претераног узнемиравања домаћег становништва и редовне војске. С тим у вези, иако је при њеном формирању постојала таква визија, Легија није служила само за очување доминације француске власти на афричком континенту, јер је у другој половини 19. века учествовала у оружаним сукобима између Русије и Турске на Криму, затим у Мексику, а потом и у Судану и на Мадагаскару и у другим земљама. У оба светска рата је било забележено појачано интересовање за ангажовање добровољаца у Легији, којима мотив није био новац већ патриотска осећања. Међутим, убрзо након завршетка Другог светског рата Легија странаца је повратила карактер колонијалних трупа. У периоду након 1945. године њене јединице су учествовале у ратним сукобима на подручју Индокине, а потом и Блиског истока, али и на територији бивших југословенских република (Jeličić, 2016: 59–70).

С временом се број легионара постепено смањивао и, данас, према доступним подацима на званичном сајту Француске легије странаца, у Легији странаца служи око 9.500 легионара, пореклом из око 150 држава.⁴⁴

Треба навести и то да су се структура Легије као и одређена правила за служење у Легији променила. Тако се данас француска Легија странаца састоји од команде штаба и једанаест пукова и аутономних јединица које су налик пуку. На врху њене структуре је команда штаба, на чијем се челу налази генерал, који је претходно служио у Легији. Директно

⁴⁴ Видети: (French Foreign Legion in 2024 (16. January 2024)).

подређене команди штаба су три јединице⁴⁵ које се не могу распоређивати и које чине базу (*franc. Socle*) Легије. Такође, постоји шест оперативних јединица⁴⁶ које се могу у потпуности распоредити. Коначно, две прекоморске јединице⁴⁷ су стациониране у иностранству да одрже француско присуство и чувају националне интересе.

Принцип прикључивања Легији се не мења годинама. Она је сачињена од регрута који имају држављанства различитих држава, који су различите националности, вере и спремни да служе другој држави (Pargenius & Veda, 2021: 149). Према званичним подацима, од 2024. године, Легији се могу придружити мушкарци старости од 17 и по до 39 и по година (раније од 18 до 40). Они потписују уговор на пет година, који се може продужити. Након истека првог уговора легионари добијају радну дозволу, а након три године службе могу поднети захтев за држављанство.⁴⁸ У случају да пре тога буду рањени у борби, држављанство Француске добијају, по том основу, и раније. Ово правило је француска влада усвојила 1999. године под називом “Француз по проливеној крви” (Политика (2017, 01 октобар)).

3.2.2. Непалске Гурке

Гурке су народ из Непала, односно подножја Хималаја, познати по изузетној храбрости и дисциплини коју показују служећи у индијској и британској војсци. Наиме, након британске колонизације Индије, за време Англо-непалског рата (1814–1816), Гурке су се бориле против војске Велике Британије и нанеле им озбиљне губитке, али и стекли огромно поштовање.

Британска војска је 1815. године покушала да освоји Непал али је била тешко поражена управо од Гурки. Тада су Британци одлучили да понуде Гуркама мировни споразум на основу којег су они били регрутовани у краљевску војску Велике Британије, а за узврат престали су сви напади на Непал. Од тада Гурке постају јединица у саставу редовне британске војске и учествовале су у свим војним операцијама Велике Британије у 19. и 20. веку.⁴⁹

⁴⁵ *Ibidem*, 1. страни пук (административно особље), 4. страни пук (особље за обуку) и група за регрутовање.

⁴⁶ *Ibidem*, два моторизована пешадијска пука и ваздушно-десантни пук, од којих сваки има око 1.300 легионара. Следе коњички пук (око 900 људи) и два борбена инжењерска пука, оба се такође састоје се од по 900 људи.

⁴⁷ *Ibidem*, други најодликованији пук Француске – у Француској Гвајани, Јужној Америци, и пук DLEM у Мајоту, у Индијском океану.

⁴⁸ Видети: *Ibidem*.

⁴⁹ “У току једне просечне године, око 28.000 потенцијалних регрута такмичи се за 230 места у Бригади Гурка, која броји преко 3.500 припадника.” (OSCE/ODIHR, 2008: 109).

Према подацима са сајта британске војске у оружаним снагама Велике Британије данас је ангажовано око 4.000 Гурки.⁵⁰ Процењује се да их у Индији има око 40.000 (Theinterpreter (2023, 20. jun)). Након деколонизације Индије велики број Гурки наставио је да служи у индијској војсци. Тада је потписан, по Гурке, неповољан споразум⁵¹ – да Гурке у британској војсци примају исту надокнаду као у Индији, због чега су имале мању плату од стандардних британских војника. Временом је устаљена пракса да припадници Гурки примају одређене додатке на плату како би се побољшао њихов материјални статус. Међутим, због неједнаког третмана у британској војсци, 2021. године у Лондону је стотине људи протествовало у знак подршке ветеранима Гурки који су захтевали једнаке пензије као и припадници осталих пукова британске војске (Sharma, 2024: 3).

Гурке су јединствена војна јединица, коју одликује репутација неустрашивих и најбољих ратника на свету. Тренутно се састоје од два батаљона, једног у Брунеју и једног у Великој Британији. Ови војници познати су по традиционалном ножу “кукрију”, који има закривљен врх и који, према народном предању “када војник извуче, не враћа се у корице без крви”.⁵²

Као један од бројних примера храбрости припадника Гурки, навешћемо случај наредника Дипрасда Пуна (*Dipprasad Pun*), који се 2010. године у Авганистану сам борио против тридесетак талибанских војника и успео је све да их убије за око сат времена. Док је трајао напад на објект у ком се налазио испалио је око 400 метака и 17 граната. Када му је нестало муниције један талибански војник се попео до Пуна, међутим он га је убио кундаком пушке (Mirror (2012, 26. Januar)).

Осим у Авганистану, британске Гурке учествовале су у оружаним сукобима и у Ираку, Источном Тимору, Сијера Леонеу, Босни и другим државама. Такође, непосредно након окончања НАТО агресије на СР Југославију јединице Гурки биле су распоређене на територији Косова и Метохије приликом уласка снага *KFOR* (*Kosovo Force* – Међународне мировне снаге на Косову), у складу са Кумановским споразумом (Gurkha Museum Trust (2024, June)).

Такође, према натписима из медија, у рату који тренутно траје у Украјини, бројни припадници Гурки боре на обе стране, као плаћеници. Како се наводи, либерализација

⁵⁰ Видети: (Brigade of Gurkhas, Army. Преузето 03.09.2024. <https://www.army.mod.uk/who-we-are/corps-regiments-and-units/brigade-of-gurkhas/>).

⁵¹ Трилатерални споразум између влада Индије, Непала и Велике Британије, којим је влада Непала пристала на ангажовање трупа Гурки у војскама Велике Британије и Индије, потписан је 1947. године.

⁵² Видети више: (The Gurkha Welfare Trust. (27. November 2024)).

закона о држављанству у Русији из 2023. године, као и висока стопа незапослености у Непалу су најчешћи мотиви Непалских Гурки, активних и пензионисаних, да се ангажују као плаћеници у Украјини [(Политика (2023, 8. јул)); (Independent (2023, 11. December))].

Треба истаћи и то да се Гурке у актуелном руско-украјинском рату не појављују само као индивидуални плаћеници, већ и у саставу Вагнер групе (*engl. Wagner Group*)⁵³, чији је међународноправни положај посебно интригантан. Ово се додатно негативно одражава на “неутрални” положај Краљевине Непал (LiveMint (2023, 27. June)).

Коначно, док се међународно право бори са транзицијом у начину на који се воде савремени ратови, оно захтева хитну ревизију правног разумевања и дефиниције појма “плаћеник”, која се у свом садашњем облику чини бескорисном. До тада, ако неко тражи храбре Гурке у оквиру међународног права, они се налазе негде између бораца и плаћеника (Sharma, 2024: 10).

3.2.3. Зелене беретке

“Ако убијеш за новац, плаћеник си. Ако убијеш из задовољства, садиста си. Ако убијеш из оба разлога, ти си Зелена беретка”, гласио је натпис на зиду кампа Специјалних снага у Вијетнаму (Spark, 1984: 29).

Током Хладног рата и под сенком нуклеарне претње, велике силе значајно су појачале своја дејства герилског ратовања (Ansbacher & Schleifer, 2022: 35). Као одговор на то, основане су Специјалне снаге америчке војске (Зелене беретке), које су осмишљене као јединица за неконвенционално ратовање. Тадашњи председник Кенеди (*Kennedy*) је лично предложио да обавезни део униформе ове специјалне јединице буду зелене беретке, по којима су њени припадници постали препознатљиви – “Сигуран сам да ће зелена беретка бити знак разликовања у тешким временима која долазе” (LeFavor, 2013: 90).

Зелене беретке су званична војна јединица војске Сједињених Америчких Држава. Формиране су почетком педесетих година прошлог века. На почетку је ову јединицу чинило око 1.800 регрута, да би их већ 1961. године било значајно више. Наиме, са успоном Кенедијеве администрације у Сједињеним Америчким Државама и након инвазије на Залив свиња, председник је саопштио Конгресу да је дао инструкције министру одбране

⁵³ О приватној војној компанији *Wagner group* више у делу рада који се односи на приватне војне компаније (IV поглавље).

Мекнамари (*McNamara*) да брзо делује у ширењу постојећих снага за ненуклеарни рат, за паравојне операције и за ограничене или неконвенционалне ратове (Marquis, 1996: 6).

Зелене беретке су успостављене као јединица која је довољно добро обучена да може представљати предводне снаге које делују иза непријатељских линија (у потенцијалном рату против Совјетског Савеза, укључујући одреде одређене да носе тактичко нуклеарно оружје), али и да делују као инструктори за армије, милиције и борце против герилаца (Ansbacher & Schleifer, 2022: 35).

Припадници Зелених беретки су, сигурно, једна од најбоље обучених војних јединица света. Како Јеличић (2016: 71) наводи “сваки од њих је квалификовани падобранац, алпиниста и скијаш; оспособљени су да рукују свим врстама пешадијског наоружања и да га поправљају, а њихови болничари су у стању да обављају и мање хируршке интервенције.”

Свакако, због значаја Вијетнамског рата за Сједињене Америчке Државе, у литератури постоји највише података о учествовању Зелених беретки у овом рату. На предлог Централне обавештајне агенције (*CIA*) у Јужни Вијетнам је, почетком 1962. године упућено 50 припадника ове јединице, да би их 1969. године било око 3.000 (Јеличић, 2016: 72). Нагласак се обично ставља на улогу коју су Специјалне снаге имале као војници у Вијетнаму. Међутим, обим њихових активности обухватао је много више: “Били су војници и то добри, али били су и више од тога - на неки начин, били су координатори заједнице у униформи” (DiGregorio, 2008: 36–37).

Неуспех америчке војске у Вијетнаму нипошто се не везује за учинак Зелених беретки јер, према неким проценама, оне су чиниле само 10% укупног броја америчких борбених снага. Заправо, рат у Вијетнаму био је својеврсни тест за Специјалне снаге и полигон за стицање нових вештина које су само додатно афирмисале њихову беспрекорну репутацију.

Идентично као и код припадника Француске легије странаца и Гурки, због изузетне војне спремности, активни или бивши припадници Зелених беретки су врло пожељни као плаћеници и запосленици приватних војних компанија. Нарочито их за то препоручује њихова обученост за антигерилско ратовање. Због тога су били чести актери деколонијалних борби на афричком континенту (Конго, Ангола и др.), али и учесници оружаних сукоба у државама Латинске Америке и у Азији.

Веза између Зелених беретки и плаћеништва указује на све израженију флуидност између регуларних и нерегуларних војних структура у савременим сукобима. Иако су званична

специјална јединица Војске Сједињених Америчких Држава, оперативне функције Зелених беретки – попут обуке страних оружаних група, деловања у сивим зонама суверенитета и прикривених операција – често се преклапају са мисијама које традиционално обављају плаћеници. Управо зато, након завршетка активне службе, бројни припадници ове, али и сличних специјалних јединица у свету (нпр. британска специјална јединица *SAS*, америчке *Navу SEALs*, руска *Спецназ*) настављају сличне ангажмане у оквиру приватних војног сектора.

III Ангажовања плаћеника у савременим оружаним сукобима

Према интернет порталу *The Rule of Law in Armed Conflicts project (RULAC)* тренутно је актуелно око 110 оружаних сукоба у којима учествује најмање 55 држава и више од 70 наоружаних недржавних актера.⁵⁴ На основу ових података примећујемо да је учешће недржавних актера у савременим оружаним сукобима доминантно. Свакако, то подразумева и ангажовање плаћеника.

У претходном поглављу смо истакли то да су плаћенике, нарочито након Другог светског рата и првенствено на афричком континенту, користиле владе држава, али да је било примера и да су их ангажовали побуњеници, као и терористи⁵⁵ (случај Косова и Метохије). Дакле, без обзира на то што су стајаће војске постале саставни део модерних држава већ почетком 19. века, плаћеници су и даље били тражени и регрутовани. Најпре, у саставу националних армија, а затим, и све чешће, нелегално.

Ова пракса је, поготово, била изражена од момента када су појам, статус, права и одговорност плаћеника коначно дефинисани Првим допунским протоколом. Већ је у првом ставу члана 47, којим је по први пут у неком међународноправном акту дефинисано ко се може сматрати плаћеником, јасно наведено да “плаћеник не може да буде борац или ратни заробљеник”. То даље имплицира на то да плаћеници, према Женевском праву, немају статус законитог учесника у оружаним сукобима, као што га имају борци и добровољци. С тим у вези, ангажовање плаћеника није легално, односно забрањено је и представља кривично дело према два релевантна међународна конвенцијама – Конвенцији Уједињених нација против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника и Конвенцији Организације афричког јединства о елиминацији плаћеника у Африци.

Међутим, евидентно је то да се плаћеници итекако ангажују у савременим оружаним сукобима, те ће надаље бити речи о начинима на који се они регрутују, о пословима које обављају за своје “послодавце”, као и о начинима финансирања ангажовања плаћеника, али и о њиховој обуци и оспособљавању. Дакле, структура овог поглавља дисертације је

⁵⁴ Видети више: (Rule of Law in Armed Conflicts (Rulac). Geneva Academy. Преузето 10.01.2026. <https://geneva-academy.ch/research/rule-of-law-in-armed-conflicts-rulac>).

⁵⁵ “Такође, занимљиво је постојање још једне милитантне групе *Malhama Tactical*, која делује у Сирији. Постала је позната 2017. као прва дихадистичка плаћеничка група на свету. Означена као “Црна вода дихада”, дуго је била склона моделу приватне војне компаније. Пројектована је као комерцијално предузеће које се фокусирао на обуку дихадиста и донедавно се уздржавало од укључивања у директне војне акције. Упркос својој малој величини и недавној транзицији руководства, не само да је успела да преживи, већ се и појавила као кључна дихадистичка снага за обучавање за Хајат Тахрир ал-Шам (ХТС) (*Hay'at Tahir al-Sham (HTS)*), дихадистички савез повезан са Ал Каидом у Сирији.” Видети више: (Arduino, & Soliev, 2021: 262).

замишљена тако да прати Конвенцију против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника, као најрелевантнијег и најсвеобухватнијег међународноправног акта којим су Уједињене нације покушале да регулишу статус ових недржавних актера оружаних сукоба.

1. Регрутовање плаћеника

Мекфејт (McFate, 2020: 1), с правом, наводи “Плаћеници, или како год неко бира да их назове – више нису војници среће који се појављују са калашњиковима у ратовима за деколонизацију. То је био 20. век. Сада лете “*Mi-24 Hind attack*” хеликоптерима, возе “*T-72*” тенкове и наоружане патролне чамце.” Нарочито, плаћеници више нису кондотијери са мачевима и оклопима. То нам говори да као и било који други друштвени феномен, с развојем друштва и човечанства уопште и плаћеници мењају свој облик и начин деловања. Односно, они добијају корпоративни карактер.

С тим у вези, сматрамо да је овде значајно навести то да када је реч о плаћеницима у савременом тренутку, изузетно је тешко направити разлику између плаћеника појединца који је описан у актима међународног права и припадника приватних војних, односно безбедносних компанија, које (још увек) нису уређене обавезујућим актима међународног права.

Приватне војне и безбедносне компаније су пословни субјекти који нуде специјализоване војне и безбедносне услуге (Geneva Centre, 2024: 2). Док су плаћеници јасно дефинисани у члану 47 Првог допунског протокола. Ипак, неретко се особље приватних војних и безбедносних компанија може сматрати плаћеницима (Rulac Geneva Academy (2021, 11. November)).

Наиме, према Првом допунском протоколу, али и сагласно обе међународне конвенције – Конвенције Уједињених нација против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника и Конвенције Организације афричког јединства о елиминацији плаћеника у Африци, плаћеник је оно *лице које је посебно регрутовано да би непосредно учествовало у борбама.*

С друге стране, Сингер (Singer, 2003: 91) наводи то да се услуге које пружају приватне војне и безбедносне компаније могу категорисати у три групе: оружана борба и безбедносне услуге, обука и консултантска експертиза и услуге подршке. У том смислу, плаћеници појединци би се могли поистоветити само са оним припадницима приватних војних и безбедносних компанија који пружају искључиво безбедносне услуге, односно непосредно

учествују у борбеним дејствима. Што даље упућује на то да су приватне војне компаније сложенији недржавни оружани актери од плаћеника.

Такође, још један од проблема је и немогућност да се прецизно дефинише на шта се конкретно мисли под називом “приватне војне и безбедносне компаније”. Ово је засигурно синтагма која се најчешће употребљава у контексту савременог плаћеништва. Међутим, њоме се означавају заиста бројне делатности из сектора безбедности, од који многе сасвим извесно нису повезане са плаћеништвом у изворном значењу.

О овоме ће, свакако, бити више речи у наредном поглављу, док ћемо се овде из практичних разлога сложити са Мекфејтом који истиче то да нема сјајне линије између плаћеника и бројних других назива за идентичну професију, попут приватни војни извођачи, приватне компаније за обезбеђење, приватне војне компаније, приватне безбедносне компаније, приватне војне фирме, пружаоци војних услуга и слично (McFate, 2019: 6–7).

Најједноставније речено, плаћеник је наоружани цивил плаћен да изводи војне операције у зони страног сукоба (McFate, 2019: 7). Такође, уопштени закључак је понудио и Дејвис (*Davies*, 2020) када је навео да сматра да је коректно рећи да су приватне војне компаније савремени сукцесори старомодних плаћеника.

Значајно је да подсетимо да је одређена форма организовања плаћеничких војски несумњиво постојала кроз историју, те се у том смислу данас пре може говорити о професионализацији плаћеничке војске која се појављују на пример у виду бројних приватних (војних) компанија. Дакле, данас оне имају корпоративну структуру, као и друге елементе сличних савремених радних организација (имовину, стално запослене раднике, наоружање и друго). С тим у вези, и начин регрутовања је осавремењен у односу на раније епохе.

Радна група Уједињених нација за коришћење плаћеника⁵⁶ је у јулу 2023. године доставила Извештај (UN Report A/HRC/54/29) Генералној скупштини Уједињених нација у коме испитује регрутовање плаћеника и актера сличних плаћеницима, као и феномен предаторског регрутовања. У њему се наводе неки од најспецифичнијих савремених начина

⁵⁶ Радна група за коришћење плаћеника као средства за кршење људских права и ометање остваривања права људи на самоопредељење основана је у јулу 2005. године у складу са резолуцијом Комисије за људска права 2005/2. Она је наследила мандат специјалног известиоца за употребу плаћеника, који је постојао од 1987. године. Радна група је састављена од пет независних експерата, уравнотежене географске заступљености.

регрутовања плаћеника за учешће у актуелним оружаним сукобима; као и они са најугрожавајућим потенцијалом.

“Регрутовање плаћеника се сматра саставним елементом најамништва. Фокус на елементу регрутовања пружа разумевање вишеструких фактора који окружују феномен најамништва, укључујући различите покретаче регрутовања, контексте који окружују потенцијалне регруте и сл. Што је најважније, фокус на регрутовању може представљати основу за приступ превенцији најамништва” (UN Report A/HRC/54/29, 12. July 2023.).

У наставку ће бити размотрени најчешћи механизми регрутовања плаћеника, укључујући оглашавање (у средствима јавног информисања, на интернет платформама и друштвеним мрежама), посредовање путем личних контаката, као и предаторско регрутовање које је релативно нови и све присутнији облик ове појаве.

1.1. Огласи у средствима јавног информисања

Један од распрострањенијих метода регрутовања плаћеника су огласи у средствима јавног информисања (Јеличић, 2016: 78). Бурчет и Ребук (1979: 28) су у делу књиге “Курве рата” истакли: “У лондонским новинама *Daily Express* од 2. јуна 1975. појавио се оглас од свега 4 реда, скривен при дну једне од унутрашњих страница:

>Траже се бивши командоси, падобранци,

војници *SAS*⁵⁷ за занимљив

посао у иностранству.

Назовите *Camerley 3356*.<”

Ово је био само један од многих сличних огласа у Великој Британији, путем којих су се тих година регрутовали некадашњи припадници војске у редове плаћеничких војски, најчешће за ратовање на територији Африке. Али, и за подручје Јужне и Централне Америке, јер како је стајало у једном огласу у часопису *Soldier of Fortune* “ТРАЖЕ СЕ: Плаћеници на неограничено време или према уговору. Највише за Јужну и Централну Америку, али и за друга места широм света, ако платите превоз...” (Burchett & Roebuck, 1979: 44). Такође, како је навео Јеличић (2016: 78), сви оптужени плаћеници у чувеном Луандском процесу су започели плаћеничку активност након што су добили информације из новинских огласа.

⁵⁷ *SAS – Special Air Service* (Специјална ваздушна служба) је једна од најелитнијих јединица у оквиру Британске војске, основана током Другог светског рата 1941. године.

Истина је да се овакав начин истицања позива за прикључивање плаћеничким трупима практиковао у периоду док није постојао било какав међународни законодавни оквир који је подразумевао плаћеништво, а поготово пре него што је оно било окарактерисано као забрањено. То свакако не умањује чињеницу да су огласи те врсте били бескрупулозни.

Међутим, потребно је указати на то да је у Великој Британији од 1870. године на снази био Закон о страниј регрутацији (*Foreign Enlistment Act*), којим је било предвиђено као кривично дело које се кажњавало новчаном казном и затвором уколико особа која је британски држављанин прихвати или пристане да прихвати било какву провизију или ангажман у војној или поморској служби било које стране државе у рату са било којом страном државом. Овај закон је дошао под лупу јавности управо у време масовне регрутације бивших и активних британских војника за рат у Анголи и то је довело до истраге судије Диплока (*Diploc*) о постојећој контроли регрутовања плаћеника. У извештају судије Диплока је препознато да је Закон застарео и да је у великој мери био непримењив у пракси. Такође, овај извештај је садржао и препоруке да ангажовање неког лица као плаћеника престане да буде кривично дело. Извештајем је предлађано да би ново законодавство требало да омогући само забрану регрутовања плаћеника у Великој Британији за службу у одређеним оружаним снагама у иностранству (Burmester, 1978: 50–51).

Сличан закон је постојао и у Сједињеним Америчким Државама (из 1909. године) и њиме је било предвиђено да кривично дело чини лице које прихвати провизију или се пријави или пристане да оде у иностранство у циљу ангажовања у страним оружаним силама. Амерички закон се примењивао само на државе које чине савез Сједињених Америчких Држава. Дакле, ако би лице добровољно отишло у иностранство, ван територије Сједињених Америчких Држава, и пријавило се у страну војску, не би било кривично гоњено. Такође, забрањена је била регрутација на територији Сједињених Држава, али рекламе, тј. позиви за регрутацију нису били противзаконити (Burmester, 1978: 52–53).

У данашње време, за регрутацију плаћеника појединаца као и за оглашавање приватних војних компанија, често се користе средства јавне комуникације, пре свега интернет платформе. Бројне друштвене мреже, као и званичне интернет странице компанија које пружају услуге из области безбедност су “места” на којима се регрутују савремени плаћеници. Онлајн платформе, а посебно нови друштвени медији (нпр. *Twitter*, *Facebook*, *Youtube*) пружају бројне предности регрутерима; глобални домет Мреже омогућава им да објаве понуду већем броју људи (Weimann, 2016).

Запошљавање, односно регрутовање плаћеника је својеврсни изазов. Пре свега, јер ће од успеха у регрутацији зависити и продуктивност плаћеничке војске, односно репутација и профит приватне војне компаније. О регрутовању плаћеника у доступној литератури нема много научних радова, али како је истакла Радна група за коришћење плаћеника, нема велике разлике између регрутовања плаћеника и страних бораца (UN Report UN A/71/318, 9. August 2016.).

Друштвене мреже су постале веома популарне последњих година, а посебно се *Twitter* сматра ненадмашним медијем за привлачење и ангажовање потенцијалних запослених (Kaur, P., Sharma, S., Kaur, J., & Sharma, S. K., 2015: 7). Клаузен (*Klausen*, 2014: 6–10) наводи да око 70% страних бораца користи Твитер и њихови твитови се најчешће односе на извештаје из борбе. Објављујући овакве садржаје они несумњиво подстичу регрутовање нових бораца, а неки су директно на то и усмерени.

Такође, *YouTube* платформа је значајан медиј за ширење информација са актуелних ратишта и регрутовање нових актера оружаних сукоба. Тако, на пример, Дејан Берић који се од почетка рата у Украјини представљао као српски добровољац на страни Русије (а сада као ратни репортер) има свој *YouTube* канал “DEKI”. На каналу, који је отворио крајем 2013. године, Берић има око 550 видеа који се односе на ситуације из руско-украјинског рата и који бележе више од 31 милиона прегледа. Истовремено, овај канал има око 120.000 сталних пратилаца.⁵⁸

Поред тога, Берића осим на *YouTube*, на друштвеној мрежи *Telegram* прати 113.000 људи. На тој мрежи практично свакодневно објављује фотографије и снимке којих тренутно има око 33.000, односно 27.000 и већина се односи на руско-украјински оружани сукоб.⁵⁹

Против Берића се води кривични поступак у Србији, у одсуству, за кривично дело Учешће у рату или оружаном сукобу у иностраној држави (Blic (2024, 17. септембар)). На основу наведеног броја пратилаца на поменутиим платформама, може се наслутити колики је потенцијални утицај само једног поклоника рата који има приступ интернету. Такође, *BBC News* је навео да је Берић један од главних регрутера добровољаца/плаћеника са територије бивше Југославије за учешће у рату у Украјини (BBC News (2023, 11. октобар)).

⁵⁸Видети: *Youtube* канал “DEKI”/Dejann Beric. Преузето 25.09.2025. www.youtube.com/@dejannberic.

⁵⁹Видети: *Telegram* канал Dejan Beric @SrbijaRusija Преузето 25.09.2024. <https://t.me/s/SrbijaRusija?before=69322>.

Када се говори о регрутовању које врше приватне војне компаније, може се рећи да оне улажу много средстава у визуелну афирмацију. Различити научници сматрају да је брендирање послодавца централни аспект запошљавања; не само да помаже компанији да пројектује позитивну репутацију будућим запосленима, већ им сигнализира за шта се компанија залаже, шта цени и по чему се разликује од својих конкурената (Joachim, Martin, Lange, Schneiker & Dau, 2018: 300–301).

Тако је, рецимо, америчка приватна војна компанија *DynCorp* имала рекламу, која је заправо била циљана кампања за запошљавање, усмерена на садашње и бивше припаднике војске. Посебно је био уочљив и остао препознатљив лого на крају рекламе на коме је писало “Поносно запошљавамо оне који су служили (у војсци)”. Тенденција је, дакле, била да се привуку, пре свега, некадашњи припадници војске са потребним вештинама и искуством за учешће у оружаним сукобима (Bready, 2021: 195).

Треба указати и на бројне интернет сајтове, који су извесно виртуелно тржиште за плаћенике. Једна од најпознатијих интернет страница је www.silentprofessionals.org (*Private Security Job Market*). “*Silent Professionals*” су основали амерички војни ветеран Адам Гонзалес (*Adam Gonzales*) који је напустио војску 2004. године, након четири године службе и његова супруга Сузан Гонзалес (*Susan Gonzales*), некадашња службеница у војној обавештајној служби Сједињених Америчких Држава. Како се наводи на *Vice* порталу, идеја поменутих супружника је била да помогну америчким ветеранима у транзиционом периоду. Тачније, након повратка из борбе против тероризма, како је америчка администрација видела инвазију америчких снага на Авганистан након 11. септембра 2001. године (*Vice* (2021, 29. July)).

Интернет страница www.silentprofessionals.org практично представља скуп огласа за посао у безбедносној индустрији, широм света. На врло транспарентан начин су истакнути локација која је у понуди, плата (најчешће по дану) и позиција за коју се траже “радници”.⁶⁰ Тако се, на пример, у једном од огласа тражи инструктор за обуку и интеграцију у Ираку. Наводи се да је плата 550 долара по дану плус бенефити који укључују здравствено и животно осигурање; ради се 77 дана, након којих се 77 дана одмара и они нису плаћени. Такође, наводе се и услови у погледу искуства будућих кандидата.⁶¹

⁶⁰ Видети више: (*Silent Professionals. Private Security Job Market*. Преузето 05.10.2024. <https://silentprofessionals.org/>).

⁶¹ Видети: (Job Title: Integration & Traininig Instructors - Irac. *Silent Professionals. Private Security Job Market*. Преузето 05.10.2024. <https://silentprofessionals.org/jobs/integration-training-instructor-arabic/>).

Дакле, оно за шта је донедавно било потребно отићи на ратом захваћено подручје или познавати такозвану “особу за контакт” са зарађеном страном, сада је доступно и на само “клик” од мотивисаних потенцијалних актера у оружаним сукобима. Истовремено, осим оваквих интернет страница, готово све приватне војне компаније имају своје интернет презентације преко којих се заинтересовани могу јавити. Чини се да никада није било једноставније постати плаћеник, а и да је избор активних ратишта, нажалост, велики. С друге стране, плаћеништво је и даље декларативно забрањено и представља кривично дело према Конвенцији против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника.

1.2. Лични контакти

Регрутовање плаћеника је од самог настанка плаћеничке професије, вршено превасходно на основу личних контаката. Тако је, на пример, чувеног плаћеника Хенрија Мекајвера 1876. године српски министар војске овластио да у Лондону мобилише регруте за ослободилачки рат од Турака (Гиљен, 2017: 202–246).

Тај начин регрутовања, односно врбовања плаћеника, је остао актуелан и врло заступљен и данас. Најчешће се, као и раније, ради о лицима која већ имају искуства у оружаним сукобима. То су пензионисани припадници националних војски или ратни ветерани, некадашњи припадници специјалних јединица војске и полиције, који за рачун једне од страна у сукобу окупљају, тј. ангажују будуће плаћенике за учешће у конкретном оружаном сукобу.

Ратни и војни ветерани су значајан фактор у регрутовању плаћеника. У извештају Радне групе Уједињених нација за коришћење плаћеника се наводи да су раније огласе у новинама заменили огласи на друштвеним мрежама на интернету, али да су доминантан начин регрутације плаћеника остали лични контакти и мреже који се базирају на ранијем војном искуству (UN Report UN A/71/318, 9. August 2016.).

Неретко, регрутери су и сами плаћеници, односно ангажовани од стране приватних војних компанија да ступе у контакт са својим ранијим саборцима из претходних ратова или специјалних јединица; или ангажовани од једне од страна у сукобу – владе неке државе, побуњеника или недржавних актера. Како је Вилсон (*Wilson*, 2020: 80) истицао, пишући о регрутовању плаћеника од 16. до 18. века – бројни мушкарци су пријавили појединачно, често путујући до знатне удаљености да то ураде, али их је најчешће регрутовао агент плаћеник послат у ту сврху, делујући за свој рачун ради финансијске добити, односно напредовања у каријери.

Дакле, без обзира на изузетну заступљеност медија, пре свега интернета, као и на модернизацију војне индустрије, лични контакти су остали итекако значајан начин запошљавања, односно регрутовања плаћеника. То потврђују и наводи из већ поменутог извештаја (UN Report UN A/71/318) Радне групе Уједињених нација за коришћење плаћеника – “данас чак приватне војне компаније чешће запошљавају преко приватних/личних контаката него на било који други начин”.

Занимљиво је, из перспективе садашњег тренутка и у контексту коришћења личних контаката за регрутовање плаћеника, вратити се у 19. век. Наиме, Филип Кројер (*Philipp Krauer*) је у чланку оригиналног назива “*Welcome to Hotel Helvetia! Friedrich Wüthrich’s Illicit Mercenary Trade Network for the Dutch East Indies, 1858-1890*” (Добродошли у хотел Хелветиа! Незаконито тржиште плаћеника Фридриха Витриха за холандску Источну Индију, 1858–1890.) описујући Витрихов живот указао на значај агената за регрутовање плаћеника (Krauer, 2019: 122–127).

О међународном угледу средњовековних швајцарских плаћеника је већ било речи у претходном поглављу, док се у наведеном раду истиче да је један од највероватнијих разлога за ангажовање ондашњих Швајцараца као плаћеника изразито сиромаштво. Управо је и Витрих из тог разлога, најпре, постао плаћеник, а потом и познати агент за регрутовање. Осим овога, Кројер у свом раду, посредно указује и на значај реинтеграције плаћеника у друштво. Јер је Витрих приватну мрежу плаћеника основао тек након што је неуспешно покушао да се врати грађанском начину живота. Како се наводи: “Витрих се вратио у Берн 1864. године, где је покушао да се врати у грађански живот. Интеграција у цивилни свет је, међутим, била тешка и није прошло много времена а он је дошао у сукоб са властима. У марту 1866. године суд у Берну га је осудио за озбиљну претњу једном суграђанину. Истог месеца, Витрих је напустио Швајцарску и преузео хотел Хелветиа у Хардервијку” (Krauer, 2019: 127–129).

Значајно је овде истаћи и да је процес реинтеграције плаћеника у друштво још увек непознаница, за разлику од, на пример, реинтеграције страних терористичких бораца. Бројне западноевропске државе (Немачка, Шведска, Холандија и друге), суочене са не тако давним искуством одласка својих држављана на страна ратишта, највише у Сирију, развијају и имплементирају програме реинтеграције у национална законодавства, с циљем спречавања радикализације повратника (Schuurman & van der Heide, 2016).

Међутим, категорија плаћеника повратника још увек није препозната неким сличним програмом. У том смислу, можемо извести неколико закључака. Најпре, радикализацију подстичу пре идеолошки него финансијски мотиви, из којих се плаћеници ангажују у страним оружаним сукобима. Њихова основна идеологија је новац и она не пита послодавца за политичко опредељење. Због тога се, могуће, плаћеници се не перципирају као озбиљна опасност у мери у којој се то чини у случају терористичких бораца повратника. Друго, међународна заједница још увек “жмури” на деловање плаћеника и не жури да прилагоди постојећу Међународну конвенцију савременим облицима плаћеништва, односно да изради конкретан међународноправни акт којим ће се коначно дефинисати (и ограничити) пословање приватних војних компанија, које несумњиво утичу на стање међународне, односно глобалне безбедности. Треће, развијањем, усвајањем и евентуалном применом програма за реинтеграцију плаћеника повратника у друштво, државе би на неки начин признале да се њихови држављани баве овом одвајкада непопуларном делатношћу. И коначно, плаћеници због свог богатог ратног искуства, уколико не успеју да се самостално реинтегришу у цивилно друштво, постају изузетно погодна мета за нове плаћеничке ангажмане, односно предмет интересовања приватних војних компанија.

У контексту наведеног, подсетићемо на образложење законодавца у предлогу Закона о допуни Кривичног законика из 2014. године, којим су у национално кривично законодавство инкорпорирана два кривична дела којима се санкционише учешће српских држављана у страним оружаним сукобима. Наиме, у образложењу се наводи да је разлог за допуну Кривичног законика чињеница да је уочена појава да се одређени број држављана Републике Србије придружује паравојним формацијама изван Републике Србије, организовано или самостално, из материјалних или других разлога. Такође, након учествовања у оружаним сукобима, по повратку у Републику Србију, неретко постају носиоци пропагандног деловања и подстицања других лица на учествовање у оружаним сукобима у страним државама.⁶²

Истовремено, доношење поменутог Закона о допунама Кривичног законика уследило је непосредно након отпочињања руско-украјинског оружаног сукоба, у коме од почетка учествује непознати број српских држављана.⁶³ Начин на који се они регрутују је углавном идентичан – преко личних контаката. Тако је већ поменути Берић у документарном филму “Рат и мир Дејана Берића” истакао да су га некадашњи руски добровољци, које је упознао

⁶² Видети: (Предлог Закона о допунама Кривичног законика (05.10.2014)).

⁶³ Према подацима амбасаде Украјине у Србији из 2018. године, број српских држављана који је узео учешће у рату на страни Русије, био је око 300. Видети: (Radio Slobodna Evropa (24. februar, 2022)).

на Косову, током рата 1999. године, позвали да се прикључи руској војсци у Украјини, на самом почетку сукоба (2014. године).⁶⁴

Такође, у документарној емисији “Досије” тројица српских држављана наводе да су у Украјину дошли преко личних контаката (“преко другара”). Један од њих још наводи да се заинтересовао за рат након што је гледао објаве на *YouTube* платформи. У истој емисији, на питање новинара да ли примају плату за учешће у оружаном сукобу, један интервјуисани војник наводи да је плата добра – “око 2.500 евра”, али да то није био примарни мотив да се боре на страни Русије.⁶⁵

У недавно објављеном тексту у домаћим медијима истакнуто је да се врбовање за одлазак на страна ратишта, пре свега у Украјину, вршило преко хулиганско-навијачких и десничарских организација. Тако је један од истакнутих припадника Партизанове навијачке групе “*Vandal boys*” био правноснажно осуђен за кривично дело Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави, док је “Фирмин” навијач Фудбалског клуба Војводина погинуо на сиријском ратишту, на којем је био ангажован након што је учествовао у оружаном сукобу у Украјини (N1 (2024, 21. septembar)).

Осим тога, у неколико пресуда Вишег суда у Београду, донетих у кривичним поступцима који су се водили против лица која су учествовала у оружаном сукобу у Украјини, окривљени су наводили да су били у саставу групе “Интернационална бригада” (“*Unité Continentale*”). Поменута групу је Генерално тужилаштво Украјине означило као екстремно десничарски покрет, који је основан у лето 2014. године у Београду и који критикује Европску унију и НАТО савез (Radio Slobodna Evropa (2018, 27. jun)).

Треба истаћи, односно поновити, то да бројни плаћеници себе приказују као добровољце и као примарне мотиве за учествовање у рату у иностраној држави наводе искључиво нелукративне мотиве. Неки од њих наводе да примају такозвану хуманитарну помоћ, која је вишеструко нижа од плате стандардног војника. Мишљења смо да то чине јер су упознати са одредбама Првог допунског протокола и Конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника.

Поред осталог, након проучавања доступне литературе, као и бројних снимака, емисија и новинских чланака, оцењујемо да поједини плаћеници, са завидном ратничком

⁶⁴Видети: документарни филм “Рат и мир Дејана Берића”, Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=oKkNys393Hc>, Преузето 30.09.2024.

⁶⁵Видети: Документарна емисија “Досије” – Срби добровољци у Русији, Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=DsW5CpAjljk>, Преузето 30.09.2024.

репутацијом, потенцијално могу бити ангажовани од стране приватних војних компанија или влада појединих заинтересованих држава, да својим пропагандним деловањем регрутују нове актере оружаних сукоба.

Тако рецимо, већ поменути и, како га медији често називају, “најпознатији српски плаћеник” Дејан Берић, својим, практично пропагандним деловањем може врло извесно утицати на нечију одлуку да се ангажује у рату. Како он наводи у једној од објава на *YouTube* каналу: “Дакле, долазите у Москву. Ја или неко други из службе сачекаћемо вас у Москви. Он те води на полигон и ти потписујеш уговор на полигону. Служите у оружаним силама Руске Федерације под истим условима као и сваки други руски војник. Добровољци не постоје, ви сте војник по уговору. Добија се плата, иде радни стаж...”⁶⁶ У наведеном снимку, Берић интервјуише неколико регрута из Србије који се налазе на обуци. Они заједно показују и хвале услове у кампу, као и опрему и униформе које су добили. Није тешко закључити да је врло могуће циљ овог и сличних снимака регрутовање нових бораца. Може се, заправо, рећи да је регрутовање сасвим извесно циљ свакодневног пропагандног деловања путем друштвених мрежа, као и два документарна филма која су снимљена о Берићу и која га представљају као добровољца и борца за “праве вредности”.⁶⁷

Мишљења смо да треба нагласити да је често навођење Берића у овом раду без тенденције да се доводе у питање његов значајан допринос, као и сваког другог регуларног војника или добровољца који се легално борио, у ратовима на страни државе чији је држављанин, тј. Србије. Напротив, сматрамо да су га управо изузетна војна каријера, искуство и репутација, препоручили за адекватног регрутера нових бораца на актуелним ратиштима. Уосталом, чињеница је да је ратна пропагандна нешто што је присутно у сваком рату и што све зарађене стране користе у мањем или већем обиму.

Оно што се може закључити, а томе у прилог говори и образложење из једне пресуде Вишег суда у Београду (која ће бити анализирана у даљем раду), најчешћи модел регрутовања плаћеника, односно учесника у оружаним сукобима у иностранству, је колаборација методе оглашавања на друштвеним мрежама и методе личног контакта. Тако је и окривљени из поменуте пресуде истакао да је за једну паравојну формацију у иностранству сазнао преко

⁶⁶Видети: видео Српски добровољци на полигону, објављен 11. децембра 2022.

<https://www.youtube.com/watch?v=pOYVzpq8jg>.

⁶⁷О Дејану Берићу је 2018. године снимљен документарни филм “Sniper’s War” (Рат снајпера). Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=o5FfbXPMcsk>, Такође, 2022. године је снимљен филм “Рат и мир Дејана Берића”. Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=oKkNys393Hc>.

друштвених мрежа, преко којих је ступио у контакт са одређеним лицем које је било задужено да му пружи потребне информације, да га дочека, смести и упути на војну обуку.⁶⁸

Коначно, у прилог значаја личних контаката за регрутацију плаћеника истаћи ћемо и Мекфејтово запажање. “Како унајмљујете плаћенике? Плаћеници формирају неформалне мреже заједничког војног порекла, контаката, културни идентитет, језик и тако даље. Када се договорите са клијентом и започнете операцију, регрутује се путем те мреже. Такође, и колеге од поверења регрутују и гарантују за своје запослене. Супротно холивудским приказима, репутација је примарна валута у свету плаћеника, а новац је на другом месту” (McFate, 2019: 26).

Дакле, активност плаћеника је врло сложен феномен, чији је основни предуслов постојања несумњиво рат. Међутим, бројни други фактори утичу на одлуку некога да постане плаћеник. Као што смо видели, сиромаштво је један од њих; и као што ћемо видети у једном од следећих поглавља дисертације – неадекватна законска регулатива засигурно делује као подржавајући критеријум у нечијој одлуци да се ангажује као плаћеник у оружаном сукобу. Јер, плаћеници данас нису само, као некада, авантуристи и такозвани *Soldiers of Fortune*. Они представљају значајан фактор угрожавања међународног мира.

1.3. Предаторско регрутовање

Предаторско регрутовање је, у контексту ангажовања плаћеника, прилично нов термин. Наиме, овакав начин регрутовања односи се на регрутовање рањивих категорија лица. “У једном смислу, бити рањив значи једноставно бити изложен физичком и/или психичком ризику од штете. Док друго значење рањивости подразумева озбиљно оскудевање у важним добрима и бити у толико “неизвесном положају” који омогућава експлоатацију.” (Goodin, 1985; Butler, 2004; Kipnis, 2001), цитирано према (Fraser, 2013: 237–238).

Дакле, у оба смисла, у контексту регрутовања плаћеника, рањивост подразумева коришћење специфичног положаја или својства неког лица због кога је његово врбовање олакшано. На тај начин се регрутују затвореници који издржавају казну затвора, деца, лица са лошим материјално-социјалним статусом и слично.

На нови тренд у регрутовању актера за учествовање у оружаним сукобима указала је Радна група Уједињених нација за коришћење плаћеника. У својим извештајима (почев од 2020. године) је, са забринутошћу, приметила да феномен предаторског регрутовања почиње да

⁶⁸ Пресуда Вишег суда у Београду 13К бр. 373/2022 од 09.09.2022. године.

буде прилично заступљен. Циљне групе укључују становништво погођено сукобима, мигранте, интерно расељена лица, децу и затворене појединце. Овај облик регрутовања се такође може заснивати на злоупотреби социоекономског статуса појединца и друге рањивости и може укључивати принуду или превару (UN Report A/HRC/54/29, 12. July 2023).

Заједничко за све учеснике у оружаним сукобима који се регрутују предаторским механизмима је то да се овај вид регрутовања обавља тајно и без било какве врсте уговора, чиме су људска права додатно угрожена. Стога, уколико узмемо у обзир до сада наведено – да је циљ регрутовања преко личних контаката или средстава јавног информисања односно комуницирања, врбовање професионалаца или бивших војника, извесно је да је предаторско регрутовање усмерено на друге категорије будућих учесника оружаних сукоба. То значи да, осим што се предаторским регрутовањем искоришћава њихов рањиви статус или незавидне животне околности, ове категорије учесника у оружаним сукобима често добијају задатке за које нису довољно опремљени и обучени. Такорећи, на неки начин, они представљају “живи штит”, тј. служе да дају одступницу професионалним учесницима оружаних сукоба.

Случај који је изазвао пажњу Радне групе Уједињених нација за коришћење плаћеника је наводно нуђење посла приватног обезбеђења групи мушкараца из једне од најнеразвијенијих земаља, у држави која је имала један од највећих прихода по глави становника у том тренутку. Након што су стигли у предвиђену државу и након што су завршили војну обуку, мушкарци су распоређени по зонама сукоба ради извршавања неодређених безбедносних задатака (UN Report A/75/259, 28. July 2020).

Дакле, овде се ради о обмани (превари), тј. предаторском (а не принудном) регрутовању, јер је поменута група мушкараца сама пристала да се радно ангажује у области безбедносних услуга у одређеној држави. Међутим, они су преваром наведени да учествују у оружаном сукобу.

Заправо, може се рећи да није посредни класично плаћеништво, већ оно што се назива – активност повезана са плаћеницима. Јер, у овом случају је, као и у случају ангажовања деце бораца у оружаним сукобима, упитан волонтаристички елемент одлуке. Он се свакако мора узимати у обзир приликом разматрања основних узрока и фактора који наводе појединце да се укључе у плаћеничке активности.

Такође, организације “Сиријци за истину и правду” (“*STJ – Syrians for Truth and Justice*”) и “Сиријски центар за правду и одговорност” (“*SJAC – the Syria Justice and Accountability Center*”) објавиле су заједнички извештај о турском и руском регрутовању сиријских плаћеника. У овом извештају, оригиналног назива “*Mercenarism in Syria: Predatory Recruitment and the Enrichment of Criminal Militias*” (“Плаћеништво у Сирији: предаторско регрутовање и богаћење криминалних милиција”) истиче се да су сиријски борци, посебно они из економски угрожених заједница, били мета предаторског регрутовања. Отуда не изненађује податак да су многи плаћеници из Сирије регрутовани управо у избегличким камповима. Један такав посредник који је регрутовао борце за Азербејџан објаснио је да је овај вид регрутовања био у складу са претходном праксом Турске за ангажовање плаћеника. Турска је такође наводно ангажовала посреднике за регрутовање бораца за либијски сукоб из логора за интерно расељена лица у Идлибу (Syrians for Truth and Justice, 2023: 16).

Информације које је истакла Радна група Уједињених нација за коришћење плаћеника говоре у прилог томе да се регрутовање плаћеника употребом предаторских метода најчешће односи на врбовање млађих мушкараца, из нижих социоекономских слојева и сукобима погођених средина. Они се укључују у такве активности како би избегли екстремно сиромаштво. Често је ова врста регрутовања експлоататорска и застрашујућа и одвија се прилично неформално, без писаних уговора (UN Report A/HRC/54/29, 12. July 2023) .

Плаћеници који се регрутују на овакав начин могу бити вишеструко виктимизовани. Јер, поред чињенице да учествују у оружаним сукобима као нелегитимни борци, због чега су им ускраћена многа правила хуманитарног права, они су врло често жртве преваре (обмане) регрутера. Неретко им се ускраћује зарада или исплаћује мања од договорене; у случају повреде или смрти њиховим породицама се не исплаћује обећана надокнада; понекад им је онемогућено да одржавају контакт са породицом, изложени су присилним нестанцима, претњама и злостављању, а могу бити и жртве различитих облика експлоатације, укључујући присилни рад и дужничко ропство.

Под предаторским регрутовањем подразумева се и врбовање деце за учествовање у оружаним сукобима. Деца се користе као војници јер су мање захтевна и лакше им је испрати мозак; они не једу много, не треба им новац и имају слабије развијен осећај страха па их је лакше послати на ратиште, наводи се на интернет страници *War Child* (N1 (2015, 11. februar)).

У првом делу истраживања смо указали на растући проблем који се односи на све чешће ангажовање (некадашње) деце војника као плаћеника у оружаним сукобима у државама у њиховом окружењу. Исто тако, примећено је да постоји интенција неких приватних војних компанија да ангажују (некадашњу) децу војнике – младе и добро обучене борце, које је уз то и једноставно регрутовати јер су остали без породице у рату, живе у лошим социоекономским условима или им није доступан, односно нису успешно прошли кроз програм реинтеграције у друштво.⁶⁹

Регрутовањем деце за учешће у оружаним сукобима крше се основна људска права. Јер, они који постану деца војници неће добити право на образовање, здравље и храну (Arumbinang, Gunawan & Salim, 2023: 22). У том смислу, таква деца имају само, често неизлечиве, трауме и ништа да изгубе уколико их поново регрутују плаћеници, односно приватне војне компаније. Због тога, потпуно је оправдана забринутост Радне групе Уједињених нација за коришћење плаћеника због предаторског регрутовања деце, односно некадашњих деце бораца, јер они могу бити праве “машине за убијање” (UN Report A/HRC/39/49, 13. July 2018).

Такође, и у поменутом извештају сиријских организација о предаторском регрутовању, истиче се пракса регрутовања деце војника на том подручју. “У јуну 2020. године, стручњаци УН за људска права су изразили забринутост због регрутовања бораца млађих од 18 година; ово се догодило упркос јавној забрани регрутовања деце војника од стране привремене сиријске владе. Заиста, иако су међународне критике приморале Турску и СНА (Сиријску националну армију) да врате децу војнике из Либије и уведу строже старосне захтеве у регрутовању за Нагорно-Карабах, пракса регрутовања деце се наставила” (Syrians for Truth and Justice, 2023: 17).

Радна група Уједињених нација за коришћење плаћеника је такође обавештена о регрутовању деце за плаћеничке активности, против њихове воље, а у неким случајевима присиљавају их родитељи који планирају да користе њихове плате (Report A/HRC/51/25, 31. August 2022). У том контексту, може се говорити о трговини људима у циљу експлоатисања у оружаним сукобима.

Осим тога, како се наводи у Извештају Радне групе Уједињених нација за коришћење плаћеника, примећен је тренд врбовања затворске популације. Радна група је добила информацију о предаторском регрутовању затвореника од стране приватних војних

⁶⁹ Видети више: Прво поглавље дисертације – Плаћеници и деца војници (борци).

компанија. У овом контексту, приватне војне компаније наводно спроводе кампање регрутовања у затворима и убеђују затворенике да се пријаве за учешће у оружаном сукобу. Таквим појединцима може бити понуђена амнестија уколико прихвате учешће у одређеном оружаном сукобу (UN Report A/HRC/54/29, 12. July 2023).

Анализирајући овај модел предаторског регрутовања, можемо рећи да све указује на то да регрутери, који најчешће делују у име и за рачун приватних војних компанија, поступају у координацији са државним структурама, имајући у виду да је омогућавање амнестије или евентуалног скраћивања затворске казне искључиво у надлежности државних органа. Оваква пракса додатно замагљује границу између формалне државне војне политике и деловања приватних актера у сфери безбедности. То доводи у питање наводну независност приватних војних компанија и указује на постојање повезаности са државом.

У овом смислу, посебно се издваја оружани сукоб у Украјини. Иако су казнене јединице историјски коришћене и од стране Русије и војске уопште, као што је то било током Првог светског рата, ангажовање затвореника за ратне борбе у Украјини изгледа значајно другачије од главних алтернативних приступа распоређивању војних снага у другим недавним сукобима, укључујући ратове у којима су друге приватне војне компаније биле интензивно ангазоване (Pattison, 2024: 17–18).

Предаторско регрутовање затворске популације у Русији је један од најтипичнијих примера предаторског приступа последњих неколико година. Најпре је овај модел ангажовања плаћеника био карактеристичан за Вагнер групу, током 2022. године. Потом, од јуна 2023. године руско Министарство одбране је почело да примењује сличан начин попуњавања својих војних јединица, на основу предлога закона које је потписао председник Владимир Путин, а изгласала руска Дума у јануару 2024. године (The Moscow Times (2024, 19 . March)).

Због овакве руске ратне праксе настају бројни безбедносни проблеми. Наиме, у последње две године законска регулатива је значајно измењена, тако да омогућава да људи у следеће четири категорије могу избећи оптужбе за кривична дела придруживањем рату против Украјине: 1. Осумњичени у кривичним поступцима који још нису оптужени, 2. Осумњичени против којих је подигнута оптужница и који су под истрагом, али чије суђење још није почело, 3. Окривљени који су оптужени за учињено кривично дело, али којима још није изречена казна и 4. Осуђени учиниоци кривичних дела (Meduza (2024, 8. October)).

То несумњиво доводи у питање оправданост и опстанак руског правног система. Јер како наводи Романова из невладине организације “Русија иза решетака” (“*Russia Behind Bars*”): “Људи апсолутно не схватају везу између злочина и казне, чина и његових последица. И то не само осуђеници, већ и слободни људи то тако виде – да можете учинити нешто страшно, пријавити се за рат и изаћи као херој” (CBS News (2023, 27. June)). Такође, једина ограничења приликом пријаве окривљених и затвореника за служење у руској војсци је да нису извршили кривична дела повезана са екстремизмом, тероризмом, шпијунажом и педофилијом. Међутим, Иван Чувиљајев (*Ivan Chuvilyaev*), портпарол групе за људска права “*Get Lost*”, рекао је да су “сви ови изузеци пука формалност” и да очекује да ће “људи оптужени за све врсте престапа” потписати војне уговоре (Meduza (2024, 8. October)).

У неким случајевима који су се догодили убрзо након повратка помилованих осуђеника са украјинског ратишта показало се да је одлука државног врха о прилично неселективном амнестирању (чак и извршилаца најтежих кривичних дела), итекако друштвено опасна. Поједини осуђеници, од којих су неки били припадници Вагнер групе, учествовали су у низу тешких кривичних дела, укључујући убиства и сексуалне нападе. Један од медијски најпознатијих случајева је случај Ивана Росомакхина (*Ivan Rossomakhin*), раније осуђеног за убиство, који је након повратка из Украјине, у марту 2023. године, убио осамдесетпетогодишњу жену.⁷⁰

Остали инциденти обухватали су разбојничку крађу у којој је мушкарац држао продавачицу под претњом ножем, крађу аутомобила у којој су власника претходно претукла тројица помилованих осуђеника повратника из Украјине, као и сексуални напади на две ученице и још два убиства поред оног које је извршио Росомакхин (Los Angeles Times (2023, 3. July)). Практично, бивши затвореници који су се борили за Русију враћају се кући с осећајем недодирљивости, што код локалног становништва изазива страх и несигурност (*The Washington Post* (2025, 4. May)).

Ипак, из аспекта овог рада, пре свега се намеће још једно значајно питање у вези предаторског регрутовања затворске популације у Русији. *Како да регрутоване осуђенике посматрамо као плаћенике, када су они руски држављани, који се регрутују из материјалне користи у виду амнестије и приступају званичној војсци Руске федерације?*

⁷⁰Цела прича о животу осуђеника који је амнестиран јер је пристао да учествује у оружаном сукобу у Украјини у саставу Вагнер групе доступна је на порталу “ХОЛОД”. У њој се детаљно наводе сви прекршаји и кривична дела (убиство, тешке телесне повреде, крађе и сл.) која је Росомакхин починио пре одласка на одслужење четрнаестогодишње казне затвора, са које је након само три године отишао на украјински фронт. (Холод. (2023, 12. април)).

Дакле, не испуњавају више услова из члана 47 Првог допунског протокола, односно из Међународне конвенције. Конкретно, руски осуђеници се ангажују у оружаном сукобу за “материјалну надокнаду” у виду амнестије, те се не може утврдити испуњење крутог правила по којем је “стварна материјална надокнада знатно већа од оне која се плаћа борцима сличног ранга и функција у оружаним снагама те стране”. Затим, руски осуђеници јесу држављани стране у сукобу. И коначно, јесу припадници оружаних снага стране у сукобу.⁷¹

Истовремено, у вези предаторског регрутовања руских затвореника од стране Вагнер групе, намеће се још једно питање - *какав је њихов правни статус? Да ли се они могу објективно посматрати као плаћеници уколико се у саставу Вагнер групе боре на страни државе чије држављанство имају (што свакако није у складу са чланом 47 Првог допунског протокола)?* Наравно, и овде се подвлачи питање материјалне компензације за њихово учествовање у оружаном сукобу.

Прецизног одговора на постављена питања још увек нема, али смо мишљења да се из њих може наслутити макар у којој мери су постојеће дефиниције плаћеника у документима међународног права превазиђене. Односно, да је потребно посебно размотрити одредбу која се односи на материјалну надокнаду због које се плаћеници ангажују, као и елемент страног држављанства. Тачније, све оно што је некада непогрешиво одређивало плаћенике.

2. Ангажовање (коришћење/употреба) плаћеника

Пре свега, кратко ћемо подсетити на то да се плаћеници најчешће ангажују преко личних контаката и оглашавањем путем интернет платформе. Нема велике разлике у регрутовању плаћеника појединаца (плаћеника како их перципира Међународна конвенција) и регрута који се у оружаним сукобима ангажују посредством приватних војних компанија. Међутим, разлика у пословима које они обављају постоји. Заправо, асортиман послова за који се данашњи плаћеници унајмљују значајно је проширен с појавом приватних војних компанија.

Наиме, из саме Конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника, односно дефиниције плаћеника у њеном првом члану, јасно је за шта се

⁷¹Упоредити са чланом 47 Првог допунског протокола и чланом 1 Конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника. Премда, треба истаћи да Руска Федерација, осим што није ратификовала Међународну конвенцију, јесте потписала али, до данас, није ратификовала ни Први допунски протокол уз Женевске конвенције.

плаћеници примарно користе: “Плаћеник је лице које је посебно регрутовано, у земљи или иностранству, за борбу у оружаном сукобу” (“Službeni glasnik RS”, br. 23/2015).

Дакле, основни посао плаћеника је учествовање у борби у оружаном сукобу. С тим у вези, без улажења у дубљу анализу (чиме ћемо се бавити у наредним поглављима), већ на основу само те одредбе Међународне конвенције, уочава се зашто она није адекватна за примену на запослене у приватним војним компанијама. Наиме, приватне војне компаније, поред непосредне подршке и помоћи у борбама у оружаним сукобима, нуде широк дијапазон услуга попут обуке, услуге саветовања, логистике, наоружавања, опремања и слично. Како је Сингер (2004: 522) истакао: “предузећа у приватизованој војној индустрији, позната као приватне фирме, варирају од малих консултантских фирми, које су основали пензионисани генерали, до транснационалних корпорација које изнајмљују борбене млазњаке или батаљоне командоса.”

Стога, Конвенција није применљива на припаднике приватних војних компанија уколико њихове активности нису директно повезане са учествовањем у борбеним дејствима. Имајући у виду све чешћу улогу и разноликост задатака које приватне војне компаније обављају, неопходно је размотрити ажурирање постојећег међународног правног оквира или доношење нове конвенције која ће прецизно регулисати статус и обавезе припадника приватних војних компанија, како би се осигурала ефикаснија контрола и правна одговорност у овом домену.

2.1. Директно учествовање плаћеника у оружаним сукобима

Директно учествовање у борбама у оружаном сукобу у страниј држави, мотивисано новчаном или неком другом материјалном сатисфакцијом, у бићу је плаћеника од када постоје. То је, уосталом, оно што их одређује у свим релевантним међународноправним актима – директно учествовање у непријатељствима.⁷²

У том смислу најпре треба истаћи шта се, према одредбама међународног хуманитарног права, сматра директним учешћем у оружаном сукобу. Колико је ова наизглед потпуно разумљива одредница заправо “у магли” говори чињеница да је Међународни комитет Црвеног крста 2009. године израдио документ под називом “Смернице о појму директног учешћа у непријатељствима према међународном хуманитарном праву.”

⁷² Упоредити: члан 47 Првог допунског протокола, Конвенцију Уједињених нација против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника и Конвенцију Организације афричког јединства о елиминацији плаћеника из Африке.

Интерпретација Смерница пружа правно тумачење појма “директно учешће у непријатељствима” у циљу јачања спровођења принципа разликовања. Да би се у потпуности поштовала забрана усмеравања напада на цивиле, неопходно је да се оружане снаге страна у оружаном сукобу (међународном или немеђународном) разликују од цивила (International Committee of the Red Cross, 2009).

Ово је врло значајно, јер како наводи Кјара Редаели (*Chiara Redaelli*), експерт међународног хуманитарног права, “према међународном хуманитарном праву особље приватних војних и безбедносних компанија и плаћеници се сматрају цивилима. То значи да немају право да директно учествују у непријатељствима и, ако буду заробљени, немају право на статус ратних заробљеника” (Rulac (2021, 11. November)).

Чланом 53 Првог допунског протокола јамчи се заштита цивилима и да неће бити мета напада, али само уколико не узимају директно учешће у непријатељствима, односно за време док не учествују директно у непријатељствима (“Službeni list SFRJ”, br. 16/78). Извесно је да се сматра да цивил који узме оружје у руке и употреби га у борби, престаје да буде цивил и заправо директно учествује у непријатељствима. Међутим, како Аканде (*Akande*, 2009: 180) примећује, “концепт директног учешћа превазилази оне који носе оружје... Али колико далеко? Да ли се то односи на оне који пружају логистичку подршку особама које носе оружје или онима који пружају обавештајне податке?” Идентично, специјални извештај Уједињених нација за плаћенике је поставио питање да ли се обезбеђење које ради за приватне војне компаније у Ираку може сматрати плаћеницима (Kinsey, 2006: 4).

Управо је изостанак јасних одговора на ова питања једна од бројних отежавајућих околности за уобличавање законског оквира у коме би правни положај и овлашћења приватних војних компанија, односно запослених у њима, били прецизно дефинисани.

Конкретно, директно учествовање у оружаном сукобима је посао који се најчешће нуди плаћеницима и запосленима у приватним војним компанијама. То смо истакли у другом делу који приказује коришћење плаћеника кроз историјске епохе. Најједноставније, можемо рећи да су то послови који подразумевају непосредно узимање учешћа у оружаном борбама. Такође, најтраженији су професионалци са претходним искуством у редовним државним оружаном снагама (пожељно у специјалним јединицама војске и полиције), као и ратни ветерани.

У бројним пословним понудама се искуство наводи као примарни услов за “конкурисање”. Разлога за то је више. Најпре, код такозваног “*ad hoc*” ангажовања, нема времена за обуку, плаћеници се ангажују “сад за сад” и зато је потребно да буду већ обучени за рат. Истовремено, од успеха на терену зависиће и репутација одређене приватне војне компаније која се унајмљује, због тога оне себи не могу да дозволе неприпремљене регруте.⁷³

Плаћеници често обављају различите специјализоване војне задатке који превазилазе улогу обичног пешадијског борца. Они могу деловати као снајперисти, у саставу јединице за извођење диверзије, они су специјалисти за извиђање из ваздуха, за дресуру паса за разминирање и слично (Singer, 2003). Поред тога, плаћеници учествују у офанзивним и одбрамбеним борбеним операцијама тако што пружају логистичку и обавештајну подршку, укључујући контраобавештајне активности, а неретко и обуку локалних војних снага (Kinsey, 2006). Ова комплексност улога омогућава плаћеницима да делују као војно-стратешки ресурс који доприноси ефикасности оружаних формација, али и отежава њихову правну и моралну регулацију.

2.2. Обезбеђење личности и инфраструктуре, обучавање и војно оспособљавање, логистички и други послови плаћеника у оружаним сукобима

У научној литератури се за појмове плаћеници и приватне војне компаније најчешће везује синтагма “приватизација рата”. С тим у вези, извесно је да се плаћеници, односно запослени у приватним војним компанијама ангажују и за бројне друге послове који се у рату неминовно обављају, односно не само за директно учествовање у борбама.

Како су навели Метју и Дарден, у зони сукоба као што је Ирак, разлика између борбе и подршке у борби је незнатна. Често је не приметна разлика између редовних и приватних војника ангажованих за чување конвоја или материјала. У таквим околностима и помоћно особље је по потреби наоружано и спремно да пуца (Mathieu & Dearden, 2007: 748).

Дакле, овде је поново у фокусу дилема на коју смо већ указали – да ли концепт директног учешћа у оружаним сукобима увелико превазилази оне које носе оружје (а под тим изразом се подразумевају они који непосредно учествују у борбама)? Истовремено се јавља питање

⁷³ На пример, на већ поменутој интернет страници www.silentprofessionals.org, у једном од огласа је у понуди посао снајперисте у Ираку, Авганистану или Јужном Судану, за који је понуђена плата од 500 до 650 долара дневно, у зависности од локације. Такође, моле се заинтересовани да се не јављају на овај оглас уколико не испуњавају све обавезне услове, који се односе на држављанство, пасош са туристичком визом, возачка дозвола, искуство у струци у смислу завршених обука и практичног искуства (са наведеним одређеним бројем година). Као пожељне квалификације наводи се знање одређених страних језика и слично.

да ли оне које обезбеђују одређену личност или објекат у зони конфликта и притом носе оружје и обучени су да га употребе, треба поистоветити са плаћеницима?

Уколико посматрамо примере из прошлости, било је много случајева у којима су се, пре свега, приватне војне компаније ангажовале за, условно речено, неборбене акције. Тако рецимо, у Сијера Леонеу компанија *Executive Outcomes* је била примарно ангажована за физичко обезбеђивање рудника. Док су запослени исте компаније током рата у Анголи директно учествовали у борбама против побуњеника (УНИТЕ), а потом су и обучавали анголски специјални батаљон (Harding, 1997: 87–90).

Даље, приватна војна компанија *MPRI* је била ангажована током грађанског рата у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији, да пружи логистику, односно војну обуку новоформираној хрватској војсци. Истим поводом била је ангажована и у Босни и Херцеговини, као и на територији Косова и Метохије где је обучавала припаднике терористичке организације такозване Ослободилачке војске Косова.

Треба истаћи да је Араи (Arai, 2019: 28), пишући о учешћу деце војника у немеђународним оружаним сукобима, навео да је Међународни кривични суд у поступку против Лубанге (*Lubanga*)⁷⁴ закључио да постоји нијансирана разлика између *активног учешћа у непријатељствима* и сродног појма *директног учешћа у непријатељствима*. У том смислу, “Активно учешће у непријатељствима обухвата сваки рад или подршку која доприноси операцији у сукобу”, закључено је у поступку пред Специјалним судом за Сијера Леоне.⁷⁵ Што се тиче таквих активности подршке, Специјални суд за Сијера Леоне је у пресуди навео конкретне примере – преношење терета за борбену фракцију, проналажење и/или набавка хране, муниције или опреме, преношење порука, попуњавање контролних пунктова или деловање као живи штит и слично (Arai, 2019: 28).

Сходно томе, посредно можемо закључити да овакви примери указују на то да је концепт директног учествовања у оружаним сукобима у пракси несумњиво проширен. Да плаћеници могу бити, не само борци са оружјем који узимају непосредно учешће у борбама, већ и они који спроводе истраживање и анализу, који пружају техничку подршку и сајбер услуге, обављају обавештајни рад, наоружано обезбеђење, комуникациону подршку и слично (Council of the Europe Union, 2023: 3).

⁷⁴ Видети: (*The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*).

⁷⁵ Видети више: (*Prosecutor v. Brima et al.*, 2007).

Заправо, може се рећи да послови незваничне “индустрије плаћеника” нису коначно одређени, већ су прилагођени актуелној потражњи на глобалном тржишту, односно захтевима оних који користе услуге приватних контрактора или захтевима на терену.

2.3. Сајбер плаћеници

Као посебна и најновија категорија плаћеника, у последње време појављују се такозвани *сајбер плаћеници*. Плаћеници у сајбер простору стварају потпуно другачију димензију плаћеништва. Они не учествују у оружаном сукобима непосредно, директно у борбама, нити као неки облик конвенционалне логистике током оружаног сукоба. Нарочито се не уклапају у званичне дефиниције плаћеника из малобројних међународноправних докумената.

Више пута је већ истакнуто да су рат и зарада основни узроци плаћеништва. С променом природе ратовања, мења се и начин учествовања плаћеника у оружаном сукобима. Последњи међународноправни акт којим су плаћеници, након вишевековног коришћења, коначно проглашени нелегитимним и кривично одговорним актерима оружаног сукоба, донет је пре 35 година. Од тада су плаћеници појединци еволуирали у приватне војне компаније, које су у константној употреби у готово свим ратом захваћеним подручјима широм света. А од недавно, последњих неколико година, сајбер плаћеништво, постало је нови вид опасности по међународну безбедност, али и националну безбедност сваке државе, не само у оружаном сукобу, већ и у мирnodопским условима. Разлог томе је, пре свега, то што је дигитална ера донела двоструки изазов: с једне стране омогућава већу доступност информацијама, док са друге стране отвара бројне могућности за њихову манипулацију. (Матић, 2025: 149). Други разлог је, наравно, прилагодљива природа плаћеника.

Како се сајбер ратовање све више препознаје као средство савременог ратовања, којим је могуће оштетити и/или уништити војне и цивилне циљеве, јасно је да постоји потреба да се, као такво, оно мора ускладити са нормама међународног хуманитарног права. Осим тога, и Радна група Уједињених нација за коришћење плаћеника је указала на све више асиметричну природу савремених оружаног сукоба као и пораст учешћа приватних актера. Док традиционално кинетичко ратовање наставља да игра велику улогу у савременим сукобима, коришћење сајбер напада и друге сајбер активности постају све заступљенији са развојем нових технологија, чак и ван традиционалних оружаног сукоба. Као последица ових развоја, савремени плаћеници и други актери су се прилагодили и постају активни у сајбер простору (UN Report A/76/151, 15. July 2021).

У свом извештају (UN Report A/75/259, 28. July 2020) о еволуирајућим облицима, трендовима и манифестацијама плаћеника и активности повезаних са плаћеницима Радна група је назвала такозване “сајбер плаћенике” једном категоријом актера који могу подржавати активности повезане са плаћеницима. Ово подразумева широк спектар војних и безбедносних услуга које се пружају у сајбер простору, укључујући прикупљање података и шпијунажу (Dabour, 2021). Како истичу Милашиновић и Јевтовић (2013: 196): “Сајбер свет постаје доминантни полигон информационих сукобљавања, али се о њима мало говори у научној сфери, јер носиоци нове парадигме нерадо говоре о својим активностима, пошто би резултате (и знања) тада морали да деле са другима.”

Сајбер плаћеници могу бити ангажовани од стране држава и недржавних актера, како би заштитили сопствене мреже и инфраструктуру (дефанзивна мисија) и да би изводили сајбер операције осмишљене да ослабе војне капацитете и способности непријатељских оружаних снага (офанзивна мисија). Због повећане потражње за овом врстом улога, многе приватне војне компаније развијају одељења за сајбер безбедност (UN Report A/76/151, 15. July 2021).

Не постоји универзална дефиниција шта представља сајбер плаћеника. У зависности од перспективе, сајбер плаћеник може бити борац за слободу или обичан криминалац који изнајмљује своје стручно знање најбољем понуђачу (Da Cruz & Pedron, 2020). Као и традиционални, односно класични плаћеници у оружаним сукобима, и сајбер плаћеници нуде своје вештине онима којима су потребне и који су за њих спремни да плате. С тим да се напади које предузимају сајбер плаћеници одигравају у сајбер, односно виртуелном простору, те да се од њих не очекује никакво физичко учешће у сукобима. Међутим, последице напада сајбер плаћеника су итекако реалне. Оне се огледају у поремећају функционисања критичне инфраструктуре, угрожавању комуникационих и енергетских система, компромитовању војних и државних база података, као и у ширењу дезинформација које могу утицати на способност доношења одлука у кризним ситуацијама. Ове активности, иако често невидљиве у физичком простору, могу имати подједнако разорне ефекте као и традиционални оружани напади.

Да Круз и Педрон (2020) дефинишу сајбер плаћенике као “посредничке актере са сајбер-офанзивним способностима који незаконито продају хаковане обавештајне податке, софтверске експлоатације или техничку стручност кориснику у замену за финансијску или идеолошку добит.” Слично, Мајер (Maurer, 2018: 17) у својој књизи “Сајбер плаћеници: Држава, хакери и моћ” (“*Cyber Mercenaries: The state, Hackers and Power*”), премда конкретно

не даје дефиницију, сајбер плаћенике описује као посреднике који доприносе спровођењу офанзивних сајбер операција против уређаја у власништву или којим управља противник.

Према Андручу (*Andruch, 2021: 52*) “сајбер плаћеници су најчешће компаније са статусом правног лица, веома слични приватним војним компанијама.” Познато је да постоји више таквих компанија, а за већину се сазнало након што су извршиле спектакуларне сајбер нападе. Једна од њих је “Лазарус” (“*Lazarus*”), група сајбер плаћеника у Северној Кореји која је окривљена за бројне високопрофилне сајбер нападе; то укључује хаковање компаније *Sony Pictures* из 2014. године, напад на банке у Бангладешу из 2016. године и многе друге (*Timur, 2023: 7*).

У контексту оружаних сукоба, може се рећи да је сајбер шпијунажа једна од кључних услуга коју нуде корпоративни плаћеници. *Hamilton Booz, RSB Group, G4S and Control Risks* су се наметнуле као неке од најистакнутијих компанија у овој области (*Daza & Mirales, 2021*). Поред њих, још једна компанија је привукла пажњу медија - “*NSO*”. Ова израелска приватна фирма је произвела шпијунски софтвер Пегасус (*Pegasus*) 2011. године. Тај алат је купило најмање 45 земаља широм света. Пегасус шпијунски софтвер дели информације (позиве, поруке, снимке микрофона, фотографије, снимке екрана, датотеке и др.) са зараженог мобилног телефона са оператером који поставља шпијунски софтвер. Међутим, убрзо су бројне државе, попут Канаде, Индије, Пакистана и многих других, пријавиле да сматрају да су биле нападнуте (да је дошло до крађе података) овим софтвером (*Zilber (2018, 1. September)*). На овај случај пажњу је скренула и Радна група Уједињених нација за коришћење плаћеника у свом извештају UN Report A/76/151 од 15. јула 2021. године.

Анонимност је једна од основних карактеристика сајбер плаћеника, били они појединци или приватне компаније. Њихов идентитет је скривен, а њихово деловање је ограничено само технолошким потенцијалом и (не)знањем. Томе у многоме доприноси и анархична природа међународног система, јер не постоји централна, односно надвласт која би контролисала безбедност у сајбер простору. Уколико би се открило која група је извршила сајбер напад, то не значи да би се сазнало ко је наручилац тог напада. Истовремено, поставља се питање које би се законодавство примењивало у том случају, национално или међународно.

Разноврсне сајбер активности и методе сајбер операција које се тренутно предузимају, укључују, између осталог, саботажу путем малвера (*malware*) и рансомвера (*ransomware*), шпијунажу и субверзију која укључује и снабдевање дезинформацијама. Односно, како наводе Матић, Миљковић и Мачак (2018: 437–438): “злонамерне сајбер активности се генерално могу поделити на: 1) сајбер криминал, 2) сајбер тероризам, 3) сајбер шпијунажу и 4) сајбер ратовање.” У

практичном смислу, ове активности обухватају од хаковања и интернет превара до гашења или оштећење кључних делова инфраструктуре, укључујући снабдевање струјом и водом нпр. болница, неовлашћени приступ рачунарским системима или такође могу олакшавати циљање или онеспособљавање система војне одбране и других система.

Нема сумње да је сајбер ратовање наша стварност; а сваки рат привлачи плаћенике. Томе у прилог говоре, поред осталих, и примери из актуелног руско-украјинског оружаног сукоба. Од почетка сукоба, сајбер рат је играо све важнију улогу. У годинама пре инвазије на Украјину 24. фебруара 2022. године, актери руске владе, група “Пешчани црви”, наводно су били укључени у неколико непријатељских сајбер операција против украјинске војне и цивилне инфраструктуре (искључивање електричне енергије и слично). С друге стране, један твит украјинског министра за дигиталну трансформацију, који је био објављен 26. фебруара 2022. године и у коме је позвао на формирање такозване ИТ армије како би се “Украјина борила даље”, довео је до тога да се за само недељу дана око 400 хиљада људи придружило ИТ армији. Ова сајбер војска је преузела одговорност за низ сајбер операција које су биле усмерене против руских циљева, укључујући Московску берзу и руску банку Сбербанк и многе друге (Biggio, 2024: 5–7).

Дакле, осим што је, уопштено, недовољно јасно регулисана сфера плаћеништва, последњих неколико година, у светлу убрзаног технолошког напретка, плаћеници и са њима повезани актери у сајбер простору постају нова, изузетно озбиљна, претња по глобалну безбедност. Њихова активност не мора бити од значаја само у већ актуелним оружаним сукобима, већ због њихове активности могу отпочети и нови ратови. Односно, поједини субјекти међународне безбедности, како државе тако и недржавни актери, могу уз помоћ сајбер плаћеника доћи у позицију такве моћи каква може потпуно пореметити актуелне улоге у међународном систему.

Са циљем регулисања безбедности у сајбер простору израђен је документ *Tallinn Manual*. Прва верзија је објављена 2013. године, а друга – проширена верзија *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*, је објављена 2017. године.⁷⁶

⁷⁶Назив *Tallinn Manual* потиче од града Талин у Естонији, где је основан NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE), који је покренуо овај пројекат. Сам појам “*Manual*” означава стручни приручник који систематски интерпретира примену међународног права у контексту сајбер операција. Документ пружа смернице државама, војним стручњацима и правницима о томе како се принципи међународног хуманитарног права и других норми примењују на дигиталне офанзивне и одбрамбене операције, укључујући и деловање приватних актера, попут сајбер плаћеника. Видети: (Schmitt, M. N. (Ed.), 2017).

Овај документ представља систематски покушај да се дигиталне операције, укључујући деловање сајбер плаћеника, подведу под оквир постојећих норми међународног права. Како се наводи у документу, у правилу број 28 које се односи на плаћенике: “Плаћеници укључени у сајбер операције не уживају статус борца нити ратног заробљеника.” Поред тога, документ истиче и да је несумњиво најшире прихваћена дефиниција плаћеника она из Првог допунског протокола, а у њој је, већ смо навели – систематизовано шест услова који морају бити кумулативно испуњени (специјално регрутовање; директно учешће у непријатељствима; жеља за приватном добитком као примарна мотивација; да плаћеник није држављанин стране у сукобу нити становник територије коју контролише страна у сукобу; није припадник оружаних снага стране у сукобу; и није послат од стране друге државе на службену дужност као припадник њених оружаних снага). На пример, размотримо приватну компанију која се налази у држави А коју је ангажовала држава Б да спроводи сајбер операције у њено име у њеном оружаном сукобу са државом Ц. Све док је шест критеријума у потпуности испуњено, њени запослени који спровode сајбер операције су плаћеници, а самим тим непривилеговане стране у рату. Исто би важило и за “унајмљеног хакера” који испуњава исте критеријуме, чак и ако делује сам и далеко од бојног поља (Tallinn Manual 2.0, 2017: 89–90).

Овај аспект *Tallinn Manual 2.0* је посебно значајан у контексту савремених хибридних сукоба, где приватни актери могу изводити офанзивне или одбрамбене сајбер операције које имају ефекте који су упоредиви са конвенционалним војним дејствима. Међутим, иако *Tallinn Manual* представља најобухватнији приручник за тумачење међународног права у сајбер простору, он нема правно обавезујући карактер.

3. Финансирање плаћеника

Конвенција против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника инкриминише финансирање плаћеника као кривично дело. Пре свега јер су плаћеници незаконити учесници оружаних сукоба, а онда и јер се финансирање плаћеника врши у циљу омогућавања активности којима се, несумњиво, крше принципи међународног права.

С обзиром на структуру међународног система који су чиниле само суверене државе, практично до пред крај 20. века, плаћенике су најчешће ангажовале званичне владе држава, те су их оне и финансирале. Стога је прилично јасно да се најешће није постављало питање на који начин су то државе чиниле. Међутим, данас осим држава, постоје бројни недржавни актери који креирају стање међународне и глобалне безбедности и који потенцијално, у зависности од својих преференција, могу бити послодавци и/или финансијери плаћеника.

Примарни мотив плаћеника да се ангажује у оружаном сукобу је материјална корист. Макар су на то указивали акти међународног права, као и доскорашња пракса. Већ смо доказали то да је, кроз историју, плаћенике превасходно стимулисао новац. До појаве новца, плаћеници су обично добијали земљишне поседе за своје милитарне услуге (пример Старог Египта), или су приватне војне компаније у замену за своје професионално деловање добијале концесије у појединим рудницима (пример Сијера Леонеа). Уистину, у последњим извештајима Радне групе за коришћење плаћеника истиче се да новац, иако доминантно, више није једино средство финансирања плаћеника.⁷⁷

Треба указати на то да је у академској литератури мало релевантних података о начинима на које се финансирају плаћеници. Такође, у недавном извештају Радне групе за коришћење плаћеника (UN Report A/79/305) се наводи да су се они врло ретко бавили питањем финансирања плаћеништва. С тим у вези, на евидентан недостатак литературе, нарочито академске, указује и чињеница да се Радна група у наведеном извештају (A/79/305) најчешће позивала на међународно правне акте и на консултације са експертима, као и на своје раније извештаје; што није случај са претходним извештајима Радне групе за коришћење плаћеника.

Плаћеници се финансирају и профитирају од различитих активности. То подразумева, експлоатацију природних ресурса, трговину дрогом, трговину оружјем, онлајн преваре, прикупљање обавештајних података и слично. Осим тога, финансирање услуга плаћеника се врши и преко традиционалних банкарских система, али и алтернативним начином плаћања, путем криптовалута, на пример (UN Report A/79/305, 9. August 2024).

Ипак, све је чешћа појава да се плаћеницима, за њихове услуге, плаћа одређеним наградама, а не финансијским средствима (накнадама). У својој суштини, плаћеништво је пословни ангажман, то је размена услуга за накнаде или награде, наводе Свед и Бурланд (*Swed & Burland*) у Извештају који су упутили Радној групи за коришћење плаћеника. Овај јединствени извештај, који носи назив “*More Than Financial Exchange: A Typology of Compensation for Mercenaries*” (“Више од финансијске размене: Типологија компензације за плаћенике”), садржи класификацију начина финансирања плаћеника. У њему се издвајају три врсте компензације за услуге плаћеника:

1. *финансијска* (директно плаћање у готовини или готовинском еквиваленту),

⁷⁷ Видети више и упоредити: Report of the Working Group UN A/HRC/54/29, Report of the Working Group UN A/79/305 и Report of the Working Group A/HRC/57/45.

2. *економска* (делимични или потпуни пренос средстава која омогућују зараду или лиценцу за обављање делатности у одређеној области) и
3. *политичка* (поклањање држављанства, уздицања друштвене класе, помиловања претходних злочина или могућност за проширење сопственог политичког утицаја) (Swed & Burland, 2024: 5).

Наведена класификација у потпуности одговара савременим трендовима плаћеништва. Истовремено, указује на превазиђеност релевантних правних норми из међународноправних аката који се односе на плаћенике. Под тим се подразумева да је одредба из члана 47 Првог допунског протокола, односно из члана 1 Међународне конвенције, којом се предвиђа да плаћенике мотивише “*материјална накнада знатно већа од оне која је обећана или исплаћена борцима истог чина и функција у оружаним снагама те стране*”, сада још теже доказива.

С тим у вези, уколико пођемо од поменуте класификације, под *финансијском компензацијом* се могу подразумевати: *плаћени рад (једнократни), плата и уговор*. Како наводе Свед и Бурланд (2024: 7–13), овакав начин компензације за услуге плаћеника је здраворазумски. Свакако је прво што се ставља у фокус у дебатама о плаћеницима чињеница да они узимају учешће у оружаним сукобима у замену за новац (или новчани еквивалент).

Разлику између плаћеног рада и плате, Свед и Бурланд (2024: 7–13) перципирају као разлику у одсуству, односно постојању институционалног оквира у коме делују плаћеници. Наиме, под једнократном исплатом зараде подразумева се компензација за бројне делатности плаћеника које се оглашавају, на пример, на сајту www.silentprofessionals.org. То значи да је унапред одређен временски опсег трајања пружања безбедносних услуга, услови ангажовања и рада и новчана надокнада. Оно што у оваквим случајевима често остаје непознаница је идентитет послодавца.

С друге стране, плату исплаћују и за њу гарантују познати послодавци. Концепт финансијске компензације засноване на плати подразумева дуготрајност и институционализацију. Значи да постоји познати послодавац, који потенцијалном запосленом може да понуди дуготрајно запослење и додатне бенефите који иду уз плату у легитимним секторима (пензиони фонд, инвалиднину, боловање и сл.). Легија странаца је добар пример оваквог начина запошљавања. Такође, и многе приватне војне и безбедносне компаније које имају користи од дугорочних

уговора са њиховим клијентима ће својим извођачима (запосленима) понудити континуирану плату (Swed & Burland, 2024: 10).

Коначно, “запослење по уговору представља уговор о пружању војних или безбедносних услуга у замену за унапред одређено плаћање према условима наведеним у уговору” (Swed & Burland, 2024: 11–12). Ови уговори, за разлику од средњовековних, нису једнообразни. Пре свега, јер плаћеници данас пружају разноврсне услуге, односно не ангажују се само за непосредно учествовање у оружаним сукобима.

Уговори ове врсте могу бити, на пример, уговори између приватних војних компанија и клијената који их ангажују за различите задатке/послове. У зависности од клијената, који могу бити државе или недржавни субјекти, зависи и садржај уговора, односно права и обавезе оних који су ангажовани да пруже услуге из области безбедности. Уговорима се прецизирају захтеви послодавца и потенцијална очекивања. Такође, они су и основ за исплату одређене награде или накнаде за извршене послове или задатке.

Како би се нормативно уредио рад свеприсутнијих приватних војних компанија, 2006. године је, на иницијативу владе Швајцарске и Међународног комитета Црвеног крста започет рад на изради документа о релевантним међународним правним обавезама и примерима добре праксе за државе у вези са операцијама приватних војних и безбедносних компанија током оружаних сукоба. Овај документ, иако правно необавезујућ, представљао је први учињени корак у међународноправном регулисању рада приватних војних компанија. Када је 2008. године сачињен такозвани Документ из Монреа, потписало га је 17 држава, а до данас је то учинило 59 земаља и 3 међународне организације. Међутим, овај документ се не бави питањем финансирања плаћеника/приватних војних компанија, те ће о њему бити више речи у наредним поглављима.

Економска компензација је, према наводима из Извештаја Свуда и Бурланда (2024: 7–13), друга врста противуслуге плаћеницима за њихово ангажовање. Економски уступци се односе на компензацију у виду учешћа у приходима, односно права на коришћење дела ресурса који ће плаћеницима омогућити стварање прихода у будућности. Како су Мусах и Фајеми (*Musah & Fayemi*, 2000) истакли, владе све чешће (нарочито слабијих држава) продају права на рударство и нафту у замену за безбедност приватних војних компанија. Тако је влада Сијера Леонеа, када није имала новчаних средстава да плати војне услуге јужноафричке приватне војне компаније *Executive Outcomes* (неколико милиона долара месечно), понудила компанији одређена права над природим ресурсима на освојеној територији (Francis, 1999). Слични аранжмани су наводно направљени између владе Анголе

и Папуе Нове Гвинеје и приватних војних компанија (Brayton 2002; Ross 1999), цитирано према (Акцинароглу & Radziszewski, 2013: 804).

Осим на афричком континенту крајем прошлог века, овакав начин компензације је недавно забележен и у оружаном сукобу у Сирији. Наиме, учешће Вагнер групе на страни прорежимских снага, врло брзо је постало мотивисано правом на учешће у профиту од производње гаса и нафте, као и руде фосфата. Како је навео Емад Боузо (*Emad Bouzo*), Вагнер група је од сиријске владе захтевала 25% производње из гасних и нафтних поља и рудника фосфата у областима које је ова приватна војна компанија ослобађала или штитила од такозване Исламске државе. Вагнер група је научила да може да искористи економске предности пропалих држава или оних које су погођене унутрашњим сукобима или грађанским ратовима, склапањем договора са корумпираним локалним руководством (Fikra Forum (2023, 21. July)).

Вагнер група може представљати и добар пример када се говори о добијању материјалне сатисфакције у виду лиценце за обављање одређених послова из области безбедности. Наиме, како су то Свед и Бурланд (2024: 15–16) дефинисали “проху (посреднички) или лиценци уговори постављају шире параметре и дозвољавају плаћеницима да делују у име државе или под њеном законском заштитом”. Уговори о лиценци подразумевају да одређена приватна компанија има право да склапа послове на страниј територији, односно да експлоатише ресурсе те територије за профит, уз дозволу а некад чак и уз подстицање земље пошиљаоца.

Без обзира на чињеницу да је Руска Федерација дуго негирала само постојање Вагнер групе⁷⁸, извесно је да је ова приватна војна компанија временом постала све значајнији инструмент руске спољне политике. Вагнер се чак може описати као квазидржавни актер и заступничка институција руске државе; његове операције су посебно биле захваћене контроверзама на афричком континенту (Neethling, 2023: 1). Када се Вагнер појавио у Африци (Централној Афричкој Републици, Малију, Судану, Либији и др.), фокус је био на распоређивању плаћеника и искоришћавању природних ресурса. Међутим, како је навела Покалова (*Pokalova*, 2023: 2), “Вагнерове активности у Африци биле су разноврсније од

⁷⁸ “Јевгениј Пригожин је годинама негирао постојање групе или било какве везе са њом. Тек у децембру 2022. године легализовао је “ПМЦ Вагнер центар” уписом у Јединствени државни регистар правних лица. До данас, руско законодавство не иде у прилог приватним војним компанијама. Члан 13 руског Устава забрањује организације које имају за циљ стварање недржавних оружаних група. Члан 208 Кривичног законика Русије криминализује недржавне оружане формације и чини незаконитим учешће у таквим субјектима ако је њихов рад против интереса Руске Федерације. Поред тога, члан 359 Кривичног законика забрањује употребу плаћеника.” (Pokalova, 2023: 4).

тога, Вагнеров напредак овде је био симптом ширег тренда у руској спољној политици: заокрет ка Африци.”

Мартенова (*Marten*, 2019) у свом раду “Руска употреба полудржавних безбедносних снага: случај Вагнер групе” (“*Russia’s use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group*”), истиче да је Вагнер група “полудржавна приватна војна компанија”. Иако је овакав израз практично сам по себи апсурдан, он извесно указује на оно што су Свед и Бурланд мислили (што смо већ навели) када су указали да такав облик економске компензације за плаћеничке услуге подразумева да они уместо новца добијају “лиценцу за обављање делатности у одређеној области”, односно да “делују у име државе или под њеном законском заштитом.”

Коначно, *политичка* компензација подразумева омогућавање промене правног статуса неког лица у замену за његове плаћеничке услуге. У том смислу, као најчешће се издвајају давање држављанства странцима и помиловање, односно амнестија осуђеника.

Ове врсте награда за учествовање у оружаном сукобу у статусу плаћеника су релативно нова категорија компензације. Најчешће се наводе примери из Русије и актуелног руско-украјинског оружаног сукоба. Наиме, Русија је, као стратегију запошљавања, користила понуду држављанства страним држављанима. Руски председник је у мају 2022. године потписао декрет којим је олакшао поступак добијања руског држављанства страним држављанима који су од почетка рата потписали уговоре о војној служби са оружаним снагама Русије (*Al Jazeera* (2024, 4. јануар)). Управо се на овај начин, за врло кратко време 2022. године на украјинском ратишту нашло око 15.000 држављана Непала који су се борили на страни руске војске. Према подацима медијске агенције *CNN*, руска понуда држављанима Непала је укључивала плату од 2.000 долара месечно и руски пасош по убрзаној процедури. С обзиром да је Непал изузетно сиромашна држава, са високом стопом незапослености, као и да је непалски пасош ниже рангиран чак и од пасоша Северне Кореје, јасно је зашто је одзив непалских држављана био толики (*CNN* (2024, 11. February)).

Друга врста политичке компензације огледа се у могућности ублажавања затворске казне, односно могућности давања помиловања осуђеницима. Као и у случају омогућавања стицања држављанства по убрзаној процедури, није тешко закључити да овај вид компензације за услуге плаћеника могу понудити само суверене државе, или оне организације које делују под њеном заштитом. С тим у вези, најновији случајеви овакве “исплате” плаћеника долазе, такође, из Русије. Процес регрутације бораца Вагнер групе интензиван је у лето 2022. године, када је за кратко време регрутовано око 50.000 бораца,

од којих 40.000 из руских затвора (N1 (2024, 8. February)). Већина регрутованих су били оптужени за убиство, пљачку, изнуду, крађу и активности организованог криминала. У многим случајевима, шеф Вагнер групе Јевгениј Пригожин је лично регрутовао затворенике; у замену за шест месеци службе у Украјини, обећавао им је смањење казне или помиловање, месечно плате од 100.000 рубаља (1.200 долара) и исплата од 5 милиона рубаља (скоро 60.000 долара) њиховим породицама у случају да буду убијени (Daza, *et al.*, 2023: 22). Подаци које је медијска агенција *CNN* добила од руског казног система, такође потврђују наведену праксу (предаторског) регрутовања у затворима; они показују смањење затворске популације за 27.000 између марта и новембра 2022. године (*CNN* (2023, 15. February)).

Сагледавањем наведених примера јасно је да плаћенике данас финансирају и државни и недржавни актери, при чему често настоје, због њиховог нелегалног статуса, да прикрију извор и начин финансирања. Такође, поред новчаних надокнада, у новије време све чешће се појављују и други облици материјалне користи, као што су амнестија, додела држављанства појединцима, као и уступање концесија или лиценци за рад приватним војним компанијама. Овакви савремени модели “исплате” додатно отежавају доказивање плаћеништва у складу са постојећим међународним дефиницијама, што, још једном, указује на потребу ревизије важећих међународноправних аката или израду нових.

4. Обука плаћеника

Конвенција против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника строго забрањује све наведене радње из њеног назива. Дакле, у том смислу и обука плаћеника сматра се кривичним делом. Међутим, поменута конвенција се детаљније не бави питањем обуке плаћеника, што доприноси екстензивном тумачењу шта се све може сматрати обуком плаћеника. Исто тако, остаје упитно како се може доказати да су се одређена лица обучавала конкретно за плаћеничку делатност, посебно уколико узмемо у обзир колико је захтевно доказати да је неко лице плаћеник.

Обука плаћеника се разликује у зависности од врсте сукоба у којима плаћеници учествују, организације за коју раде, као и њихове улоге. Међутим, постоје одређени заједнички елементи у томе како се плаћеници обучавају. Наиме, под обуком плаћеника се превасходно подразумевају поједини аспекти војне обуке, односно стицање специјализованих вештина којима се плаћеници прилагођавају различитим борбеним окружењима.

У том смислу, треба истаћи запажање Мекфејта, који је и сам био, како наводи, приватни контрактор. Он истиче да “скоро сви плаћеници потичу из војног или полицијског окружења, те да нема класичних кампова за обуку јер су, неретко, неке од највећих приватних војних компанија повезане са одређеним војним јединицама” (McFate, 2020: 8).

Овакав начин “пословања” је сасвим логичан за приватне војне компаније јер обука просечног војног регрута кошта отприлике 35.000 долара, од тренутка када оде у регрутни центар до тренутка када се сматра спремним за активну дужност.⁷⁹ Стога, јасно је зашто предност у регрутовању плаћеника имају искусни ветерани, а не ентузијастични, али необучени, појединци.

Плаћеници који су претходно служили у државним безбедносним снагама или они који већ имају ратно искуство, несумњиво поседују неопходне вештине које се односе на употребу ватреног оружја, експлозива, упознати су са тактикама ратовања у различитим борбеним условима, у доброј су физичкој кондицији и психички припремљени на ратне околности. Поред тога, многи од њих познају вештине преживљавања, похађали су бројне специјализоване обуке које укључују борбу против терориста и побуњеника, снајперско гађање, употребу савремених оружаних система, посебне мере обезбеђења, професионалну употребу возила различитих намена и слично. Уосталом, на већ поменутој интернет страници www.silentprofessionals.org, у сваком од огласа за посао наведени су услови који, готово по правилу, захтевају милитарно искуство и посебне вештине.

Међутим, треба узети у обзир да Мекфејт пре свега мисли на западне приватне војне компаније, чији су клијенти најчешће владе званичних држава и чија улога у оружаним сукобима, макар декларативно, није борбена. Углавном се ради о консултантским услугама, услугама обезбеђења значајне инфраструктуре, обуке званичних безбедносних снага и слично (McFate, 2020). Свакако, не треба погрешно закључити да приватне војне компаније немају потребу за обучавањем њихових запослених, као и проверу њихове обучености, напротив.

Са друге стране, без обзира на све доминантнију корпоративну димензију приватног безбедносног сектора, улога плаћеника појединаца или мањих неформалних група плаћеника (паравојних формација) је и даље врло значајна. Подсетимо се, на пример, предаторског начина регрутовања – њиме се за потенцијалне плаћенике таргетирају рањиве

⁷⁹ Видети више: (“How do you become a mercenary without military training?” *Quora*. Преузето 14.12.2004. <https://www.quora.com/How-do-you-become-a-mercenary-without-military-training>).

групе. Некадашња деца војници, затворска популација и егзистенцијално угрожени без сумње не спадају у професионалце из безбедносног сектора. Осим ових категорија и они који самоиницијативно желе да узму учешће у неком од актуелних оружаних сукоба из различитих разлога (материјалних, религијских, идеолошких), пре слања у борбу, морају се негде обучити.

За потребе обучавања будућих плаћеника најчешће се оснивају кампови за обуку или центри за обуку. Међутим, према наводима из једне од пресуда Вишег суда у Београду које су саставни део емпиријског дела ове докторске тезе, окривљени за кривично дело Учествовање у рату или оружаном сукобу у страниј држави је “имао обуку у смислу пружања прве помоћи рањеницима и размене војних вештина” у стану. Након тога, упућен је у ратну зону, где је обављао послове контроле путника и пртљага на једном од саобраћајних пунктова, опремљен аутоматским оружјем.⁸⁰

Дакле, осим професионалних тренинг кампова, налик војним, које имају скоро све приватне војне компаније, обука плаћеника може бити разноврсна и више или мање организована, односно специјализована. Већином то зависи од актуелних потреба оне стране у оружаном сукобу која користи плаћенике, без претходног или са недовољно војног искуства.

Неретко се оснивају војни кампови на неутралним територијама, односно у државама које нису захваћене ратом, али су географски или идеолошки блиске једној од зараћених држава, и у њима се обучавају потенцијални плаћеници. Један од скоријих примера су војни кампови у Белорусији. “Кампови, који су били распоређени на територији Белорусије скоро годину дана, Русија је користила за обуку војника које је мобилисала”, наведено је на порталу Слободна Европа (Slobodna Evropa (2023, 7. Jul)). У истој висти наводи се да би кампове могла да преузме руска приватна војна компанија Вагнер, са циљем обучавања плаћеника за учешће у руско-украјинском оружаном сукобу. Само неколико дана након што је ова вест објављена, уследило је ново обавештење да је “између 3.450 и 3.650 (Вагнерових) војника отпутовало у камп у близини Асиповича (Белорусија)” (Slobodna Evropa (2023, 17. Jul)).

Такође, према писању медија, на територији Републике Србије су се током 2022. године интензивирали курсеви организације *European Bodyguard & Security Service Association (ABSSA)* (Dnevnik.ba (2022, 12. mart)). Ова организација са седиштем у Нишу, основана је 2014. године и нуди различите обуке за потребе пружања услуга обезбеђења,

⁸⁰ Пресуда Вишег суда у Београду, 13 К бр. 373/2022 од 09.09.2022. године.

телохранитеља и плаћеника, како се наводи на званичној интернет презентацији. Осим у Србији, организује сличне обуке на територији Мексика и Јордана. Курсеви који су у понуди трају од 2 до 14 дана и коштају од 1.000 до 5.500 евра; односе се на обуку у коришћењу аутоматског оружја, блиске заштите, блиске заштите у високоризичним подручјима и многе друге, међу којима је и обука за приватног војног извођача.⁸¹

Крајем октобра 2024. године, из Молдавије је стигла вест да су, због намере да осујете председничке изборе, ухапшени активисти/диверзанти који су се оспособљавали у тренинг центру поменуте организације за тактичко милитарно обучавање. Непосредно након тога Безбедносно-информативна агенција је издала саопштење да је у селу Раденка код Кучева растурила илегални камп непознатих страних држављана на коме су пронађени дронови, *Starlink* опрема за сателитски широкопојасни интернет и запаљива средства, попут фосфора (Radar (2024, 24. oktobar)).

Још једна од много сличних организација које цивилима пружају војну тактичку обуку је *European Security Academy* у Пољској. Слично као *European Bodyguard & Security Service Association* нуди различите курсеве међу којима и курс за приватног војног контрактора, који такође траје 7 дана, по цени од 2.190 евра.⁸²

Значајно је истаћи да обе организације, као и друге које послују по истом моделу, транспарентно истичу радне биографије својих инструктора. Оне, заправо, треба да представљају гаранцију квалитета обуке коју полазници курсева добијају. Тако, ако се подсетимо Мекфејтових речи да је “репутација примарна валута у свету плаћеника, а новац је на другом месту” (McFate, 2019: 26), биће нам јасније зашто овакви тренинг-кампови, односно центри представљају идеално место за обуку, али и регрутацију будућих плаћеника.

Бројне организације сличних намена, којих има широм света и које пословање заснивају на тактичком обучавању цивила за послове у безбедносном сектору, начелно не морају да представљају безбедносни проблем. Међутим, уколико узмемо у обзир чињеницу да су запослени инструктори у оваквим тренинг-центрима готово по правилу бивши

⁸¹ На основу распореда курсева на интернет страници *European Bodyguard & Security Service Association* организације, “курс обуке приватних војних извођача (ПМЦ) је дизајниран за све војне и безбедносне стручњаке који планирају да делују у нестабилним и непријатељским зонама широм света” планиран је да се одржи у Србији у термину од 9. до 15. јуна 2025. године. Цена курса је 2.450 евра Видети: (EBSSA International. Преузето 16.12.2024. <https://ebssa.net/course/>).

⁸² Видети: (European Security Academy. Преузето 16.12.2024. <https://www.euseca.com/course/private-military-contractor/>).

професионални војници, у националним безбедносним системима и приватним војним компанијама, са завидним војничким каријерама, није тешко закључити да врло једноставно могу бити спона полазника ове врсте курса са тржиштем плаћеника.

Практично се може рећи да само постојање организација или фирми које пружају ову врсту војне обуке може бити својеврсни “*Red Flag*” (црвена заставица, аларм, упозорење), да се на таквим местима, осим милитарне обуке спроводи и обука, односно регрутовање будућих плаћеника. Иако је, као што смо на почетку навели, тешко доказати да се неко обучава управо за делатност плаћеника, контрола рада оваквих организација може да буде полазна тачка у превенирању и откривању плаћеничке активности.

Дакле, обука плаћеника је од несумњивог значаја за ефикасност плаћеничких акција. Она се одвија кроз структуриране програме које организују приватне војне компаније или паравојне формације у неформалним камповима у подручјима сукоба или државама са слабом контролом безбедносног сектора. Обуке плаћеника су у складу са широким дијапазоном услуга које они пружају у савременим оружаним сукобима. Такве обуке подразумевају разноврсне војне вештине: тактичко кретање, руковање различитим врстама наоружања и оружаним системима, снајперску обуку, употребу експлозивних средстава, као и обуку у преживљавању и коришћење информационо-комуникационих технологија.

Такође, обуке плаћеника често подразумевају ангажовање бивших припадника специјалних јединица који преносе своје знање стечено у регуларној државној војсци (и полицији). Обуке се неретко изводе као такозвани “безбедносни курсеви”, како би се прикрила њихова стварна намена – да се ради о припреми кадрова за ангажовање у оружаном сукобу.

IV Плаћеници и приватне војне компаније

Плаћеници и приватне војске постоје од када и рат и обично се сматрају трећом најстаријом професијом, после проституције и шпијунаже. Међутим, како је Перси приметила: “оно што једна генерација сматра плаћеником, следећа можда неће” (Petersohn, 2014: 475). С појавом приватних војних компанија, плаћеници добијају сасвим другачију димензију. Приватне војне компаније су корпоративна еволуција вековима дуге праксе плаћеника (Singer, 2005: 120).

Термин приватне војне компаније се користи за оне компаније које учествују у борбеним операцијама активно, које поседују опрему, обуку, људство и хијерархију сличну регуларној војсци (Ромић & Павловић, 2011: 322). То уопштено значи да плаћеници више нису такозвани “војници среће” који се појединачно или у групама *ad hoc* појављују на активним ратиштима, нудећи своје услуге за материјалну надокнаду (доминантно директно учешће у борбеним дејствима). Они су постали корпоративно организовани професионални војници, адекватно обучени и опремљени тако да одговоре свим савременим безбедносним претњама.

Односно, они плаћеници као што је “Мед” Мајк Хоаре, који су дивљали широм постколонијалне Африке, су скоро нестали, а њихови наследници су сада приватне војне компаније, у којима раде висококвалификовани пензионисани војни официри, бивши припадници специјалних јединица, технички квалификовано цивилно и војно особље, пензионисани војници са фронта, обавештајно особље и други (Fullon, 2015: 30). С тим у вези, може се рећи да разлике између плаћеника и приватних војних компанија постоје, и да су оне настале као последица еволуције једног друштвеног феномена.

Једна од основних карактеристика плаћеника је, недвосмислено, одувек била директно учешће у оружаним сукобима; евентуално и услуге специјализоване војне обуке. Са друге стране, приватне војне компаније се карактеришу разноликом понудом војних “производа”, који су усклађени са актуелним начинима ратовања и потребама страна у оружаном сукобу. Оне су у могућности да пруже широк спектар услуга које су раније обављале националне војне снаге: учешће у директним борбама, обавештајна активност, обуке, саветовање и планирање, одржавање и техничка помоћ, оперативна и логистичка подршка, постконфликтна реконструкција и слично (Mathieu & Dearden, 2007: 748).

Осим тога, плаћеници су појединци који се ангажују у оружаним сукобима, најчешће на основу финансијске надокнаде, и нису држављани страна у сукобу. Насупрот плаћеницима,

који као појединци или у групама повећавају снагу различитих војних или паравојних формација, стоје читаве корпорације, са устројеним организационим структурама, респектабилним бројем запослених и ефикасним системом дисциплине.

Такође, према малобројним актима међународног права, плаћеници су нелегални учесници у оружаним сукобима. То значи да немају право на статус борца, ни ратног заробљеника; нити могу бити званично ангажовани од стране државе, међународне организације или недржавног ентитета. Док су приватне војне компаније легално регистроване и могу успоставити званични уговорни однос са државама, међународним организацијама или недржавним актерима. Поред тога, оснивачи приватних војних компанија најчешће су бивши припадници државних безбедносних снага или појединци блиски политичким и војним структурама, што оснажује њихов ауторитет на тржишту безбедносних услуга. Неретко су чак и “продужена рука” државе. Односно, како истичу Мијалковић и Поповић (2015: 192), приватне војне компаније често за рачун држава делују у кризним ситуацијама и на тај начин се “легализују” традиционалне плаћеничке и паравојне групе које делују нетранспарентно и без надзора.

Треба рећи и да, за разлику од плаћеника који делују прикривено и по потреби се ангажују у конкретним оружаним сукобима који су отпочели, приватне војне компаније се оснивају на дужи временски период, нису везане за одређени сукоб и врло често јавно рекламирају своје услуге и делатност.

Такође, значајно за разумевање разлике између феномена плаћеника и приватних војних компанија је и постојећа законска регулатива. Међународна заједница је, подстакнута дестабилишућим фактором који су плаћеници представљали, посебно на афричком континенту, нарочито после Другог светског рата, декларативно осуђивала плаћеничку активност. Због тога је и развијала одговоре на њу, у виду резолуција и конвенција међународних организација.

С тим у вези, током већег дела 20. века наоружане особе које су учествовале у страним оружаним сукобима ради новчане добити идентификоване су као плаћеници и међународноправним документима означени као незаконити. Данас се иста врста учесника у сукобима дефинише као приватни контрактори (уговорци, приватне компаније) и појављују се нови дискурси који преиспитују њихов легитимитет (Krahmann, 2011: 343).

Међутим, с обзиром да приватне војне компаније, односно њени припадници, делују најчешће у ратним околностима, у којима су основна људска права несумњиво угрожена,

треба посебно нагласити чињеницу да до сада није израђен обавезујућ међународноправни документ којим се утврђује одговорност ових компанија за евентуална кршења људских права. Као ни за њихове “послодавце”, тј. оне учеснике у оружаном сукобу који користе услуге приватних војних компанија.

Посматрано из аспекта међународног права, формулацијом члана 47 Првог допунског протокола, таксативно је наведено шест услова које је потребно испунити да би се неко лице сматрало плаћеником. Истовремено можемо рећи да уколико запослени у приватним војним компанијама не испуњавају само један од тих услова, они се не могу сматрати плаћеницима. То имплицира да се, према Женевском праву, морају сврстати у категорију бораца или цивила. Међутим, управо овде се уочава проблем јер се запослени у приватним војним компанијама најчешће посматрају као категорија учесника у оружаним сукобима која је “негде између”, а како смо већ истакли, међународноправна регулатива која се односи на ове актере оружаних сукоба још увек није развијена. Зато се у међународној литератури користи “сива зона” за описивање подручја деловања приватних војних контрактора, јер је њихово пословање делимично регулисано, а делимично послују слободно (Liu, 2009), цитирано према (Kalman, 2013: 370).

Последњих деценија, приватне војне компаније представљају праву индустрију која се састоји, како Метју и Дирден (2007: 745) наводе: “од стотина компанија које послују у више од 50 држава широм света и које раде за владе, међународне институције и корпорације.” Управо зато ћемо у овом поглављу покушати да укажемо на специфичности ових, условно речено – нових, безбедносних актера и њихов све већи утицај на стање међународне безбедности.

1. Настанак приватних војних компанија

Покушај да се представи добро избалансирана анализа приватних војних компанија је тежак подухват, нарочито када су поуздане емпиријске информације ограничене (Kinsey, 2006: 6). У теорији преовладава неколико општих разлога настанка и константног раста приватизације послова безбедности у свету:

1. крај хладног рата (условио је редефинисање безбедносних стратегија, са трансформацијом безбедносних и оружаних снага);
2. пораст броја регионалних и унутрашњих конфликта (као део нове геополитичке слике света);
3. увећавање броја “слабих” држава, са неспособним националним институцијама (последница одсуства подршке “великих” и неравноправне економске расподеле);

4. константна тежња “великих” за контролу подручја богатих стратешким енергентима и
5. стална потреба за редефинисањем послова безбедности на националном нивоу (као последица опште друштвених промена и повећаних интереса финансијске уштеде у друштву) (Лабовић & Браковић, 2019: 19).

Извесно је да је из аспекта међународне безбедности, завршетак Хладног рата био значајна прекретница. Он је представљао крај ере вестфалског система у коме су искључиви носиоци безбедности биле суверене државе, односно њихове националне војске, и почетак изградње мултиполарног система, у коме осим држава, на стање безбедности изузетно утичу и, све бројнији, недржавни актери.

Услед нестанка непосредне претње јавила се потреба за смањењем одбрамбених трошкова и преноса јавних послова на приватни и непрофитни сектор (Когаџ, 2015: 11). Такође према подацима које је навела Марчети (*Marchetti*, 2013: 21), “У периоду између 1987. и 1997. године број званичних припадника оружаних снага на глобалном нивоу опао је за око 22%.” То је, поред осталог, значајно допринело приватизацији војне делатности, јер је највећи број бивших професионалних војника нови посао потражио управо у недржавном безбедносном сектору. Незапосленост великог броја војног особља, праћена демилитаризацијом, односно продајом оружја и војне опреме на слободном тржишту, утицале су на стварање новог безбедносног протагонисте конкурентног националним војскама.⁸³ Како је и Кинси (2006: 64) истакао: “промењена природа државне надлежности, раст приватног сектора, глобализација тржишта и смањење броја војника допринели су успону приватних војних компанија на међународној сцени.” У светлу тих промена, 90-их година прошлог века настају прве приватне војне компаније какве данас познајемо.

Међутим, сам феномен је нешто старији. Наиме, прва приватна војна фирма основана је у Великој Британији 1967. године под називом *WatchGuard International*, а основао је пуковник Дејвид Стирлинг (*David Stirling*) (Лабовић, 2015: 146). Компанија је запошљавала бивше припаднике британског САС-а (*Special Air Service*), који су најпре војно обучавали и снабдевали државе Персијског залива. Након тога, компанија се брзо проширила и почела да пружа услуге војног саветовања, примарно државама на Блиском истоку, а потом и у

⁸³ Демилитаризација након Хладног рата је допринела томе да на стотине хиљада, можда чак и милиона комада лаког наоружања буде проглашено вишком и нађе се у слободној продаји на светском тржишту. Већи део је завршио у рукама трговаца и шверцера оружја, који нису имали никакву свест нити осећај моралне одговорности о томе где ће оружје завршити. Зато је лако оружје било запањујуће јефтино и лако доступно. Тако се, нпр. у Уганди пушка АК-47 могла купити по цени једног пилета, а у Кенији по цени једне козе. Видети: (Singer, 2010: 101).

Африци, Латинској Америци и Источној Азији. Убрзо је *WatchGuard* постао модел за све будуће приватне војне компаније (O'Brien, 2000: 60).

Такође, у Великој Британији је 1975. године основана прва приватна војна агенција *Control Risks Group*, која и даље представља једну од водећих у домену пружања услуга физичко-техничке заштите, обезбеђења високо рангираних дипломата, заштите војних конвоја и пружања друге логистичке и војне подршке (Лабовић, 2015а: 40).

Експанзија ових недржавних актера међународне безбедности је била најизраженија крајем прошлог века, и то нарочито у Сједињеним Америчким Државама. Након распада Совјетског Савеза, и кратке униполарне фазе међународног система, број америчких војника је са 780 хиљада војника 1991. године у последњој деценији 20. века смањен за нешто више од 50% (на 380 хиљада) (Kinsey, 2006: 95). Велики број добро обучених и искусних професионалних војника, без сталног запослења у националној војсци, додатно је оснажио развој приватног безбедносног сектора у Сједињеним Америчким Државама, али и широм света.

Тако, у 2003. години број међународних приватних војних и безбедносних компанија се удвостручио, порастао са 38 компанија у 2001. години до 79 нових компанија у 2003. години – ратови у Ираку и Авганистану су били главни покретачи овог тренда (Swed & Burland, 2020: 3).

Премда се последњих година посвећује све више истраживачке пажње приватној безбедносној индустрији, још увек не постоји довољно релевантних података шта су заправо приватне војне компаније, у ком законском оквиру послују и који је опсег њихових надлежности. Ограничене могућности истраживања сасвим сигурно доприносе стварању бројних стереотипа о приватним војним (и безбедносним компанијама).

2. Појам, типологије и обележја приватних војних компанија

Анализирајући проблем приватних пружалаца војних и безбедносних услуга, Јездимировић Ранито и Мајер (*Jezdimirović Ranito & Mayer, 2020: 5*) сасвим исправно закључују да је први корак у решавању било ког проблема његово дефинисање – “само што је то проблем”. Јер, без обзира на већ годинама изражено интересовање теоретичара међународних односа, војних аналитичара и јавности, још увек нема прецизне дефиниције, типологије, као ни одговора на питање шта су, односно које све делатности обављају приватни војни “понуђачи”. Осим тога, у употреби су и бројни термини који се користе да одреде и опишу актере приватне војне индустрије: приватне војне компаније, приватне безбедносне компаније, приватни војни контрактори (уговорци), приватне војне и безбедносне

компаније, приватне војне фирме, приватне војне корпорације, пружаоци војних услуга и слично. Велики број појмова ствара додатну конфузију приликом теоријског одређења ових недржавних актера оружаних сукоба. Како Мозгард (*Moesgaard*, 2013: 6) наводи: “терминологија је у најбољем случају непрецизна, а у најгорем збуњујућа.”

Шема 1: Приказ најчешће употребљиваних термина који се користе да опишу актере приватне војне индустрије

У функцији овог истраживања одлучили смо се за коришћење термина “приватне војне компаније”, и то у његовом најширем значењу, односно под овим компанијама подразумевамо све приватне компаније које се баве пружањем војних услуга и обуке. Свакако треба истаћи да је у литератури најчешће случај да се уз или уместо приватне војне компаније појављује и синтагма приватне безбедносне компаније. Ипак, ови појмови нису синоними. Према Ширеру (*Shearer*), приватна безбедност се, заправо, дели на приватне војне компаније и приватне безбедносне компаније. Разлика између њих је у томе што приватне војне компаније на комерцијалној основи пружају услуге и логистичку подршку војном сектору, док су приватне безбедносне компаније превасходно фокусиране на обезбеђење личне и имовинске заштите клијената и на комерцијалне услуге у сфери управљања ризиком (*Shearer*, 2020: 23).

Неретко, због комплексности савремених оружаних сукоба, као и различитих потреба сукобљених страна, од приватног безбедносног сектора се очекује да може адекватно да

одговори на све безбедносне изазове и претње. Због тога се често, како би се избориле са конкуренцијом на тржишту, надлежности приватних војних и безбедносних компанија међусобно преплићу. То је, између осталог, и разлог зашто неки теоретичари сматрају да је најбоље да се приватни безбедносни субјекти означавају заједничким називом: *приватне војне и безбедносне компаније*.

На овакав приступ упућује и до сада једини међународноправни акт који се бави деловањем приватних војних и безбедносних компанија у оружаним сукобима – Документ из Монреа (*The Montreux Document*). Дефиницијом из овог документа се истиче да су приватне војне и безбедносне компаније приватни пословни субјекти који пружају војне и/или безбедносне услуге. Војне и безбедносне услуге укључују, посебно, оружану обезбеђење и заштиту лица и објеката, попут конвоја, зграда и других места; одржавање и коришћење борбених система; притвор затвореника; и саветовање или тренинг локалних снага и безбедносног особља (*The Montreux Document*, 2008: 9). Међутим, како је Авант (*Avant*, 2016: 336), закључујемо, рационално увидела “Ова дефиниција је удаљила разговоре од тога да ли приватне војне и безбедносне компаније учествују у борби и тиме одбацила плаћеничке трупе.” Ипак, “коришћење борбених система је еуфемизам, тј. начин да се нешто (овде: непосредно учешће у борбама) каже у другом, блажем облику”, тврди Кривокапић (2021: 59).

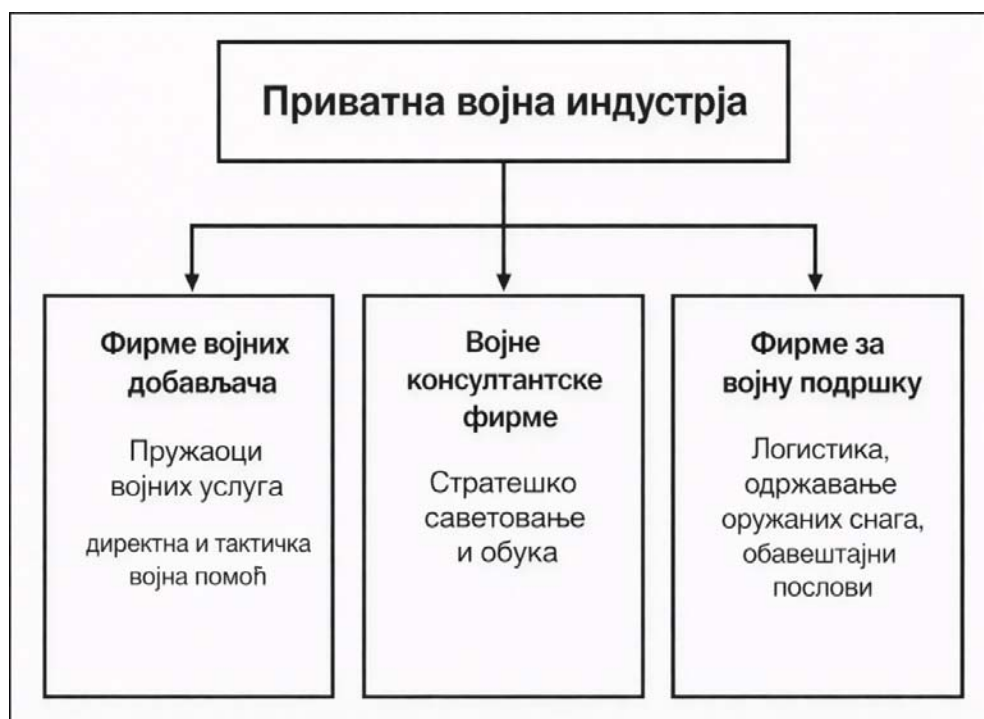
У контексту ове дисертације, оцењујемо исправним да употребљавамо искључиво термин приватне војне компаније, јер за њих верујемо да су конкретни и иновативни експоненти некадашњих плаћеника. Свакако да, с обзиром на интригантност коју приватни сектор безбедности изазива, постоје бројни академски покушаји да се појам приватних војних компанија што прецизније дефинише, као и да се израде адекватне типологије. С тим у вези, навешћемо неке од најистакнутијих теоретичара из ове области, јер резултати њихових истраживања представљају платформу од изузетног значаја за поимање приватне безбедности генерално, а сходно томе и смањење бројних недоумица у вези приватних војних компанија.

Петер Сингер (*Peter Singer*) је амерички политиколог и универзитетски професор, а његова књига “Корпоративни ратници: Успон приватизоване војне индустрије” (*Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*) је пионирски пројекат у проучавању нове индустрије приватних компанија које пружају војне услуге за изнајмљивање. Сингер је истакао да се савремене приватне војне компаније најједноставније могу описати као “пословни пружаоци професионалних услуга које су директно повезане са вођењем рата” (*Singer*, 2004: 4). Односно, оне су корпоративна тела специјализована за пружање војне

вештине, извођење тактичких борбених дејстава и стратешког планирања, обезбеђују обавештајну, оперативну и логистичку подршку и пружају обуке трупа и техничку помоћ (Singer, 2006: 1). Уистину, Сингер је сматрао да је исправније рећи приватне војне фирме него компаније, јер је то у складу са теоријама пословне економије, а и тим појмом је обухваћено више делатности (2001: 186–187).

Такође, Сингер (2008: 91–100) је израдио и једну од првих типологија приватне војне индустрије. Целокупну приватну војну индустрију поделио на три пословна сектора:

1. *Фирме војних добављача (пружаоци војних услуга)*, општепознате као “приватне војне компаније” (такође, понекад се описују као “приватне безбедносне компаније”), које могу да понуде директну, тактичку војну помоћ клијентима, што може укључивати и служење у борбама на фронту (нпр. *Executive Outcomes*),
2. *Војне консултантске фирме*, које се ослањају на пензионисане и бивше војнике и које пружају услуге стратешког саветовања и обуке за клијенте који желе да трансформишу своје организације (нпр. *MPRI*), и
3. *Фирме за војну подршку*, које обезбеђују логистику, одржавање оружаних снага, обављају обавештајне послове и слично (нпр. *Brown & Root division*).

Шема 2: Подела приватне војне индустрије према Сингеру

Многи научници се ослањају на ову типологију, која приватне војне фирме класификује према услугама које пружају. Ипак, категоризација типова компанија је изузетно тежак задатак у свим гранама индустрије, а нарочито у овој која је прилично “млада”. Посебно јер се ради о бројним услугама, односно активностима за које су приватне војне компаније компетентне да пруже, тј. спроведу. Уз то, треба имати у виду да “Мноштво услуга пркоси класификацији”, како је истакао Зарате (*Zarate*, 1998: 14), “али све оне укључују експорт приватне војне експертизе на неки начин”.

Дебора Авант (*Debora Avant*) се, као уважени факултетски професор и експерт за међународну безбедност, такође бави проучавањем плаћеника и приватизацијом безбедносног сектора. Она у својој студији из 2005. године (“*The Market for Force*”), поставља питање “које услуге пружају приватне војне компаније?” Одговор је: “широк спектар, укључујући спољне безбедносне задатке (заштита граница), као и унутрашње (одржавање реда унутар граница)” (*Avant*, 2005: 123). Због тога (поред осталог), за разлику од Сингера, приватне војне компаније дели на основу врсте уговора које ове компаније склапају са послодавцима. Уговори могу бити двојаки: они који се закључују због заштите спољашње безбедности и оне којима се тежи осигурати унутрашња безбедност. Прва категорија подразумева оружану оперативну подршку (нпр. *Executive Outcomes*), неоружану оперативну подршку (нпр. *SAIC*), неоружане војно саветодавне послове и обуку (нпр. *MPRI*) и логистичку подршку (нпр. *Brown & Root*) (*Avant*, 2005: 16). Друга категорија обухвата: обезбеђење локација са оружјем (нпр. *Blackwater*), обезбеђење локација без оружја (нпр. *DSL*), полицијско-саветодавне послове и обуку (нпр. *DynCorp*), превенција криминалитета (нпр. *DSL*) и обавештајно-безбедносне послове (нпр. *CACI*) (*Avant*, 2005: 17). Конкретније, како Мекфејт интерпретира, Авант приватну војну индустрију дели у две категорије: прва, која се односи на спољну безбедност и друга, која се односи на унутрашњу безбедност. Спољна безбедност се састоји од борбених операција, војних савета и обуке и логистичке подршке, док унутрашња безбедност укључује полицију, обавештајне службе и статичку одбрану (*McFate*, 2017: 11).

Шема 3: Подела приватне војне индустрије према Авант

Може се рећи да су Врачевић и Цветковић (2019: 46) с правом приметили да се “на основу примера ових типологија, може закључити да обим услуга који је укључен у сваку категорију варира, баш као и сама јединица анализе (услуге, фирме и уговори).” А осим тога, све комплексније околности које карактеришу савремене оружане сукобе замагљују границу између различитих услуга које пружају, односно делатности за које су специјализоване поједине приватне војне компаније.

Осим Сингера и Авант, који су несумњиво до сада најеминентнији научници из ове области, постоји још много истраживача (Т. К. Adams, D. Brooks, А. Musah, К. О’Brien, R. Peters, D. Shearer...) који су својим радом указали на специфичности приватних војних компанија. Стога ћемо, на основу прегледа литературе, навести неке од значајнијих заједничких карактеристика већине приватних војних компаније.

Ова област је можда јединствена међу индустријама јер је нечија бивша професија саставни део нечијег садашњег посла. Бивши припадник Зелених беретки, бивши припадник специјалних војних или полицијских јединица неке државе, бивши легионар и тако даље, чине већину свих запослених у приватним војним компанијама. Како Сингер (2008: 76) истиче: “Углавном, приватне војне индустрије имају тенденцију да запошљавају бивше особље националних војски.” Тако су неке компаније, попут *MPRI*, запошљавале само некадашње америчке војнике, док су неке друге, као *Armor group* имале мултинационални састав запослених. Било је и ретких изузетака, нпр. *Executive Outcomes* је међу својим

припадницима имао ветеране из побуњеничких група. Међутим, оно што је (било) заједничко свим приватним војним компанијама јесте да њихови запослени имају завидно војно искуство. На тај начин се смањују трошкови обуке и гарантује се ефикасност њиховог деловања. Томе, свакако, значајно доприноси сама природа војне професије. Војници и други припадници различитих специјалних јединица свуда у свету, професионалну каријеру завршавају, по правилу, релативно млади и због тога се као логичан избор многим од њих намеће настављање каријере у приватном сектору.

Једна од најистакнутијих одлика приватних војних компанија је њена корпоративна структура. Таква организациона структура указује на њену усмереност ка стицању профита. Пословање приватних војних компанија је веома профитабилно: у 2021. години, глобално тржиште приватних војних компанија је већ процењено на 241 милијарду долара, а до 2028. године истраживачи предвиђају раст на 366 милијарди долара (Kurnicki, 2024: 81). Зато не чуди да је профит неизоставни сегмент многих академских дефиниција приватних војних компанија.

На пример, Брукс (*Brooks*, 1999: 5) наводи да су приватне војне компаније оне “које за профит обезбеђују услуге које су раније обављале националне војне снаге, укључујући и војну обуку, обавештајне послове, логистику и офанзивну борбу, као и безбедност у конфликтним зонама.” Профитна усмереност приватних војних компанија, осим што исходи из њихове корпоративне структуре, посредно може указивати и на истоветност мотива ових субјеката са некадашњим плаћеницима.

Бруксова дефиниција није значајна само због наведеног, већ и јер указује да је једина суштинска разлика између приватне војне компаније и регуларне националне војске заправо да се ова прва не заснива на концепту обавезне стајаће војске и да није државна, већ је корпоративно, односно профитабилно оријентисана (Палевић, 2023: 132).

Ипак, да ли је све тако једноставно? Сигурно да није, јер национална војска је регуларна војска једне државе, директно подређена легитимно изабраним носиоцима власти. Она се користи у ситуацијама када је неопходна примена војне силе ради очувања националних интереса и њена употреба је регулисана националним законодавством и општеприхваћеним правилима међународног хуманитарног права. С друге стране, већина савремених приватних војних компанија може, за новчану надокнаду, пружити све услуге као и државне војске, али се поставља, пре свега, питање легитимитета, а потом и морала; као и ко је корисник услуга (држава, међународна организација, народноослободилачки покрет, терористичка организација...) и са којим циљем се ангажује приватна војна компанија. Изнад свега, у

фокусу је питање одговорности, јер се ради о услугама које су директно повезане са оружаним сукобима и тиме неретко са кршењем основних људских права.

Такође значајна особина приватних војних компанија је њихов легалан статус. Тако их Ортиз (*Ortiz, 2010: 35*) дефинише као “међународне фирме легално основане, које у понуди имају услуге које подразумевају потенцијал за коришћење силе на систематски начин, у војном и паравојном смислу и пренос тог потенцијала на клијенте.” Дакле, оне се оснивају у складу са законом као било који други економски субјекти, плаћају порез у држави у којој имају седиште, потписују уговоре са послодавцима који их ангажују, тргују акцијама на берзи и слично.

Међутим, питање легалности и легитимности коришћења приватних војних компанија је вишеслојно. Расправа о томе да ли је исправно или погрешно склапати уговоре са приватним војним компанијама или да ли им треба дозволити рад у некој држави или зони сукоба, не би требало мешати са њиховим статусом као легално основаним комерцијалним предузећима (*Vračević & Svetković, 2019: 47*). О овоме ће свакако бити више речи у наредном делу поглавља.

Коначно, заједничко обележје за већину приватних војних компанија јесу и послови, тј. услуге које нуде. У претходном излагању смо нагласили да су приватне војне компаније у могућности да пруже много шири обим услуга од некадашњих плаћеника, који су се доминантно ангажовали за учешће у борбама, или за обуке. Како је и Адамс (2002: 57) истакао: “За разлику од старомодних плаћеника, активност приватних војних компанија није ограничена на безбедност, лаке снаге и основне пешадијске вештине.”

Уопштено, приватне војне компаније су фирме за пружање услуга изван својих матичних држава са потенцијалом за употребу смртоносне силе, као и спровођење обуке, давање савета војсци који значајно утичу на њихове ратне капацитете (*Chesterman & Lehnardt, 2007: 3*). Конкретније, у смислу услуга које пружају приватне војне компаније, оне могу бити: офанзивне борбене операције, обавештајне услуге, тренинг, обезбеђење у конфликтним зонама, безбедносни консалтинг (саветовање) и планирање, техничка помоћ, оперативна и логистичка подршка (снабдевање оружјем, одржавање опреме и др.), хуманитарна заштита, војно-обавештајне активности, деминирање, те постконфликтна реконструкција (*Shulz & Yeung, 2005: 2*).

Дакле, на основу наведеног, мишљења смо да широке и недовољно прецизне дефиниције и класификације не би требале да представљају примаран проблем у дискусији о приватним

војним компанијама. Јер, све је више приватних војних компанија у свету, њихова војна али и финансијска моћ је у сталном порасту; оне чине индустрију која запошљава значајан број људи, а услуге из домена безбедности које пружају су разнолике и итекако утичу на међународну безбедност.

У том смислу, приватне војне компаније бисмо дефинисали као легално основане приватне фирме (предузећа, привредни субјекти), које заинтересованим клијентима (владама држава, међународним организацијама, народноослободилачким покретима али и свима онима који могу да плате, а чије постојање није легално – нпр. терористичке организације, организоване криминалне групе) нуде бројне услуге војног карактера (обуке, снабдевање оружјем, управљање савременим борбеним системима, учествовање у непосредним борбама, обавештајне услуге, услуге обезбеђења критичне инфраструктуре и лица у специфичним ратним околностима итд.).

Идеја за конципирање овако уопштене дефиниције је да укаже на потребу да је неопходно усмерити посебну пажњу на креирање међународних механизма контроле приватних војних компанија, пре него на трагање за савршеном дефиницијом појма и прихватљивом класификацијом. Уколико до тога не дође у блиској будућности, према мишљењу аутора, постоји реална бојазан да кршења основних људских права приликом деловања приватних војних компанија у оружаним сукобима неће бити само повремени инциденти, већ *modus operandi*.

Сведоци смо тога да је прва дефиниција плаћеника формирана релативно касно – 1977. године у члану 47 Првог допунског протокола. Као и да је плаћеништво криминализовано тек Конвенцијом Уједињених нација против регрутовања, финансирања, коришћења и обуке плаћеника из 1989. године. Непостојање одговарајуће законске регулативе у правом тренутку је, верујемо, изузетно допринело да од незаконитих учесника (појединаца) у оружаним сукобима настане потпуно нова категорија недржавних оружаних актера, чији војни и материјални потенцијали данас увелико превазилазе могућности бројних суверених држава.

Изнад свега је, свакако, од значаја конкретизовање питања одговорности приватних војних компанија, запослених у њима, као и њихових клијената. Такође, нормативним регулисањем овог сегмента приватне безбедности могло би се коначно потврдити или оповргнути поистовећивање приватних војних компанија са плаћеницима.

3. Најпознатије приватне војне компаније у свету

Приватне војне компаније се појављују у различитим формама, као мале саветодавне фирме или велике транснационалне корпорације. Оне обезбеђују снаге за борбена дејства, спроводе милитарне обуке, изнајмљују најсавременије оружане системе и пружају све врсте услуга којима помажу у борбеним операцијама.

Тачан број приватних војних компанија у свету није могуће утврдити, пре свега јер не постоји јединствена евиденција на међународном нивоу, као и због неуједначених дефиниција шта се све подразумева под приватним војним (и безбедносним) компанијама. Међутим, иако се ради о релативно “младој” индустрији, бројне процене указују да је овај сектор изузетно распрострањен, са тенденцијом даљег ширења.

На пример, према истраживању и писању аналитичког портала “Слово и Дило” (“*Word & Deed*”), руске војне компаније су до 2015. године деловале у две или три државе, а данас је, пре свега број тих компанија, иако су и даље законом забрањене, знатно већи (око 37) и послују у преко 30 држава (Слово и Дило (2023, 9 јанвара)). С друге стране, Стокхолмски међународни институт за мировна истраживања (*Stockholm International Peace Research Institute*) у својој бази података прати само 100 највећих светских компанија које пружају војне услуге и производе наоружање, што додатно указује на ограниченост у погледу доступних података (SIPRI Yearbook, 2023).

Истраживање Савета Европске уније из 2023. године, показало је да упркос томе што се данас не може направити јасна класификација приватних војних компанија, због много различитих активности које оне могу да обављају за своје клијенте, ипак нису све компаније исте. Јужна Африка, Сједињене Америчке Државе и Русија пружају примере три основна модела. Као најконкретнији пример јужноафричког модела наводи се *modus operandi* компаније *Executive Outcomes*; њен приступ је близак приступу традиционалних плаћеника. То су приватне војске које спроводе аутономне војне кампање и финансирају се претежно из ресурса земље у којој делују. Представник америчког модела – *Blackwater* описан је као “војно предузетништво”. Такав модел подразумева интеграцију приватног сектора у традиционалне оружане снаге моћне државе и доприноси њиховом даљем јачању. Као део тог процеса, са приватним војним компанијама склапају се уговори о бројним пословним задацима, најчешће у области логистике, како би држава војска могла да се усмери на борбене операције. И коначно, руски модел (*Wagner group*) представља значајно другачији приступ и много је ширег спектра у својим активностима. Иако би се могло посматрати као да црпи елементе из оба модела, то чини на начин који му омогућава да делује углавном

некажњено и без поштовања људских права или међународног хуманитарног права (Council of the European Union, 2023: 3–4).

Због тога ћемо у овом делу поглавља истаћи само неке од бројних приватних војних компанија које су својим деловањем значајно утицале на формирање схватања јавности о овим актерима приватне безбедносне индустрије.

3.1. Executive Outcomes

Једна од првих приватних војних компанија која је настала уочи политичких и безбедносних промена које је донео крај Хладног рата је била *Executive Outcomes*. Њу је 1989. године основао Ебен Барлоу (*Eben Barlow*), бивши помоћник команданта 32. батаљона Одбрамбених снаге Јужне Африке и бивши оперативац војне обавештајне службе. Како је Барлоу рекао: “*Executive Outcomes* је мали талас будућности у одбрамбеном и безбедносном смислу, јер се међународна заједница одрекла те улоге” (Harding, 1997) цитирано према (Senekal, 2010: 171).

Executive Outcomes је иницијално била приватна војна компанија за пружање саветодавних услуга и услуга приватног обезбеђења. Компанију је чинило око 2 хиљаде бивших доказаних припадника специјалних јединица. Ова приватна војна компанија је била изузетно успешна у организовању обука за специјалне снаге јужноафричке војске, као и у саветодавној сарадњи са оружаним НАТО снагама. Поред тога, била је укључена у борбу против организованог криминала у Јужној Америци, пружањем услуга приватног обезбеђења и саветодавним радом (Barlow, 2007).

Међутим, 1993. године *Executive Outcomes* је променила правац свог деловања. Разлог је био позив владе Анголе која, након повлачења кубанских савезника, није могла самостално да се супротстави ојачалим побуњеничким снагама УНИТЕ. Национална унија за потпуну независност Анголе (УНИТА) је у том тренутку имала контролу над већим делом земље (око 80%), што је обухватало део најбогатији дијамантима и нафтом.⁸⁴ Тако је *Executive Outcomes* склопила први уговор о непосредном борбеном дејству у најдужем грађанском рату на афричком континенту икада.

Двоипогодишњи уговор са владом Анголе зарадио је компанији око 40 милиона долара годишње и неколико уносних концесија за нафту и дијаманте (Pech, 1999: 86). Због

⁸⁴ Видети: (Africa's Most Dangerous Mercenaries: EXECUTIVE OUTCOMES, доступно на [Bing Videos](#), Преузето 22.05.2025).

значајног доприноса у смањењу политичке моћи и војног потенцијала УНИТЕ, као и јер је омогућила владиним снагама да поврате контролу над нафтним пољима, *Executive Outcomes* је осим вишемилionске исплате стекла и значајну репутацију у приватном сектору безбедности.

Успех у Анголи је препоручио *Executive Outcomes* за даља ангажовања. Заправо, поузданост је можда оно по чему је ова приватна војна компанија најпознатија и зато се у великом делу литературе издваја као представник приватних војних компанија од значаја за суштинско разумевање свих који припадају овој индустрији (Zaudke, 2024: 26). Наиме, део овог поверења у *Executive Outcomes* је вероватно био повезан и са високом групном мотивацијом, јер је група била посвећена афричкој безбедности за коју су веровали да је ни међународне интервенције нису могле омогућити, а и састојала се углавном од јужноафричких регрута (Singer, 2008: 102).

Убрзо након уговора са владом Анголе, уследио је позив владе Сијера Леонеа. Циљ је био да се ангажовањем ове приватне војне компаније угуши побуна Револуционарног уједињеног фронта (РУФ), који је контролисао кључне области за ископавање дијаманата. Заобилазећи ембарго на испоруку оружја влади Сијера Леонеа, *Executive Outcomes* је на крају добила 35 милиона долара отеравши побуњенике са терена, а њене акције су резултирале скандалом у влади Велике Британије - познатој као "Афера оружје за Африку", јер је постојала претпоставка да су одређени чланови британског министарства иностраних послова дали прећутно одобрење операцији ове приватне војне компаније (Carmola, 2010: 2).

Због немогућности да пољуља лошу репутацију коју је стекла као резултат поменуте афере и ангажовања сумњивих припадника бивших јужноафричких одбрамбених снага, али и због тога што је 1998. године у Јужној Африци донет Закон о регулисању страног војног ангажовања (*Regulation of Foreign Military Assistance Act*), који је забрањивао директно учешће плаћеника у оружаним сукобима без одобрења од надлежних државних органа, *Executive Outcomes* је распуштена крајем 1998. године.

Док је функционисала, *Executive Outcomes* је била снажна, елитна приватна војна компанија, способна да брзо промени ток офанзивних операција у зони сукоба. Њен утицај у Анголи и Сијера Леонеу је показатељ колики потенцијал могу имати приватне војне компаније, нарочито уколико је нарушена ефикасност регуларних државних оружаних снага.

Такође, на примеру *Executive Outcomes* се може видети колико је танка, али сложена граница између легитимног обезбеђења и плаћеништва. А осим тога и колико је значајно постојање законског оквира који треба да допринесе строжој контроли активности приватних војних компанија. Уз постојање обавезујућих правних норми на глобалном нивоу, потенцијално би могле да буду избегнуте злоупотребе приватних војних компанија које најчешће воде ка дестабилизацији и кршењу основних људских права.

3.2. Blackwater (Blackwater U.S.A)

Једна од најактивнијих светских приватних војних компанија је америчка фирма *Blackwater U.S.A.*, која је активно учествовала у пословима највишег безбедносног нивоа, укључујући и израду планова националне и међународне безбедности, обуку, опремање, па чак и командовање официјелном полицијом и војском, дизајнирањем шема земаљских и ваздушних операција и пакета логистичке подршке трупам у борби, као и изградњом војне инфраструктуре у мирнодопским и ратним условима (Мијалковић, 2010: 258–259).

Компанију *Blackwater* су основали Ерик Принц и Ал Кларк (*Eric Prince and Al Clark*), некадашњи припадници специјалне јединице Америчке Фоке (*Navy Seal*), 1997. године у Северној Каролини у Сједињеним Америчким Државама. Иницијално, *Blackwater* се сматрао приватном компанијом за пружање безбедносних услуга, пре свега војне обуке. Нешто касније, након отпочињања америчке инвазије на Ирак, компанија је закључила прве уговоре са владом Сједињених Америчких Држава о пружању услуга обезбеђења. Уговори су се односили на заштиту амбасадора и других америчких дипломата, страних званичника и америчких објеката у Ираку (Scahill, 2007: 62).

Међутим, ова компанија је у центар пажње јавности доспела због инцидента (масакра) који се догодио на тргу Нисур, у Багдаду (16. септембра 2007. године), када су припадници приватне војне компаније *Blackwater* убили 17 и ранили најмање 24 ирачких цивила, укључујући и децу. Разјарени ирачки званичници одмах су покренули поступак поништавања лиценце компанији *Blackwater* за рад у земљи (наравно, у року од неколико дана лиценца је поново потврђена) (Boggs, 2008: 152).

Према меморандуму Комитета за надзор и реформу владе, особље компаније *Blackwater* је учествовало у 195 инцидената у Ираку од 1. јануара 2005. до 12. септембра 2007. године, који су укључивали коришћење ватреног оружја од стране особља *Blackwater* (просечно 1,4 инцидента недељно) (Pinzauti, 2007: 126). Контрактори су обично пуцали из возила у

покрету, без заустављања да обезбеде место догађаја и провере резултате својих акција, а камоли да помогну повређеним пролазницима (Ten Dam, 2013: 24).

Бројни извештаји ирачких званичника и медија, али и компаније *Blackwater*, указивали су на то да је на сличан начин страдало чак можда и неколико стотина невиних цивила. Односно, инцидент на тргу Нисур је само најтежи у дугом низу сличних догађаја у којима су учествовали запослени компаније и за које углавном нико није одговарао.⁸⁵ То је изазвало широко негодовање у америчким медијима и у Ираку, постављајући питања о коришћењу и одговорности приватних војних компанија (McFate, 2014: 62).

Међутим, иако масакр који је починио *Blackwater* није једини пример безразложне и несразмерне употребе силе од стране приватних војних компанија, он је на неки начин представљао прекретницу која је утицала на свест међународне заједнице да се ангажује поводом правног нормирања рада приватних војних компанија (што је убрзо резултирало покретањем “Швајцарске иницијативе”⁸⁶).

Након овог догађаја који је изазвао међународни скандал, жестоку осуду у Ираку и глобалну дебату о некажњивости приватних војних компанија, *Blackwater* је прошао кроз неколико фаза ребрендирања како би се дистанцирао од негативне репутације. Ерик Принц је напустио компанију и она је променивши власника добила друго име – *Xe Services LLC* (2009. године), а недуго затим, 2011. године, ново – *Academi*. Коначно, 2014. године, *Academi* је постао део *Constellis Holdings*, који обједињује неколико безбедносних фирми, укључујући приватну војну компанију *Triple Canopy*.

Дакле, чињеница да је *Blackwater*, упркос документованим злочинима и озбиљним кршењима међународног хуманитарног права, прилично дуго избегавао правне последице, несумњиво указује на то да је постојећи нормативни вакуум у регулисању статуса и одговорности приватних војних компанија, подједнако алармантан као и последице неконтролисаног деловања приватних војних компанија. Управо због тога, случај компаније *Blackwater* представља снажан аргумент у прилог хитној потреби за успостављањем ефикасних инструмената правне одговорности како самих компанија, тако

⁸⁵За овај догађај, 2014. године су осуђена четворица оперативаца приватне војне компаније *Blackwater*, тројица за убиство из нехата а један за убиство првог степена. Ипак, њих је 2020. године помиловао председник Сједињених Америчких Држава Доналд Трамп (*Donald Trump*), што је изазвало осуде Уједињених нација и бројних организација за људска права. Видети: (Harden, 2017).

⁸⁶Швајцарска иницијатива представља међународну дипломатску иницијативу покренуто од стране Конфедерације Швајцарске у сарадњи са Међународним комитетом Црвеног крста, усмерену на разјашњење међународноправних обавеза држава у вези са деловањем приватних војних и безбедносних компанија, чији је кључни резултат доношење Документа из Монреа 2008. године.

и њихових појединачних припадника, са циљем очувања принципа владавине права и заштите цивилног становништва у оружаним сукобима.

3.3. MPRI – Military Professional Resources Incorporated

MPRI је, уз *Blackwater*, једна од најпознатијих приватних војних компанија. Најистакнутија карактеристика ове фирме је та што су њени запослени потицали из највиших редова пензионисаног америчког војног особља (Singer, 2008: 119). Односно, како наводи Трифковић (Carnage and Culture, (2007, October 10)) “Фирма је тврдила да има више генерала по квадратном метру него у Пентагону.”

Тако су 1987. године, у Вирџинији, компанију основала осморица бивших високих официра америчке војске, а у сваком тренутку око 95% запослених су били бивши припадници националне армије Сједињених Америчких Држава. Компанија је сасвим јасно производ смањења броја војника након Хладног рата и смањења величине сталних војних снага, посебно америчке војске (Cilliers & Douglas, 1999: 112).

Мисија *MPRI*, како је било наведено на веб страници компаније, је да обезбеди најквалитетније образовање, обуку, организациону стручност и лидерство највишег квалитета широм света (Kinsey, 2006: 23–24). Портпарол *MPRI* компаније и бивши шеф Војне обавештајне агенције, Ед Сојстер (*Ed Soyster*), називао је своју компанију “највећим корпоративним скупом војне стручности на свету” – тврдња коју поткрепљује 160 запослених са пуним радним временом и база података од преко 2.000 пензионисаних генерала, адмирала и других официра доступних за уговорни рад (Gaul, 1998: 1493). Од 2002. године, преко 12.500 запослених је на располагању, а листа расте за стотине сваке године (Singer, 2008: 120). Дакле, према Сингеровој класификацији приватних војних компанија, нема сумње да *MPRI* најбоље репрезентује војне консултантске фирме.

Сектор консултантских услуга у приватној безбедносној индустрији састоји се од стратешког вођења и обуке националних војски, првенствено усмерених на постизање неког специфичног војног циља, реструктурирање војних способности нације или стратешку процену структуре снага нације (Brathwaite, 2007: 3). Међутим, бројни истраживачи који се баве темом приватне безбедности сматрају да *MPRI* није била само приватна војна компанија која је пружала консултантске услуге клијентима који за њих плате. У ствари, један заменик помоћника секретара за одбрану је узвикнуо: “*MPRI* није приватна компанија, већ продужетак владе САД!”, истакла је Авант (2005: 133). Слично, Кинси (2006: 15) је навео да се специфичност ове компаније огледа у томе што је она

заправо *proxu* приватна војна компанија, која делује у складу са националним интересима своје владе. У том смислу, може се рећи да је ова приватна војна компанија заправо била алат за утицај америчке владе на оним подручјима где је она званично заузимала неутралан статус. Најбољи пример је управо у нашем окружењу, где је компанија *MPRI* значајно утицала на ток рата у бившој Југославији, по чему је нарочито позната.

Конкретно, Сједињене Америчке Државе су успеле, посредством *MPRI*, да реализују стратешке циљеве на Балкану током рата у бившој Југославији, а да притом не поступи противно Резолуцији 713 Савета безбедности (којом је био наметнут ембарго и државе су биле дужне да се уздрже од било које интервенције која би узроковала веће тензије).⁸⁷ Бројне су контроверзе у погледу ангажовања *MPRI* у Хрватској – од тога да се не зна сигурно на чији је позив *MPRI* дошла у помоћ хрватској војсци, ко је финансирао њихове услуге, до тога од чега су се оне конкретно састојале (да ли само од обуке или и од узимања непосредног учешћа у оружаном сукобу).

Током присуства *MPRI* у Хрватској, хрватска влада је и поред уведеног ембарга на оружје потрошила око милијарду долара на наоружавање, што, према писању појединих аутора, указује на то да се трговина оружјем одвијала преко ове компаније (Gaul, 1998), цитирано према (Rokvić & Subotić, 2024: 327). Поред тога, Сингер (2008: 125) је навео да су влада Хрватске и *MPRI* ступиле у контакт на захтев и посредством владе Сједињених Америчких Држава. И коначно, најупитнији је начин учествовања припадника *MPRI* у операцији “Олуја”. Јер, генерал-мајор Алан Фуранд (*Alain Fourand*), тадашњи командант снага Уједињених нација у рејону Крајине, изјавио је за канадски *CBC News* да не мисли да су хрватске снаге самостално спровеле операцију “Олуја”, већ да је то била *MPRI* (Rokvić & Subotić, 2024: 328). Последице “Олује” биле су етничко чишћење, масовна убиства и присилно расељавање српског становништва са њихових вековних огњишта у Хрватској (Mijalković & Đorđević, 2020: 78).

Након овог “успеха”, компанија *MPRI* је потписала још један значајан уговор у непосредној близини – у Босни и Херцеговини. *MPRI* је била ангажована да води пројекат под називом “Опреми и обучи” који је био замишљен као саветодавни и који је имао за циљ да се босанске снаге што адекватније реорганизују и професионализују након распада Југославије. Уговор је био вредан око 50 милиона долара плус 100 милиона за набавку

⁸⁷ Видети: (Resolution 713, UN Security Council, adopted by the Security Council at its 3009th meeting, on 25 September 1991).

оружја, а услуге *MPRI* су платиле исламске државе попут Саудијске Арабије, Кувајта, Уједињених Арапских Емирата и других (Singer, 2008: 119–135).

Свакако најспорније деловање *MPRI* у нашем региону је било на Косову и Метохији, јер је ова компанија подршку пружала терористичкој организацији, такозваној Ослободилачкој војсци Косова (*Kosovo Liberation Army*). До данас је остало званично непознато ко је тада финансирао ангажовање *MPRI*.

Сарадњу *MPRI* и ОБК је, претпоставља се, покренуо тајни трансфер оружја муслиманске војске из босанских складишта терористима ОБК. *MPRI* у почетку није био упознат са тим, чак је из тог разлога привремено обустављен програм “Опреми и обучи”. Међутим недуго затим ОБК је постао цењени клијент ове приватне војне компаније (Trifković, 2007). Уз то, познато је да су и командант ОБК Агим Чеку (*Agim Çeku*) и бројни њени припадници прошли обуку *MPRI* у Хрватској и Босни и Херцеговини.

Компанија *MPRI* је била ангажована и у Македонији (*prim. aut* Северној Македонији) у оквиру програма америчке помоћи, ради “спречавања оружане агресије и одбране територије Македоније”, при чему је, да парадокс буде већи, истовремено саветовала и наоружавала албанску Ослободилачку националну армију, која је била главни организатор терористичких напада на територији Македоније, и Ослободилачку војску Прешева, Медвеђе и Бујановца, која је изводила терористичка дејства на територији југа централне Србије (Chossudovsky, 2001), цитирано према (Zdravković, 2012: 194).

Из наведених примера учешћа компаније *MPRI* у оружаним сукобима на подручју бивше Југославије, извесно је да су Сједињене Америчке Државе ову компанију користиле као посредника за остваривање својих интереса. Међутим, могућност да се покрене питање одговорности државе, за злочине почињене од стране компанија које су ангажовали, је изузетно комплексна у теоријском смислу, а у пракси готово и немогућа (Bouchet–Saulnier, 2013), цитирано према (Rokvić & Subotić, 2024: 338).

Компанија *MPRI*, може се рећи, представља један од најконтроверзнијих примера деловања приватних војних актера у постхладноратовском периоду. Њено учешће у обуци хрватских оружаних снага уочи операције “Олуја” 1995. године (која је касније довела до масовних злочина и егзодуса српског становништва), као и ангажман на другим кризним жариштима, јасно указују на потенцијалну улогу приватних војних компанија у индиректном обликовању исхода оружаних сукоба. То значи да, иако *MPRI* формално није учествовала у борбеним дејствима, чињеница да су њени припадници пружали кључне војне савете и

стратешку подршку показује колико је замагљена линија између обучавања и активног саучесништва у оружаним операцијама чији су исходи били масовни ратни злочини.

Из овог примера може се закључити да приватне војне компаније чак и када делују под правним окриљем “консалтинг” компанија, итекако могу бити повезане са кршењем међународног хуманитарног права. Стога, мишљења смо да, с обзиром на тренутни степен развијености приватне војне индустрије и тенденцију њеног даљег убрзаног развоја, није неопходно инсистирати на класификацијама и поделама приватних оружаних субјеката, већ је важније утицати на подизање свести међународне заједнице да не третира искључиво борбено учешће приватних војних компанија као ризик, већ и њихове “помоћне” или “саветодавне” улоге, које могу имати једнако дубоке и далекосежне последице по мир и безбедност.

Коначно, још проблематичнија је чињеница да је *MPRI* сарађивао са актерима који су међународно препознати као терористичке организације, што указује на недопустиво ширење њиховог деловања изван оквира међународног права. Заправо, *MPRI* јасно показује да без успостављања строгих механизма контроле и одговорности над приватним војним компанијама постоји реална опасност од злоупотреба и индиректног учешћа у насиљу.

3.4. Вагнер група (Вагнер) – Wagner group (Wagner)

Вагнер група је једна од најистакнутијих и најдискутабилнијих приватних војних компанија данашњице. Претеча Вагнер групе је такозвани Словенски корпус (*Slavonic Corps*), краткотрајна (основан 2012/13., а престао да постоји 2014. године), условно речено – приватна војна компанија, премда више група плаћеника, коју су чинили претежно ветерани руских специјалних јединица. Овај корпус је један од првих покушаја организовања руских паравојних снага за деловање у иностранству. Ипак, након кратког ангажмана на страни режима Башара ал Асада (*Bashar al-Assad*), који је завршен неуспехом и поразом од бораца Исламске државе, Словенски корпус се повукао из Сирије, поједини припадници су по повратку у Русију били ухапшени, а двојица од њих и осуђени (на по три године затвора) због кривичних дела којима је инкриминисана плаћеничка делатност (Marten, 2019: 181–204).

Постојање Словенског корпуса доводи се у везу са приватном војном компанијом Моран (*Moran Security Group*), која је регрутовала бивше руске војнике и слала их у Сирију, званично, са циљем да заштите енергетске објекте. Како би избегли одговорност за плаћеничку активност, седиште Словенског корпуса било је регистровано у Хонг Конгу.

Међутим, како се наводи на московском порталу “*Кириллица*”, бројна су питања која се постављају у вези Словенског корпуса; медији, ако користе фразу “Словенски корпус”, то раде како би означили велики број руских плаћеника, добровољаца, незваничних приватних или парадржавних војних формација које се наводно боре у Сирији (Кириллица, (2019, мая 4)).

Ипак може се рећи да је на искуству Словенског корпуса, 2014. године настала Вагнер група, а њено деловање се налази “негде између” паравојне активности, државне политике и финансијских интереса. Пажњу јавности је, нарочито, привукла учешћем у руско-украјинском сукобу, упркос томе што је убрзо по оснивању постала неформални инструмент руског утицаја у бројним конфликтним зонама, попут Сирије и Либије, као и Централноафричке Републике.

Вагнер је предводио бивши генерал-потпуковник ГРУ (војнообавештајна служба Руске Федерације) Дмитриј Уткин (*Дмитрий Валерьевич Уткин*), који је првобитно био запослен у приватној војној компанији Моран, а касније је учествовао и у сиријској кампањи са Словенским корпусом (Sukhankin, 2018). Истина је да се Уткин често помиње као оснивач, али је заправо Јевгениј Пригожин (*Евгений Викторович Пригожин*), руски бизнисмен, близак Путиновој администрацији, био “*de facto* оснивач” ове приватне војне компаније. Иако је у почетку то негирао, 2022. године је јавно изјавио да је 1. маја 2014. године основао Вагнер (CNN, (2022, September 26)).

Вагнер је врло специфичан оружани актер. Анализа ове групе је значајна из више аспеката, а пре свега јер у академским и стручним круговима не постоји јединствени став да ли се заправо ради о приватној војној компанији или о групи плаћеника, односно често се сматра да она спада у обе категорије. То је због њеног широког спектра операција, које укључују пуне војне капацитете, као и свакодневне безбедносне функције и логистику (Swed & Arduino, 2025: 60).

Мартенова Вагнер групу назива “полудржавним безбедносним актером”. Она наводи да су сличне наоружане групе почеле да се појављују у Русији почетком 1990-их година, тако да нису јединствене за Путинову власт, већ су разни “добровољачки одреди” подржавали руске интересе у безбедносним операцијама широм постсовјетског евроазијског простора и бивше Југославије (Marten, 2019: 181).

Заједничко за већину руских приватних војних компанија је да послују под покровитељством неке од државних служби безбедности (ФСБ – Савезна служба

безбедности Руске Федерације или ГРУ – Војнообавештајна служба Руске Федерације). И у том смислу, хибридна структура особља које формира и управља Вагнером је оно што ову компанију чини јединственом. Већина менаџера за стратешко планирање Вагнер групе и даље је базирана у ФСБ-у, док највећи број теренског особља и инструктора чине некадашњи припадници ГРУ-а (Erkan & Ateş, 2023: 117).

Конекција приватних безбедносних актера и државних безбедносних структура није иманентна само руским војним компанијама, познато је да је ЦИА (*CIA – Central Intelligence Agency*) посредством *Blackwater* или *MPRI* остваривала интересе америчке администрације. Без обзира на то, Сједињене Америчке Државе имају развијену законску регулативу која се односи на приватне безбедносне актере, а поред тога су и ратификовале Документ из Монтреа и Кодекс понашања за пружаоце приватних безбедносних услуга.

Међутим, правни поредак Русије у вези са приватним војним компанијама је још један елемент који разликује Вагнер од његових међународних пандана (Erkan & Ateş, 2023: 117). Наиме, у Русији су приватне војне компаније незаконите и противуставне. Такође, плаћеништво је инкриминисано у члану 359 Кривичног законика из 1996. године. У том контексту, поставља се питање како приватне војне компаније руског порекла (посебно Вагнер група) несметано и без правних последица послују.

Управо је недостатак контроле и прецизне законодавне регулативе допринео да групе попут Вагнера, послујући у сивој зони, почине најтежа кривична дела, као што су ратни злочини, у готово свим оружаним сукобима где су били ангажовани.⁸⁸ С тим у вези, намеће се и питање како тумачити изјаву председника Путина у којој је открио да је Вагнер групу финансирала руска држава и то са око 86 милијарди рубаља у периоду од годину дана – од маја 2022. до маја 2023. године (РИА новости (2023, јуна 27)).

Дакле, ако држава нечињењем, тј. несанкционисањем вишеструког тешког кршења међународног хуманитарног права од стране Вагнер групе, која несумњиво фактички (али не и формално) постоји на њеној територији и делује у њено име, односно као “продужена рука” државе спроводи њену спољну политику, јасно је зашто је ова приватна војна компанија толико озлоглашена. Такође, у претходном делу дисертације било је речи о начинима регрутовања плаћеника где смо навели да је Вагнер значајно допринео настанку

⁸⁸Због бројних тешких кривичних дела Вагнера у Украјини, посланици француског парламента су 2023. године предложили да се група Вагнер стави на листу теористичких организација. Видети: (Политика (4. април 2023)).

новог начина регрутовања, такозваном предаторском регрутовању, које подразумева озбиљно нарушавање и кршење људских права.⁸⁹

Осим тога, Вагнер сам по себи или као пример и “узор” другим сличним компанијама представља значајан фактор угрожавања међународне безбедности и, сасвим сигурно, још једну опомену за међународну заједницу да одлучније приступи нормирању области приватне безбедносне индустрије.

На крају, важно је истаћи да искуство Руске Федерације са Вагнер групом јасно показује колико је деловање приватних војних компанија опасно уколико оне измакну контроли државе. Иако је Вагнер у почетку био инструмент пројекције руске моћи у иностранству, постепено јачање и акумулација ресурса довели су до тога да се ова војна формација окренула против саме Руске Федерације.

Такозвани “Марш правде” под вођством Јевгенија Пригожина представљао је преседан који је открио непредвидивост, али и потенцијалну деструктивност Вагнера, који је у једном тренутку представљао директну претњу државном апарату. Краткотрајну оружану побуну Вагнера проузроковало је неслагање лидера Пригожина са војним врхом Русије. Наиме, он је оптужио министра одбране Сергеја Шојгуа (*Сергей Шойгу*) и начелника Генералштаба Валерија Герасимова (*Валерий Герасимов*) за издају и лоше управљање војском у руско-украјинском сукобу због чега су снаге Вагнера претрпеле озбиљне људске и материјалне губитке (Gurbanov, 2023). Пригожин је 23. јуна 2023. године наредио јединицама Вагнера да крену ка Москви, како би се “казнили” званичници руске војске, односно како би показао колика је моћ Вагнер групе.

Такав развој догађаја потврђује да одсуство јасних механизма надзора и одговорности не само да повећава ризик од злоупотреба у међународним сукобима, већ и даје простор приватним војним организацијама да угрозе стабилност државе из које потичу. Управо зато постоји хитна потреба за међународним и националним правним механизмима који би контролисали, регулисали и санкционисали деловање приватних војних компанија, како би се спречили слични сценарији који угрожавају мир, стабилност и суверенитет држава.

⁸⁹ Пре почетка рата, број Вагнерових бораца је процењен на 2.500. Затим, у јесен и зиму 2022/2023. године, процене су достигле 50 хиљада. Већина њих је регрутована међу затворском популацијом. Видети: (Gurbanov, 2023: 306).

4. Стандарди и регулативе приватних војних и безбедносних компанија на међународном нивоу

Упркос све већој пажњи која се посвећује приватним војним компанијама у последњих неколико година, још увек постоји недостатак информација о томе шта су те компаније заправо, како и у ком законском оквиру послују и за које сврхе су ангажовани (El Mquirni, 2022: 3). Недостатак прецизних одговора на наведена питања, логично, доприноси различитим тумачењима.

Наиме, већ је било речи да је завршетак ере Хладног рата највише утицао на измењену природу ратовања. Осим промене у самом начину вођењу оружаних сукоба, дошло је и до промене учесника у њима. Конкретније, број недржавних актера увелико премашује број зарађених држава у актуелним оружаним сукобима.⁹⁰

У том контексту расте интересовање бројних теоретичара, пре свега међународног хуманитарног права, за утврђивање правног статуса недржавних субјеката који узимају учешће у оружаним сукобима. Јер, како М. Јончић (2016: 254) наводи, “Тим новим субјектима још увек није признат међународно правни субјективитет, али им се присуство у међународним односима не може оспорити.”

Треба рећи да су државе које су прве развиле праксу уступања послова из области безбедности приватном сектору, попут Сједињених Америчких Држава, Велике Британије и Јужне Африке, прве и приступиле уређењу законодавног оквира. Регулатива која се односила на приватне војне компаније подразумевала је строга ограничења (санкције) у Јужној Африци, поједине облике лиценцирања у Сједињеним Америчким Државама, и саморегулацију у Великој Британији путем националних стандарда и прописа (White, 2011: 133–134). Међутим, садржајно а и географски национална регулатива појединих држава није била довољна да колико-толико стави под контролу брзо растући глобални безбедносни проблем, какав су приватне војне компаније.

Када су швајцарско Савезно Министарство спољних послова и Међународни комитет Црвеног крста покренули такозвану „Швајцарску иницијативу“, активности приватних војних и безбедносних компанија у зонама сукоба су већ више од деценије биле извор забринутости (Tougas, 2009: 321). Подсетимо, учешће *Executive Outcomes* у Анголи и Сијера Леонеу 1990-их година, затим учешће америчке компаније *MPRI* у Хрватској, такође 1990-

⁹⁰ На интернет страници <https://geneva-academy.ch/galleries/today-s-armed-conflicts> могуће је свакодневно пратити стање свих актуелних оружаних сукоба у свету.

их година, као и компаније *Blackwater* у Ираку, подстицало је бројне дебате о овим оружаним актерима.

Међутим, убиство 17 ирачких цивила на тргу Нисоур у Багдаду 16. септембра 2007. године, које су починили припадници компаније *Blackwater* допринело је освешћењу колико су заправо ограничени механизми и облици одговорности за кршење људских права од стране приватних војних компанија. Тек тада, међународна заједница је схватила значај и потребу израде јединствених међународноправних аката којима би требало дефинисати приватне војне компаније и њихов правни субјективитет.

Без обзира на то, од тог тренутка до данас, још увек није донет ниједан правно обавезујући акт којим се дефинишу појам и активности приватних војних компанија, као недржавних актера у савременим оружаним сукобима. У том смислу, као најзначајнији документи који иоле регулишу област приватних војних компанија намећу се Документ из Монреа и Кодекс понашања за пружаоце приватних безбедносних услуга и они ће бити анализирани у даљем раду.

Поред ових докумената, Радна група Уједињених нација за коришћење плаћеника је 2010. године израдила нацрт Међународне конвенције о регулисању, надзору и контроли приватних војних и безбедносних компанија, који је био амбициозан покушај правног уређења ове области.⁹¹

Основни циљ Нацрта је био да регулише, ограничи и контролише деловање приватних војних и безбедносних компанија на међународном нивоу; да спречи кршење људских права и међународног хуманитарног права од стране ових компанија; и да осигура да државе не преносе своју одговорност за употребу силе на приватне актере. Међутим, он никада није усвојен.⁹²

Велики број утицајних држава, попут Сједињених Америчких Држава, Велике Британије и Русије, се снажано противио изради Конвенције о регулисању, надзору и контроли приватних војних и безбедносних компанија, јер су управо многе приватне војне и

⁹¹Видети: (United Nations Human Rights Council, 2011).

⁹²Треба рећи да се од израде Конвенције о регулисању, надзору и контроли приватних војних и безбедносних компанија није одустало, те да се су се редовно, сваке године одржавали састанци на сесијама Савета за људска права УН; као и да је у току процес ревизије и ажурирања, који укључује и јавне консултације и радне састанке држава, цивилног друштва и међународних организација.

безбедносне компаније регистроване у овим државама и представљају важан део њиховог безбедносног и економског система (Cockayne, 2009).

Поред тога, већ су постојали необавезујући инструменти, попут Документа из Монреа и Међународног кодекса понашања за пружаоце приватних безбедносних услуга, који су у пракси били прихватљивији.

4.1. Документ из Монреа (*The Montreux Document*)

“Документ из Монреа”, како се колоквијално назива “Документ из Монреа о релевантним међународним правним обавезама и добрим праксама за државе у вези са деловањем приватних војних и безбедносних компанија”, ступио је на снагу 17. септембра 2008. године (годину и један дан након масакра у Багдаду који су починили припадници компаније *Blackwater*). До израде овог акта дошло је на иницијативу швајцарског Министарства спољних послова и Међународног комитета Црвеног крста. Кључни актери ангажовани да сачине први међународни акт из ове области су били представници влада 17 држава (Авганистана, Анголе, Аустралије, Аустрије, Канаде, Кине, Француске, Немачке, Ирака, Пољске, Сијера Леонеа, Јужне Африке, Швајцарске, Шведске, Уједињеног Краљевства, Украјине и САД), представници из цивилног друштва и академске заједнице, као и представници приватних војних и безбедносних компанија.

Водило се рачуна о томе да представници држава буду из различитих управа и одељења, односно министарстава, како би примери (добре праксе) били заиста репрезентативни, односно утемељени у стварности (Savković, 2016: 125). Круг невладиних учесника је такође значајно проширен, ангажовањем бројних академика, представника из приватне војне индустрије и додатних организација цивилног друштва, попут *Amnesty International* (Cockayne, 2008: 420).

Документ из Монреа (у даљем тексту: Документ) није правно обавезујућ документ, односно не производи правне последице, већ је његова сврха да да препоруке за уређивање односа приватних војних компанија и оних држава које имају намеру да са њима сарађују. Такође, иако је овај документ намењен државама, добре праксе могу бити значајне и за друге субјекте попут међународних организација, невладиних организација и компанија које ангажују приватне војне компаније (The Montreux Document, 2008: 9). До данас, поред држава које су учествовале у изради Документа из Монреа, овај акт је потписало укупно

59 земаља⁹³ и три међународне организације (Европска унија, НАТО и Организација за европску безбедност и сарадњу).

Овај Документ је садржајно подељен на два дела и како је истакнуто у предговору, израђен је са намером “да подсећа на постојеће законске обавезе држава и приватних војних и безбедносних компанија и њиховог особља (Први део), односно да пружа државама добре праксе за промоцију поштовања међународног хуманитарног права и закона о људским правима током оружаног сукоба (Други део)” (The Montreux Document, 2008: 9).

Дакле, у првом делу Документа су истакнуте међународноправне обавезе држава које ангажују приватне војне компаније (такозване државе уговорнице), држава на чијој територији приватне војне компаније делују (тзв. територијалне државе), држава у којима су регистроване приватне војне компаније (тзв. матичне државе) и обавезе приватних војних компанија, односно њихових запослених. Посебно се истиче, уз сваку од наведених категорија, дужност поштовања норми међународног хуманитарног права, као и међународног права људских права (The Montreux Document, 2008: 11–15).

Други део Документа се односи на добре праксе (73 примера, *prim. aut.*) држава у овој области и ту су обрађена питања која се тичу делатности приватних војних компанија, услова за избор, контролу и надзор итд., све са циљем да се државама помогне да предузму одговарајуће мере у складу са својим обавезама према међународном праву (Krivokapić, 2021: 64).

С обзиром да се покретање “Швајцарске иницијативе” за израду међународноправног акта којим би се регулисала област приватних војних компанија везује примарно за питање њихове одговорности, односно одговорности оних који користе приватне војне компаније као и појединаца који су у њима запослени, може се рећи да Документ из Монтреа садржи одредбе које се на то и односе. У првом делу Документа каже се како, према међународном праву, постоје обавезе које има свака држава потписница, а које се не могу „пренети“, односно остају чак и када се одређени послови уступе приватним војним компанијама (Savković, 2016: 126). Тако, на пример у случају да је држава потписница окупациона сила, она остаје одговорна за осигурање јавног реда и мира и спречавање кршења међународног хуманитарног права и права људских права (The Montreux Document, 2008: 11). У другом делу Документа, државе потписнице се охрабрују да размотре увођење института

⁹³ Видети више: (Participating States of the Montreux Document, Federal Department of Foreign Affairs FDFA. Преузето 22.04.2025. <https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/participating-states.html>).

“корпоративне кривичне одговорности” и његово усклађивање са националним законодавством. који би се примењивао у случају да приватне војне компаније почине кривична дела (The Montreux Document, 2008: 19).

Свакако, без обзира на чињеницу да овај документ није обавезујућ и да је за његово ратификовање и даље заинтересован прилично мали број држава, не може се оспорити чињеница да се у његовом уводном делу коначно једним правним актом дефинише појам приватних војних (и безбедносних) компанија, као и да је посвећена посебна пажња дефинисању статуса запослених у овим компанијама.

Статус запослених у приватним војним компанијама одређује се од случаја до случаја, у складу са одредбама међународног хуманитарног права. Одредбама Документа из Монреа које се односе на запослене у приватним војним компанијама се охрабрују државе потписнице да запослене, уколико не делују као део оружаних снага једне земље, третирају као цивиле и самим тим спрече напад на њих, осим у ситуацијама где су они узели директно учешће у непријатељствима (The Montreux Document, 2008: 14). Такође, Документом се све државе потписнице позивају да све заробљене припаднике приватних војних компанија третирају као ратне заробљенике – у складу са Трећом женевском конвенцијом (The Montreux Document, 2008: 14). Из ових одредби се јасно уочава разлика у статусу плаћеника (према међународном хуманитарном праву они немају статус борца, а самим тим ни право на статус ратног заробљеника) и у статусу запослених у приватним војним компанијама. Осим тога, како наводи Кривокапић (2021: 64): “Документ представља један вид тзв. меког права, што значи да има одређени значај, али не и карактер правог међународног уговора као извора стварног, чврстог права.”

Када је реч о применљивости и ефикасности Документа из Монреа, бројни истраживачи, али и неке организације, попут *Amnesty International*, која је узела учешће у изради овог документа, спровели су студије и истакли критике. Тако је Дел Прадо (*del Prado*, 2008: 444), некада члан Радне групе Уједињених нација за коришћење плаћеника, сматрао да Документ “*de facto* признаје нову индустрију и војне и безбедносне услуге које она пружа, да их легитимише, а ипак су и даље нерегулисане.” Вајт (2011: 134–135) је навео више критика од којих се једна односила на то да “Документ не покушава да регулише индустрију, већ служи да подсети државе на њихове обавезе када ангажују приватне војне компаније или им дозвољавају да делују са или на њиховим територијама”, а осим тога и да “*ad hoc* формирана група од 17 држава извесно не може да представља ширу међународну заједницу, иако је учешћем, тј. иницијативом Међународног комитета Црвеног крста

повећан њен легитимитет.” Такође, *Amnesty International* у свом извештају (Public Statement on the Montreux Document, 2008) истиче да Други део Документа који се односи на добре праксе пружа низ детаљних и корисних препорука државама и уколико би се оне спроводиле, то би представљало стварни напредак у спречавању кршења међународног хуманитарног и права о људским правима. С друге стране, Први део Документа, наводи се у поменутом извештају – “иако је у својој мери солидан – не разрађује довољно детаљно и прецизно применљиво међународно право, па је стога ограничавајућа његова корисност, било као смерница државама и приватним војним компанијама о њиховим постојећим правним обавезама или као чврст правни оквир у оквиру којег ће се спровести смернице добре праксе” (Amnesty International Public Statement on the Montreux Document, 2008).

Међутим, без обзира на бројне негативне критике Документа из Монреа, Савковић (2016: 127–128) наводи у својој докторској дисертацији да је Документ значајан из више разлога (на више нивоа). Пре свега, овај Документ је показатељ да приватне војне компаније не делују у правном вакуму, те да државе имају значајне обавезе чак и када уступе послове безбедности приватном сектору. Друго, међународно хуманитарно право је примењиво на савремене оружане конфликте, а самим тим и на недржавне оружане актере као учеснике. Затим, Документ има шире импликације за понашање компанија које послују у иностранству. Такође, примери добре праксе (други део Документа), односе се на разноврсна питања, попут употребе силе, директног учешћа у непријатељствима, обуке запослених, одговорности и слично (Savković, 2016).

4.2. Међународни Кодекс понашања за пружаоце приватних безбедносних услуга (*International Code of Conduct for Private Security Service Providers*)

Након стварања Документа из Монреа, постојало је чврсто уверење да и компаније треба да буду директно укључене у напоре за регулисање своје индустрије. То је довело до другог тока Швајцарске иницијативе: Међународног кодекса понашања за пружаоце приватних безбедносних услуга (Van Amstel & Rodenhäuser, 2016: 7). Рад на тексту Међународног Кодекса понашања за пружаоце приватних безбедносних услуга – *International Code of Conduct for Private Security Service Providers (ICoC)* (у даљем тексту: Кодекс) трајао је до краја септембра 2010. године, а он је био отворен за потписивање од 10. новембра исте године.

Кодекс се ослања на правила међународног хуманитарног права и међународног права људских права, формулише опште принципе, неопходне за успостављање међународних стандарда у области приватне безбедности, одговорности приватних безбедносних

компанија и побољшање контроле и надзора над њиховим радом (Krivokapić, 2021: 64). Овај документ је упућен директно приватним војним компанијама, а компаније потписнице се обавезују да ће одговорно пружати безбедносне услуге како би подржале владавину права, поштовале људска права и заштитиле интересе својих клијената. У том смислу, сврха Кодекса је да утврди скуп начела за приватне војне компаније и постави темељ за превођење тих начела у стандарде, као и механизме управљања и надзора (International Code of Conduct, 2021: 3). Суштински, тежило се креирању документа којим ће се унапредити одговорност приватних војних компанија.

Као Документ из Монреа, и Кодекс се састоји из предговора и два главна дела. У предговору се налази попис најважнијих дефиниција, међу којима је и она која представља попис безбедносних услуга које приватне војне компаније пружају. Списак тих делатности, за које се још наводи да нису коначне, указује да иако се у наслову овог акта истиче да је то Међународни кодекс о понашању пружаоца приватних услуга безбедности, нема дилеме да се ради и о типичним пословима који се уско везују за приватне војне компаније (нпр. оперативна и логистичка подршка оружаним или безбедносним снагама, управљање или одржавање оружаних система и слично).

Први део садржи начела која се односе на понашање запослених у приватним војним компанијама, при чему се наглашава поштовање међународног хуманитарног и права људских права. Посебно се истиче да: “Компаније неће учествовати, подстицати или настојати да се профитирају од било каквих националних или међународних злочина, укључујући, али не ограничавајући се на, ратне злочине, злочине против човечности, геноцид, мучење, присилне нестанке, присилни или обавезни рад, узимање талаца, сексуално или родно засновано насиље, трговина људима, трговина оружјем или дрогом, дечји рад или вансудска, прерана или произвољна погубљења” (International Code of Conduct, 2021).

Други део се односи на обавезе компанија потписница, у смислу начина руковођења и управљања, провера и обуке запослених, управљања оружаним системима и слично. Од компанија се очекује да Кодекс имплементирају и ускладе са својим начином пословања; односно да не закључују уговоре са клијентима уколико би поједине одредбе биле у супротности са начелима Кодекса.

Такође, треба истаћи да када је у новембру 2010. године Кодекс постао отворен за потписивање, првог дана га је потписало 58 приватних војних компанија из 15 држава, а већ до септембра 2013. број потписница се попео на 708 компанија из више од 70 држава

(Krivokarić, 2021: 64–65). Таква популарност документа довела је до стварања посебне асоцијације, *International Code of Conduct for Private Security Service Providers Association, ICoCA*, која је настала са идејом да промовише и надзире спровођење начела из Кодекса.

Како је потписивање Кодекса први корак ка усклађености принципа рада приватних војних компанија, сврха Асоцијације је требала да буде, то што ће свака компанија, да би стекла чланство у Асоцијацији морати да прође сертификацију⁹⁴ након чега ће јој или јој неће бити додељен статус чланице. Дакле, од оснивања Асоцијације не признаје се више статус потписнице Кодекса као такве, већ компаније улазе у чланство Асоцијације, у којој је, према подацима из септембра 2020. године било 7 држава (Аустралија, Канада, Норвешка, САД, Швајцарска, Шведска и Велика Британија), 100 приватних војних компанија, 39 невладиних организација, 41 посматрач и 5 придружених чланова (Krivokarić, 2021: 65).

Као код Документа из Монреа, бројне критике постоје и на рачун Кодекса. Како Савковић (2016: 139) истиче, позитивно код Кодекса је пре свега то што представља процес који је отворен за представнике све три групе – владе, приватне војне и безбедносне компаније и цивилно друштво. С друге стране, највеће су замерке што не садржи санкција које би се могле изрећи компанијама - потписницама.

Осим тога, не треба заборавити да ни Кодекс није правно обавезујућ документ. Компаније саме одлучују када ће приступити или иступити из Асоцијације. Такође, иако је у Асоцијацију укључено и 7 држава, Кодекс није међународноправни уговор.

Суштински, Документом из Монреа и Кодексом – саставним деловима једне исте, “швајцарске иницијативе” – усвојене су дефиниције кључних појмова везаних за праксу ангажовања приватних војних и безбедносних компанија; препознате и пописане бројне добре праксе, али и постављена правила поступања са ослоном на међународно хуманитарно право; такође, како би се стало на пут пребацивању (избегавању) кривице, предвиђена је и одговорност компанија (Савковић, 2016: 145).

Коначно, можемо рећи да развој приватних војних и безбедносних компанија представља институционализовани облик ангажовања недржавних актера у сфери безбедности, који се разликује од класичног плаћеништва како по организационој структури, тако и по спектру услуга које пружа. Кроз разматрање појма, типологија и кључних карактеристика ових

⁹⁴ “Сертификација је процес кроз који ће механизам управљања и надзора потврдити да системи и политике компаније испуњавају принципе Кодекса и стандарде изведене из Кодекса и да компанија пролази кроз надзор, ревизију и верификацију, укључујући и на терену, од стране механизма управљања и надзора.” (Clapham, *et al.*, 2013: 15).

субјеката, показано је да приватне војне компаније делују у широком распону активности – од оперативне и логистичке подршке оружаним снагама до саветодавних, обавештајно-безбедносних и полицијских послова.

Приказ најпознатијих приватних војних компанија у свету додатно потврђује хетерогеност ове индустрије и њену прилагодљивост различитим безбедносним потребама државним али и недржавним актерима. Истовремено, растућа улога ових компанија наметнула је потребу за развојем међународних стандарда и регулативе, што је резултирало усвајањем релевантних докумената, попут Документа из Монреа и Међународног кодекса понашања за пружаоце приватних безбедносних услуга. Ипак, упркос постојању ових инструмената, питања правне одговорности, надзора и ефективне контроле над активностима приватних војних и безбедносних компанија остају отворена, што указује на потребу даљег нормативног и практичног унапређења ове области.

V Осврт на плаћеништво у међународном и националном праву

Плаћеништво је и изузетно сложен правни феномен и проблем. Историјски посматрано, ангажовање појединаца у оружаним сукобима ради личне добити је познато од најранијих цивилизација. Због тога је међународна заједница препознала потребу да се ова ратна пракса регулише правним правилима. Односно, да се нормативно уреди и да се на тај начин ограничи негативне последице које плаћеништво има по међународни мир и безбедност.

У том контексту, плаћеништво је на различите начине регулисано и инкриминисано у релативно малом броју међународних докумената. Сви релевантни међународноправни акти који се баве плаћеништвом ће бити предмет анализе у овом поглављу. То су, пре свега, Хашке конвенције и Женевско право. Потом, Конвенција Организације афричког јединства о елиминацији плаћеника у Африци, из 1977 године. Коначно, посебан акценат биће на Међународној конвенцији Уједињених нација против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника из 1989. године, која је и данас најрелевантнији међународноправни акт којим је регулисана област плаћеништва. Уз наведене инструменте међународног права, бавићемо се и нормативним решењима из појединих резолуција Уједињених нација које су претходиле доношењу Међународне конвенције.

Свакако, циљ овог дела истраживања је да се размотре постојећи акти међународног права, тачније њихове одредбе, донети и ограничења, уз посебан акценат на питање правне квалификације плаћеника и њиховог статуса у оружаним сукобима,

Поред тога, поглавље ће обухватити анализу кривичноправног третмана плаћеништва у националном законодавству Републике Србије, као и у земљама насталим на простору бивше Југославије. Анализираће се кривична дела која инкриминишу учешће у страним оружаним сукобима. У том смислу, покушаћемо да укажемо на сличности и разлике у приступу криминализацији, у терминологији и санкцијама држава које су не само географски већ и историјски блиске. Може се рећи да је генерални циљ овог поглавља да се кроз овакву правну и компаративну поставку понуди јаснија слика о томе да ли и у којој мери међународни и домаћи правни системи одговарају на савремене изазове које са собом носи феномен плаћеништва.

1. Статус плаћеника у актима међународног права

Међународна заједница је плаћеништвом озбиљније почела да се бави тек у другој половини 20. века. Наиме, по окончању Другог светског рата, који је остао упамћен као несвакидашњи пример систематичног кршења хуманитарног права, нарочито у погледу

масовних цивилних жртава, све бројније учешће плаћеника у оружаним сукобима међународног и унутрашњег карактера је допринело освешћивању да је ово питање коначно потребно регулисати из међународноправног аспекта. Посебно уколико се узме у обзир да је коришћење плаћеника кроз историју, готово по правилу, било праћено ратним злочинима и грубим кршењем основних људских права.

У том контексту свакако најпознатији акт међународног права у чијој основи је плаћеништво је Међународна конвенција Уједињених нација против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника из 1989. године. Нешто раније, на тлу афричког континента, где је после Другог светског рата практично и дошло до великог повратка плаћеника на међународну сцену, Организација афричког јединства је покушала да Конвенцијом о елиминацији плаћеника из 1972. године, плаћеништво стави у нормативне оквире. Међутим, иако конвенција никада није ступила на снагу, представљала је основ за Конвенцију о елиминацији плаћеника у Африци из 1977. године, која је значајна из више аспеката.

Када се полемише о плаћеницима, незаобилазне су Женевске конвенције из 1949. године, са допунским протоколима. Шта више, у Првом допунском протоколу из 1977. године, први пут је дефинисан појам плаћеник у неком међународноправном акту. Такође, поједине правне норме које су садржане у Хашким конвенцијама с краја 19. и почетка 20. века, могу се применити и на ове учеснике у све бројнијим оружаним сукобима.

1.1. Хашке конвенције

Међународни уговори закључени на Првој и Другој мировној конференцији у Хагу 1899., односно 1907. године, како се колоквијално називају Хашке конвенције, заједно са Женевским конвенцијама представљају темеље кодификације међународног ратног права.

Хашке конвенције формално не регулишу плаћеништво, али поједине њихове одредбе се ипак могу тумачити као релевантне за одређене аспекте плаћеничких делатности. Односно, како је Кинси (2003: 3) истакао, “пре 1945. године, забринутост у вези са плаћеницима је била изражена углавном кроз развој закона неутралности.”

(Петом) Хашком конвенцијом о правима и дужностима неутралних сила и особа у случају рата на копну предвиђене су норме које се односе на државе и неутрална лица у случају рата. Међутим, конвенција није ограничила могућност да држављани држава чланица раде за непријатељске државе (Abrisketa, 2007: 2).

Конвенција се није бавила криминализацијом плаћеништва као таквом, али је у члану 4 наметнула неутралним државама дужност да не “формирају борбене корпусе нити отварају агенције за регрутовање на територији неутралне државе ради помоћи зараћеним странама.” Другим речима, плаћеништво у то време није било злочин са међународне тачке гледишта, али је ово ограничење неутралних сила имало за циљ ограничавање ширења рата, успостављање поштовања принципа државног суверенитета и одржавање међународног мира (Syrians For Thruth & Justice, 2023: 7).

Истовремено и чланови 5 и 6 се могу односити на плаћенике. Тако се чланом 5 истиче да “неутрална сила не сме толерисати на својој територији ниједан од аката који су предвиђени члановима 2 до 4”.⁹⁵ Неутрална држава је дужна да кажњава акте супротне неутралности само уколико су почињени на њеној територији. Такође, члан 6 истиче да “чињеница да појединци појединачно прелазе границу да би се ставили у службу једне од зараћених страна не повлачи одговорност неутралне силе” (Edlinger, 2013: 14).

У вези са питањем правне природе акта државе којим се крше забране из наведене хашке конвенције, могуће је позвати се на одредбе Резолуције Генералне скупштине Уједињених нација из 1974. године, којом је дефинисана агресија (Vučinić, Z., 2006: 153). У члану 3g Резолуције број 3314 стоји да се под агресијом, између осталог, подразумева и “Упућивање од стране или у име једне државе оружаних банди, група, нерегуларних војних одреда добровољаца или плаћеника који против неке друге државе врше оружане акте толико озбиљне да се изједначавају са горе наведеним актима или се суштински с њима могу поистоветити” (Dimitrijević, 2020: 197). То заправо значи да уколико би нека од неутралних држава организовала упућивање својих држављана или странаца, у претходно наведеним формама, једној од страна у оружаном сукобу, чинила би агресију и на тај начин грубо кршила норме међународног права.

1.2. Женевске конвенције

Под заједничким именом Женевско право подразумевају се четири Женевске конвенције од 12. августа 1949. године (Женевска конвенција за побољшање положаја рањеника и болесника у оружаном снагама у рату, Женевска конвенција за побољшање положаја

⁹⁵“Члан 2 – забрањено је зараћеним странама да своје трупе или конвоје, било с муницијом или опскрбом, проводе преко територије једне неутралне Силе.

Члан 3 – Зараћеним странама је такође забрањено: а) да на територији једне неутралне Силе инсталирају радио – телеграфску станицу или ма какав уређај намењен да служи као средство везе са зараћеним странама на комну или на мору. б) да употребљавају ма какав уређај ове врсте који су установиле пре рата на територији неутралне Силе у искључиво војне сврхе, а који није био отворен за службу јавног поштанског саобраћаја.” Рета Нашка конвенција (Edlinger, 2013: 14).

рањеника, болесника и бродоломника оружаних снага на мору, Женевска конвенција о поступању са ратним заробљеницима и Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата) и три Допунска протокола уз Женевске конвенције (Протокол о заштити жртава међународних оружаних сукоба и Протокол о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба од 08. јуна 1977. године и Протокол о усвајању додатног знака распознавања од 08. децембра 2005. године).

Из аспекта правног нормирања и дефинисања плаћеништва, Женевске конвенције и њени допунски протоколи, представљају најзначајније документе међународног (хуманитарног) права. У литератури се често може наићи на тумачење да је Конвенција о поступању са ратним заробљеницима утрла пут дефинисању статуса плаћеника у оружаним сукобима.

Наиме, у трећој по реду Женевској конвенцији, у члану 4, прокламује се ко све може имати статус ратног заробљеника у међународном оружаном сукобу. То су, дакле, она лица која су пала под власт непријатеља, а припадају једној од следећих категорија:

1. Припадници оружаних снага једне стране у сукобу, као и припадници милиција и добровољачких јединица које улазе у састав тих оружаних снага;
2. Припадници осталих милиција и припадници осталих добровољачких јединица, подразумевајући ту и припаднике организованих покрета отпора, који припадају једној страни у сукобу и који дејствују изван или у оквиру своје сопствене територије, чак и да је та територија окупирана, под условом да те милиције или добровољачке јединице, подразумевајући ту и ове организоване покрете отпора, испуњавају следеће услове:
 - да на челу имају лице одговорно за своје потчињене;
 - да имају одређен знак за разликовање и који се може уочити на одстојању;
 - да отворено носе оружје; и
 - да се при својим дејствима придржавају ратних закона и обичаја (“Службени лист ФНРЈ”, бр. 24/1950).

Иако је извесно да се овде плаћеници експлицитно не помињу, они се често изједначавају са добровољцима, а неретко се и сами тако представљају, покушавајући да прикрију стварне мотиве за ангажовање у оружаним сукобима. Стога не чуди апел бројних теоретичара, али и људи који у пракси непосредно примењују међународно право, да у сваком конкретном случају који захтева тумачење наведеног члана 4 Треће Женевске конвенције треба

приступити са изузетним опрезом како се не би нанела штета добровољцима, односно плаћеницима неоправдано омогућио повољнији положај (Мутавцић & Петровић, 2023: 71).

Плаћеници су коначно дефинисани Првим Допунским протоколом. У члану 47, који је и данас најцитиранија законска одредба плаћеништва, стоји да плаћеник нема право да буде борац или ратни заробљеник (став 1). А плаћеником се сматра свака особа која:

- је специјално регрутована локално или у иностранству да би се борила у оружаном сукобу;
- стварно и непосредно учествује у непријатељствима;
- је мотивисана да учествује у непријатељствима углавном са жељом за личном коришћу и којој је, у ствари, обећана од стране у сукобу или у њено име, материјална накнада знатно већа од оне која је обећана или исплаћена борцима сличног ранга или функције у оружаним снагама те стране;
- није држављанин стране у сукобу нити има пребивалиште на територији коју контролише страна у сукобу;
- није припадник оружаних снага стране у сукобу; и
- није послата од државе која није страна у сукобу по званичној дужности као припадник њених оружаних снага (став 2) (“Službeni list SFRJ”, br. 6/1986).

Ову одредбу о плаћеницима први пут је предложила делегација Нигерије на Дипломатској конференцији за реафирмацију и развој међународног хуманитарног права 1976. године, на којој су дефинисани Први и Други допунски протокол. Према њиховом предлогу плаћеник је свака особа која није припадник оружаних снага стране у сукобу, а која је специјално регрутована у иностранству и која је мотивисана да се бори или учествује у оружаном сукобу углавном због новчане исплате, награде или друге приватне користи (Fallah, 2006: 604).

Дефиниција плаћеника из Првог допунског протокола ствара онолико проблема колико и решава (Kwakwa, 1990: 70). Према је дефинисање плаћеника од несумњивог и несагледивог значаја из аспекта међународне безбедности, мора се признати да је ова дефиниција веома рестриктивна. Осим тога, да би се нека особа могла окарактерисати као плаћеник потребно је да буду кумулативно испуњени сви услови који су наведени у одредбама члана 47. У том смислу, Бест (1980: 375) је навео: “међународно прихваћена дефиниција је толико пуна рупа да сваки плаћеник који се не може искључити из ове дефиниције заслужује да буде стрељан, а и његов адвокат са њим.” Због тога, тумачење члана 47 може бити праћено контроверзама и то практично у свакој тачки.

Како Кваква (1990: 73) примећује “Та дефиниција искључује свакога ко је члан оружаних снага стране у сукобу.” С тим увези, непалске Гурке (о којима је већ било речи) не би могле да се окарактеришу као плаћеници, из најмање два разлога. Пре свега јер су интегрисани део војске Велике Британије и Индије. А онда и јер, на основу споразума из 1947. године потписаног између влада Индије, Непала и Велике Британије, Гурке у Великој Британији примају значајно мању надокнаду у односу на остале британске војнике.

Међутим, поставља се питање шта је са оним Гуркама који самоиницијативно одлазе у Украјину и тамо се за финансијску надокнаду боре на обе зараћене стране. Односно, шта је са Гуркама које мотивисане могућношћу да добију руско држављанство приступају руској војсци или Вагнер групи? Уколико узмемо у обзир да за разлику од Велике Британије, Русија нема потписан никакав споразум са Краљевином Непал, да ли Гурке тада имају статус плаћеника?

Такође, спорна је и одредба која наглашава да је потребно стварно и непосредно учествовање у непријатељствима да би нека особа могла да се сматра плаћеником. Овде можемо говорити о више аспеката због којих је ова одредба данас ирелевантна. Пре свега, из аспекта садашњег тренутка, када постоје даљински оружани системи, поставља се питање да ли неко ко управља савременим оружаним системима из даљине и без сумње наноси озбиљне последице супротној страни, непосредно учествује у непријатељствима и на тај начин потенцијално задовољава овај критеријум (под условом да испуњава преосталих пет критеријума). Друго, (а то је такође “камен спотицања” и у случају класификовања, односно прављења дистинкције између приватних војних и безбедносних компанија) да ли би се особа која стварно и непосредно учествује у непријатељствима на неки други начин (нпр. обезбеђењем објеката са оружјем за које је обучена да примени у случају потребе – случај *Blackwater* у Ираку) могла сматрати плаћеником или се овом одредбом плаћеници своде искључиво на традиционални концепт учествовања у оружаном сукобу (тзв. “борба прса у прса”; *engl. “hand-to-hand combat”*).

У тачки 3, става 2 (члан 47) се наводи да је плаћеник особа мотивисана да учествује у непријатељствима углавном са жељом за личном коришћу (“*Službeni list SFRJ*”, br. 6/1986). Лукративни мотиви су заправо градивни елемент плаћеничке делатности и у тој норми члана 47 не би било ничег спорног да у њој даље не стоји да је очекивана корист, обећана од стране у сукобу или у њено име, материјална накнада знатно већа од оне која је обећана или исплаћена борцима сличног ранга или функције у оружаним снагама те стране.

Дакле, како наводе Мутавцић и Петровић (2023: 72–73), “мотив, сам по себи, врло често није споран – висина накнаде је у овој одредби заправо централна дилема, јер наводи на закључак да плаћеници којима је обећана или исплаћена нижа накнада од оне која следује борцима оне стране у сукобу за коју се боре, могу бити изузети од члана 47.” Уз то, плаћеници се ретко финансирају легалним токовима новца, па је и у том смислу, свакако тешко доказати да је неко плаћеник.

Осим тога, како смо већ нагласили, финансијска корист више није искључиви мотив плаћеника (стицање држављанства, амнестија за извршено кривично дело и слично), па се на тај начин сврсисходност овакве дефиниције додатно доводи у питање. Иако је ова дефиниција плаћеника широко прихваћена, њено упућивање на индивидуалне мотиве и већу компензацију је проблематично јер се ови фактори обично тешко уочавају (Chojnacki, Metternich & Münster, 2009: 5).

Одредба у тачки 4 (став 2 члан 47), која се односи на то да плаћеник не може бити држављанин државе у сукобу, нити особа која на територији сукобљених држава има пребивалиште је наизглед јасна и логична. Јер, полази се од претпоставке да поседовање држављанства, односно пребивалишта у већини држава подразумева и војну обавезу према тој држави уколико дође до оружаног сукоба. Ипак, и ова одредба је делимично (не)одржива. Наиме, ако за пример узмемо руско-украјински оружани сукоб, подсетићемо да је председник Руске Федерације Владимир Путин потписао указ којим се омогућава странцима да добију руско држављанство за само годину дана, уколико потпишу уговор о ангажману у руској војсци (Политика (2023, 15. мај)). На тај начин је омогућено бројним плаћеницима, од којих су неки и из Србије, да анулирају њихов плаћенички статус

У тачки 5 се наводи да плаћеник није припадник оружаних снага стране у сукобу. Дакле, плаћеници су најчешће припадници паравојних снага, иначе не би имали такав статус. Тако бисмо за пример могли да узмемо озлоглашени неонацистички батаљон Азов, који је убрзо након формирања 2014. године, привукао велики број плаћеника широм света. Међутим, убрзо је постао део званичне украјинске војске (Националне гарде), и на тај начин су сви странци у Азову практично изгубили статус плаћеника који би се потенцијално могао доказивати. Велики број новинских чланака написан је на тему да ли се женевско право примењује и на (заробљене) припаднике овог батаљона, јер док украјинске власти тврде да је батаљон настао искључиво од добровољаца (на које се, без сумње, примењује Трећа Женевска конвенција), руска страна, али и страни медији, говоре о стотинама страних плаћеника у њиховим редовима (Мутавцић & Петровић, 2023: 74).

Коначно, можемо рећи да је члан 47, без обзира на таксативно наведене и описане дилеме и недостатке у погледу његове примене, без сумње темељ регулисања статуса плаћеника у међународном праву. Такође, треба истаћи и то да су плаћеници одредбама члана 47 “само” дефинисани, а да се Женевско право није дотакло питања одговорности ове категорије учесника у оружаним сукобима. Ово питање би се поставило само у случају да дође до грубог кршења Женевских конвенција и протокола уз њих, од стране плаћеника. У том контексту одговорна би била она страна у сукобу која је користила плаћенике. Док чињеница да се неко лице само налази у својству плаћеника за њега не повлачи кривичну одговорност.

Такође, не треба заборавити да “с обзиром да Први допунски протокол регулише само међународне оружане сукобе, његове одредбе се у већини случајева не примењују на плаћенике укључене у грађанске ратове или друге облике унутрашњих сукоба” (Scoville, 2005: 549).

Значајно је поменути и да то што се у првом ставу члана 47 истиче да плаћеник нема право да буде борац или ратни заробљеник, односно што су окарактерисани као нелегитимни учесници у оружаним сукобима, не значи да су потпуно обесправљени у случају да “падну под власт стране у сукобу” – напротив, на њих би се у случају заробљавања примењивао члан 75 Првог допунског протокола.⁹⁶

1.3. Конвенција о елиминацији плаћеника у Африци

Иако су плаћеници несумњиво по први пут дефинисани Првим допунским протоколом, интенцију да плаћеништво нормативно уреди показала је Организација афричког јединства (*Organization of African Unity*) нешто раније.⁹⁷ С намером да омогући адекватан одговор на све учесталије мешање плаћеника у унутрашње сукобе афричких држава након процеса деколонизације, Организација афричког јединства је 1972. године у Рабату припремила нацрт Конвенције о елиминацији плаћеништва у Африци (*engl. Draft OAU Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa*).

Међутим, текст овог нацрта никада није формално усвојен. Разлози за то се могу довести у везу са недостатком политичке сагласности међу државама чланицама и одсуством развијених

⁹⁶“Са лицима која су у власти стране у сукобу и која не уживају повољнији третман у складу са Конвенцијама или овим протоколом поступаће се хумано у свим приликама и она ће уживати, као минимум, заштиту која је предвиђена овим чланом, без икакве неповољне разлике која би се заснивала на раси, боји, полу, језику, вери или убеђењу, политичком или другом мишљењу, националном или социјалном пореклу, богатству, рођењу или другом статусу, или било којем другом сличном критеријуму.” *Prvi dopunski protokol, “Službeni list SFRJ”, br. 6/1986.*

⁹⁷На тлу афричког континента се дискутовало о дефинисању плаћеника још 1967. године. Дефиниције је испитивао *Ad hoc* комитет за протеривање плаћеника и Комитет правних стручњака Савета министара Организације афричког јединства. Видети: (Major, 1992: 107).

механизама за праћење и спровођење одредби. Тек је 1977. године, на самиту у Либревилу, усвојена Конвенција о елиминацији плаћеника у Африци (*Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa*) (у даљем тексту: Афричка конвенција), која је постала први ратификовани регионални документ који плаћеништво квалификује као кривично дело.

На коначан текст Афричке конвенције, осим Нацрта из 1972. године, значајно је утицао и Нацрт Конвенције о претњи плаћеника у Африци из 1976. године, који је припремила Влада Анголе за време трајања чувеног Луандског процеса.⁹⁸ Такозвани “Луандски процес” је назив за суђење тринаесторици страних плаћеника (углавном Британаца и Американаца) у главном граду Анголе и представља прекретницу у афричком односу према појави плаћеништва.

Тада је, по први пут, једна постколонијална држава судила странцима који су били ангажовани у оружаном сукобу на њеној територији. Три британска и један амерички држављанин осуђени су на смрт стрељањем због плаћеништва током грађанског рата у Анголи, а још девет мушкараца је било осуђено на затворске казне у распону од 16 до 30 година (*BBC News*, 1976).

Конвенција о елиминацији плаћеника у Африци је усвојена 3. јула 1977. године, практично непуних месец дана након што је усвојен Први допунски протокол (8. јун 1977). Афричка конвенција садржи 15 чланова, одликује се конкретношћу и јасно изражава специфичан афрички контекст у коме се плаћеништво доживљавало као продужетак неоколонијалне интервенције.

У првом члану Афричке конвенције дата је дефиниција ко се сматра плаћеником. Према томе, у ставу 1 стоји да је плаћеник свака особа која:

- је посебно регрутована у земљи или иностранству да се бори у оружаном сукобу;
- заиста директно учествује у непријатељствима;
- мотивисана је да учествује у непријатељствима из разлога приватне добити или јој је обећана материјална компензација од стране или у име стране у сукобу;
- није држављанин стране у сукобу, нити становник територије коју контролише страна у сукобу;

⁹⁸Организација афричког јединства је Резолуцијом “СМ/Res.497 (XXVII)” од 3. јула 1976. године потврдила пријем Нацрта конвенције од Владе Анголе, позвала све државе чланице да доставе коментаре и успоставила радну групу правних експерата због припреме коначног текста конвенције. Видети: (ОАУ (1976, July 3)).

- није припадник оружаних снага стране у сукобу и
- није послата од стране друге државе осим стране у сукобу у службену мисију као припадник оружаних снага те државе

Став 2 – Злочин плаћеништва чини појединац, група или удружење, представник државе и саме државе који са циљем да се оружаним насиљем супротстави процесу самоопредељења, стабилности или територијалном интегритету друге државе, практикује било које од следећих дела:

- скрива, организује, финансира, помаже, опрема, обучава, промовише, подржава или на било који начин запошљава групе плаћеника;
- регрутује, придружује се или покушава да се придружи поменутиим групама;
- дозвољава да се активности поменуте у ставу (а) обављају на било којој територији под њеном јурисдикцијом или на било ком месту под њеном контролом или пружа олакшања за транзит, транспорт или друге операције горе поменутих снага.

И коначно, у ставу 3 се наводи да свако лице, физичко или правно, које изврши кривично дело најамништва дефинисано у ставу 1 овог члана чини дело које се сматра злочином против мира и безбедности у Африци и биће кажњено као такво (OAU Convention, 1977).

На први поглед је већ извесно да је дефиниција плаћеника у Афричкој конвенцији шира и функционалнија у односу на ону у Првом допунском протоколу (чл. 47). Свакако је сврсисходнија јер одређује плаћенике као криминалце, односно учиниоце кривичних дела. Такође, за разлику од члана 47 из Првог допунског протокола, ова конвенција се не примењује само на међународне, већ и на унутрашње оружане сукобе, какви су доминирали у постколонијалној Африци.

Иако је дефиниција плаћеника у првом ставу идентична оној из члана 47, најјасније се уочава разлика у погледу мотива, тј. у Афричкој конвенцији висина материјалне накнаде није прецизирана (знатно већа од оне која је обећана или исплаћена борцима сличног ранга или функције у оружаним снагама те стране - члан 47 став 2 тачка 3). Како Фоленг (*Foaleng*, 2008: 47–49) оцењује, оваква формулација мотива је и даље проблематична јер је правно тешко доказива. Такође, у контексту афричког животног стандарда мотивисаност материјалном накнадом често може бити изједначена са потребом за преживљавањем. Осим тога, Диплоков извештај, који је објављен 1976. године након учешћа британских плаћеника у Анголи, јасно ставља до знања да су шансе за утврђивање мотивације бораца практично немогуће: свака дефиниција плаћеника која захтева позитиван доказ мотивације била би

или неупотребљива, или толико хаотична у својој примени између упоредивих појединаца да би била неприхватљива; плаћеници, мислимо, могу се дефинисати само позивањем на оно што раде, а не позивањем на то зашто то раде (Kinsey, 2003: 6). Међутим, без обзира на сугестију из Диплоковог извештаја, која је резултат практичних искустава из Анголе, сви потоњи међународни документи у вези плаћеништва су као најдоминантнију карактеристику плаћеника наводили управо мотивисаност (постојање жеље за) материјалном надокнадом.

У том контексту је и Гумедзе (*Gumedze*, 2007: 27) поставио бројна питања: “Прво, да ли таква "жеља" треба да буде присутна током специјалног регрутовања или током директног учешћа? Друго, шта ако таква жеља није присутна, али се изненада појави током директног учешћа (случај нпр. код деце војника)? Треће, да ли је уопште могуће доказати такву мотивацију?” Сва она су за сада, чини се, без адекватног одговора који би довео до евентуалне ревизије постојећих међународноправних норми о плаћеницима.

У ставу 2 таксативно су наведене активности које се сматрају злочином плаћеништва. Став 3 одражава континенталну усмереност ове дефиниције (и целе конвенције) јер се у њему наглашава да се активност плаћеника сматра злочином против мира и безбедности у Африци. Такође, у ставу 3 је истакнуто да ће се за злочине плаћеништва казнити како физичко, тако и правно лице, што је, како су приметили Мутавцић и Петровић (2023: 78), “чак и из аспекта садашњег тренутка, био својеврсни визионарски печат Конвенције о елиминацији плаћеника у Африци.”

Поред прецизне одређености нових/старих недржавних актера и њихових активности, значајан део Афричке конвенције се односи на обавезе држава чланица, што говори у прилог одлучности Организације афричког јединства да се супротстави плаћеништву. Обавезе из конвенције су превентивног и репресивног карактера. С тим у вези, у члану 6 се наводи да се свака држава уговорница обавезује:

- да ће спречавати своје држављане и странце који живе на њеној територији да чине било које од кривичних дела наведених у члану 1 ове конвенције;
- да ће спречавати улазак или прелаз преко своје територије плаћеника и њима намењеној опреми;
- да ће на својој територији забранити било коју активност организација или појединаца који упошљавају плаћенике, а против држава чланица ОАЈ;
- да ће пренети другим државама чланицама ОАЈ сваку информацију, истог момента кад за њу сазна, а која се односи на активност плаћеника у Африци;

- да ће на својој територији забранити регрутовање, увежбавање или опремање плаћеника или финансирање њихових активности;
- да ће, што је пре могуће, предузети све потребне законодавне мере како би се осигурала примена одредаба ове конвенције (OAU Convention, 1977).

У члану 7 предвиђена је обавеза држава да плаћеништво препознају и својим националним кривичним законодавствима и за њега предвиде најстроже санкције, укључујући и смртну казну.

Такође, члановима 8 и 9, установљене су обавезе држава да су дужне да кривично гоне свакога ко је учинио кривично дело из члана 1 ове конвенције, уколико се то лице не изручи држави против које је кривично дело учињено или би било учињено; односно чланом 9 су регулисане ситуације у којима се примењује процес екстрадиције за учињена кривична дела из члана 1 ове конвенције.

Чињеница да је Афричком конвенцијом утврђена кажњивост али и да наведена кривична дела подлежу изручењу говори у прилог озбиљних тежњи Организације афричког јединства да овом конвенцијом спречи избегавање одговорности за злочин плаћеништва и да се плаћеништво генерално забрани на територији афричког континента (Мутавцић & Петровић, 2023: 79). Такође, још једном истичемо да је њен, несумњиво, највећи значај у томе што је Конвенција о елиминацији плаћеника у Африци први документ којим је плаћеништво окарактерисано као кривично дело а плаћеници као криминалци, само због свог статуса. Међутим, регионални домаћај је највећи недостатак Афричке конвенције.

Треба рећи да је Афричка конвенција ступила на снагу 1985. године, након што ју је у складу са чланом 13 ратификовало 17 држава чланица. До данас ју је потписало 36 држава, док су је ратификовале 32 (од 55) државе Афричке уније (како се назива правни наследник Организације афричког јединства).⁹⁹

Коначно, иако хваљена и готово визионарска у времену када је донета, данас је ова конвенција практично неупотребљива. Поготово уколико се плаћеници посматрају кроз призму запослених у приватним војним компанијама. Због тога је недавно Савет за мир и безбедност Афричке уније истакао хитну потребу за ревизијом Афричке конвенције. Пан-Афрички парламент је израдио тзв. “*zero draft*” који већ има 40 чланова и обухвата норме које се односе на регулативу приватних војних и безбедносних компанија, предлоге за

⁹⁹ Видети: (OAU Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa, 1977).

јачање надзорног механизма на нивоу Афричке уније и проширену дефиницију плаћеника која укључује и сајбер операције (Soumahoro (2024, 10. Oktobar)).

1.4. Конвенција против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника

Премда се плаћеништво након Другог светског рата дуго посматрало искључиво у контексту деколонијализма, убрзо је постало очигледно да је то заправо проблем глобалног домаћаја. Као што је наглашено у једном од извештаја Радне групе УН за људска права, “упркос почетном отпору неких држава, бројни инциденти у Африци су убедили међународну заједницу да је потребна глобална конвенција која би проширила и ојачала регионалне иницијативе” (UN Report A/42/522–S/19087, 1987).

Подсећамо да је делегација Нигерије на Дипломатској конференцији за реафирмацију и развој међународног хуманитарног права 1976. године предложила дефиницију плаћеника која је постала саставни део члана 47 Првог допунског протокола. Такође Нигерија је у писму генералном секретару од 5. децембра 1979. године, поступајући у име више држава чланица, затражила да се на дневни ред 34. седнице Генералне скупштине дода тачка под називом “Израда међународне конвенције против активности плаћеника” (UN Report A/35/366, 1980).

Већ на наредној седници (14. децембра 1979), Генерална скупштина је донела одлуку да се размотри израда међународне конвенције о забрани плаћеништва и усвојила резолуцију 34/140 којом је, између осталог, позвала све државе чланице да доставе своје ставове и коментаре у вези са тим (UN Report A/35/366 Add.1–3, 28. August 1980). Годину дана касније основан је *Ad Hoc* комитет (сачињен од 35 држава) за израду Међународне конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника. И коначно је, након вишегодишњег заседања, на 44. седници Генералне скупштине Уједињених нација у Њујорку, 4. децембра 1989. године усвојена Међународна конвенција против регрутовања, употребе, финансирања и обуке плаћеника (у даљем тексту: Међународна конвенција).

Након што је усвојена, Међународна конвенција је постала једини међународноправни акт који криминализује плаћеничку делатност, плаћенике и притом нема ограничену примену само на одређену врсту оружаних сукоба. Међутим, далеко од тога да је њен садржај без замерки.

Свакако најинтересантнији за анализу је први члан конвенције којим су дефинисани плаћеници. Иако је ово најшира дефиницију плаћеника до сада, у првом ставу члана 1 она је иста као и она коју садржи члан 47 Првог допунског протокола. Дакле, “плаћеник је лице:

- које је посебно регрутовано, у земљи или у иностранству, за борбу у оружаном сукобу;
- које је мотивисано да учествује у непријатељствима, ради остваривања личне користи, и коме је, заправо, у име или од стране учеснице у сукобу, обећана материјална накнада, која је значајно већа од накнаде, обећане или исплаћене борцима сличног ранга или положаја у оружаним снагама те стране;
- које није држављанин стране у сукобу нити има пребивалиште на територији коју контролише страна у сукобу;
- које није припадник оружаних снага стране у сукобу и
- које није упутила држава која није страна у сукобу, по службеној дужности, као припадника својих оружаних снага” (“Službeni glasnik RS”, br. 23/2015).

Једини изузетак је изостављање тачке 2 другог става – “стварно и непосредно учествује у непријатељствима”. Ово није случајно, а како је објашњено у извештају *Ad Hoc* комитета задуженог за израду нацрта конвенције, уколико би се задржала поменута тачка другог става члана 47 Првог допунског протокола, лица која су регрутовала плаћенике била би обухваћена конвенцијом само од тачке у којој плаћеник испуњава све критеријуме дефиниције, укључујући и критеријум директног учешћа у плаћеничкој активности. Управо је, како би се избегло гарантовање некажњивости регрутера, предложено да се критеријум директног учешћа замени критеријумом намере.¹⁰⁰

Други део (став 2) члана 1, проширује и допуњује дефиницију плаћеника. Односно, како је истакао Специјални извештач Уједињених нација Балестерос (*Enrique Bernales Ballesteros*, 1990: 23-24), “ова одредба пружа државама бољу заштиту од плаћеничких активности, с обзиром на разноликост криминалних и дестабилизујућих циљева за које се плаћеници сада користе.”

У том смислу, дакле, “плаћеник је и свако лице које је у било којој другој ситуацији:

- посебно регрутовано, у земљи или у иностранству, с циљем учествовања у организованом акту насиља усмереном ка: (1) Свргавању владе или подривању уставног поретка државе, на било који други начин; или (2) Подривању територијалног интегритета земље;

¹⁰⁰ Видети више: (United Nations General Assembly, 1985: 9–10).

- мотивисано да учествује у сукобу превасходно ради остварења значајне личне користи и подстакнуто обећањем односно исплатом материјалне накнаде;
- није држављанин нити има пребивалиште у држави против које је такав акт усмерен;
- није упућено од стране државе по службеној дужности; и
- није припадник оружаних снага државе на чијој се територији врши такав акт” (“Službeni glasnik RS”, br. 23/2015).

Проширена дефиниција плаћеника, у Међународној конвенцији је од изузетног значаја, уколико узмемо у обзир да су последњих деценија доминантни унутрашњи оружани сукоби, као и да је забележено све чешће учествовање недржавних актера у њима. Како је, сматрамо исправно закључио Дел Прадо (2016: 402), “У контексту међународног хуманитарног права може се приметити да ако су одредбе члана 47 могле бити релевантне за ситуације међународних оружаних сукоба у другој половини 20. века, у којима су се суочавале регуларне војске, међутим оне могу бити ирелевантне за унутардржавне оружане сукобе 21. века, као што су они у Сирији, Либији или Јемену.”

Треба рећи да се, за разлику од Организације афричког јединства при изради Афричке конвенције, *Ad Hoc* комитет нашао пред озбиљним изазовом јер је у међувремену у међународно право уведена дефиниција плаћеника (члан 47 Првог допунског протокола). Слабости те дефиниције, укључујући њену ограничену применљивост и комплексност, већ су биле предмет критике. Међутим, одступање од ње могло је створити додатне несугласице и довести до постојања две различите дефиниције у различитим правним оквирима, а с друге стране, задржавање постојећих недостатака, нарочито у погледу доказивања мотивације и висине новчане накнаде значајно умањује ефикасност Међународне конвенције (Hampson, 1991: 102).

У наставку Међународне конвенције, у члану 2, се наводи да свако лице које регрутује, користи, финансира или обучава плаћенике чини кривично дело у смислу ове конвенције. Дакле, карактеризација дела као кривичног дела не произилази само из директног деловања плаћеника, већ и од стране особе која стоји иза њега (Ballesteros, 1990: 24).

Члан 4 предвиђа кажњивост и за покушај извршења неког од предвиђених кривичних дела, као и за саучесништво приликом извршења, односно покушаја. Како Јеличић (1992: 29) наводи, “Уочљиво је да Конвенција гради један специфичан однос према лицима која се у сопствено име и за свој рачун ангажују у својству плаћеника.”

Од члана 5 па до краја текста Међународне конвенције прецизиране су различите обавезе држава потписница. У основи свих обавеза прописаних Конвенцијом налази се дужност држава чланица да не учествују у регрутовању, коришћењу, финансирању или обуци плаћеника, као и обавеза да таква понашања предвиде као кривична дела у свом националном праву (чл. 5). Посебна пажња посвећена је унапређењу сарадње међу државама у превенцији плаћеништва, што подразумева усвајање и примену мера које би допринеле сузбијању ове појаве (члан 6). Чланом 7 се изричито предвиђа да државе треба заједнички да делују у спровођењу Конвенције. У складу са тим, када држава дође до сазнања да је неко од кривичних дела из Конвенције извршено, у току извршења или се припрема, у обавези је да о томе обавести државу коју се то тиче – директно или преко генералног секретара УН (чл. 8). Механизми за привремено лишавање слободе регулисани су чланом 10, који дозвољава државама чланицама да, у складу са својим правом, предузму мере притвора или друге одговарајуће мере како би обезбедиле присуство окривљеног до доношења одлуке о кривичном поступку или изручењу. Члан 11 установљава правне гаранције за лица осумњичена за извршење дела обухваћених овим инструментом. Ове гаранције служе као основ за обезбеђивање хуманог третмана и вођења правичног поступка, у складу са међународно признатим стандардима у погледу заштите људских права. Уколико до изручења не дође, држава је обавезна да предмет уступи надлежним органима ради кривичног гоњења у складу са сопственим законима (чл. 12). Такође, једна од обавеза држава јесте и изручење: члан 15 прописује да се дела из чланова 2, 3 и 4 сматрају екстрадиционим, чиме се омогућава изручење на основу постојећих уговора закључених међу државама чланицама (“*Službeni glasnik RS*”, br. 23/2015).

Коначно, у члану 19 се наводи да Међународна конвенција ступа на правну снагу 30. дана након што је ратификују 22 државе. То се догодило тек у октобру 2001. године, односно 12 година након њеног усвајања. До данас је конвенцију ратификовало само 38 држава чланица Уједињених нација. Нажалост, то нису учиниле земље које поседују највеће војне потенцијале: Сједињене Америчке Државе, Руска Федерација, Велика Британија, Француска, Кина (Мијалковић & Ђорђевић, 2019: 159).

Република Србија је ратификовала Међународну конвенцију. Заправо, у питању је вишеструко потврђивање конвенције, јер ју је најпре потписала Социјалистичка Федеративна Република Југославија 12. децембра 1990. године, када је постала отворена за потписивање држава чланица Уједињених нација. Након тога, 12. марта 2001. године Савезна Република Југославија је као правни сукцесор СФРЈ потврдила да остаје потписница конвенције.

Коначно, на 59. седници Владе Републике Србије 30. октобра 2014. године донет је Предлог закона о потврђивању Међународне конвенције. Овај предлог је Народна скупштина Републике Србије усвојила 15. децембра 2015. године, чиме је званично ратификована Међународна конвенција против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника.¹⁰¹

Највеће замерке на рачун Међународне конвенције, од чијег је доношења прошло 35 година, а од ступања на правну снагу више од 20, су мали број држава које су је за то време ратификовале, као и то што објективно не постоји ни једно регулаторно тело на међународном нивоу које је задужено за праћење спровођења конвенције. Осим тога, како је истицала Радна група УН о употреби плаћеника у извештају: “Конвенција не садржи експлицитне референце на оружје, трансфер оружја, ширење оружја, трговину оружјем или наоружавање, тј. у оквиру Конвенције се не прави веза између активности плаћеника и оружја које користе” (UN Report A/HRC/57/45, 9. September 2024).¹⁰²

Међутим, без обзира на замерке и очигледне недостатке, Међународна конвенција против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника, представља до данас јединствен и најобухватнији међународноправни инструмент који се системски бави проблематиком плаћеништва. Њена посебна вредност је у чињеници да је прва и једина конвенција (на глобалном нивоу) која плаћеништво третира као кривично дело, чиме се поставља темељ за одговорност не само појединца који директно учествује у оружаном сукобу, већ и оних који стоје иза тог процеса – регрутера, финансијера и оних који користе плаћенике.

Иако се често критикује због ограничене ратификације и слабе примене у пракси, овај документ и даље представља најзначајнији покушај да се плаћеништво правно ограничи и санкционише на глобалном нивоу. Свакако, без обзира на то, сматрамо да је Међународну конвенцију потребно ревидирати, како би она била адекватније прилагођена реалности савременог безбедносног сектора (нарочито у погледу приватних војних компанија). То би, верујемо, значајно допринело бољој правној заштити и ефикаснијем сузбијању злоупотреба у области плаћеништва и приватизације ратних активности генерално.

¹⁰¹ Видети: (Седма седница другог редовног заседања Народне Скупштине Републике Србије, 2.12.2015. године (2. дан рада). Преузето 27.06.2025. [Otvoreni Parlament | Sedma sednica Drugog redovnog zasjedanja, 2015-12-02](#)).

¹⁰² У претходном поглављу смо истакли, у делу који се односи на приватну војну компанију *Executive Outcomes* да је нарушена репутација услед умешаности у велики скандал “Оружје за Африку”, један од разлога зашто је престала да постоји. Такође, за време ангажовања *MPRI*, Хрватска војска је набавила оружје у вредности од милијарду долара. Све то дакле наводи на закључак да један значајан део плаћеничке делатности Међународна конвенција уопште није обухватила.

1.5. Резолуције Уједињених нација којима је обухваћено питање плаћеника до доношења Конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника из 1989. године

Први пут је питање плаћеника пред органима Уједињених нација покренуто поводом кризе у Конгу 1961. године. Тада је, 21. фебруара, Савет безбедности усвојио *Резолуцију 161*, којом је наложено да се предузму све мере за хитно повлачење плаћеника и евакуацију белгијског и осталог војног и сличног особља и политичких саветника из Конга који нису под командом Уједињених нација (UN Resolution S/RES/161, 1961). На основу ове резолуције изведена је тзв. “Румпунч” операција протеривања плаћеника из Конга. У току августа 1961. године, са територије Конга избачено је 273 плаћеника, што је био само део снага које су биле ангазоване у својству плаћеника, нешто више од 50% (Јеличић, 2016).

С обзиром да операција “Румпунч” није дала очекиване резултате, Савет безбедности је 24. новембра 1961. године усвојио *Резолуцију 169*, којом је одобрено Генералном секретару да предузме све неопходне мере, укључујући и силу, ради спречавања ангажовања свих лица – војног или сличног особља и политичких саветника, који нису под командом Уједињених нација, како би се реализовале мере из Резолуције Савета безбедности од 21. фебруара исте године (UN Resolution S/RES/169, 1961).

Како се политичка превирања и деколонијалне борбе на афричком тлу нису смиривале, а упоредо са тим присуство плаћеника било очигледно у све већем броју, Генерална скупштина је 29. новембра 1968. године била принуђена да донесе још једну резолуцију која се односила на ову област. *Резолуција 2395* осуђује и апелује на све земље да на својој територији предузму мере ради спречавања регрутовања или оспособљавања било које особе као плаћеника који би био ангажован у колонијалном рату против суверенитета афричких држава које су под португалском доминацијом (Duraković, 2011: 49).

Ова резолуција је била, практично, допуњена *Резолуцијом 2465* од 20. децембра 1968. године. Резолуција 2465 је од изузетног значаја, пре свега, јер представља Додатак Декларацији о признавању независности колонијалним државама и народима, као и јер се у једној њеној тачки, по први пут, наводи да пракса заснована на коришћењу плаћеника против народноослободилачких покрета представља кривично дело а плаћеници криминалце. Овом резолуцијом се, такође, захтевало од влада свих земаља да донесу законе у којима ће регрутовање, финансирање и обучавање плаћеника на својој територији прогласити кривичним делом и забранити својим држављанима да се ангажују као плаћеници” (UN Resolution A/RES/2465(XXIII)).

Наведени текст је поновљен у бројним резолуцијама које су касније усвајане (Резолуцијама 2548, 2708, 2625, 2708, 2727 и 3103). Резолуцијом 3103 која је усвојена 12. децембра 1973. године, донета је Декларација о темељним начелима легалног статуса бораца против колонијалне и стране доминације и расистичких режима (UN Resolution A/RES/3103(XXVIII)). У њој је плаћеништво било представљено као криминални чин, а плаћеници као криминалци.

Коначно, 14. децембра 1979. године Генерална скупштина је усвојила Резолуцију 34/140. У овој резолуцији се констатује да дотадашњи напори да се спречи експанзија плаћеништва путем донетих резолуција нису много допринели смањењу плаћеничке активности. Напротив, без обзира на све покушаје УН, јача активност регрутовања, обучавања и коришћења плаћеника у сврху рушења легалних влада држава чланица, као и употреба плаћеника против народноослободилачких покрета од стране колонизатора и расистичких система. С тим у вези, Генерална скупштина је одлучила да овом резолуцијом учини први корак ка доношењу Међународне конвенције о забрани свих облика плаћеника, због чега и носи назив (“*draft*”) “Израда међународне конвенције против активности плаћеника” (UN Resolution A/RES/34/140).

Конкретан потез направљен је усвајањем Резолуције 35/48, 4. децембра 1980. године, којом је донета одлука о формирању Специјалног комитета за израду Међународне конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обучавања плаћеника (UN Resolution A/RES/35/48). Након тога, као што је већ поменуто у делу рада који се односи на Међународну конвенцију, Специјални (*Ad Hoc*) Комитет је у периоду 1981–1989. године заседао осам пута и коначно је 1989. године поднео нацрт Конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника Генералној скупштини. Ова конвенција и данас представља најсвеобухватнији документ којим се регулишу питања плаћеника у међународном праву и међународној заједници.

2. Плаћеништво у законодавству Републике Србије

Као последица грађанског рата у СФРЈ 90-их година прошлог века, на територијама готово свих бивших југословенских република остао је изванредан број бивших бораца за које су ови ратови, испоставиће се, представљали својеврсну обуку за неке наредне. У том контексту, неки од њих су наставили да се боре у оружаним формацијама страних држава, попут Легије странаца, или као плаћеници запослени у бројним приватним војним компанијама широм света.

Република Србија је, несумњиво и пре свега, због својих ратних искустава у блиској прошлости, држава погодна за регрутацију плаћеника. Према медијским објавама, значајан број плаћеника из Србије је учествовао у бројним оружаним сукобима широм света, а последњих година дошло је до експанзије плаћеништва, нарочито због ратова у Сирији и Украјини.¹⁰³

Повећан број српских држављана на зараћеним територијама у иностранству је, могуће, био један од основних разлога за доношење Закона о допунама Кривичног законика, који је усвојен 2014. године (Mutavdžić, 2023: 29). Од ступања на снагу Кривичног законика Републике Србије 2006. године, Закон о допунама је пета интервенција у овај системски пропис. Међутим, овај случај је по много чему преседан. Наиме, за разлику од претходних интервенција које су подразумевале измене и допуне, овде се ради искључиво о допунама, што представља ретку законодавну праксу. Допуне су ограничене на увођење само два нова кривична дела, која се односе на спречавање учешћа држављана Републике Србије у оружаним сукобима у иностранству, чиме се недвосмислено дефинише кривична одговорност у вези са страним ратовањем. Посебно је значајно што је цео поступак усвајања спроведен по хитној процедури, што отвара простор за дискусију: који су конкретни друштвени, политички или безбедносни разлози мотивисали законодавца на овакав степен ургентности и уском обиму измена?

Како истиче Бодрожих (2020), законодавац је доношење ових допуна оправдао постојањем негативне друштвене појаве, односно учешћем држављана Србије у паравојним формацијама у иностранству, било из финансијских побуда или без икакве накнаде. Овакво понашање се, из аспекта националне безбедности, може препознати као потенцијални фактор радикализације, али и као модел који може потенцијално имати шири друштвени утицај. Отуда инкриминација није усмерена искључиво на акт оружаног ангажовања, већ на превенцију ширења екстремизма и на очување унутрашњег поретка. Ипак, поставља се питање да ли је овај приступ довољно прецизан и да ли адресира шири спектар мотива и структура које стоје иза таквих појава, посебно у контексту савремених безбедносних изазова који укључују деловање приватних војних компанија.

¹⁰³ "49 српских држављана се придружило Исламској држави и њеним фракцијама у Сирији и Ираку, док је након избијања конфликта у Украјини око седамдесет Срба узело учешће у том оружаном сукобу борећи се на страни Русије." (Petrović, & Stakić, 2018: 6).; "Према процени амбасадора Украјине у Београду Олександера Александровича из 2018. године, више од 300 грађана Србије је отишло да се бори на страни проруских сепаратиста." (Radio Slobodna Evropa (22. februar 2022)).

2.1. Инкриминисање ратовања у иностранству у Кривичном законнику Републике Србије

Најпре треба рећи да су израду и доношење Закона о допунама Кривичног законика из 2014. године пратили бројни медијски текстови. Сваки од њих је, без изузетка, два кривична дела којима је инкриминисано ратовање у иностранству презентовао у контексту плаћеништва (“Usvojen zakon o plaćenicima”, *B92*; “Srbija će kažnjavati ratne plaćenike”, *Al Jazeera*; “Srpski plaćenici tempirana bomba” *Novosti* и тд.).¹⁰⁴

Медијски наслови, иако често сензационалистички, могу одражавати ширу друштвену забринутост у вези феномена плаћеништва и учешћа наших грађана у оружаним сукобима ван државних граница. Они такође илуструју како јавна перцепција може утицати на законодавне иницијативе, стога и представљају важан фактор у разумевању процеса креирања политике. Међутим, оваква покретачка снага има и своје мане, јер поједностављена слика о плаћеништву као искључиво криминалној појави може довести до занемаривања комплексности овог феномена. Наиме, плаћеништво као друштвени и безбедносни проблем повезано је са бројним факторима – од политичких и економских мотива до међународних правних празнина и различитих облика приватизације ратовања.

Управо зато је од изузетног значаја да законодавна решења буду усклађена не само са националним интересима, већ и са актуелним глобалним безбедносним изазовима. То подразумева не само прецизну дефиницију кривичних дела, већ и ефикасне механизме за контролу и превенцију ових појава, уз истовремено поштовање људских права.

С тим у вези треба указати на следеће. Србија је ратификовала Међународну конвенцију крајем 2015. године, усвајањем Предлога закона о потврђивању Међународне конвенције, који је Влада представила на 59. седници, 30. октобра 2014. године. Овај Предлог закона донет је непосредно након што је ступио на снагу Закон о допунама Кривичног законика којим су у национално законодавство инкорпорирана два кривична дела којима се инкриминише ратовање у иностранству. У делу Предлога закона који носи назив “Разлози због којих се предлаже доношење закона” је назначено да би се потврђивањем Међународне конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника Република Србија сврстала у групу земаља које регрутовање, коришћење, финансирања и обуку плаћеника санкционишу као кривично дело и као морално неприхватљиву форму ратовања. Такође, с обзиром да су Законом о допунама Кривичног законика, који је објављен у

¹⁰⁴ Видети: (1. Usvojen zakon o plaćenicima. (2014, October 10). *B92*.; 2. Srbija će kažnjavati ratne plaćenike. (2014, October 8). *Al Jazeera*.; 3. Mijatović, V. (2013, October 29). Srpski plaćenici tempirana bomba. *Novosti*).

“Службеном гласнику РС”, бр. 108/2014 од 10. октобра 2014. године, прописана два нова кривична дела, у члану 386а и 386б, “није потребно усклађивање домаћег кривичног законодавства са текстом Конвенције,” наводи се у Предлогу Закона о потврђивању Међународне конвенције.¹⁰⁵

Отуда, на основу оваквог образложења, можемо рећи да изгледа као да не постоји дилема да ли је двема инкриминацијама којима се санкционише учешће српских држављана у страним оружаним сукобима, заправо обухваћена и забрана плаћеништва. Стога ћемо у наставку анализирати одредбе Кривичног законика Републике Србије (чл. 386а и 386б) и упоредити их са одредбама Међународне конвенције.

2.1.1. Учествовање и организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страниј држави (чл. 386а и 386б КЗ РС)

Кривична дела која се односе на учествовање у рату или оружаном сукобу у иностранству (члан 386а), као и на организовање таквог учешћа (члан 386б), сврстана су у 34. главу Кривичног законика Републике Србије - у оквир кривичних дела против човечности и међународног права. На овај начин, претпостављамо, законодавац указује на посвећеност заштити међународног правног поретка и спречавању недозвољених облика учешћа у иностраним конфликтима.

У ставу 1 члана 386а кривичног дела *Учествовање у рату или оружаном сукобу у страниј држави*, се наводи да га може учинити држављанин Србије који учествује у рату или оружаном сукобу у страниј држави, као припадник војних или паравојних формација страна у сукобу, а да притом није држављанин те стране државе, као ни припадник званичне мисије међународне организације чији је Србија члан. За ово кривично дело запрећена је казна затвора од шест месеци до пет година. Ставом 2 предвиђен је тежи облик кривичног дела који ће постојати уколико дело буде учињено у саставу групе. У том случају запрећена је казна затвора од једне до осам година.

Наведена норма предвиђа да кривично дело учествовање у рату или оружаном сукобу у страниј држави може извршити само држављанин Србије. Овом одредбом установљен је и лични основ за искључење кривичне одговорности, он се односи на ситуацију у којој лице које учествује у рату или оружаном сукобу није двојни држављанин – односно, нема и држављанство државе у којој се тај сукоб одвија. Међутим, како Стојановић (2017: 1104)

¹⁰⁵Видети: (Предлог закона о потврђивању Међународне конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника, 59. седница Владе Републике Србије, 30.10.2014. године. Преузето 22.03.2025. <https://www.srbija.gov.rs/prikaz/223237>).

примећује у Коментару Кривичног законика: “то значи да извршилац може бити држављанин Србије који је и држављанин једне од држава у сукобу, ако се сукоб не одвија на њеној територији”. Осим наведеног, додатни лични основ за искључење кривичне одговорности односи се на случај када је држављанин Србије ангажован у оквиру званичне мисије међународне организације чији је Србија члан, при чему се такво лице не сматра извршиоцем овог кривичног дела.

Радња извршења овог кривичног дела је учествовање у рату или оружаном сукобу у страни држави. Јовашевић (2014: 156) је истакао да је рат забрањен низом међународних правних аката: “Женевским протоколом о мирном решавању спорова из 1924. године (којим је агресивни рат проглашен злочином), Бријан–Келоговим или Париским пактом из 1928. године (којим су се државе одрекле рата као средства за решавање међусобних спорова) и Резолуцијом Генералне скупштине ОУН од 14. децембра 1974. године”. С обзиром на то, није чудно што су одредбе ова два кривична дела инкорпориране у продужетку члана 386 Кривичног законика којим је забрањено позивање, подстицање или издавање наредбе за вођење агресивног рата.

Дакле, у овом делу законодавац не прецизира на који начин је потребно извршити радњу, односно учествовати у рату. Важно је само да држављанин Србије учествује у оружаном сукобу као припадник војних или паравојних формација једне од страна у сукобу. С друге стране, отвара се спорно питање да ли радњу извршења могу да остваре добровољци који не припадају званичној војној или паравојној структури стране у сукобу, већ делују као независна формација, али у корист једне од страна у сукобу. Језичко тумачење не даје потврдан одговор на то питање (Stojanović, 2017: 1103).

У погледу специфичности кривичног дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у страни држави издваја се и место извршења, јер ово кривично дело може бити учињено једино у страни држави (Mutavdžić, 2023: 33). Осим тога, Бодрожих (2018б: 154) наводи, “посебна намера или побуда нису издвојене као обележја бића кривичног дела, већ се на субјективном плану захтева само умишљај који, поред свести, односно, интелектуалне компоненте, мора садржати и волунтаристички елемент, било у форми хтења или пристајања, да се у рату или оружаном сукобу учествује у страни држави у својству припадника војних или паравојних формација страна у сукобу.”

Када је реч о усаглашености норми националног кривичног законодавства са одредбама Међународне конвенције, треба рећи да, већ на први поглед, хармонизације готово да нема. Почев од тога да наш законодавац није сматрао релевантним да кривично дело дефинише

и одређени мотив као разлог за учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави. Насупрот томе, према Међународној конвенцији, да би се неко лице сматрало плаћеником, неопходно је да буде мотивисано жељом за личној користи. Управо ова разлика представља једну од најупадљивијих црта раздвајања између појма плаћеника и осталих лица која учествују у оружаним сукобима у иностранству. Доносећи одредбе које нису довољно прецизиране, законодавац је отворио могућност за широко тумачење и примену ове норме, што за последицу може имати и инкриминацију лица која су у сукобу учествовала из нематеријалних и идеалистичких побуда – попут верске солидарности са једном од зараћених страна. Такође, према националном законодавству, одговорност се заснива на самосталној одлуци појединца да отпутује у иностранство и учествује у рату или оружаном сукобу, док је према међународном решењу за квалификацију лица као плаћеника неопходно да оно буде посебно регрутовано – у својој земљи или у иностранству – ради учешћа у оружаном сукобу.

Можда највећа дистинкција између националне инкриминације, како недовољно стручна јавност верује, плаћеништва и услова из Конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника се огледа у одредбама које се односе на услов из конвенције да плаћеник може бити само лице које није припадник оружаних снага једне од страна у сукобу, односно из члана 386а КЗ РС у којем се наводи да је кривично одговорно оно лице које учествује у рату или оружаном сукобу у иностраној држави као припадник војних или паравојних формација страна у сукобу (Mutavdžić, 2023: 33–34).

Надаље, ваља указати и на то да одредбе члана 386а, осим што се уопште не подударaju са дефиницијом плаћеника из првог става члана 1 Међународне конвенције, оне се не односе ни на други део дефиниције, који се тиче лица ангажованих у организованим актима насиља усмереним на: (1) свргавање законите владе или нарушавање уставног поретка одређене државе, или (2) подривање њеног територијалног интегритета. Наиме, “ове радње из Конвенције се преплићу са широко постављеном зоном кривичних дела тероризма (члан 391–391б, 393 и 393а КЗ РС), којима се озбиљно угрожавају или повређују основне уставне, политичке, економске или друштвене структуре Србије, стране државе или међународне организације” (Vuković, 2014: 394–395).

У прилог Вуковићевој тврдњи сведочи и правна пракса у Србији којом је разрешена дилема у вези са кривичноправним третманом лица која се враћају са ратишта у Сирији и Ираку. Уместо да се ова лица гоне за учешће у оружаним сукобима у иностраној држави, надлежни органи Републике Србије опредељују се за квалификацију њихових поступака као

терористичких, односно за примену кривичних дела која се доводе у везу са тероризмом. Овакав приступ се заснива на међународноправном оквиру. Наиме, Савет безбедности Уједињених нација је 2015. године усвојио Резолуцију 2253 којом је ИСИС (*ISIS – Islamic State of Iraq and Syria*), заједно са Ал-Каидом и другим екстремним групама идентификована као терористичка претња међународном миру и стабилности (Мижалковић & Ђорђевић, 2019: 162). У том смислу, придруживање њиховим формацијама сматра се приступањем терористичкој организацији, а то је свакако посебно кривично дело према Кривичном законнику Републике Србије.

Међутим, у јавности постоји уверење да ни Резолуција 2253 Савета безбедности УН није довољна да коначно отклони постојећу дилему. Наиме, медијски наратив у великој мери доприноси стварању тензија, кроз површно и често недоследно сврставање одређених безбедносних појава и актера. Такви наслови и текстови истичу неуједначен приступ третману српских држављана по повратку са различитих светских ратишта.

У овом контексту, медијски је посебно било праћено суђење седморици српских држављана муслиманске вероисповести, оптужених за више терористичких кривичних дела и сарадњу са Исламском државом и фронтом Ал Нусра у Сирији, који су осуђени на скоро 70 година затвора. Непосредно након тога, окончани су и први судски поступци против држављана Србије који су се борили у Украјини на страни проруских снага, али са знатно блажим казнама.¹⁰⁶

Све наведене недоумице у вези кривичног дела из члана 386а, као и широка зона инкриминације, односно неусаглашеност ове норме са одредбама Међународне конвенције, упућују на закључак да се овим кривичним делом *искључиво* не инкриминише плаћеништво. Такође, Стојановић (2017: 1103) оцењује да су овакве инкриминације, пре свега, политички условљене.

Чланом 386б прописано је кривично дело *Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страни држави*. Кривично дело из члана 386б Кривичног законика може учинити лице које, на територији Републике Србије, врбује или подстиче друго лице на извршење кривичног дела предвиђеног чланом 386а. Поред тога, кривичним делом су обухваћена и понашања као што су организовање групе или обука појединца или групе у циљу извршења тог дела, обезбеђивање или стављање на располагање материјалних средстава и опреме, као

¹⁰⁶Како је Петровић истакао: “Они се жале да српско правосудје примењује дупле стандарде према муслиманима у односу на српске добровољце који су ратовали на страни проруских сепаратиста у Украјини.” Видети: (BBC News (2018, April 6)).

и прикупљање или давање средстава ради спровођења овакве кривичне радње. За ово кривично дело прописана је казна затвора у трајању од две до десет година. Такође, став 2 истог члана проширује кривичну одговорност и на случајеве када су лица која се организују у ту сврху – страни држављани, односно нису држављани Републике Србије.

Дакле, радње којима се може извршити кривично дело предвиђено чланом 386б у својој суштини представљају облике подстрекавања и помагања у извршењу дела из члана 386а. Односно, како Бодрожих (2018b: 155) наводи, “веза између појединачног решења инкриминације из чл. 386б и саучесништва, као основног кривичноправног института, огледа се у чињеници да су таксативно набројане потенцијалне радње извршења код овог кривичног дела заправо радње подстрекавања и помагања, а разлог који је законодавца определио да их не третира као општи кривичноправни институт, него да их предвиди као засебно кривично дело, јесте потреба строжег кажњавања, која, иначе, представља један од разлога који законодавца мотивишу на инкриминисање радњи саучесништва као засебне радње извршења неког посебног кривичног дела.”

Такође, треба истаћи да радње инкриминисане кривичним делом Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу имају свој основ у члану 2 Међународне конвенције. Међутим, како се инкриминација из члана 386б везује за члан 386а КЗ РС који нема своје упориште у Међународној конвенцији против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника, нема га ни члан 386б. Тачније, ни ова одредба се не односи на плаћенике већ обухвата организовање учествовања у рату или оружаном сукобу било којих лица (Stojanović, 2017: 1104).

2.1.2. Разлози “за” и “против” инкриминисања ратовања у иностранству

Истакли смо да је инкриминисање ратовања у иностранству представљало својеврсни преседан, пре свега због начина на који је промењен Кривични законик. Коларић (2016: 643) наводи да измене кривичног законодавства превасходно представљају резултат усклађивања са међународним обавезама које државе преузимају ратификацијом релевантних међународних уговора. Ипак, одређене инкриминације не проистичу искључиво из међународних стандарда или унутрашњих правних обавеза, већ представљају реакцију на конкретне негативне појаве у друштву, што такође може бити легитимна основа за њихово прописивање као кривичних дела.

У Предлогу закона о допунама Кривичног законика из 2014. године, под насловом “Разлози за доношење закона” наглашена је негативна појава уочена у нашој средини. Наиме,

организовано или самостално придруживање српских држављана паравојним формацијама изван Републике Србије, из материјалних или других разлога, представљало је повод за конципирање две нове инкриминације у Кривичном законнику. Поред тога и потенцијално лош утицај повратника са страних ратишта, који неретко постају носиоци пропагандног деловања и подстичу друга лица да се укључе у ратове, односно оружане сукобе у страним државама.¹⁰⁷

Истовремено, законодавац у Предлогу закона о допунама, такође, истиче да се Кривични законик допуњује са два нова кривична дела којима се инкриминише учествовање и организовање ратовања у иностранству, у циљу заштите грађана и основних друштвених вредности. У том контексту, Бодрожић (2018b: 149) с правом закључује да “иако друштвена опасност са својом материјалном природом, према прихваћеном концепту дефинисања општег појма кривичног дела из члана 14 став 1 КЗ који садржи само формалне елементе, нема карактер елемента општег појма кривичног дела, она и даље представља основни мотив законодавца да одређена понашања предвиди као кривична дела у оквиру посебног дела кривичног законодавства, односно, представља материјалну страну предвиђености у закону неког кривичног дела.”

Постоји више аргумената у прилог увођењу нових инкриминација. Најпре, потребно је ускладити кривичноправне одредбе са измењеним друштвеним околностима, односно законом санкционисати она понашања која су постала толико друштвено опасна да захтевају реакцију кривичног права. Потом, нове инкриминације могу бити условљене потребом очувања унутрашње доследности и кохерентности кривичноправног система, нарочито у случајевима када претходне измене нису биле доследно спроведене. Коначно, важан разлог представља и потреба усклађивања домаћег законодавства са међународним обавезама, посебно када су понашања већ препозната као друштвено штетна на регионалном или глобалном нивоу (Бодрожић, 2018a: 48).

Уколико узмемо у обзир да је, у последњих десетак година, примећен тренд одласка наших држављана на страна ратишта и то перципирамо као негативну друштвену појаву, што у основи и јесте, намеће се закључак да је друштвено корисно да се такво понашање криминализује. Посебно, ако се има у виду да узимање учешћа држављана Србије у ратовима и оружаним сукобима у страним државама као додатну последицу може имати касније и потенцијално врбовање других држављана за сличну активност. Дакле, овде се

¹⁰⁷Видети: (Предлог закона о допунама Кривичног законика (05.10.2014)).

ради о усклађивању кривичноправних одредби са измењеним друштвеним амбијентом. У том смислу, иако је евидентно да је природа ових инкриминација, превасходно, превентивна, наведено може бити аргумент који иде у прилог увођењу два нова кривична дела у Кривични законик.

Када се говори о потреби за успостављањем нарушеног степена кохерентности корпуса кривичноправних одредаба, у случају кривичних дела учествовања и организовања учествовања у рату или оружаном сукобу у иностраној држави, то не би могао бити разлог за усвајање поменутих кривичних дела, јер до ступања Закона о допунама КЗ из 2014. године на снагу, она нису ни била предвиђена националним кривичним законодавством.

На крају, као разлог *pro* може се истаћи потреба за усклађивањем одредаба националног законодавства са међународно преузетим обавезама инкриминисања понашања која су на регионалном или наднационалном нивоу препозната као друштвено штетна. Међутим, у контексту чланова 386а и 386б КЗ, с једне стране и Међународне конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника, са друге, о овоме је већ било речи у делу рада који се односи на постављену дилему да ли се инкриминисањем ратовања у иностранству у Кривичном законик у Републике Србије криминализује плаћеништво. С тим у вези, “аргумент да је реч о усклађивању домаћих прописа са релевантним одредбама није дакле могуће искористити, будући да је реч о томе да је законодавац само делимично предвидео одређено понашање као кажњиво на основу обавезујућег међународног документа, а у криминализацији отишао знатно даље, односно отишао даље од стандарда и решења из међународног документа.” (Бодрожич, 2018а: 52).

Супротно наведеним разлозима “за”, стоје нешто бројнији разлози “против” увођења две нове инкриминације у национално кривично законодавство. Већ смо навели да нема дилеме да је законодавац двома новим инкриминацијама претендовао да, превасходно, постигне ефекат генералне превенције. Јер, како се наводи у Предлогу закона о допунама КЗ из 2014. године, основна идеја је спречавање потенцијалне радикализације, односно спречавање пропагандног деловања и подстицања других лица на учешће у ратовима и оружаним сукобима у иностранству.

С тим у вези, намеће се питање да ли тако широко постављен концепт кривичноправне заштите може обезбедити генералну превенцију. Контекстуално, Стојановић заступа став да постоји само један начин за постизање извесности примене казни и остварење циља да се генерална превенција учини ефикасном, а то је сужавање граница кривичноправне заштите (Ignjatović, 2017: 345).

Упитно је, такође, шта представља заштитни објекат код поменути две инкриминације. Односно, којим се добрима, конкретно, пружа кривичноправна заштита прописивањем кривичних дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави и Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у иностраној држави. Дакле, овде се доводи у питање остваривање основне, заштитне, функције кривичног права. Како Бодрожић (2020: 386) примећује приликом тумачења Закона о изменама и допунама Кривичног законика из 2012. године: “долази до нове криминализације, са наглашено превентивно оријентисаним приступом, који не карактерише само српског законодавца, него и законодавства водећих европских демократија, што није у потпуности усклађено са принципом *ultima ratio* и намеће кривичном праву нову безбедносну функцију, која најпре служи остваривању превентивне парадигме, а не заштитне функције кривичног права.”

Као још један аргумент “против” може се, евентуално, навести и тренутак у коме је Кривични законик допуњен двома наведеним инкриминацијама. Наиме, већ је било речи о извесним неслагањима јавности поводом третмана српских држављана по повратку са ратишта у Сирији, односно Украјини. У том смислу, извесну сумњу буди чињеница да се кривична дела учествовање и организовање учествовања ратовања у иностранству прописују у реалном времену када одређени број држављана Србије узима учешће у оружаном сукобу на територији Украјине, на страни проруских оружаних снага. Уопштено говорећи, нема сумње да би свака интервенција у кривично законодавство која генерише политичке мотиве имала негативну конотацију.

У теорији и пракси се указује на могућност да нове инкриминације могу довести у питање поштовање основних слобода и права грађана. Јер, грађани имају права да како због идеолошких мотива, тако и због порекла, или пак остваривања права на рад и зараду учествују у војним формацијама и у оружаном сукобу, са или без накнаде, уколико тиме не крше одредбе *ius in bello* (Бодрожић, 2018а: 53).

Такође, сасвим је разумно очекивати од учинилаца кривичних дела желе да избегну кривичну одговорност и предвиђену казну за учињено кривично дело. У том погледу, проблеми са доказивањем кривичних дела учествовања и организовања учествовања у рату или оружаном сукобу у иностраној држави нису мали. Пре свега, тешко је доказати разлог путовања наших држављана у ратом захваћена подручја. Они увек могу наводити неки од потпуно легитимних разлога за путовање у страну државу, попут образовања, туризма и слично. Уз то, није реткост да неки од њих затраже и добију пријем у држављанство државе

на чијој су се страни у оружаном сукобу борили. Тада би таква околност представљала лични основ за искључење кажњивости.

Најзад, инкриминисањем учествовања и организовања учествовања у рату или оружаном сукобу у страни држави, Република Србија је кроз одредбе чл. 386а и 386б Кривичног законика настојала да одговори на савремене безбедносне изазове повезане са феноменом плаћеништва и одласком држављана на страна ратишта. Овакво законодавно решење представља концепт кривичноправне интервенције усмерене ка заштити уставног поретка, националне безбедности и међународног угледа државе, али и усклађивања са међународним обавезама у борби против међународних безбедносних претњи.

Истовремено, анализирани разлози “за” и “против” инкриминисања ратовања у иностранству указују на сложеност овог нормативног приступа, нарочито у погледу потребе да се прецизно разграниче кривичноправно релевантни облици понашања од оних који то нису. Стога се може закључити да, иако постојеће кривичноправне одредбе имају оправдање у безбедносном контексту, њихова примена и даље захтева пажљиво тумачење и могуће нормативно унапређење, како би се обезбедила њихова пуна ефикасност и усаглашеност са основним начелима кривичног права.

3. Плаћеништво у упоредном законодавству бивших југословенских република

Након распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, односно Савезне Републике Југославије, новонастале републике су на различит начин дефинисале однос према Међународној конвенцији. Већ смо навели да је Република Србија ратификовала конвенцију 2015. године. Поред Србије, то је урадила још само Република Хрватска, знатно раније, у марту 2000. године. Такође, потписница Међународне конвенције је и Република Црна Гора од 2006. године (до данас је није ратификовала).¹⁰⁸

Иако остале републике бивше Југославије нису ратификовале, ни потписале Међународну конвенцију, оне су у приближно време (током 2014. и 2015. године) своја кривична законодавства допуниле кривичним делима којима се криминализује ратовање у

¹⁰⁸Статус Конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника на дан 15.01.2026. године, Преузето 15.01.2026. [UNTC](#).;

Подсећамо: Разлика између потписивања међународног документа и његове ратификације је у томе да држава потписница изражава своју сагласност са текстом међународноправног акта и намеру да га касније формално прихвати (ратификује). Потписивањем се држава не обавезује да ће примењивати норме из одређеног документа, али је у обавези да не поступа противно њему. Док ратификација има јачи правни значај и подразумева обавезу државе да спроводи законом потврђени (ратификовани) документ. Видети: (Vienna Convention on the Law of Treaties Vienna (23 May 1969)).

иностранству. Ова кривична дела би се неформално и у ширем смислу могла одредити и као кривична дела у вези са плаћеништвом.

Такође, она су углавном систематизована у групи кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, што значи да их државе перципирају као најтежа кривична дела, која прелазе националне оквире и погађају основне вредности целог човечанства. Ипак, то није случај у кривичном законодавству Босне и Херцеговине¹⁰⁹, где су ова кривична дела инкорпорирана у Главу 16 – “кривична дјела против интегритета Босне и Херцеговине” и у Кривичном законнику Републике Северне Македоније (Глава 28 – “Кривични дела против државата”).

Кривични закон Босне и Херцеговине (у даљем тексту: БиХ) је 2015. године допуњен са два кривична дела, и то: Противзаконито формирање војних снага (члан 162а) и Противзаконито формирање и придруживање страним паравојним или параполицијским формацијама (члан 162б). Члан 162а КЗ БиХ инкриминише радње које се односе на незаконито формирање и деловање паравојних снага на територији БиХ, супротно важећем Закону о одбрани БиХ и Закону о служби у Оружаним снагама БиХ. Овим чланом се строго санкционишу организатори, инструктори, као и опремање и мобилизација таквих формација, односно лица која руководе оваквим активностима (прописана је казна затвора од најмање пет година). Кривично дело Противзаконито формирање војних снага, такође обухвата и лица која се прикључе тим снагама (уз запрећену казну од најмање три године), као и она која прибављају средства за извршење овог дела (прописана казна у распону од једне до десет година) (“Sl. glasnik BiH”, br. 47/2023).

Члан 162б КЗ БиХ инкриминише противзаконито формирање, обучавање, опремање и мобилизацију појединаца или група ради придруживања страним војним, паравојним или параполицијским формацијама ван територије БиХ (предвиђена казна затвора од најмање осам година). Осим организатора и инструктора, кривично се гоне и лица која се прикључе таквим формацијама (најмање три године затвора), као и они који врбују, припремају услове

¹⁰⁹Кривичноправни систем Босне и Херцеговине карактерише вишеслојна структура, јер не постоји јединствено кривично законодавство које би важило на целој територији државе. На државном нивоу примењује се Кривични закон БиХ, али његова надлежност обухвата само ограничен круг кривичних дела која су од посебног значаја за функционисање институција БиХ и међународне обавезе државе. Поред тога, сваки административни ниво има сопствено кривично законодавство: Кривични закон Републике Српске, Кривични закон Федерације БиХ и Кривични закон Брчко дистрикта БиХ. Оваква фрагментирана структура резултат је уставног уређења земље и доводи до постојања паралелних, али функционално координисаних система кривичноправне регулације.

или подстичу друге на извршење овог дела, било непосредним деловањем, било путем јавних порука и медија (“Sl. glasnik BiH”, br. 47/2023).

Може се рећи да је сврха кривичног дела из члана 162а да се заштити правни поредак, стабилност безбедносног система и искључиво право државе да организује оружане формације. С друге стране, одредбе члана 162б имају за циљ спречавање радикализације и одласка грађана БиХ у оружане сукобе ван државе, чиме се штити међународни правни поредак и унутрашња безбедност земље.¹¹⁰

У Кривични законик Републике Северне Македоније, 2014. године, је инкорпорирано кривично дело Учешће у страним војним, полицијским, паравојним или параполицијским формацијама (члан 322а, глава 28 – Кривична дела против државе). Одредбе овог члана су прилично широко конципиране, па се њиме предвиђа кривична одговорност за лица која организују, регрутују, обучавају, опремају или на било који начин припремају појединце или групе за учешће у страним војним, полицијским, паравојним или параполицијским формацијама ван територије државе. Осим тога, кажњиво је и финансирање или обезбеђивање материјалне подршке за такве активности, као и лично учешће држављана у тим формацијама. Забрањено је и јавно позивање, ширење порука или подстицање на извршење ових дела. Казне се крећу од најмање четири до најмање пет година затвора, у зависности од радње, док је прикривање ових дела кажњиво затвором од једне до пет година. Уколико је дете укључено, казна је увек најмање пет година (“Службен весник на Република Северна Македонија”, бр. 188/2023).

Законодавац је чланом 322а на свеобухватан начин санкционисао не само извршиоце, већ и подстрекаче, финансијере и помагаче, а истакао је и да је покушај кажњив, а да олакшавајуће околности могу наступити само уколико се сарађује са органима гоњења. Сврха ове инкриминације је заштита уставног поретка, националне безбедности и међународног правног поретка Републике Северне Македоније, на шта несумњиво указује и сама систематизација кривичног дела у Кривичном закону.

Република Црна Гора је депоновањем потписа подржала Међународну конвенцију 2006. године, али је до сада није ратификовала. Ипак, изменама кривичног законодавства из 2015. године, она је у Глави 35 Кривичног законика - “кривична дјела против човечности и других добара заштићених међународним правом”, предвидела кривично дело

¹¹⁰Према наводима из медија, суд у БиХ је до сада процесуирао само једно лице (Гаврило Стевић) за кривично дело из члана 162б КЗ БиХ и то због боравка у Украјини, међутим и он је ослобођен због недостатка доказа да је учествовао у оружаном сукобу. Видети: (BIRN (2020, 30. septembar)).

Учествовање у страним оружаним формацијама, у члану 449б. Одредбама овог члана санкционише се противзаконито ангажовање лица у страним оружаним, паравојним или параполицијским формацијама ван територије Црне Горе. Такође, кажњиве су и радње попут регрутовања, организовања, финансирања, прикључења, обуке, јавног подстрекивања, као и прикривања ових активности (“Službeni list Crne Gore”, br. 110/2023).

Циљ ове норме је спречавање учешћа држављана у страним оружаним сукобима и заштита домаће и међународне безбедности, а предвиђене су строге казне затвора, с посебним акцентом на превенцију радикализације и тероризма.

За разлику од наведених законских решења у кривичним законодавствима Србије, Босне и Херцеговине, Северне Македоније и Црне Горе, Хрватска је, премда ратификовала Међународну конвенцију, својим кривичним закоником заиста инкриминисала плаћеништво. Члан 95. (“Новачење плаћеника”) Казненог закона Републике Хрватске прописује као кривично дело новачење (регрутовање), коришћење, плаћање или обучавање плаћеника за учешће у оружаним сукобима или насилним актима усмереним против уставног поретка или територијалног интегритета неке државе (предвиђена казна је од шест месеци до пет година затвора), као и директно учешће у таквим сукобима ради материјалне користи (до три године затвора). Посебно је важно што Казнени закон обухвата и забрану новачења и употребе деце као плаћеника, чиме се штити најрањивија популација (“Narodne novine”, бр. 114/2023).

Овом нормом Хрватска је ускладила национално законодавство са међународним стандардима из Конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника. С друге стране, Хрватска није инкриминисала учествовање у оружаним сукобима у иностранству. Хрватски министар правде Миљенић је у једном интервјуу истакао да би таква инкриминација била у супротности са историјом земље. Подсетио је на Домовински рат 1990-их, током којег су страни добровољци ратовали на страни Хрватске, наводећи да је земља тада била захвална на њиховој помоћи (Milekić (2015, 12. februar)).

Како Глушац (2020: 48–49) примећује у својој анализи “Криминализација као забрињавајући и неефикасан одговор на феномен страних бораца на Западном Балкану”, Земље Западног Балкана деле све кључне карактеристике са Хрватском, укључујући и историју учешћа страних бораца у својим оружаним формацијама током сукоба у бившој Југославији. Ипак, за разлику од Хрватске и неких других чланица Европске уније, оне су показале много већу забринутост у вези са недавним трендом страних бораца.

Може се рећи да је хрватско кривично законодавство усмерено на мотив плаћеништва, а не само на чињеницу учешћа у страном сукобу (што је у складу са међународним правом). Хрватски држављанин који узме учешће у страном оружаном сукобу из било ког мотива, осим користољубивог (наравно, и под условом да се не ради о тероризму), неће бити кривично гоњен уколико у том оружаном сукобу не учини неко међународно кривично дело (нпр. ратни злочин). С друге стране, Србија, Босна и Херцеговина, Северна Македонија и Црна Гора инкриминишу учешће својих држављана у оружаним сукобима у страним државама (такође, када се не ради о кривичним делима из области тероризма), без обзира да ли су они плаћеници (односно, укључујући и плаћенике). На тај начин, тј. увођењем кривичне одговорности за само учешће (иако се стриктно нигде не наводи које радње “учешће” конкретно подразумева) у страним оружаним сукобима, кривично право добија нову димензију превентивно-безбедносне функције.

Такође, Република Словенија је као некадашња чланица СФРЈ, 1990. године, била потписница Међународне конвенције. Међутим, након стицања независности она никада није потписала Конвенцију против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника. Ипак, у словеначком *Казенском законуку*, који је ступио на снагу 2008. године од почетка се налази кривично дело којим се забрањује плаћеништво – “Новачење војних најамника и лица млађих од осамнаест година”, члан 106.

Ко врбује, обучава или финансира обуку војних најамника, казниће се затвором до три године. Док је предвиђена казна за врбовање малолетних лица за прикључивање у државне или друге оружане снаге и њихово коришћење за активно учешће у непријатељствима, од десет до петнаест година затвора (“Uradni list RS”, št. 16/2023). Вреди истаћи да словеначко кривично законодавство у овом члану није инкриминисало директно учешће у страним оружаним сукобима из лукративних мотива (као на пример хрватско). Дакле, казниће се онај који регрутује, али не и онај који је регрутован и који узима учешће у оружаном сукобу као плаћеник.

Приметно је, иако се ради о републикама које су чиниле савез и које деле сличну историју учешћа страних бораца у грађанском рату на подручју бивше СФРЈ, који је и претходио расформирању овог савеза држава, да је свака на свој начин више или мање регулисала питање плаћеника. Наиме, изричито помињање плаћеника бележи се само у кривичним законодавствима Републике Хрватске и Републике Словеније. Том приликом треба истаћи да је Хрватска ратификовала Међународну конвенцију те да инкриминисање плаћеништва кривичним законом представља испуњавање међународноправних обавеза. С друге стране,

Словенија иако није потписница Међународне конвенције, санкционише регрутовање плаћеника (али не и учествовање у оружаном сукобу у том својству).

Преостале државе бивше Југославије – Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина и Северна Македонија су се одлучиле за нешто шире законске одредбе, којима се забрањује учествовање у страним оружаним сукобима, без обзира на својство у којем држављани ових држава узимају учешће у тим сукобима (наравно, уз одређене законске основе искључења кривичне одговорности). Као могући разлог намећу се резолуције Савета безбедности – 2170, 2178 и 2369, којима су, између осталог, позване државе чланице Уједињених нација да националним законодавствима криминализују учешће у страним оружаним сукобима, када је, како Глушац (2020: 45) наводи: “Запад постао потенцијална мета повратка страних бораца са сиријског попришта (који су се борили за ISIL/ISIS), међународна заједница је реаговала”.¹¹¹

Према Глушцу (2020: 45–46), земље Западног Балкана спадају у једну од три категорије земаља које су измениле национална кривична законодавства под утицајем резолуција Савета безбедности. За разлику од на пример Немачке и Шпаније (и Хрватске, члан 101а КЗ РХ), које су одлазак својих држављана на страна ратишта криминализовали само уколико су такве радње повезане са тероризмом, односно Велике Британије, Канаде и Аустралије које санкционишу такве радње ако су повезане не само са тероризмом, већ и са другим такозваним општим злочинима, земље Западног Балкана су инкриминисале узимање учешћа у страним оружаним сукобима уопштено, без обзира на намеру (терористичко деловање и сл.). Оправдање за овакав приступ сигурно се може наћи и у ширем посматрању потенцијалних последица које може створити учешће у оружаним сукобима у иностранству: радикализација, умрежавање ради криминалног деловања након повратка због неуспеха ресоцијализације, оспособљеност за ширење пропаганде, и тако даље.

¹¹¹ Трима наведеним резолуцијама се, пре свега, позивају чланице Уједињених нација да спрече и сузбију регрутовање, организовање, транспорт или опремање појединаца који путују у државу која није њихова држава пребивалишта или држављанства да би извршавали, планирали, припремали или учествовали у терористичким актима, као и да би пружали или примали терористичку обуку, и да финансирају њихова путовања и њихове активности. Видети: (Resolution 2170 (2014) - S/RES/2170; Resolution 2178 (2014) - S/RES/2178; Resolution 2369 (2017) - S/RES/2369).

VI Криминалистичко и кривично-правно сузбијање плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела у Републици Србији

Последњих година је забележен пораст ангажовања плаћеника у различитим оружаним сукобима, у Украјини, Централноафричкој Републици, Сирији, Малију и другим ратом захваћеним подручјима. То је скренуло пажњу на бројне безбедносне и правне изазове који произлазе из ангажовања плаћеника.

Активности плаћеника често стварају услове за озбиљна кршења људских права и извршење ратних злочина. Међутим, без обзира на то, случајеви утврђивања одговорности су изузетно ретки. Разлог томе је, првенствено, неадекватна законска регулатива, али и недостаци у механизмима откривања деловања плаћеника, као и обезбеђивања доказа за њихово процесуирање. На тај начин се, практично, омогућава плаћеницима да буду некажњени, а жртвама се ускраћује могућност да буду правно заштићене.¹¹²

Досадашња научна истраживања су се углавном фокусирали на међународне норме, дефинисање и правни статус плаћеника, а значајно мање (скоро нимало) пажње је посвећено практичним механизмима откривања њиховог деловања и обезбеђивању доказа о активностима плаћеника.

Поред тога, изазовно је, на недвосмислен начин, разматрати сузбијање плаћеништва у националном оквиру. Пре свега, јер иако је Република Србија ратификовала Конвенцију против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника, ову ратификацију није конкретизовала посебним кривичним делом, већ је забрана плаћеништва обухваћена широко конципираним одредбама кривичних дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави и Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у иностраној држави (чл. 386а и 386б КЗ РС).

Подсећамо да је законодавац у предлогу Закона о потврђивању Међународне конвенције против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника, истакао да нема потребе за усклађивањем домаћег кривичног законодавства са текстом Конвенције јер су Законом о допунама Кривичног законика, који је објављен у “Службеном гласнику РС”, бр. 108/2014

¹¹² Недавно започет (2024. године) пројекат Универзитета у Копенхагену “*MERCURY*” је осмишљен с циљем да обезбеди научни увид у путеве одговорности плаћеника и могућност обезбеђивања правне заштите за жртве. “*MERCURY* је петогодишњи пројекат вредан 2 милиона евра који ће понудити пионирске научне увиде у путеве ка одговорности и правној заштити. Богатије разумевање добијено из пројекта *MERCURY* ће помоћи заинтересованим странама да се информишу о томе како могу боље спречити злоупотребе које чине плаћеници или, ако то не успе, осигурати одговорност и правну заштиту за жртве.” Видети: (*MERCURY*, 2024).

од 10. октобра 2014. године, прописана два нова кривична дела која се односе на Учествовање држављана Републике Србије у рату или оружаном сукобу у иностраној земљи и Организовање учествовања држављана Републике Србије у рату или оружаном сукобу у иностраној земљи. С обзиром да у кривичном закону Републике Србије не постоји кривично дело које у називу садржи реч плаћеништво или плаћеници (као нпр. у кривичном закону Републике Хрватске – “новачење плаћеника”), одлучили смо се за формулацију “плаћеништво и са њим повезана кривична дела” како бисмо предупредили евентуалне недоумице о којим кривичним делима је реч, односно да се поменута синтаagma односи на кривична дела из члана 386а и 386б КЗ РС.

У том контексту, ради се о специфичним инкриминацијама, које подразумевају да радња извршења буде остварена у иностранству, и то у околностима које нису мирнодопске. Све то вишеструко доприноси усложњавању успостављања надлежности националног механизма за откривање, расветљавање и доказивање ових кривичних дела.

С тим у вези, у овом поглављу ћемо указати на особености субјеката националног система безбедности који су у Републици Србији надлежни за криминалистичко и кривично-правно сузбијање плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела, као и на методику сузбијања (откривања, разјашњавања и доказивања) ових кривичних дела.

1. Субјекти националног система безбедности специјализовани за сузбијање плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела

Безбедност Републике Србија штити се националним системом безбедности. А како истичу Мијалковић и Арежина (2021: 6): “Систем безбедности који спречава и сузбија угрожавајуће појаве комплекс је складног деловања више организација безбедности које обављају специфичне (пот)функције безбедности, у чему се ослањају на друштво, на његову безбедносну културу, национално и међународно право, као и на међународне савезнике, што резултира извесним стањем/квалитетом безбедности.”

Овај систем чине неконвенционални и конвенционални субјекти безбедности. *Неконвенционални субјекти безбедности* (Народна скупштина, председник Републике, Влада и Савет за националну безбедност) задужени су за стварање стратегијских, нормативних, организационих, материјалних и других услова за функционисање националног система безбедности. Док, *конвенционални субјекти безбедности* чине извршни део националног система безбедности и задужени су за извршавање задатака у зависности од врсте и начина испољавања изазова, ризика и претњи безбедности (Мијалковић, 2023: 346).

У контексту плаћеништва и са њим повезаним кривичним делима у Србији, Влада и Народна скупштина су надлежни за предлагање и усвајање законских решења која уређују ову област, док су конвенционални субјекти безбедности – попут полиције, безбедносно-обавештајних служби, тужилаштва и судова – одговорни за непосредно откривање, кривично гоњење и санкционисање овог вида криминала. Према мишљењу Бошковића, Маринковића и Лајића (2015: 96), субјекти укључени у супротстављање криминалу чине комплексне, функционално повезане и међусобно зависне органе, који заједно представљају јединствени систем, при чему ниво њихове специјализације и интеракције у значајној мери утичу на успешност остваривања прокламованих циљева. Ови субјекти су интегрални делови – подсистеми националног система безбедности Републике Србије.

1.1. Министарство унутрашњих послова

Кључну улогу у националном систему безбедности у сузбијању и спречавању кривичних дела има Министарство унутрашњих послова, односно полиција. Полиција је, у организационо-функционалном погледу, комплексан орган широког спектра деловања, одређеног одговарајућим законским и подзаконским актима (Бошковић *et al.*, 2015: 103). У контексту сузбијања плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела најзначајнија организациона јединица полиције је Управа криминалистичке полиције и у оквиру ње, специјализована Служба за борбу против тероризма. У надлежности ове Службе је да континуирано прати све безбедносно интересантне појаве и догађаје на територији Републике Србије и прикупља оперативна сазнања у вези лица, група, организација и покрета чије је деловање повезано или се може довести у везу са тероризмом и/или екстремизмом. Циљ Службе је спречавање извођења кривичних дела повезаних са тероризмом и екстремизмом у Републици Србији или коришћења територије Републике Србије за припрему или извођење оваквих акција у другим државама, као и спречавања активности пропагирања тероризма и екстремизма, врбовања и регрутовања, те обезбеђивања или прикупљања средства намењених за финансирање ових активности.¹¹³

Кривична дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у страниј држави и Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страниј држави припадају групи кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом. Уосталом, као и кривична дела у области тероризма, па то може бити један од разлога због којих је Служба

¹¹³Видети: (Званична интернет страница Министарства унутрашњих послова Републике Србије, <https://www.mup.gov.rs/wps/portal/sr/>).

за борбу против тероризма надлежна и за ова кривична дела, из члана 386а и 386б Кривичног законика Републике Србије.

Такође, плаћеници, страни терористички борци, односно национална категорија усклађена са одредбама кривичног законодавства – учесници у рату или оружаном сукобу у страни држави, имају много заједничких карактеристика. Стога је и рад на откривању, разјашњавању и доказивању ових кривичних дела, донекле, сличан.

Треба истаћи то да се обављање полицијских послова, између осталог, заснива и на начелу сарадње (у складу са Законом о полицији, чл. 32). С тим у вези, приликом рада на сузбијању плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела, Служба за борбу против тероризма може сарађивати и са другим организационим јединицама Министарства унутрашњих послова, пре свега са: Службом за борбу против организованог криминала, затим Службом за високотехнолошки криминал, са Управом граничне полиције и Управом полиције.

Истовремено, полиција остварује и интеринституционалну сарадњу са другим субјектима националног система безбедности, пре свега у циљу ефикасније размене података, избегавања дуплирања послова и бржег откривања и доказивања кривичних дела.

С обзиром на елемент иностраности који феномен плаћеништва подразумева, од посебног значаја је међународна полицијска сарадња. У том контексту, Министарство унутрашњих послова је остварује посредством Одељења за међународну оперативну полицијску сарадњу чије је седиште у Управи криминалистичке полиције. У оквиру ове организационе јединице Министарства унутрашњих послова смештене су канцеларије три међународне полицијске агенције: Интерпола (*Interpol*), Еуропола (*Europol*) и Селека (*Selec*).

Основни задатак Интерпола (*ICPO – International Criminal Police Organization*) је да помаже и развија међународну помоћ свих криминалистичких служби појединих земаља чланица Интерпола, када је то потребно ради откривања, разјашњавања и доказивања кривичних дела, која имају међународни карактер или са циљем откривања и хватања учинилаца тешких кривичних дела који су у бекству, те се налазе на територији једне чланице Интерпола, а траже се по потерници друге чланице ове организације (Шкулић, 2015: 361). Интерпол обезбеђује платформу за размену података преко комуникационог система под називом “I-24/7”. На овај начин се омогућава безбедносним службама (полицијама) да у

реалном времену деле информације о учесницима у оружаним сукобима у иностранству, њиховим путним документима и транснационалним операцијама.¹¹⁴

Еуропол, односно Организација Европске полиције (*European Police Office*), има своје представништво (контакт тачку) у Министарству унутрашњих послова, иако Србија није чланица Европске уније. На основу Споразума о оперативној и стратешкој сарадњи од 2014. године, омогућена је размена општих информација, анализа добрих пракси у области борбе против организованог криминала и тероризма, размена личних података и коришћење Еурополовог информационог система (EIS), као и слање официра за везу у седиште Еуропола у Хагу (“*Službeni glasnik RS*”, br. 5/2014). С тим у вези, Србија може учествовати у истрагама које имају транснационални карактер и може размењивати податке о сопственим држављанима који ратују у оружаним сукобима у иностранству (нпр. Украјини, Сирији и др.).

Коначно, прекогранична полицијска сарадња одвија се и посредством Селека (*SELEC – Southeast European Law Enforcement Center*). Овај регионални центар за спровођење закона основан је 2011. године, споразумом 13 држава југоисточне Европе (међу којима и Србија) ради борбе против прекограничног организованог криминала и унапређења полицијске сарадње. Селек делује као информационо-обавештајна и оперативна платформа. На основу чланства, Србија преко Министарства унутрашњих послова може брзо да размени податке са осталим државама региона о свим актуелним безбедносним претњама.

1.2. Безбедносно-информативна агенција

Осим Министарства унутрашњих послова, с обзиром да је реч о транснационалној претњи, и Безбедносно-информативна агенција (у даљем тексту: Агенција) прикупља, обрађује и анализира податке о лицима која се доводе у везу са регрутовањем или учешћем у страним оружаним сукобима.

Безбедносно-информативна агенција, као централна и аутономна цивилна служба безбедности, има значајну улогу у откривању и спречавању учешћа држављана Републике Србије у страним оружаним сукобима. У складу са својим законским овлашћењима, Безбедносно-информативна агенција оперативним радом прикупља податке, анализира безбедносно релевантне информације и сарађује са другим државним органима поводом

¹¹⁴ Видети: (Интернет страница Интерпола. Преузето 23.07.2025. <https://www.interpol.int/>).

идентификације лица која се регрутују, организују или финансирају због одласка у конфликтна подручја у страним државама.

Активности Безбедносно-информативне агенције могу бити усмерене како на превентивно деловање тако и на пружање обавештајне подршке органима кривичног гоњења у процесу доказивања ових дела. Осим тога, Агенција остварује сарадњу са страним безбедносно-обавештајним службама и међународним организацијама, чиме доприноси ширем систему борбе против транснационалних безбедносних претњи које произлазе из појава плаћеништва и незаконитог учешћа у оружаним сукобима.

Значај обавештајног рада у контексту сузбијања плаћеништва је, може се слободно рећи, немерљив. Неретко обавештајни подаци до којих долазе обавештајне службе представљају иницијалне информације о плаћеништву и на основу њих се предузимају законом предвиђене мере и радње. У том смислу, у једном извештају Еуроцаста¹¹⁵ који је, иако се примарно односи на стране терористичке борце, сасвим применљив и на плаћенике, истакнуто је да се “информације које прикупљају обавештајне службе сматрају кључним за стицање увида у структуре и чланове терористичких организација” (Paulussen & Pitcher, 2018: 28).

Како се наводи у Закону о Безбедносно-информативној агенцији: “Припадници Агенције овлашћени су да учествују у откривању, праћењу, документовању, спречавању, сузбијању и пресецању делатности организација и лица усмерених на вршење организованог криминала и кривичних дела са елементом иностраности, унутрашњег и међународног тероризма и најтежих облика кривичних дела против човечности и међународног права и против Уставом утврђеног поретка и безбедности Републике Србије” (“Službeni glasnik RS”, бр. 36/2018).

Иако Закон о Безбедносно-информативној агенцији не наводи експлицитно активности усмерене на плаћенике, није тешко закључити да њен рад обухвата и прикупљање и анализу оперативних података о лицима која се регрутују, финансирају или упућују у оружане сукобе у иностранству. Ове информације Агенција прослеђује Министарству унутрашњих послова, Вишем јавном тужилаштву и другим надлежним органима, чиме обезбеђује правовремене мере у циљу сузбијања и процесуирања кривичних дела повезаних са

¹¹⁵ Еуроцаст – Агенција Европске уније за сарадњу у кривичном правосуђу (*engl. Eurojust – The European Union Agency for Criminal Justice Cooperation*).

плаћеништвом. На овај начин, рад Агенције представља један од кључних механизма у очувању уставног поретка и спољнополитичке стабилности Републике Србије.

1.3. Војне службе безбедности

Војнобезбедносна и Војнообавештајна агенција, такође могу имати (индиректан) значај у превенцији и сузбијању плаћеништва. Оне су органи управе у Министарству одбране који обављају безбедносно-обавештајне послове од значаја за одбрану и део су јединственог безбедносно-обавештајног система Републике Србије. Међусобно сарађују и размењују податке, али сарађују и размењују податке и са надлежним органима, организацијама, службама и телима Републике Србије, као и са службама безбедности других држава и међународних организација (Мијалковић, 2023: 368).

Законом о Војнобезбедносној и Војнообавештајној агенцији утврђена је надлежност Војнобезбедносне агенције. Она је надлежна да открива, истражује и прикупља доказе за кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом; као и да сарађује и размењује податке са службама, организацијама и институцијама које се баве пословима безбедности у земљи и иностранству (чл. 6; “Službeni glasnik RS”, br. 88/2009, 55/2012 – odluka US i 17/2013).

Послове из своје надлежности, уколико се ради о откривању и истраживању кривичних дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије, против човечности и других добара заштићених међународним правом, кривичних дела организованог криминала, припадници Војнобезбедносне агенције могу обављати у сарадњи са припадницима Безбедносно-информативне агенције и Министарства унутрашњих послова. Приликом обављања ових послова, овлашћено службено лице Војнобезбедносне агенције има следећа овлашћења: провера и утврђивање идентитета лица и идентификација предмета, позивање, тражење обавештења, привремено одузимање предмета, преглед простора, опсервирање и сл. (Мијалковић, 2023: 373).

Такође, истим законом, утврђени су надлежност и послови и задаци Војнообавештајне агенције. Војнообавештајна агенција је надлежна за обављање обавештајних послова од значаја за одбрану који се односе на прикупљање, анализу, процену, заштиту и достављање података и информација о потенцијалним и реалним опасностима, активностима, плановима или намерама страних држава и њихових оружаних снага, међународних организација, група и појединаца (чл. 24; “Službeni glasnik RS”, br. 88/2009, 55/2012 – odluka US i 17/2013).

Послови Војнообавештајне агенције који се могу односити на откривање и истраживање плаћеничке активности остварују се кроз сарадњу и размену информација и података са службама, организацијама и институцијама Републике Србије које се баве безбедносно-обавештајним пословима, као и са службама других земаља и организацијама у складу са утврђеном безбедносно-обавештајном политиком, међународним уговорима и преузетим обавезама (чл. 25; “Službeni glasnik RS”, br. 88/2009, 55/2012 - odluka US i 17/2013).

Практично, Војнобезбедносна агенција је надлежна за откривање, спречавање и документовање делатности које су усмерене на угрожавање одбрамбених способности и безбедности Министарства одбране и Војске Србије, укључујући и појаве незаконитог регрутовања лица за учешће у страним оружаним формацијама. Са друге стране, Војнообавештајна агенција прикупља податке од значаја за безбедност државе у међународном контексту, па њена сазнања могу бити од суштинске важности за идентификовање организатора и финансијера плаћеничких мрежа у иностранству.

1.4. Правосудни органи

У процесу откривања, разјашњавања и доказивања кривичних дела којима је инкриминисано учествовање држављана Републике Србије у страним оружаним сукобима, централну улогу имају и правосудни органи. Пре свега, то су јавно тужилаштво и суд одговарајуће надлежности.

Конкретно у случају кривичних дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у страни држави и Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страни држави, надлежно је *Више јавно тужилаштво у Београду*, које покреће и води кривичне поступке у складу са Кривичним закоником, односно *Виши суд у Београду*, чија улога се огледа у изрицању казни и у превентивном деловању.

Више јавно тужилаштво поступа по службеној дужности када постоје сазнања да је грађанин Србије регрутован, организован или финансијски подржан за одлазак у страни сукоб (чл. 386а и 386б КЗ РС). У том контексту, тужилаштво сарађује са Министарством унутрашњих послова, Безбедносно-информативном агенцијом и другим безбедносним структурама у идентификацији учесника у страном оружаном сукобу и прикупљању доказа.

Виши суд у Београду је надлежан за вођење кривичних поступака који се спроводе због учињених кривичних дела из члана 386а и/или 386б КЗ РС, као и за поштовање права окривљеног и примену релевантних процесних стандарда током доказног поступка. У пракси, ови поступци би могли бити нарочито захтевни због потребе за међународном

правном помоћи, прибављања доказа из зоне конфликта и недоступности окривљених и слично.

У члану 25 (став 1 тачка 2) Закона о уређењу судова наводи се да је у надлежности Вишег суда да суди у првом степену за кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом. Такође, у ставу 4 истог члана истакнуто је да се Законом може предвидети да у одређеној врсти правних ствари поступа само одређени виши суд (Službeni glasnik RS”, br. 10/2023).

Управо је то случај са кривичним делима Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави и Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у иностраној држави. Надлежност вишег суда за ова кривична дела је централизована у Београду, претпостављамо, јер су у питању кривична дела која су по природи врло сложена и имају међународни елемент (учешће држављана Србије у оружаном сукобима у иностранству, прекогранична сарадња, међународни докази и сл.). Уз то, ради се о новим инкриминацијама и не тако бројним извршиоцима ових кривичних дела, те се централизацијом може постићи и јединствена пракса, јер уколико би сваки виши суд у Србији био надлежан за ова кривична дела, постојала би опасност од различитих тумачења.

1.5. Остали субјекти националног система безбедности

С обзиром на то да је Република Србија ратификовала Међународну конвенцију против регрутовања, коришћења, финансирања и обуке плаћеника, *Министарство спољних послова* и *Министарство правде* имају специфичне надлежности у погледу сузбијања плаћеништва.

Министарство спољних послова координира спољнополитичким и другим међународним активностима државних органа (Мијалковић, 2023: 378). У надлежности овог министарства је и анализирање спољнополитичких аспеката одбране и националне безбедности, као и предвиђање развоја регионалних и глобалних односа и појава, нарочито у области спољне политике, безбедности и слично. Такође, у Министарству спољних послова постоји Сектор за безбедносну политику, у оквиру ког Одељење за НАТО и Програм за мир, Одељење за заједничку безбедност и одбрамбену политику и безбедносне изазове и за контролу наоружања и војну сарадњу (Мијалковић, 2023: 380).

Значај Министарства правде, осим у раду правосудних органа, огледа се и у оквиру међународне правне сарадње – нарочито у погледу екстрадиције, узајамне правне помоћи и усклађивања националног законодавства са међународним обавезама. У том смислу,

Министарство правде делује као кључни орган у спровођењу међународноправних стандарда, омогућавајући да се национални механизми за сузбијање плаћеништва повежу са глобалним системом борбе против ове појаве.

Треба истаћи и то да, поред конвенционалних субјеката безбедности који имају примарну улогу у сузбијању плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела, нарочито у репресивном и кривичноправном смислу, у савременом безбедносном контексту постоји простор за ангажовање и суплементарних субјеката безбедности. Њихов значај се огледа, пре свега у превентивној димензији деловања, односно у могућности да својим друштвеним и вредносним утицајем допринесу раном препознавању ризика, смањењу подложности регрутовању и јачању друштвене отпорности на појаве повезане са плаћеништвом. У том смислу, деловање суплементарних субјеката не представља замену за институционалне механизме државе, већ њихову допуну у оквиру свеобухватног превентивног приступа.

Конкретно, као суплементарни субјекти безбедности од значаја за превентивно сузбијање плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела, могу се издвојити верске заједнице и образовни систем.¹¹⁶ Верске заједнице, путем свог друштвеног ауторитета и утицаја на формирање вредносних и моралних ставова, могу допринети оспоравању легитимности плаћеничког ангажовања и спречавању процеса радикализације. С друге стране, образовне институције имају важну улогу у раној превенцији кроз развој критичког мишљења и информисаности о правним и друштвеним последицама учешћа у страним оружаним сукобима. Синергијско деловање супсидијарних са конвенционалним, као и неконвенционалним субјектима безбедности могу значајно допринети јачању превентивних механизма у борби против плаћеништва.

2. Криминалистичка методика откривања, разјашњавања и доказивања плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела

Иако појаве плаћеништва и учешћа у оружаним сукобима на територији страних држава нису новог датума, њихово нормативно препознавање у оквиру савременог кривичног законодавства, као и увођење посебних инкриминација, указују на потребу постојања јединственог и систематског приступа у реаговању на оваква друштвено неприхватљива понашања. Таква нормативна интервенција не само да потврђује значај санкционисања

¹¹⁶ Мијалковић субјекте безбедности дели на неконвенционалне, конвенционалне и суплементарне. У суплементарне субјекте безбедности убраја: локалну заједницу, јавне службе, предузећа и друге организације, невладине организације, научно-образовни систем, Цркву и Управу за сарадњу с црквама и верским заједницама и грађане. (Мијалковић, 2023: 429-441).

наведених радњи, већ и наглашава неопходност изградње свеобухватних механизма за њихово ефикасно откривање, процесуирање, али и превенцију.

Сузбијање кривичних дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у страниј држави и Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страниј држави је својеврсни изазов за националне субјекте безбедности, пре свега јер је потребно израдити нове или макар прилагодити постојеће методичке приступе који би били својствени конкретно овим кривичним делима.

У том смислу, није лоше подсетити на традиционалну тројну поделу криминалистике на криминалистичку тактику, технику и методичку. Према овој подели, како су навели Маринковић и Лајић (2019: 3), криминалистичка тактика изучава и усавршава криминалистичка правила и методе примене оперативних и доказних мера и радњи, којима се откривају и доказују кривична дела; са друге стране, криминалистичка техника свој предмет изучавања везује за материјалне доказе, односно предмете и трагове у вези са кривичним делима. Криминалистичка методика представља посебни део ове поделе криминалистике (и као такав пандан посебном делу кривичног права) и за предмет изучавања има поједине врсте кривичних дела, односно њихове законске и практичне аспекте. Задатак криминалистичке методике је проналажење, усавршавање и примена најцелисходнијих и најефикаснијих метода и процедура откривања, доказивања и спречавања појединих врста кривичних дела (Маринковић & Лајић, 2019: 3–5).

Циљ криминалистичке методике сузбијања ових специфичних и релативно “нових” кривичних дела, којима је обухваћено и плаћеништво, је пре свега “прерастање” почетних сазнања о извршеним кривичним делима у виши степен поузданости и извесности да је кривично дело извршено, односно да су конкретна лица, на основу обезбеђених личних и материјалних доказа, извршиоци кривичних дела и њихово процесуирање пред правосудним органима.¹¹⁷

2.1. Откривање кривичних дела

Откривање кривичних дела је процес стицања одређених сазнања о елементима извршеног кривичног дела за које се пре тога није знало (Мијалковић, 2009: 356). Начини откривања кривичних дела могу бити веома разноврсни. Како Жарковић и Ивановић (2023: 35) наводе, “То је, између осталог, условљено и природом криминалне делатности, која се, у основи,

¹¹⁷ Упоредити: (Мијалковић, 2009: 356).

може манифестовати на два начина – кроз извршење кривичних дела чије је постојање очигледно, односно оних чије је постојање латентно – прикривено (због саме природе дела, времена, места и начина његовог извршења, као и последица које су наступиле).”

Откривања кривичних дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у страниј држави и Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страниј држави, односно плаћеништва, је најсложенији сегмент у процесу њиховог сузбијања. Пре свега, јер се најчешће ради о делатности која је по природи тајна. Потом, јер се радња кривичног дела која подразумева учествовање у рату или оружаном сукобу у страниј држави може извршити само у иностранству, што додатно отежава процес сазнавања за конкретно кривично дело.

Полиција има примарну улогу у идентификацији лица која учествују у оружаним сукобима у иностранству. Ако постоје основи сумње да је извршено кривично дело за које се гони по службеној дужности (што је случај са кривичним делима из чл. 386а и 386б КЗ РС), полиција је дужна да предузме све потребне мере да се пронађе учинилац кривичног дела, да се учинилац или саучесник не сакрије или не побегне, да се открију и обезбеде трагови кривичног дела и предмети који могу послужити као доказ, као и да прикупи сва обавештења која би могла бити од користи за успешно вођење кривичног поступка (“Službeni glasnik RS” br. 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US).

Приликом откривања (али и разјашњавања и доказивања) кривичних дела Учествовање и Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страниј држави, полиција примењује широк спектар метода који се у криминалистичкој теорији и пракси систематизују у две групе: *потражне* и *доказне мере и радње*.

Потражне радње полиција предузима по сопственој иницијативи, али и по захтеву јавног тужиоца, који је руководиоца како у предистражном поступку тако и у истрази, с тим да неке радње полиција може предузети само по одобрењу или по претходном обавештењу јавног тужиоца (Бошковић & Кесић, 2020: 195). Ове радње се често називају и криминалистичко-тактичке и криминалистичко-оперативне, а већина је прописана Закоником о кривичном поступку и Законом о полицији.

Полиција је, дакле, Закоником о кривичном поступку (ЗКП, чл. 286) овлашћена да предузме следеће потражне радње како би открила извршено кривично дело, учиниоца кривичног дела или спречила извршење кривичног дела:

- да тражи потребна обавештења од грађана,

- да изврши потребан преглед превозних средстава, путника и пртљага,
- да за неопходно потребно време, а најдуже до осам часова ограничи кретање на одређеном простору,
- да предузме потребне мере у вези са утврђивањем истоветности лица и предмета,
- да распише потрагу за лицем и предметима за којима се трага,
- да у присуству одговорног лица прегледа одређене објекте и просторије државних органа, предузећа и других правних лица,
- оствари увид у њихову документацију и да је по потреби одузме и да предузме друге потребне мере и радње (став 2).

Такође, полиција може по налогу судије за претходни поступак да прибави евиденцију остварене телефонске комуникације, коришћених базних станица или да изврши лоцирање места са којег се обавља комуникација (ЗКП, чл. 286 ст. 3).

Осим ових, Закон о полицији прописује полицијске мере и радње (ЗОП, чл. 47), које такође могу бити значајне из аспекта откривања плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела:

- полицијско опажање,
- опсервирање,
- снимање на јавним местима,
- пријем пријава о учињеном кривичном делу и прекршају,
- трагање за лицима и предметима и друге.

Међутим, приликом предузимања потражних радњи може се указати потреба да овлашћена службена лица полиције предузму и поједине доказне радње (Бошковић & Кесић, 2020: 221). Законик о кривичном поступку прописује следеће опште доказне радње:

- саслушање окривљеног,
- испитивање сведока,
- увиђај,
- реконструкција,
- вештачење,
- узимање узорака,

- претресање стана, других просторија и лица,
- привремено одузимање предмета,
- доказивање исправом и
- провера рачуна и сумњивих трансакција (“Službeni glasnik RS” br. 35/2019, 27/2021 – odluka US i 62/2021 – odluka US).

Нема сумње да је откривање кривичних дела Учествовање и Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страниој држави веома сложен проблем. Односно, начини на које се може сазнати да неко лице учествује у оружаном сукобу у иностранству или да предузима радње у намери да омогући неком лицу да учествује у иностраном оружаном сукобу, су врло оскудни, а неки од њих су и изузетно специфични. Осим тога, познато је да се ради о прилично “новим” инкриминацијама па ни методика откривања ових кривичних дела још увек није развијена (односно практично не постоји). У наставку ћемо покушати да укажемо на неке од могућих начина сазнавања.

Може се закључити да полиција, као и обавештајне службе, до сазнања о учествовању домаћих држављана у страним оружаним сукобима, односно извршеним кривичним делима из члана 386а и/или 386б КЗ РС, у већини случајева долазе путем оперативног рада и сарадње са страним службама безбедности.

С обзиром да се ради о кривичним делима које карактерише елемент иностраности, неретко се прве информације о учествовању наших држављана у оружаним сукобима у иностранству добијају управо од безбедносних служби држава на чијој територији се одвија оружани сукоб или од држава које учествују у оружаном сукобу.

Такође, за добијање информација о учесницима у иностраним оружаним сукобима од великог значаја је и међународна полицијска сарадња, како смо у претходном делу истакли, пре свега посредством Интерпола и Еуропола. Еуропол је 2014. године покренуо иницијативу под називом “*Focal Point Travelers*”, која је настала као одговор на алармантан пораст броја регрутованих лица за учешће у оружаним сукобима у иностранству. Циљ иницијативе је био да омогући чланицама Еуропола да се ефикасније суоче са овим изазовом кроз систематично прикупљање, анализу и размену информација о регрутовању, логистици и кретању потенцијалних учесника у страним оружаним сукобима (Politico (2015, 3. December)).

Полицијски службеници, посебно они који су надлежни за праћење и сузбијање тероризма и екстремизма, могу оперативним радом, на пример применом полицијског опажања и опсервирања безбедносно интересантних лица и објеката, да дођу до сазнања о активностима које указују на врбовање појединаца за учешће у оружаним сукобима у иностранству. Праћењем комуникација и активности ових лица и организација, неретко је могуће открити појединце који показују спремност за одлазак у зону конфликта или су већ укључени у процес регрутовања. На тај начин се ствара могућност за даљу примену доказних мера и радњи, и/или евентуално превентивно деловање.

Један од начина откривања ових кривичних дела може бити и кроз остваривање редовне делатности граничне полиције. Припадници граничне полиције могу уочити неправилности у кретању путника, попут учесталих и необјашњивих путовања према дестинацијама у близини кризних жаришта. Осим тога, и повратак из конфликтних зона може бити индиција да је неко био учесник у страном оружаном сукобу. Истраживања показују да, по европским проценама, око 30% страних бораца се враћа у земље Европске Уније након ангажмана у сукобима, нарочито у Ираку и Сирији, што указује на реалну могућност да такве особе поседују борбено искуство, идеолошку мотивацију или мреже регрутовања (Van Ginkel, & Entenmann, 2016). Иако се овај податак односи на стране терористичке борце и државе Европске уније, он посредно указује на значај рада граничне полиције и када су у питању остале категорије учесника у оружаним сукобима, из било које државе.

Сазнања о учествовању у рату или оружаном сукобу у иностраној држави се могу добити и кроз кривичне пријаве, односно путем дојава грађана или ређе самопријављивањем. Често забринуте чланови породице могу пријавити нестанак лица, за које се касније утврди да је напустило државу ради учествовања у иностраном оружаном сукобу. Уз то, могуће су чак и пријаве грађана да неко лице учествује у рату или оружаном сукобу у иностраној држави, због страха од радикализације по повратку из зоне сукоба.

Такође, значајан извор сазнања о плаћеницима и другим категоријама учесника у страним оружаним сукобима могу бити и невладине организације које делују у области људских права, хуманитарне помоћи и документовања ратних злочина. Неке од најпознатијих су *Amnesty International* и *Human Rights Watch*. Чланови ових организација пружају помоћ и остварују сарадњу са локалним становништвом и сведоцима. Том приликом у могућности су да обављају интервјуе и фотодокументују доказе, који су често недоступни и државним органима.

Поред невладиних организација, у контексту плаћеништва, карактеристичан је рад Радне групе УН за коришћење плаћеника. Она, у својим извештајима и званичним обраћањима државама чланицама, пружа релевантне податке и осветљава различите аспекте плаћеништва. Радна група спроводи различите активности, као што су посете државама које се сматрају конфликтним подручјима (последњих година то су нпр. Украјина, Централноафричка Република, Мали и тд.) ради прикупљања информација о регрутовању плаћеника, страних бораца или делатности приватних војних компанија; израда и упућивање извештаја Савету за људска права и Генералној скупштини УН, у којима анализира трендове плаћеништва и даје препоруке (извештаји Радне групе су јавно доступни на интернет страници Радне групе, односно Уједињених нација и могу представљати изузетно поуздан извор сазнања о плаћеништву); такође, остварује сарадњу са невладиним организацијама и жртвама, што омогућава прикупљање додатних информација и сведочанстава итд.

Посебно је значајно овлашћење Радне групе да директно интервенише код влада држава и других релевантних актера, као што су приватне војне и безбедносне компаније и њихови државни и недржавни клијенти. У таквим случајевима, Радна група шаље писмо дотичној држави и другим заинтересованим актерима, према потреби, како би им скренула пажњу на чињенице изнетих навода и важеће међународне норме и стандарде људских права и релевантно међународно хуманитарно право.¹¹⁸

Управо је на тај начин, писмом Радне групе УН за коришћење плаћеника, Влада Републике Србије у мају 2025. године обавештена о такозваном новом таласу српских плаћеника који се боре у Украјини на страни проруских оружаних снага. У овом писму наведен је нови модалитет регрутовања српских бораца. Наводно је регрутовање организовано и преко неколико грађевинских компанија које имају пројекте са Руском Федерацијом. Уговори су генерално широки и не односе се на конкретно учешће у сукобу. Осим тога, Радна група је изразила забринутост због благе казнене политике према српским држављанима који узимају учешће у руско-украјинском оружаном сукобу.¹¹⁹

¹¹⁸Видети више: (Methods of Work Working Group on the use of mercenaries, United Nations. Преузето 28.08.2025. <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-mercenaries/methods-work>.)

¹¹⁹Видети више: Писмо Радне групе УН за коришћење плаћеника упућено влади Републике Србије, доступно на: “Communications report to session 60 of the Human Rights Council, communications sent from 01 Mar 2025 to 31 May 2025 and their replies received until 31 Jul 2025.” Ref.: AL SRB 4/2025, from 19 May 2025. (United Nations Преузето 29.08.2025. <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=29972>.)

Нема сумње да након добијања поузданих информација од Радне групе УН за коришћење плаћеника, полиција и обавештајне службе, као органи извршне власти, морају да интензивирају рад на откривању учинилаца ових кривичних дела, односно њиховом разјашњавању и доказивању.

Све већу улогу у откривању (али и доказивању) плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела има прикупљање обавештајних информација из јавних извора, тзв. ОСИНТ метод (*OSINT – Open-Source Intelligence*). Наиме, неретко се дешава да почетна сазнања о учешћу држављана Републике Србије у страном оружаном сукобу потичу управо из медијских извештаја иностраних портала. Један од таквих примера јесте чланак објављен на порталу *UNITED24 Media*, у којем се указује на учешће појединих српских држављана у оружаном дејствима у Украјини на страни руских снага. У тексту се наводи да су мотиви њиховог ангажовања најчешће комбинација идеолошких уверења и финансијских подстицаја, као и да регрутовање неретко обавља путем друштвених мрежа (*UNITED24 Media (2025, 15. December)*). Аутор овог чланка истиче и потенцијалне безбедносне ризике које повратак ових лица може представљати за регион Балкана, што додатно указује на значај медијских извора као индицијског основа за сазнавање о овом облику кривичног дела.

Јавни извори података, посебно друштвене мреже, на којима појединци неретко објављују фотографије и снимке који недвосмислено указују на њихово ангажовање у ратним дејствима, често су и једини докази у кривичном поступку против ових лица. Тако се, на пример, у једној пресуди Вишег суда у Београду донетој у кривичном поступку који се водио због кривичног дела из члана 386а, наводи да су као докази у поступку коришћене фотографије са друштвених мрежа и комуникација са Фејсбук (*Facebook*) профила.¹²⁰

2.2. Разјашњавање и доказивање кривичних дела

Након почетних сазнања да је извршено кривично дело, односно да је неко лице учинилац кривичног дела, следи његово разјашњавање, односно прикупљање доказа за вођење кривичног поступка.

Разјашњавање или расветљавање подразумева утврђивање истинитог “сценарија” кривичног дела. Начелно се може рећи да се до утврђивања свих околности кривичног дела долази давањем одговора на тзв. девет златних питања криминалистике: шта се десило, где

¹²⁰ Видети: Пресуда 13 К Бр. 373/2022 Виши суд у Београду, од 09.09.2022. године.

се десило, када се десило, како се десило, зашто се десило, чиме је извршено, с киме је извршено, над киме је извршено и ко је извршилац.¹²¹

Међутим, с обзиром на специфичност бића кривичног дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у страниј држави, односно кривичног дела Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страниј држави, о чему је било речи у претходном поглављу, извесно је да је и начин разјашњавања ових кривичних дела на неки начин нетипичан.

Разјашњавање кривичних дела је циљ сваке криминалистичке истраге. Оне се, према Маринковићу и Лајићу (2019: 5) дефинишу као “систем најцелисходнијих и најефикаснијих метода и процедура откривања и доказивања појединих врста кривичних дела, док је суштински реч о сазнајној (гносеолошкој) делатности коју врши криминалиста и други субјекти, у циљу расветљавања криминалистички релевантног догађаја, односно доказивања кривичног дела.”

Истраге кривичних дела којима је обухваћено и плаћеништво представљају посебно изазован сегмент у раду полиције и тужилаштва, пре свега јер ова дела имају изражену међународну димензију. За разлику од класичних кривичних дела која се извршавају унутар националног правног простора, плаћеништво подразумева одлазак држављана у зоне страних оружаных сукоба. У процесу истраге, посебна пажња се усмерава на прикупљање материјалних доказа и у том контексту, све већу улогу имају тзв. “докази са бојног поља”. Термин “докази са бојног поља (бојишта)” и општији израз “информације са бојишта” користе се за предмете и трагове који потичу из подручја сукоба и укључују доказе које су прикупили други актери, као што су војска, невладине организације, тела Уједињених нација, Међународни кривични суд и друге организације. Сам појам се развио у првом Меморандуму о доказима са бојишта из 2018. године (ревидиран 2020. године), којим Еуроцаст приказује део напора Европске уније да ојача размену информација у области борбе против тероризма, што укључује добијање приступа информацијама са бојишта и њихово коришћење у истрагама и кривичним гоњењима (Eurojust, 2020).

Иако је Еуроцаст увео термин “докази са бојног поља” у циљу пружања подршке правосудним органима у борби против тероризма, он може бити потпуно релевантан и код

¹²¹ Упоредити: “Расветљавање кривичних дела трговине људима и кријумчарења миграната подразумева утврђивање истинитог “сценарија” кривичног дела, дол жењем до одговора на тзв. девет златних питања криминалистике: шта се десило, где се десило, када се десило, како се десило, зашто се десило, чиме је извршено, с киме је извршено, над киме је извршено и ко је извршилац.” (Мијалковић, 2009: 361).

учествовања у оружаном сукобу у иностранству и у другим својствима, као на пример у својству плаћеника.

Реч је о различитим материјалним и електронским доказима који потичу из зона оружаног сукоба, а који могу указивати на учешће појединаца у борбама. У том контексту, лични ратни дневници, планери, белешке, као и приватна писма или друга писана комуникација могу представљати важан извор сазнања о времену, месту и начину учешћа лица у оружаном дејству. Иако овакви докази имају ограничен домет и захтевају пажљиву процену њихове аутентичности и доказне снаге, они у споју са другим материјалним и персоналним доказима могу допринети утврђивању кривичноправно релевантних чињеница.

Поред ових традиционалних материјалних доказа, све значајнији су и њихови дигитални еквиваленти. Мобилни телефони, електронски планери, апликације за вођење белешки, као и садржаји сачувани у *cloud* сервисима могу садржати податке о кретању, контактима, временском оквиру ангажовања и личној перцепцији учешћа у оружаном дејству.¹²² Такви докази могу обухватати фотографије које документују присуство у зони конфликта у својству борца, електронску комуникацију (имејлове, поруке преко апликација и сл.) у којој се описују нпр. војни планови, као и финансијску документацију (подаци са кредитних картица, платни спискови, административни извештаји).

Посебну вредност имају и сведочења лица која су боравила у конфликтним подручјима, као и документа попут болничких спискова пацијената или тестамената, који индиректно указују на присуство и деловање појединца (Eurojust, 2020).

Управо због тога, криминалистичке истраге које се воде поводом разјашњавања и доказивања плаћеништва и са њим повезаним кривичним делима, односно кривичним делима из области тероризма, захтевају коришћење међународне правне помоћи, сарадњу са безбедносним службама других држава и размену података путем механизма као што су Интерпол и Еуропол.

Треба истаћи и то да иако је за сузбијање плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела у Министарству унутрашњих послова надлежна Служба за борбу против тероризма, приликом спровођења истрага за ова кривична дела, припадницима Службе нису на располагању све методе откривања, разјашњавања и доказивања као што је то случај у

¹²² Видети више: (Council of Europe (2022)).

истрагама кривичних дела из области тероризма. Наиме, то се односи на посебне доказне радње. Посебне доказне радње се могу одредити за кривична дела за која је посебним законом одређено да поступа јавно тужилаштво посебне надлежности, тј. Јавно тужилаштво за организовани криминал и Јавно тужилаштво за ратне злочине, и за низ других кривичних дела која су таксативно набројана у Законику о кривичном поступку (Бошковић & Кесић, 2020: 271).¹²³

С тим у вези, полиција и тужилаштво у циљу разјашњавања и доказивања кривичних дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави и Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у иностраној држави, могу применити искључиво потражне и опште доказне радње. То пре свега обухвата прикупљање обавештења од грађана, расписивање потраге за лицима и предметима, саслушање осумњиченог, увиђај, претресање стана, других просторија и лица, привремено одузимање предмета, вештачење и провера рачуна и сумњивих трансакција.

По правилу, прва радња којом започињу све криминалистичке истраге је *прикупљање обавештења од грађана*. Она се може посматрати у ширем и ужем смислу. У ширем смислу се може поистоветити са садржином целокупног криминалистичко-оперативног ангажовања полиције, које има за циљ откривање и расветљавање кривичних дела и проналажење и лишење слободе њихових учинилаца; док у ужем смислу прикупљање обавештења представља потражну радњу предвиђену ЗКП и ЗОП, која се реализује у неформалном поступку, обављањем разговора са различитим категоријама грађана (Бошковић & Кесић, 2020; Жарковић & Ивановић, 2023).

У контексту разјашњавања плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела, прикупљање обавештења од грађана је једна од основних и најчешћих потражних радњи. Ова радња подразумева разговор са лицима из друштвеног окружења осумњиченог (члановима породице, пријатељима и другим особама) које могу располагати релевантним сазнањима о његовим кретањима, контактима и евентуалним припремама за одлазак у зону сукоба. На тај начин полиција добија почетне информације које могу указивати на то када је лице напустило територију Србије, са ким је било у контакту, као и које је мотиве имало. Надаље се прикупљају и проверавају информације са граничних прелаза, подаци о путовањима, о

¹²³ Посебне доказне радње су: Тајни надзор комуникације, Тајно праћење и снимање, Симуловани послови, Рачунарско претраживање података и Прикривени иследник (чл. 161–187 ЗКП).

контакту са неким групама или организацијама са екстремним ставовима, као и јавно доступни (отворени) извори информација – медији и друштвене мреже.

С обзиром на специфичности ових кривичних дела, посебно на њихову латентност, од изузетног значаја је процесна одредба по којој полиција, по одобрењу судије за претходни поступак, председника већа или судије појединца, може прикупљати обавештења и од притвореника, ако је то потребно ради откривања других кривичних дела или других учинилаца (ЗКП, чл. 288). Неретко се дешава да држављани једне државе који учествују у оружаном сукобу у иностранству непосредно у зони конфликта формирају војне формације у складу са националном припадношћу или више њих припада истој војној или паравојној формацији те се међусобно познају.¹²⁴ Тако, лица лишена слободе осумњичена за извршење кривичних дела (нпр. Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностранству држави) и лица на издржавању казне (нпр. због учињеног кривичног дела из области тероризма), могу пружити корисне информације и о другим учиниоцима истог или неког другог кривичног дела. Односно, они су често извор сазнања од изузетног значаја, јер “имају јаку мотивацију за сарадњу”, закључује Бошковић (2017: 250).

Службена белешка коју полиција сачињава о прикупљеним обавештењима од грађана нема доказни значај у поступку али може бити достављена у прилогу кривичне пријаве уз друге доказе.

Такође, изузетно значајна потражна радња посматрано из угла сузбијања плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела, коју полиција може предузимати у циљу проналажења и поступања са лицима која су учиниоци ових кривичних дела је *расписивање потраге за лицима и предметима*. Ова радња је прописана чланом 286 ЗКП, али детаљнији услови и разлози због којих полиција може предузети било коју врсту потраге нису разрађени. Тачније, и за ову као и остале потражне радње важи општи услов а то је да се оне предузимају у циљу проналажења учиниоца кривичног дела, или да се учинилац или саучесник не сакрију или побегну, као и да се открију и обезбеде трагови кривичног дела и предмети који могу послужити као доказ у кривичном поступку.

Према Закону о полицији, полиција може, у циљу трагања за лицима и предметима да распише потерницу, полицијску потрагу и објаву (ЗОП, чл. 59 ст. 2). Потерница се расписује

¹²⁴ На основу доступних пресуда Вишег суда у Београду, које ће бити предмет анализе, највећи број српских држављана против којих се водио кривични поступак за кривична дела из чл. 386а и 386б, припадао је тзв. Српско-Хусарском пуку и Интернационалној бригади на руско-украјинском ратишту.

у складу са Закоником о кривичном поступку (ЗКП, чл. 596–601), док су други видови потрага регулисани Законом о полицији.

Тако, у случају поступања са извршиоцима кривичних дела Учествовање и Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страниој држави, могуће је расписати полицијску потрагу, јер је то потражни акт који се расписује за лицем за које постоје основи сумње да је учинило кривично дело за које се гони по службеној дужности (ЗОП, чл. 59 ст. 4).

Осим полицијске потраге, за извршиоцима кривичних дела из члана 386а и/или 386б КЗ РС, могуће је, према процесним одредбама ЗКП, расписати и потерницу. Издавање потернице може се наредити ако се окривљени против кога је покренут кривични поступак због кривичног дела за које се гони по службеној дужности налази у бекству (ЗКП, чл. 598 ст. 1). Издавање потернице наређује суд пред којим се води кривични поступак, а расписује је полиција (надлежна по месту суда). Из аспекта сузбијања плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела, посебно је значајна одредба ЗКП, да ако је вероватно да се лице за којим је издата потерница налази у иностранству, министарство унутрашњих послова уз сагласност министарства правде може расписати и међународну потерницу (ЗКП, чл. 600 ст. 3).

Може се рећи да је расписивање потраге за лицима и предметима радња од суштинског криминалистичког значаја јер омогућава откривање осумњиченог лица и учиниоца кривичног дела за којим се трага.

Полиција може прикупљати обавештења од лица за које постоје основи сумње да је учинилац кривичног дела, уколико јој то јавни тужилац повери. На пример, полиција може доћи до сазнања, путем пријаве или посредством информација које је добила од страних служби безбедности, да постоје основи сумње да је неко лице учествовало у оружаном сукобу у иностранству. У том случају полиција има право да обави *саслушање осумњиченог*, односно од њега прикупља обавештења. Тада, у позиву који му полиција упућује мора се навести својство у коме се лице позива и поука о праву на браниоца. Уз то, уколико полиција обави саслушање осумњиченог у складу са процесним одредбама које се примењују код саслушања окривљеног (ЗКП, чл. 68), записник о овом саслушању се може користити као доказ у кривичном поступку (ЗКП, чл. 289).

Такође, приликом саслушања осумњиченог полиција може применити меру *задржавања осумњиченог до 48 сати*, под условом да се лице позвано од стране полиције у својству осумњиченог одазвало таквом позиву или у случају да се лице одазвало позиву полиције у

својству грађанина и које се одазвало таквом позиву, али се у току прикупљања обавештења почело сматрати осумњиченим. Фактички за одређивање ове мере надлежан је јавни тужилац. Међутим, изузетно, јавни тужилац може одобрити полицији да донесе решење о задржавању, што је иначе у пракси далеко чешћа ситуација (Бошковић, 2015: 144).

Значајно место у разјашњавању плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела има доказна радња *претресање стана, других просторија и лица*. Ову радњу полиција може предузети (на основу наредбе суда или изузетно без наредбе а у складу са законским овлашћењима) када постоји вероватноћа да ће се претресањем пронаћи лица, предмети или трагови од значаја за кривични поступак (ЗКП, чл. 152). У криминалистичким истрагама поводом наведених кривичних дела, претресање се предузима најчешће да се пронађе окривљени или ради проналажења доказа који указују да је неко лице учествовало у оружаном сукобу у иностраној држави.

Као докази могу се очекивати, пре свега, путне исправе и карте за превоз (авионске, аутобуске и сл.) које потврђују кретање неког лица према, односно из зоне конфликта. Затим, електронски уређаји, као што су мобилни телефони, рачунари, УСБ меморије, који могу да садрже непосредне доказе учешћа у оружаном сукобима – слике, видео-снимци, комуникација са регрутима и финансијерима и сл., као и пропагандни материјал. Такође, униформе страних војних или паравојних формација могу указивати на боравак у зони сукоба и припадност одређеној страни у сукобу. Коначно, приликом преузимања доказне радње претресања, није немогуће пронаћи и оружје или опрему неопходну за учествовање у оружаном сукобу.

Имајући у виду велики оперативни, али и доказни значај у кривичним поступцима за кривична дела из члана 386а и 386б КЗ РС, који имају електронски докази, пре свега у форми фотографија и видео-снимака као и електронске комуникације, овде треба подсетити на то да Законик о кривичном поступку осим претресања стана, других просторија и лица, предвиђа посебну форму претресања – претресање уређаја за аутоматску обраду података и опреме на којој се чувају или се могу чувати електронски записи, и она се може предузети само на основу наредбе суда и, по потреби, уз помоћ стручног лица (ЗКП, чл. 152 ст. 3).

Претресање стана, других просторија и лица и *привремено одузимање предмета* су међусобно повезане процесне радње, јер претресањем се откривају, а одузимањем обезбеђују докази у кривичном поступку. Одузеће се предмети који се по Кривичном закоником морају одузети (предмети настали извршењем кривичног дела, употребљени или намењени за његово извршење, као и они који могу бити опасни за људе или морал, чл. 87

КЗ РС) или који могу послужити као доказ у кривичном поступку. Под овим предметима се подразумевају и уређаји и опрема на којој се чувају или се могу чувати електронски записи (ЗКП, чл. 147).

Увиђај као доказна радња се може предузимати увек када је за утврђивање или разјашњење неке чињенице у поступку потребно непосредно опажање органа поступка. Према Законикау о кривичном поступку, предмет увиђаја може бити лице, ствар или место (ЗКП, чл. 133).

У оперативно-тактичком смислу увиђај се најчешће повезује са местом извршења кривичног дела. Ипак, када је у питању кривично дело из члана 386а КЗ РС, које подразумева да се радња кривичног дела састоји од учествовања у рату или оружаном сукобу у страниој држави, јасно је да увиђај на месту извршења кривичног дела није могућ. У случају овог кривичног дела може се говорити о увиђају на “другом месту на којем се налазе предмети или трагови кривичног дела” (ЗКП, чл. 136).

Међутим, овде се може поставити питање да ли је адекватно да се код кривичног дела из члана 386а КЗ РС предузима увиђај места или је радња претресања подобнија. Мишљења смо да је сврсисходније предузимати претресање, јер оно служи да се активно тражи и открије оно за шта се претпоставља да може бити предмет или траг у вези са кривичним делом, односно доказ у кривичном поступку, док је увиђај најчешће оријентисан на пасивно констатовање затеченог стања.

Предмет увиђаја, навели смо, може бити и ствар. И у контексту сузбијања плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела, где су међу најзначајнијим доказима управо електронски докази, који се данас најчешће налазе у мобилним телефонима, поставља се комплексно питање – да ли се над мобилним телефоном предузима увиђај, претресање или можда чак и вештачење?

Како наводе Бошковић и Кесић (2020: 224), “Анализирајући старију судску праксу Врховног касационог суда, док су мобилни телефони искључиво служили за позивање и размену СМС порука, може се уочити став да преглед садржаја мобилног телефона не представља претресање, већ представља увиђај над покретном ствари.” Међутим, треба рећи да је овај став Врховног касационог суда практично превазиђен јер потиче из 2008. године, а за безмало 20 година дошло је до значајног развоја технологије, те се мобилни телефони, с обзиром на техничке карактеристике и опремљеност, могу сматрати уређајима за аутоматску обраду података и као такви, у складу са процесним одредбама, над њима се може извршити претресање (у складу са чл. 152 ст. 3 ЗКП).

С обзиром на значај електронских доказа (снимака, фотографија, мејлова, интернет претраге) у истрагама усмереним на сузбијање плаћеништва и са њим повезаним кривичним делима, а који се могу наћи на мобилним телефонима или другим уређајима за аутоматску обраду података, треба указати и на запажање Бошковића и Кесић (2020: 224), да се у свакодневном раду на разјашњавању и доказивању свих кривичних дела, јавни тужилац у фази истраге чешће одлучује да нареди вештачење мобилног телефона, него што се обраћа судији за претходни поступак образложеним захтевом, на основу ког би он одобрио радњу претресање уређаја за аутоматску обраду података.

Орган поступка ће одредити *вештачење* када је за утврђивање или оцену неке чињенице у поступку потребно стручно знање (ЗКП, чл. 113). У претходном поступку, вештачење могу наредити јавни тужилац и полиција, без обзира на тежину учињеног кривичног дела (Бошковић & Кесић, 2020: 240).

Вештачење је доказна радња од изузетног значаја за разјашњавање околности кривичних дела из члана 386а и 386б КЗ РС. Наиме, у поступку доказивања ових кривичних дела може се јавити потреба за стручним знањима из различитих области с обзиром на разноврсност доказа који могу указивати на учествовање неког лица у оружаним сукобима у иностранству.

У том смислу, може се рећи да вештачење има важну функцију у поступцима кривичног гоњења за учествовање и/или организовање учествовања у оружаним сукобима у иностранству. Тако, на пример, нарочито су важна вештачења дигиталних уређаја, јер се њима може доказати аутентичност евентуалних уговора, електронске комуникације, фотографија или видео-записа који потврђују боравак и ангажовање осумњичених у војним или паравојним формацијама у иностранству. Осим тога вештачење докумената, нарочито веродостојности личних и путних исправа, може имати примену у криминалистичким истрагама плаћеништва, због могуће употребе лажних или фалсификованих докумената.

Такође, уколико се приликом претресања пронађе оружје за које се сумња да је коришћено у оружаном сукобу, може се одредити балистичко вештачење. У случају да се током претресања пронађу униформе страних војних или паравојних формација, могу се вештачити ДНК трагови пронађени на њима.

Могућа су и медицинска вештачења, односно посебни случајеви вештачења: вештачења телесних повреда (ЗКП, чл. 127) и психијатријска вештачења (ЗКП, чл. 131). Ове врсте вештачења могу бити честе у поступку доказивања кривичних дела којима је обухваћено и

плаћеништво, јер због учествовања у оружаном сукобу постоји реална опасност од задобијања телесних повреда. Такође, ратно окружење неретко узрокује и психолошке последице, због изложености изузетно трауматичним искуствима која су карактеристична за непосредно учествовање у борбама, затим сведочење смрти или тешком страдању других, као и сопствена угроженост у зони сукоба.

Вештачење је доказна радња која у предистражном поступку има наглашен оперативни карактер када се предузима ради установљења чињеница којима се могу потврдити основи сумње да постоји кривично дело или да је одређено лице извршилац (Бошковић, 2015: 18).

Кривична дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави и Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у иностраној држави, по правилу, подразумевају и финансијску подршку. Уосталом, финансијски мотив за учествовање у иностраном оружаном сукобу је оно што карактерише плаћенике.

Према Закону о кривичном поступку, ако постоје основи сумње да осумњичени за кривично дело за које је прописана казна затвора од четири године или тежа (а у случају члана 386а прописана казна је казна затвора од 6 месеци до 5 година, односно од 1 до 8 година, а за кривично дело из члана 386б прописана је казна затвора од 2 до 10 година), поседује рачуне или обавља трансакције, орган поступка може одредити да се изврши *провера рачуна или сумњивих трансакција* (ЗКП, чл. 143).

Ова доказна радња може се показати изузетно корисном у криминалистичким истрагама које се воде у циљу сузбијања плаћеништва. Наиме, приликом спровођења радње провера рачуна или сумњивих трансакција, могу се очекивати непосредни или посредни докази који указују на плаћеништво и то у виду исплата и новчаних дознака из иностранства (нпр. уплате на рачун осумњиченог или неког њему блиског лица са рачуна фирми или појединаца повезаних са приватним војним компанијама или паравојним групама у иностранству), затим сумњиве трансакције, у смислу неуобичајених прилива финансијских средстава (нпр. велики износи у кратком периоду, посебно из држава где постоје оружани сукоби).

Крајњи циљ истрага плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела није само утврђивање кривичне одговорности појединаца, већ и идентификација ширих мрежа које се баве врбовањем, логистиком и финансирањем оваквих активности, чиме се омогућава ефикаснија превенција и заштита националне и међународне безбедности.

На крају, можемо закључити да се криминалистичка методика откривања плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела заснива на анализи оперативних сазнања, која најчешће потичу из обавештајних података и међународне размене информација, као и из медијских извештаја. С обзиром на транснационални и прикривени карактер ових кривичних дела, фаза откривања је посебно сложена и захтева координисано деловање више служби, као и континуирано праћење савремених начина регрутовања, финансирања и кретања лица укључених у оружане сукобе у иностранству.

У фази разјашњавања и доказивања, тежиште криминалистичког поступања помера се на прикупљање и међусобно повезивање материјалних, дигиталних и персоналних доказа, при чему посебан значај има анализа “доказа са бојишта”, електронских уређаја и комуникационих канала. Овакви докази, иако често индиректни, омогућавају реконструкцију кретања, улоге и мотива осумњичених лица, као и утврђивање њихове повезаности са организаторима и страним оружаним формацијама. Стога ефикасност криминалистичке методике у овој области зависи од стручности истражних органа, примене савремених форензичких техника и способности адаптације метода откривања и доказивања савремених облика плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела.

VII Емпиријско истраживање

Истраживање феномена плаћеништва у савременим оружаним сукобима је изузетно сложен научни подухват. Ова појава, историјски дубоко укореења и присутна у различитим формама од најстаријих времена до данас, у модерном безбедносном и међународноправном контексту добија нове димензије. Плаћеници се јављају као недржавни актери чије деловање често стоји на раскршћу правних празнина, геополитичких интереса и економских мотива, што истраживање ове теме посебно отежава.

У условима трансформације савремених ратова, обележених порастом ангажовања приватних војних и безбедносних компанија, као и хибридних актера, разграничавање између плаћеника, добровољаца и корпоративних војника постаје изазов само по себи. Недоследности у међународноправној дефиницији, ограничени механизми кривичног гоњења и различита пракса држава у погледу толерисања или санкционисања оваквих ангажмана додатно усложњавају анализу. Отуда је разумевање савремених облика плаћеништва од посебне важности за студије безбедности, криминалистику, међународне односе и међународно право.

Полазећи од наведених изазова, емпиријски део овог истраживања имао је за циљ анализу постојеће националне судске праксе и ставова носилаца правосудне функције, као и анализу ставова грађана о безбедносним ризицима које са собом носи учествовање у иностраним оружаним сукобима, а самим тим и плаћеништво.

С тим у вези, ово поглавље дисертације ће надаље бити конципирано у три дела:

- први, који обухвата квантитативну и квалитативну анализу судских одлука (пресуда) донетих у кривичним поступцима за учињена кривична дела из члана 386а и 386б КЗ РС за период од октобра 2014. до марта 2024. године;
- други, који обухвата квалитативну анализу експертских интервјуа спроведених са представницима Вишег јавног тужилаштва у Београду и
- трећи, који се односи на квантитативну и квалитативну анализу ставова анкетираних грађана о учесницима у страним оружаним сукобима.

Такође, пре започињања анализе, потребно је (поново) истаћи да учиниоци кривичног дела из члана 386а (и 386б) КЗ РС не чине хомогену нити уско дефинисану категорију учесника у страним оружаним сукобима, већ су хетерогена група која обухвата различите облике учешћа, укључујући добровољце, плаћенике и стране борце, при чему нису обухваћени страни терористички борци.

У Републици Србији до сада нису спровођена емпиријска истраживања о специфичностима ове категорије учесника у страним оружаним сукобима, као ни истраживања која би систематски анализирали ставове грађана о карактеристикама ових лица.

Насупрот томе, доминантан корпус иностраних истраживања усмерен је превасходно на стране терористичке борце, при чему се, иако се у појединим радовима неретко изоставља придев “терористички”, у суштинском смислу анализирају лица која су учествовала у оружаним сукобима у Сирији на страни тзв. Исламске државе. Имајући у виду то да је Исламска држава међународно препозната као терористичка организација, нема сумње да се у овим истраживањима ради управо о страним терористичким борцима, без обзира на терминолошке варијације које аутори користе.

Како истиче Рекавик (*Rekawek*) у студији “Не само Сирија: Феномен страних бораца у компаративној перспективи” (“*Not Only Syria: The Phenomenon of Foreign Fighters in a Comparative Perspective*”), иако феномен страних бораца није ограничен искључиво на сиријско ратиште, академска и политичка пажња је у значајној мери фокусирана управо на лица повезана са Исламском државом, што је утицало на доминацију терористичке парадигме у проучавању овог феномена. Управо из оваквог критичког сагледавања произлази значај ове студије Рекавика, која је један од првих покушаја да се феномен страних бораца јасније издвоји од уско схваћеног појма страних терористичких бораца. Ова студија отвара простор за истраживања која се заиста односе на стране борце у ширем смислу, независно од терористичке квалификације. На тај начин, његов приступ представља значајан корак ка јаснијем разграничавању различитих облика учешћа у страним оружаним сукобима.¹²⁵

Уз то, различите дефиниције појмова страни борац, добровољац и плаћеник и неједнаки извори података значе да су резултати тешко директно упоредиви. Имајући у виду наведено, могућности директног поређења резултата истраживања које смо спровели са резултатима постојећих иностраних студија су значајно ограничене. У том контексту, за поређење појединих резултата нашег истраживања као релевантне користимо истраживање које је спровела Мураускурите (*Murauskaite*) – “Страни борци у Украјини: процена потенцијалних ризика”¹²⁶, истраживање “Мотивисани за борбу: Различити

¹²⁵ Видети више: (Rekawek, 2017).

¹²⁶ Ова студија, фокусирана искључиво на Украјину, систематизује 49 јавно доступних детаљних студија случаја о борцима из различитих европских земаља, испитујући њихову историју, мотивацију и исходе по њиховом повратку. (Murauskaite, 2020).

мотиви страних бораца у руско-украјинском рату”¹²⁷, које су спровели Свед, Штајфелмајер и Ханчукова (*Swed, Stiefelmaier & Hanchukova*) и стручну анализу, коју испред Института за безбедносне студије Европске уније потписују Беслин и Игњатијевић — “*Страни борци са Балкана: од Сирије до Украјине*”¹²⁸.

Оваквим приступом тежи се расветљавању не само правних и политичких аспеката плаћеништва, већ и ширих друштвених и безбедносних импликација које прате учешће страних бораца у оружаним сукобима генерално.

1. Анализа пресуда Вишег суда у Београду

У једном од претходних делова истраживања анализирали смо кривичноправне норме којима је инкриминисано учествовање и организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страниој држави, а самим тим и плаћеништво. Указали смо на извесне дилеме и недоречености, односно недостатке актуелног законског оквира.

Имајући у виду то да је реч о законским решењима, тј. инкриминацијама новијег датума, ни јуриспруденција у вези ових кривичних дела још увек није довољно развијена. Међутим, како су научна знања из ове области, генерално, оскудна, сматрали смо да може бити значајно анализирати постојеће пресуде (иако релативно мали број) које су донете у спроведеним кривичним поступцима поводом кривичних дела из члана 386а и 386б КЗ РС.

Циљ ове анализе је вишеструк. Пре свега, примарна тенденција је да се употребом метода квантитативне и квалитативне анализе горепомнутих пресуда укаже на специфичности досадашњих судских одлука и адекватност одговора правосудног система на ову негативну безбедносну појаву, што учешће у оружаним сукобима у иностранству несумњиво јесте. Исто тако, с обзиром на проблем на који смо указали на самом почетку овог истраживања (изостанак одговора надлежних субјеката безбедности на питања из анкетних упитника), на основу малобројних података о учиниоцима кривичних дела из ових пресуда, покушали смо да укажемо на неке од њихових карактеристика. Утврђивање карактеристика лица која учествују у оружаним сукобима у иностранству представља полазну основу за израду профила личности, чија би примена могла допринети унапређењу превентивних механизма у области безбедности.

¹²⁷ Истраживање обухвата секундарну анализу јавно доступних података о 296 проукрајинских страних бораца. (*Swed, et al., 2026*).

¹²⁸ Стручна анализа приказује континуитет и трансформацију феномена страних бораца са Западног Балкана. (*Beslin, & Ignjatijevic, 2022*).

У том контексту, анализирани су 33 пресуде Вишег суда у Београду. Од тога, на кривично дело Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави (чл. 386а КЗ РС) односе се 32 пресуде, а на кривично дело Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у иностраној држави (чл. 386б КЗ РС) односи се једна пресуда. Пресуде су добијене по основу захтева за приступ информацијама од јавног значаја који је у марту 2024. године упућен Вишем суду у Београду и односе се на период од октобра 2014. године до марта 2024. године.¹²⁹

Табела 4: Табеларни приказ броја донетих судских одлука Вишег суда у Београду у анализираном периоду, по кривичним делима.

Кривично дело	Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави (чл. 386а КЗ РС)	Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у иностраној држави (чл. 386б КЗ РС)
Број пресуда	32	1

Пресуде смо класификовали на начин на који смо (у петом поглављу) и описали два кривична дела којима је инкриминисано учешће у рату или оружаном сукобу у иностраној држави, дакле на оне које се односе на члан 386а и ону која је донета у кривичном поступку спроведеном у вези члана 386б КЗ РС.

1.1. Пресуде Вишег суда у Београду донете у вези члана 386а КЗ РС

Од 32 кривична поступка за Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави, 9 поступака је вођено у вези члана 386а став 2 у вези става 1 КЗ РС. Дакле, поводом учествовања држављана Републике Србије у рату или оружаном сукобу у иностраној држави, као припадника војних или паравојних формација страна у сукобу, који нису држављани те стране државе, као ни припадници званичне мисије међународне организације чији је Србија члан (став 1), и то у саставу групе, за које је предвиђена казна затвора од једне до осам година (став 2).

1. Пресудом К. Бр. 189/15, СПК 98/15 од 21.05.2015. године прихваћен је споразум о признању кривичног дела и окривљени је проглашен кривим јер је: у периоду од 18.10.2014. године до јануара месеца 2015. године (*око 3 и по месеца*), као држављанин Републике Србије у саставу групе учествовао у оружаном сукобу у Републици Украјини, као припадник паравојних формација проруске стране у

¹²⁹ Одговор на захтев за приступ информацијама од јавног значаја упућен Вишем суду у Београду се налази у делу “Прилози”.

сукобу, а није држављанин Републике Украјине, као ни припадник званичне мисије међународне организације чији је Република Србија члан, при чему је могао да схвати значај свог дела и управља својим поступцима, био свестан свог дела и хтео његово извршење и био свестан да је његово дело забрањено, на тај начин што се заједно са окривљеним лицима (лични подаци су анонимизирани у пресудама), а у односу на које је поступак раздвојен, као добровољац прикључио проруским снагама на простору истока Републике Украјине у саставу паравојне формације “Интернационална бригада”, где им је окривљено лице у односу на кога је поступак раздвојен, спроводило војничку обуку у виду физичких тренинга, тактичких радњи у борби и руковању ватреним оружјем, те као командант паравојне формације “Интернационална бригада” издавао наређења у виду распореда за дежурство, обезбеђење објеката и истоварање хуманитарне помоћи, чиме је извршио кривично дело Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави из члана 386а став 2 у вези става 1 КЗ РС. Суд је за учињено кривично дело изрекао условну осуду којом је утврђена казна затвора у трајању од 1 (једне) године и 6 (шест) месеци и истовремено одређује да се казна неће извршити уколико осуђени за време проверавања у трајању од 4 (четири) године не изврши ново кривично дело.

2. У пресуди К. Бр. 189/15 СПК 99/15 од 21.05.2015. године, без разлике, поновљен је диспозитив претходно наведене пресуде. Односно, држављанин Републике Србије је проглашен кривим јер је у периоду од 18.10.2014. године до јануара месеца 2015. године (*око 3 и по месеца*) учествовао у оружаном сукобу, као добровољац, у саставу паравојне формације “Интернационална бригада” на територији истока Републике Украјине, на тај начин што је похађао војничку обуку у виду физичких тренинга, тактичких радњи у борби и руковању ватреним оружјем, као и што је обављао дежурства, обезбеђење објеката и истоварање хуманитарне помоћи. Такође, суд је прихватио споразум о признању кривичног дела, а и изречена казна је иста као у претходној пресуди (казна затвора у трајању од 1 (једне) године и 6 (шест) месеци и истовремено је одређено да се казна неће извршити уколико осуђени за време проверавања у трајању од 4 (четири) године не изврши ново кривично дело).
3. Пресуда К. Бр. 189/15 СПК 100/15 од 21.05.2015. године се у односу две претходно наведене пресуде разликује само у погледу изречене казне. Окривљеном је за потпуно исто време проведено у зони оружаног сукоба (*око 3 и по месеца*), у истој паравојној формацији и за бављење истим активностима, изречена нешто блажа казна - условна осуда којом се утврђује казна затвора у трајању од 1 (једне) године

и истовремено одређује да се казна неће извршити уколико осуђени за време проверавања у трајању од 3 (три) године не изврши ново кривично дело.

Разлог због кога се судска одлука разликује у односу на претходна два случаја није могуће утврдити. Јер иако се ради о потпуно истим околностима односно амбијенту у коме је учињено кривично дело, као и о истом судији који је судио у овим кривичним поступцима, приликом одмеравања казне у обзир се узимају и околности које се тичу личности учиниоца. Тако се, на пример, у члану 54 КЗ РС наводи да ће суд приликом одмеравања казне учиниоцу кривичног дела узети у обзир: побуде из којих је дело учињено, ранији живот учиниоца, његове личне прилике, његово држање после учињеног кривичног дела и слично.

4. Идентично као у претходном случају, у пресуди К. Бр. 189/15 СПК 101/15 од 21.05.2015. године, разлика је једино у изреченој казни. Наиме, учинилац кривичног дела 386а став 2 у вези става 1 КЗ РС осуђен је условно на казну затвора у трајању од 1 (једне) године и 10 (десет) месеци и истовремено је одређено да се казна неће извршити уколико осуђени за време проверавања у трајању од 5 (пет) година не изврши ново кривично дело. Како се ради о пресудама које су прилично једообразне и не садрже много података у образложењу, из конкретне пресуде се не може јасно закључити који је елемент био од пресудног значаја за строжу казну у односу на претходне.
5. Пресуда К. Бр. 189/15 СПК 102/15 од 21.05.2015. године садржи најмање података. Готово цео диспозитив је анонимизиран, осим дела који се односи на временски период учествовања држављанина Републике Србије у оружаном сукобу. Он је проглашен кривим зато што је у периоду од 18.10.2014. до 21.12.2014. године (2 месеца), у саставу групе учествовао у оружаном сукобу у Републици Украјини као добровољац, припадник паравојних формација руске стране у сукобу и за то му је изречена условна осуда којом му је утврђена казна затвора у трајању од 1 (једне) године са периодом проверавања у трајању од 3 (три) године.
6. Пресудом К. Бр. 189/15 од 21.05.2015. године којом је прихваћен споразум о признању кривичног дела 103/15, окривљеном је изречена казна затвора у трајању од 6 (шест) месеци која ће се извршити тако што ће је издржавати у просторијама у којима станује, уз примену мере електронског надзора.

С обзиром да је у овом случају, као и у претходним, окривљени учествовао у оружаном сукобу у периоду од 18.10.2014. до 21.12.2014. године (2 месеца), на територији Републике

Украјине, као добровољац, у саставу проруске паравојне формације “Интернационална бригада”, притом бавећи се истоветним активностима (похађање војничке обуке, дежураре, обезбеђење објеката и истоварање хуманитарне помоћи) као и осуђени у кривичним поступцима који су већ наведени, извесно је да је на одмеравање казне утицало неко лично својство учиниоца кривичног дела.

Уосталом, представници Вишег јавног тужилаштва у Београду, су приликом спровођења експертског интервјуа, на питање: “*Да ли Вам је познато да учеснике у ратовима и оружаним сукобима у иностранству карактерише претходна криминална каријера?*”, одговорили да су неки од поцесуираних учинилаца кривичних дела из члана 386а КЗ РС били претходно осуђивани за кривична дела и то најчешће против имовине. То може бити индиција да су неки од њих узели учешће у оружаним сукобима у иностранству због материјалне користи. Дакле, иако у пресудама (тј. образложењу пресуда) које су предмет анализе нема података о ранијем животу учинилаца кривичних дела, односно о њиховој евентуалној ранијој осуђиваности, то с правом можемо претпоставити.

Такође, треба подсетити и на одредбу члана 66 КЗ РС која се односи на услове за изрицање условне осуде, у којој се наводи да се условна осуда не може изрећи уколико није протекло више од пет година од правноснажности осуде којом је учиниоцу изречена казна затвора или условна осуда за умишљајно кривично дело (став 3). Дакле, ово може додатно оснажити аргумент да су строжим казнама (нпр. казном затвора у просторијама у којима учинилац кривичног дела живи) осуђени учиниоци ових кривичних дела које карактерише рецидивизам.

7. Пресуда К. Бр. 189/15 СПК 104, као и

8. Пресуда К. Бр. 189/15 СПК 105 од 21.05.2015. године су у потпуности истоветне. Учиниоци кривичног дела су осуђени условном осудом на казну затвора у трајању од 1 (једне) године и истовремено је одређено да се казна неће извршити уколико осуђени за време проверавања у трајању од 3 (три) године не изврше ново кривично дело. Проглашени су кривима јер су у периоду од 18.10.2014. године до средине децембра 2014. године (*око 2 месеца*) као држављани Републике Србије учествовали у оружаном сукобу на територији Републике Украјине, као добровољци, у саставу паравојне формације “Интернационална бригада” и том приликом похађали војничку обуку, обезбеђивали објекте, дежурали и вршили истовар хуманитарне помоћи.

Овде је реч о такозваном првом “контигенту” од осам пресуда за кривично дело Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави, које су донете само неколико месеци након што су ова кривична дела (чл. 386а и 386б КЗ РС) инкорпорирана у национално кривично законодавство (у октобру 2014. године). Сви кривични поступци окончани су истог дана и у њима је судио исти судија појединац, и сви окривљени су закључили споразум о признању кривичног дела.

С обзиром на то да је за кривично дело из члана 386а предвиђена казна затвора у трајању од шест месеци до пет година (став 1), односно казна затвора од једне до осам година (став 2), као и да се ради о кривичним делима која су по хитном поступку уведена у национално кривично законодавство под изговором спречавања потенцијалне радикализације од стране повратника из страних оружаных сукоба, може се рећи да је казнена политика у анализираним пресудама очигледно блага.

Осим наведених, за кривично дело из члана 386а став 2 у вези става 1 КЗ РС, донета је још једна пресуда, 2022. године (након седам година) и то је једини пример спроведеног редовног кривичног поступка за ова кривична дела (окривљени није склопио споразум о признању кривичног дела). Истовремено, у овом кривичном поступку је изречена и најстрожа казна у свим до сада спроведеним кривичним поступцима за кривична дела којима се санкционише учествовање у оружаном сукобима у иностранству.

9. Пресуда 13 К. Бр. 373/2022 од 09.09.2022. године је донета у редовном кривичном поступку који је обухватио све његове фазе. Тачније, како смо навели, ово је једини случај, међу кривичним поступцима који су предмет ове анализе, у коме окривљени за кривично дело Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави није склопио споразум о признању кривичног дела. Како се наводи у пресуди, он је крив јер је у периоду од 04.03. до 15.03.2015. године (*око 10 дана*) учествовао у оружаном сукобу у Републици Украјини, као добровољац у саставу проруске паравојне формације “Српско-хусарски пук”. Окривљени је кривично дело извршио тако што је, по доласку у Москву, похађао обуку из пружања прве помоћи и размене војних вештина. Након тога је са групом људи превезен у област Домбаса, где је “задужио аутоматску пушку и вршио послове контроле путника и возила на уласку и изласку из Снежног, проверавао лични пртљак и пртљак у возилима, те обављао послове стражара на пункту на уласку, односно изласку из Снежног, носећи том приликом званичну униформу данашње Луганске и Доњецке Народне Републике.”

Пресуда 13 К. Бр. 373/2022 је, из аспекта овог истраживања, по много чему специфична у односу на претходних осам. Пре свега јер због спроведеног главног претреса, односно доказног поступка, пружа увид у више детаља у односу на остале пресуде којима је потврђен споразум о признању кривичног дела.

Најпре, у образложењу пресуде наводи се детаљно опис начина на који је окривљени отпутовао у зону конфликта. Он је, износећи своју одбрану, објаснио да је најпре из личних разлога крајем 2013. године отпутовао у Француску, па у Немачку и одатле у Русију након што је сазнао да су “Руси и Украјинци нападнути и угрожени од дела становника Украјине”. Преко друштвених мрежа је ступио у контакт са особом која му се представила као начелник “Српско-хусарског пука” и који га је сачекао када је авионом допутовао у Москву.

Окривљени је такође навео да је приликом доласка у Москву био смештен у стану са још неколико српских држављана и да је, након што је похађао обуку размене војних вештина и пружања прве помоћи, заједно са њима редовном аутобуском линијом отпутовао у Ростов, а након тога их је руски држављанин превезао у област Домбаса. Тамо је био смештен у стану са још неким припадницима паравојне формације “Српско-хусарски пук” (два Србина и две Русиње).

Дакле, из ове пресуде можемо сазнати мотив за учествовање у оружаном сукобу, а то су “искључиво патриотске намере”. Приликом изношења одбране, окривљени је истакао да “његов ангажман није подразумевао никакву новчану накнаду, нити је добио, нити му је била обећана”. Он је сасвим негирао плаћеништво.

Поред тога, наведен је и начин на који је окривљени отпутовао у зону оружаног сукоба. Најпре остварујући контакт преко друштвених мрежа (у пресуди стоји да је комуникација са *Facebook* профила била доказ у поступку, као и фотографије), а потом легално прелазећи државну границу на граничном прелазу на московском аеродрому, затим користећи јавни аутобуски превоз до Ростова и коначно организовани превоз од стране руских држављана на територију Украјине. Ови подаци указују на извесно постојање ефикасне логистичке подршке нашим држављанима који учествују у оружаним сукобима на територији Републике Украјине.

И, оно што смо претпостављали на основу претходно анализираних пресуда – да на висину изречене казне несумњиво утичу ранији живот учиниоца, његове личне прилике, његово држање после учињеног кривичног дела и слично, у овом случају је потврђено. У пресуди се наводи да је као отежавајућу околност приликом одмеравања казне “суд ценио ранији

живот окривљеног и чињеницу да је пре извршења овог кривичног дела био више пута осуђиван, као и његово држање након извршења кривичног дела будући да се до момента хапшења налазио ван територије Републике Србије, да је био недоступан државним органима и да је за њим 30.04.2014. године (пре извршења кривичног дела из члана 386а КЗ РС) расписана потерница од стране Министарства унутрашњих послова, због издржавања казне затвора.” С друге стране, наводи се да је као олакшавајућа околност узета у обзир чињеница да окривљени признао да је извршио кривично дело, као и да је у време извршења кривичног дела “био релативно млад”.

Суд је изрекао казну затвора у трајању од 1 (једне) године и то је најстрожа казна која је изречена у кривичним поступцима који су вођени за кривична дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у страни држави (у периоду на који се односи ова анализа – од октобра 2014. до марта 2024. године).

Међутим, иако су лични подаци учинилаца ових кривичних дела у достављеним пресудама анонимизирани, с обзиром да се ради о карактеристичном случају, у смислу висине изречене казне и чињенице да је у питању једини кривични поступак у коме донета пресуда није била заснована на споразуму о признању кривичног дела, случај је брзо доспео у јавност и идентитет окривљеног је откривен. На тај начин, из медија, смо сазнали да је бранилац окривљеног уложио жалбу на неправноснажну пресуду 13 К. Бр. 373/2022 од 09.09.2022. године и да је Апелациони суд у Београду 13.12.2022. године преиначио казну окривљеном изрекавши му условну осуду, тако што му је утврђена казна затвора у трајању од 1 (једне) године и истовремено је одређено да се утврђена казна неће извршити уколико окривљени у року од 5 (пет) година од дана правноснажности не изврши ново кривично дело (Radio Slobodna Европа (2023, 27. januar)).

Овај податак још једном потврђује тезу о томе да се казнена политика у вези кривичних дела која санкционишу учешће наших држављана у страним оружаном сукобима показује као изузетно блага. На тај начин се не остварује једна од основних сврха коју казна треба да постигне, а то је превенција – општа и посебна.

У прилог томе говоре и други подаци из медија, који се односе, између осталог и на једног од осуђених учинилаца кривичног дела из члана 386а КЗ РС. Наиме, како је наведено у објави на једном порталу – држављанин Републике Србије је погинуо на фронту код Луганска у априлу 2022. године, а његов брат је потврдио да је пред домаћим правосудним органима био условно осуђен за учествовање у оружаном сукобу у Украјини у периоду 2014/2015. године, у саставу паравојне формације “Интернационална бригада” (Radio

Slobodna Evropa (2022, 8. april)). Он није био једини који је након осуђујуће пресуде, прекршио условну осуду и вратио се у Украјину. На истом порталу, објављен је интервју са једним од осуђених учинилаца у коме он наводи да је осуђен условно на пет година али да се после три године вратио на фронт и на тај начин прекршио условну осуду (Radio Slobodna Evropa (2018, 19. oktobar)). То имплицира да висина изречених казни у овим, а могуће и у многим другим, случајевима није демотивисала учиниоце, јер су поновили истоветно кривично дело.

Преостала 23 (од укупно 32) кривична поступка за кривично дело Учествовање у рату или оружаном сукобу у страни држави вођена су у вези члана 386а став 1 КЗ РС. Односно, поводом учествовања држављана Републике Србије у рату или оружаном сукобу у страни држави, као припадника војних или паравојних формација страна у сукобу, који нису држављани те стране државе, као ни припадници званичне мисије међународне организације чији је Србија члан, за које је предвиђена казна затвора од шест месеци до пет година (став 1).

10. Пресудом К. Бр. 444/15, СПК 209/15 од 05.08.2015. године прихваћен је споразум о признању кривичног дела и окривљени је проглашен кривим јер је: у периоду од краја јануара до почетка маја месеца 2015. године (*око 3 месеца*), као држављанин Републике Србије учествовао у оружаном сукобу у Републици Украјини, као припадник паравојних формација проруске стране у сукобу, а није држављанин Републике Украјине, као ни припадник званичне мисије међународне организације чији је Република Србија члан, при чему је могао да схвати значај свог дела и управља својим поступцима, био свестан свог дела и хтео његово извршење и био свестан да је његово дело забрањено, на тај начин што се као добровољац прикључио проруским снагама на простору истока Републике Украјине у саставу паравојне формације “Српско-хусарски пук” где је задужио ватрено оружје – аутоматску пушку АК-47 са 2 до 5 оквира бојеве муниције и вршио послове обезбеђења објеката – команде бригаде “Оплот”, која је била под командом Нове Русије. Суд је окривљеном изрекао условну осуду којом му утврђује казну затвора у трајању од 1 (једне) године и истовремено одређује да се казна неће извршити уколико осуђени за време проверавања у периоду од 3 (три) године не изврши ново кривично дело.

11. Пресудом К. Бр. 470/15, СПК 213/15 од 23.09.2015. године прихваћен је споразум о признању кривичног дела и држављанин Републике Србије је проглашен кривим јер је у периоду од марта до јула месеца 2015. године (*око 5 месеци*), учествовао у оружаном сукобу у Републици Украјини, као добровољац, припадник паравојне

формације “7. Бригада” Доњецке Народне Републике. Он је задужио ватрено оружје - аутоматску пушку АК-74 са 2 оквира бојеве муниције, којом је вршио послове обезбеђења објеката. Суд је извршиоцу кривичног дела изрекао условну осуду којом му утврђује казну затвора у трајању од 1 (једне) године и истовремено одређује да се казна неће извршити уколико осуђени за време проверавања у периоду од 3 (три) године не изврши ново кривично дело.

12. Пресуда К. Бр. 476/15, СПК 218/15 од 08.10.2015. године заснива се такође на споразуму о признању кривичног дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у страниј држави, којом је учинилац проглашен кривим због тога што је у периоду од 12.03. до 15.04.2015. године (*око месец дана*) учествовао у оружаном сукобу на територији Републике Украјине, као добровољац, у саставу паравојне формације “7. Бригада” Доњецке Народне Републике, на тај начин што је задужио ватрено оружје - аутоматску пушку АК-47 са 2 оквира бојеве муниције. Он је осуђен условном осудом на казну затвора у трајању од 1 (једне) године и истовремено је одређено да се казна неће извршити уколико осуђени за време проверавања у периоду од 3 (три) године не изврши ново кривично дело.

13. Виши суд у Београду је 26.10.2015. године донео пресуду којом је прихваћен споразум о признању кривичног дела СПК 255/15 између окривљеног и представника Вишег јавног тужилаштва у Београду за учињено кривично дело из члана 386а став 1. Окривљени је признао да је у периоду од 20.12.2014. до 09.06.2015. године (*око 6 месеци*) учествовао у оружаном сукобу на територији Републике Украјине, као добровољац, у саставу паравојне формације “Српско-хусарски пук”. Он је задужио ватрено оружје – аутоматску пушку АКМ калибра 5,45 мм са 2 оквира бојеве муниције и дана 18.01.2015. године учествовао у борбеним дејствима у реону града Доњецк заједно са јединицама “Восток” и “Оплот” а потом се прикључио паравојној формацији “7. Бригада” и као њен припадник учествовао у борбеним дејствима све до 09.06.2015. године, када је напустио Републику Украјину. За наведено дело је осуђен условно на казну затвора у трајању од 1 (једне) године са периодом проверавања од 3 (три) године.

14. Споразум о признању кривичног дела СПК 297/15 потврђен је одлуком (пресудом) Вишег суда у Београду од 09.12.2015. године и окривљени је проглашен кривим за то што је у периоду од 18.10.2014 године до 28.02.2015 године (*око 4 и по месеца*) учествовао у оружаном сукобу на територији Републике Украјине, као добровољац, најпре у саставу паравојне формације “Интернационалне бригаде”, а потом у саставу паравојне формације “Урал” (јединица “Тром”), где је задужио ватрено оружје

калибра 7,62 мм са 3 оквира бојеве муниције и 2 бомбе. За учињено кривично дело окривљени је осуђен условном осудом на казну затвора у трајању од 1 (једне) године и 6 (шест) месеци, која се неће извршити уколико у року од 4 (четири) године од дана правноснажности пресуде окривљени не изврши ново кривично дело.

15. Пресуда Вишег суда у Београду од 18.01.2016. године којом је прихваћен споразум о признању кривичног дела СПК 30/15 односи се на кривично дело Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави. Учинилац овог кривичног дела је крив јер је у периоду од 14.07.2015. до 16.11.2015. године (*4 месеца*), као добровољац учествовао у оружаном сукобу на територији Републике Украјине. Он је у саставу паравојне формације “7. Бригада” учествовао у борбеним дејствима на подручју Доњецка и за то осуђен на казну (кућног) затвора у трајању од 6 (шест) месеци у просторијама у којима станује уз примену електронског надзора.
16. Пресудом СПК 7/16 од 11.03.2016. године, као и у претходним случајевима, прихваћен је споразум о признању кривичног дела, а учинилац је проглашен кривим зато што се 20.12.2014. године, као добровољац прикључио проруској паравојној формацији “Српско-хусарски пук” и узео учешће у оружаном сукобу на територији Републике Украјине. Он је, најпре, задужио ватрено оружје – аутоматску пушку АКМ калибра 5,45 мм са 4 оквира бојеве муниције и вршио послове обезбеђења више караула и учествовао у борбеним дејствима у близини места Димитровка, Кумшатски, Дебаљцева и аеродрома Пески. Након тога, од марта 2015. године, се прикључио “7. Бригади” и са припадницима те паравојне формације учествовао у борбеним дејствима, а потом прешао у “Први славјански батаљон” и у његовом саставу остао до 16.12.2015. године када је напустио територију Републике Украјине (*након годину дана учествовања у борбеним дејствима*). Окривљени је осуђен условном осудом на казну затвора у трајању од 1 (једне) године са периодом проверавања од 3 (три) године.
17. Пресудом СПК 22/16 од 15.03.2016. године осуђен је учинилац кривичног дела због учествовања у оружаном сукобу у иностраној држави, тј. Републици Украјини, у *временском периоду од скоро 14 месеци*. Према наводима из пресуде, он се, као добровољац прво прикључио паравојној формацији “Резањ” на територији Доњецке Народне Републике у октобру 2014. године, када је задужио ватрено оружје – аутоматску пушку АКМ калибра 5,45 мм са 4 оквира бојеве муниције и обављао послове возача надређеног у јединици. Након тога, крајем децембра исте године, прешао је у Службу безбедности која је била у саставу Министарства одбране Доњецке Народне Републике и бавио се контраобавештајном заштитом. У периоду

од јануара до априла/маја 2015. године обављао је послове командира “ГРБ” (Групе бистрог реаговања), а онда је до краја новембра исте године био начелник Службе обезбеђења при Министарству одбране Доњенчке Народне Републике. Суд је за ово кривично дело изрекао условну осуду, тако што је утврдио казну затвора у трајању од 1 (једне) године и 6 (шест) месеци, са периодом проверавања од 4 (четири) године.

18. Пресудом Вишег суда у Београду СПК 56/16 од 27.04.2016. године прихваћен је споразум о признању кривичног дела и учинилац кривичног дела из члана 386а КЗ РС је осуђен условном осудом на 1 (једну) годину затвора, са периодом проверавања од 3 (три) године. Ово је најчешће изрицана казна у кривичним поступцима за кривична дела која су предмет ове анализе. Окривљени је крив зато што је од 08.03. до 15.11.2015. године (*око 10 месеци*), као добровољац учествовао у оружаном сукобу на територији Републике Украјине, најпре у саставу паравојне формације “Српско-хусарски пук”, а затим у саставу “7. Бригаде”. Он је, након што је задужио ватрено оружје – аутоматску пушку калибра 7,62 мм са 2 оквира бојеве муниције, похађао војну обуку (вежбао), обављао послове контроле лица и возила на контролним пунктовима, обезбеђење објеката и вршио утовар/истовар робе из војних магацина.

19. Пресуда СПК 62/16 од 10.05.2016. године донета је у кривичном поступку против учиниоца кривичног дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави због тога што је у периоду од 08.01. до 18.03.2015. године (*око 2 и по месеца*), као добровољац учествовао у оружаном сукобу у Републици Украјини у саставу паравојне формације “Урал”. У поменутој јединици је био ангажован као инструктор основне војничке и специјалне тактичке обуке, а осим тога спроводио и обавештајну делатност (осматрање, извиђање, прикупљање података и сл.) у учествовао у хапшењу лица која су радила за војнобезбедносну службу Украјине. Осуђен је на казну (кућног) затвора у трајању од 6 (шест) месеци у просторијама у којима станује.

Овде можемо претпоставити да учинилац кривичног дела има извесна знања и способности која су га квалификовала за држање војничке обуке (претходна професија – војник или припадник специјалних јединица полиције или раније учешће у другим оружаним сукобима).

20. Пресудом СПК 80/16 од 24.05.2016. године такође је прихваћен споразум о признању кривичног дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави из члана 386а став 1 КЗ РС. Учинилац овог кривичног дела је у периоду од 18.10.2014 до 15.03.2015. године (*око 5 месеци*), као добровољац учествовао у оружаном сукобу на

територији Републике Украјине као припадник паравојне формације “Интернационална бригада” до средине новембра 2014. године, а од 07.12.2014. године у саставу паравојне формације “Српско-хусарски пук”. Како се наводи у пресуди, у саставу “Српско-хусарског пука” је учествовао у борбеним дејствима у насељу Пески. Окривљеном је изречена условна осуда којом је утврђена казна затвора у трајању од 1 (једне) године и 6 (шест) месеци, која се неће извршити ако у року од 4 године од правноснажности пресуде не изврши ново кривично дело.

21. Пресудом СПК 123/16 од 04.10.2016. године прихваћен је споразум о признању кривичног дела и оптужени је проглашен кривим јер је у периоду од 14.09. до 19.11.2015. године (*око 2 месеца*), учествовао у оружаном сукобу у Републици Украјини, као припадник паравојних формација проруске стране у сукобу, на тај начин што се као добровољац прикључио проруским снагама на простору истока Републике Украјине у саставу паравојне формације “Први славјански батаљон”. Према наводима из пресуде, обављао је физичке послове, дежурао у објекту у ком је био смештен и учествовао у извођењу војничке обуке аутоматском пушком коју је претходно задужио. Суд је окривљеном изрекао условну осуду којом му утврђује казну затвора у трајању од 1 (једне) године и истовремено одређује да се казна неће извршити уколико осуђени за време проверавања у периоду од 3 (три) године не изврши ново кривично дело.
22. Пресуда СПК 154/16 од 29.07.2016. године донета је у кривичном поступку против учиниоца кривичног дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави због тога што је у периоду од 09.06. до 15.11.2015. године (*око 5 месеци*), као добровољац учествовао у оружаном сукобу на територији Републике Украјине, у саставу паравојне формације “7. Бригаде”. Он је задужио ватрено оружје – митраљез, 3.000 комада бојеве муниције, једну офанзивну гранату, једну дефанзивну гранату и један тротил и обављао послове контроле лица и возила на путу Дебаљцево–Григоровка (Доњецка област). Осим тога, учествовао је и у борбеним дејствима до напуштања Републике Украјине. За наведено дело је осуђен условно на казну затвора у трајању од 1 (једне) године са периодом проверавања од 3 (три) године.
23. Пресудом СПК 155/16 од 11.08.2016. године, као и у претходним случајевима, прихваћен је споразум о признању кривичног дела, а учинилац је проглашен кривим зато што се 12.03.2015. године, као добровољац прикључио проруској паравојној формацији “Српско-хусарски пук” (до 17.03.2015. године) и узео учешће у оружаном сукобу на територији Републике Украјине. Након тога, прикључио се “7. Бригади Првог славјанског батаљона” и задужио ватрено оружје – аутоматску пушку АК-47

калибра 7,62мм са 2 оквира бојеве муниције. Обављао је дужности возача борбеног оклопног возила (гусеничара) и обезбеђења објекта у коме је био смештен, све до 15.11.2015. године (*око 8 месеци*) када је раздужио наоружање и напустио Републику Украјину. За учињено кривично дело, окривљени је осуђен условном осудом на казну затвора у трајању од 1 (једне) године, са периодом проверавања од 3 (три) године.

У овом случају се, такође, на основу дужности које је окривљени обављао (вожња борбеног оклопног возила) може претпоставити да је реч о особи са професионалним војничким искуством.

24. Виши суд у Београду је донео пресуду СПК 116/16 од 04.10.2016. године којом је прихваћен споразум о признању кривичног дела из члана 386а КЗ РС. Учинио је осуђен због тога што је у периоду од 14.07. до 15.11.2015. године (*4 месеца*), као добровољац учествовао у оружаном сукобу на територији Републике Украјине, у саставу паравојне формације “7. Бригада Првог славјанског батаљона”. Он је задужио ватрено оружје - аутоматску пушку АК-47 калибра 5,45 мм са 3 оквира бојеве муниције и обављао послове стражара у затвору “Комисаровка” и учествовао у обуци. Суд је окривљеном изрекао условну осуду којом му утврђује казну затвора у трајању од 1 (једне) године и истовремено одређује да се казна неће извршити уколико осуђени за време проверавања у периоду од 3 (три) године не изврши ново кривично дело.

25. Пресуда СПК 78/16 од 13.10.2016. године донета је у кривичном поступку против учиниоца кривичног дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави због тога што је у периоду од 15.07. до краја августа 2015. године (*око месец и по дана*), као добровољац учествовао у оружаном сукобу у Републици Украјини у саставу паравојне формације “Прва славјанска бригада”. У овој пресуди се наводи само да је учинилац задужио ватрено оружје - аутоматску пушку АКМ калибра 5,45 мм са 4 оквира бојеве муниције и био позициониран на локацији Новоазовска. Ближи подаци о пословима које је обављао нису наведени. Суд је окривљеном изрекао условну осуду којом му утврђује казну затвора у трајању од 1 (једне) године и истовремено одређује да се казна неће извршити уколико осуђени за време проверавања у периоду од 3 (три) године не изврши ново кривично дело.

26. Пресуда СПК 23/17 од 10.03.2017. године, односи се на кривично дело из члана 386а КЗ РС, које је учинилац извршио на тај начин што је у периоду од 12.03. до 04.06.2015. године (*око 3 месеца*), као добровољац учествовао у оружаном сукобу у Републици Украјини. Он се, најпре, као добровољац, прикључио паравојној

формацији “Српско-хусарски пук”, а након тога “7. Бригади Другог батаљона (Шеста чета–Бајкери)”, где је задужио ватрено оружје – аутоматску пушку АК-47 калибра 5,45 мм са 2 оквира бојеве муниције. Према наводима из пресуде, вршио је послове контроле лица и возила на пунктовима у близини Дебаљцева. Као и већина осуђених за кривично дело Учествовање у рату или оружаном сукобу и њему је условном осудом утврђена казна затвора у трајању од 1 (једне) године, са периодом проверавања од 3 (три) године.

27. Пресудом СПК 24/17 од 10.03.2017. године, окривљени је проглашен кривим јер је у периоду од 24.04. до 16.09.2015. године (*око 5 месеци*), као добровољац учествовао у оружаном сукобу у страниј држави, тј. Републици Украјини. Окривљени се, према наводима из пресуде, као добровољац придружио паравојној формацији, односно батаљону антитерористичких дејстава “Вагнер” Доњецке Народне Републике. Он је задужио ватрено оружје – аутоматску пушку калибра 5,45 мм са 2 оквира бојеве муниције и обављао послове обезбеђења објекта (Агрономског факултета) где је био смештен цео батаљон коме је окривљени припадао. Суд је окривљеном изрекао условну осуду којом му утврђује казну затвора у трајању од 1 (једне) године и истовремено одређује да се казна неће извршити уколико осуђени за време проверавања у периоду од 3 (три) године не изврши ново кривично дело.

28. Пресуда СПК 86/17 од 31.08.2017. године донета је у кривичном поступку против учиниоца кривичног дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у страниј држави због тога што је у периоду од 18.10.2014. до 13.09.2015. године (*око 11 месеци*) као добровољац учествовао у оружаном сукобу на територији Републике Украјине. Он је, прво, као припадник паравојне формације “ГРБ” (Група за брзо реаговање) Лугањске Народне Републике, задужио униформу, аутоматску пушку АК-47 калибра 5,45 мм и 5 оквира бојеве муниције и обављао послове обезбеђења граничног прелаза “Северна”. Након тога, прешао је у “Другу бригаду Трећи моторизовани батаљон” Лугањске Народне Републике и учествовао у борбеним дејствима у близини села Смелово и градова Чернухин и Првوماјск. Опет, као што смо истакли, као и већини осуђених за кривично дело Учествовање у рату или оружаном сукобу и њему је условном осудом утврђена казна затвора у трајању од 1 (једне) године, са периодом проверавања од 3 (три) године.

29. Пресудом СПК 72/17 од 25.10.2017. године, као и у претходним случајевима, прихваћен је споразум о признању кривичног дела, а учинилац је проглашен кривим зато што се 17.01.2015. године, као добровољац прикључио проруској паравојној формацији “Бетмен”. Он је задужио униформу, ватрено оружје – пиштољ Макаров 9

мм, аутоматску пушку АК-47 калибра 5,45 мм и 10 оквира бојеве муниције, ручни ракетни бацач калибра 64 мм, као и пушкомитраљез ПКТ калибра 7,9 мм са 800 комада муниције и учествовао у борбеним дејствима на подручју аеродрома у Доњецку, града Дебаљцева, Докучајевска и Јеленовска код Мариупоља, до 07.10.2015. године (*око 11 месеци*). Суд је окривљеном за ово кривично дело изрекао казну затвора у трајању од 6 (шест) месеци коју ће издржавати у просторијама у којима станује, без примене електронског надзора.

30. Пресуда СПК 111/17 од 25.09.2018. године донета је у кривичном поступку против учиниоца кривичног дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у страни држави због тога што је у периоду од 17.04.2015. до 19.05.2018. године (*3 године и 1 месец*), као добровољац учествовао у оружаном сукобу на територији Републике Украјине. Окривљени се, најпре, као добровољац придружио паравојној формацији “7. Бригада”, где је задужио униформу, ватрено оружје – аутоматску пушку АК-47 калибра 5,45 мм и обезбеђивао оклопна возила. Након тога, прешао је у јединицу “Десантинци” где је похађао војно-пешадијску обуку, а потом се прикључио јединици за специјална дејства “Легион” са којом је учествовао у непосредним борбеним дејствима против украјинских војних и плаћеничких оружаных снага. Најзад, у јесен 2016. године био је члан “5. Бригаде” у којој је похађао диверзантско-извиђачку обуку, након чега се вратио у “7. Бригаду” где је обављао посао инструктора све док није напустио територију Републике Украјине. Окривљени је за ово кривично дело осуђен условном осудом на казну затвора у трајању од 1 (једне) године, са периодом проверавања у трајању од 4 (четири) године.
31. Пресуда СПК 150/18 од 18.12.2018. године донета је у кривичном поступку против учиниоца кривичног дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у страни држави због тога што је у периоду од 17.09. до 16.10.2015. године (*месец дана*), као добровољац учествовао у оружаном сукобу на територији Републике Украјине. У пресуди се изричито не наводи којој војној односно паравојној формацији је припадао окривљени, већ само стоји да је задужио ватрено оружје – аутоматску пушку АК-47 са 1 оквиrom бојеве муниције и тим оружјем обављао стражарске послове у згради некадашњег затвора у селу Комесаровка (Лугањска област). Он је за ово кривично дело осуђен условном осудом на казну затвора у трајању од 1 (једне) године и 6 (шест) месеци затвора, која се неће извршити ако у року од 4 (четири) године од дана правноснажности пресуде не изврши ново кривично дело.
32. Пресуда СПК 188/18 од 18.12.2018. године донета је у кривичном поступку против учиниоца кривичног дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у страни држави

због тога што је у периоду од 18.04.2015. до 16.08.2016. године (*1 годину и 4 месеца*), као добровољац учествовао у оружаном сукобу на територији Републике Украјине. Он је, најпре, био припадник Службе безбедности у саставу Министарства одбране Доњецке Народне Републике, где је задужио униформу и ватрено оружје – аутоматску пушку АКН 74 калибра 5,45 мм са 8–9 оквира бојеве муниције и обављао послове обезбеђења објеката и личности Министарства одбране. Након тога, прикључио се “5. Бригади” и обављао послове обезбеђења граничног прелаза, обезбеђења на саобраћајно-контролним пунктовима и преглед лица и возила унутар Доњецке Народне Републике. Суд је окривљеном изрекао условну осуду којом му утврђује казну затвора у трајању од 1 (једне) године и истовремено одређује да се казна неће извршити уколико осуђени за време проверавања у периоду од 3 (три) године не изврши ново кривично дело.

Судска пракса у анализираним пресудама показује висок степен уједначености, како у погледу чињеничних описа радњи извршења, тако и у погледу изречених санкција. Сви учиниоци су се прикључивали руским паравојним формацијама на територији Републике Украјине, при чему су, поред учешћа у борбеним дејствима, чешће обављали послове обезбеђења објеката, контроле лица и возила, стражарске дужности и различите облике обуке. Казнена политика судова је превасходно усмерена ка изрицању условних осуда, што, у комбинацији са доминантном применом споразума о признању кривичног дела, указује на тенденцију благог санкционисања и наглашену процесну економичност у поступању надлежних органа.

Иако број анализираних судских одлука није велики, ове пресуде представљају изузетно значајан сегмент у сагледавању нормативног оквира и његове практичне примене у кривичним поступцима који се воде због кривичног дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у страниј држави. На основу њих могу се извући релевантни закључци о адекватности постојећих кривичноправних одредаба, као и о потреби њихове доследне и уједначене примене ради остваривања сврхе кажњавања и постизања ефикаснијих резултата кривичног права.

1.2. Пресуда Вишег суда у Београду донета у вези члана 386б КЗ РС

Кривично дело из члана 386б КЗ РС односи се на Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страниј држави. Односно, овим кривичним делом су санкционисане радње подстрекавања и помагања ради извршења кривичног дела из члана 386а КЗ РС. Ово кривично дело врши лице које у намери извршења кривичног дела из члана 386а Кривичног

законика Републике Србије на територији Србије врбује или подстиче друго лице на извршење тог дела, организује групу или врши обуку другог лица или групе за извршење тог дела, опреми или стави на располагање опрему ради извршења тог дела или даје или прикупља средства за извршење тог дела, Предвиђена је казна затвора од 2 (две) до 10 (десет) година (став 1).

У домаћој судској пракси, у анализираном периоду, донета је само једна пресуда за ово кривично дело. Виши суд у Београду је донео пресуду СПК 61/21 од 22.10.2021. године којом је прихваћен споразум о признању кривичног дела Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у иностраној држави, из члана 386б став 1 КЗ РС. Наиме, учинилац овог кривичног дела је проглашен кривим јер је у периоду од 18.10. до средине новембра 2014. године, у стању урачунљивости, свестан свог дела чије је извршење хтео и свестан његове законске забрањености, у намери извршења кривичног дела учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави из члана 386а Кривичног законика, на територији Републике Србије, подстицао друга лица на извршење овог кривичног дела и организовао групу лица за извршење овог дела. Окривљени се претходно као добровољац прикључио проруским снагама на простору истока Републике Украјине, а потом у септембру 2014. године заједно са држављанином Колумбије основао паравојну формацију “Интернационална бригада” састављену од Срба, Француза и Шпанаца. Он је путем средстава јавног информисања и путем друштвених мрежа (*Facebook*) контактирао одређена лица (највероватније осуђена лица из пресуда у првом делу ове анализе - 8 пресуда донетих у истом дану од стране истог судије појединца, сви припадници паравојне формације “Интернационална бригада”) која су му достављала њихове основне идентификационе податке након чега им је окривљени путем мејла слао авионске карте за лет од Београда до Москве. Такође, давао им је и податке о њиховом даљем транспорту на украјинску територију, како би у саставу проруских снага наведена лица учествовала у оружаном сукобу.

Суд је окривљеног за ово кривично дело осудио на казну затвора у трајању од 6 (шест) месеци коју ће издржавати у просторијама у којима станује, без примене електронског надзора.

Као и у пресудама које смо анализирали у претходном делу, које су такође засноване на споразуму о признању кривичног дела, и овој пресуди недостају бројни детаљи који би омогућили квалитативну анализу, посебно јер је једина. У њој су анонимизирани подаци учиниоца, и оно што је свакако важније, с обзиром да се ради о пресуди за регрутовање

учесника у страним оружаним сукобима, о начину на који је учинилац бирао потенцијалне учеснике за оружани сукоб, о његовим мотивима и евентуалној користи.

Премда се у пресуди наводи да је учинилац овог кривичног дела контактирао тада потенцијалне учеснике у оружаном сукобу а сада осуђене учиниоце кривичног дела из члана 386а КЗ РС, и то путем друштвених мрежа, није нам познато да ли их је познавао или их је одабрао на основу неких њихових личних својстава. Такође, у пресуди се не наводе ни мотиви због којих је извршио ово кривично дело, односно да ли је за то примио одређену надокнаду.

Посебан парадокс представља изречена казна у овом кривичном поступку. Наиме, иако је за ово кривично дело законом прописана казна затвора у трајању од две до десет година, учиниоцу је изречена санкција у виду казне затвора у трајању од 6 (шест) месеци коју ће издржавати у просторијама у којима станује, без примене електронског надзора.

Ово је нарочито спорно, посебно уколико узмемо у обзир наводе из пресуде који говоре у прилог томе да се окривљени најпре “као добровољац прикључио проруским снагама на истоку Републике Украјине...”, а након тога био суоснивач паравојне формације “Интернационална бригада” за коју је регрутовао друга лица. Наиме, јасно је да је окривљени узео учешће у иностраном оружаном сукобу пре него што је такво понашање криминализовано националним кривичним законодавством, због чега, у складу са начелом законитости (*lat. Nullum crimen, nulla poena sine lege*), не може бити кривично гоњен за кривично дело из члана 386а КЗ РС. Међутим, та чињеница несумњиво указује на ескалацију криминалне активности код учиниоца. Због тога, наведене околности додатно доводе у питање (не)адекватност изречене казне у односу на тежину извршеног кривичног дела.

1.3. Закључна разматрања у вези пресуда Вишег суда у Београду

Компаративном анализом наведених пресуда Вишег суда у Београду, донетим у кривичним поступцима за учињено кривично дело Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави (чл. 386а став 1 КЗ РС), долазимо до закључка о извесним сличностима али и разликама у погледу начина извршења кривичних дела и казнене политике.

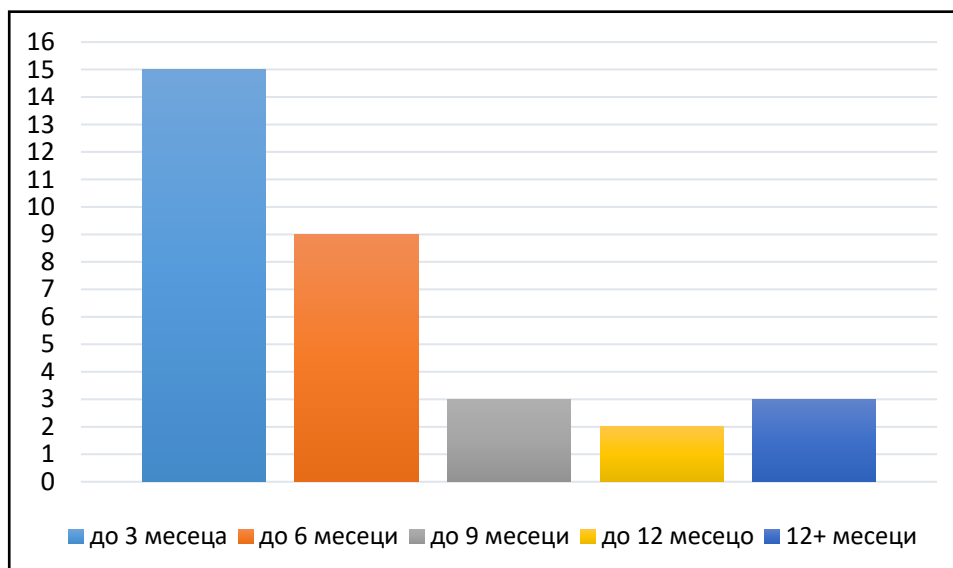
Наиме, како смо већ истакли, сви учиниоци овог кривичног дела су учествовали у оружаном сукобу на територији Републике Украјине. Сви су учествовали у саставу проруских паравојних формација. Такође су скоро сви, са једним изузетком, признали кривично дело и закључили споразум о признању кривичног дела са представницима Вишег јавног тужилаштва у Београду.

Специфично је то да у свим пресудама које су донете у овим кривичним поступцима, стоји формулација да је учинилац “као добровољац” учествовао у страном оружаном сукобу, што на неки начин може бити збуњујуће. Из пресуда се не може закључити да ли је то део одбране учинилаца или је суд на основу њима доступних доказа донео такав закључак. Осим тога нејасно је и зашто се то наглашава. Наиме, кривичним делом из члана 386а КЗ РС санкционише се свако учешће држављана Републике Србије у страним оружаним сукобима, било да они у њима учествују као припадници војних (регуларних оружаних снага страна у сукобу) или у саставу паравојних (оружаних група које нису део званичних оружаних снага стране у сукобу) формација. Дакле, без обзира да ли према међународном хуманитарном праву уживају статус законитих бораца или су нелегитимни учесници у оружаним сукобима. Такође, уколико је интенција била да се појам добровољац нагласи у контексту постојања сопствене воље или намере код учиниоца да учествује у оружаном сукобу у страниој држави, то није било неопходно, с обзиром да ово кривично дело подразумева постојање умишљаја.

Беспотребно истицање да је учинилац кривичног дела из члана 386а КЗ РС учествовао “као добровољац” у страном оружаном сукобу, може навести на погрешан закључак. Како је то војни аналитичар Радић (Blic (2025, 28. Jun)) објаснио, “Када изаберете израз плаћеник и добровољац, оба израза вас заправо политички дефинишу. Ако сте ви против њиховог ангажовања, ако видите Русе као агресоре и подржавате Украјину, ви ћете рећи да су то плаћеници. Али ако сте проруски оријентисани, онда ћете их идентификовати као добровољце.”

Разлике у наведеним пресудама, огледају се, пре свега, у времену које су учиниоци провели у зони сукоба, у начину на који су учествовали, тј. пословима које су обављали у оружаном сукобу, припадности одређеној паравојној формацији, као и у висини изречених казни.

Подаци из пресуда указују на то да су поједини учиниоци кривичних дела учествовали у оружаном сукобу *од најмање месец дана до највише три године и један месец*. Ипак, највећи број њих је у оружаном сукобу учествовао до 3 месеца – 15 осуђених (од укупно 32). Девет учинилаца кривичног дела из чл. 386а КЗ РС је у оружаном сукобу учествовало од 3 до 6 месеци; тројица учесника оружаног сукоба на територији Украјине, на бојишту су провела између 6 и 9 месеци; двојица између 9 и 12 месеци, а само три осуђена учиниоца у оружаном сукобу провела више од годину дана.

Легенда	
До 3 месеца	15
Од 3 до 6 месеци	9
Од 6 до 9 месеци	3
Од 9 до 12 месеци	2
12+ месеци	3

Графикон 1: Графички приказ времена које су осуђени за кривично дело из члана 386а КЗ РС провели у оружаном сукобу

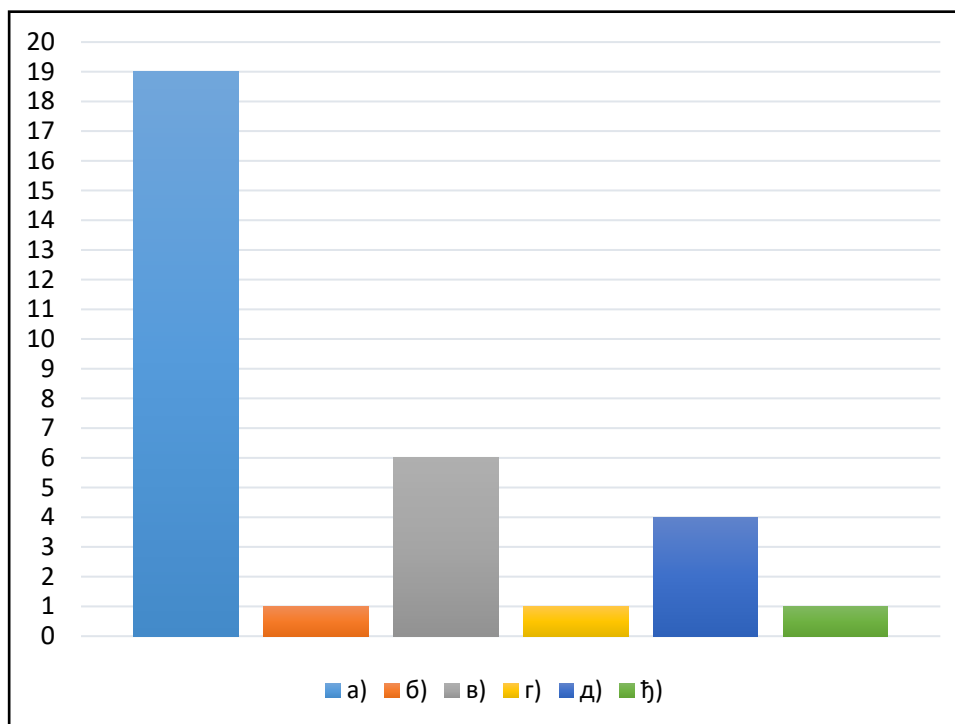
Осуђени учесници оружаног сукоба у Републици Украјини учествовали су у различитим активностима у оружаном сукобу. У осам пресуда је наведено да су учиниоци кривичног дела из члана 386а КЗ РС признали да су, поред осталих активности, учествовали директно у борбеним дејствима. Остали наводе да су након што су задужили ватрено оружје, најчешће, обављали послове обезбеђења објеката и контролу лица и возила на пунтовима, а појединци су учествовали и у спровођењу војничке обуке.

Уочавамо да, на основу доступних пресуда, није могуће утврдити постојање правилности, односно потврдити повезаност висине изречених казни са пословима које су обављали учиниоци овог кривичног дела, као ни са временом које су провели у зони сукоба. Тако је, на пример, један окривљени директно учествовао у борбеним дејствима 4 месеца и за то осуђен на казну кућног затвора у трајању од 6 (шест) месеци уз примену електронског надзора (пресуда СПК 320/15), док је други окривљени за директно учествовање у борбеним дејствима, обезбеђење војних возила и спровођење војничке обуке у периоду од 3 године и 1 месеца осуђен условно на казну затвора од 1 (једне) године, са периодом проверавања од 4 (четири) године (пресуда СПК 111/18).

Такође, у анализираним пресудама, помиње се велики број паравојних формација у чијем саставу су осуђени држављани Републике Србије учествовали у оружаном сукобу у Републици Украјини. Наиме, поред паравојне формације “Интернационална бригада” коју смо поменули у претходном делу анализе и кроз коју је прошао највећи број учинилаца овог кривичног дела (укупно 10), углавном оних који су пут Русије, односно Украјине, отишли одмах по избијању првих сукоба на територији Донбаса; често се помиње и “Српско-хусарски пук” (у 8 пресуда). Затим, “7. Бригада” Доњецке Народне Републике (у 7 пресуда), “Први славјански батаљон” Доњецке Народне Републике, јединица “Урал”, “Резањ” и друге мање јединице.

Треба нагласити то да су поједини осуђени учиниоци овог кривичног дела, неретко, били у саставу и више паравојних јединица. Може се рећи да су они који су дуже учествовали у оружаном сукобу, често прелазили из једне паравојне формације у другу. На пример, већ поменути окривљени који је провео 3 године и 1 месец у зони сукоба (пресуда СПК 111/18), је за то време био припадник чак четири паравојне јединице. Најпре се прикључио јединици “7. бригада Други корпус”, а потом четама “Десантинци”, “Легион” и “Пета бригада”, да би се на крају вратио у “7. бригаду”.

Такође, када је реч о казнама за кривично дело Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави, најчешће изрицана казна је условна осуда којом је утврђена казна затвора од 1 (једне) године са периодом проверавања од 3 (три) године – у 19 од 32 пресуде. Један учесник у иностраном оружаном сукобу је осуђен условно на казну затвора у трајању од 1 (једне) године, са периодом проверавања од 4 (четири) године. Шест пута је изречена условна осуда којом је утврђена казна затвора у трајању од 1 (једне) године и 6 (шест) месеци са периодом проверавања од 4 (четири) године и једном је изречена условна осуда којом је утврђена казна затвора од 1 (једне) године и 10 (десет) месеци са периодом проверавања од 5 (пет) година. У само четири (од 32) кривична поступка за учињено кривично дело Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностраној држави изречена је казна затвора у трајању од 6 месеци која се издржава у просторијама у којима учинилац станује (једном са електронским надзором и три пута без електронског надзора). На крају, у једној пресуди и то оној која је донета у редовно спроведеном кривичном поступку, дакле једином у коме је изостало закључивање споразума о кривичном делу између учиниоца и представника Вишег јавног тужилаштва у Београду, изречена је казна затвора у трајању од 1 (једне) године.

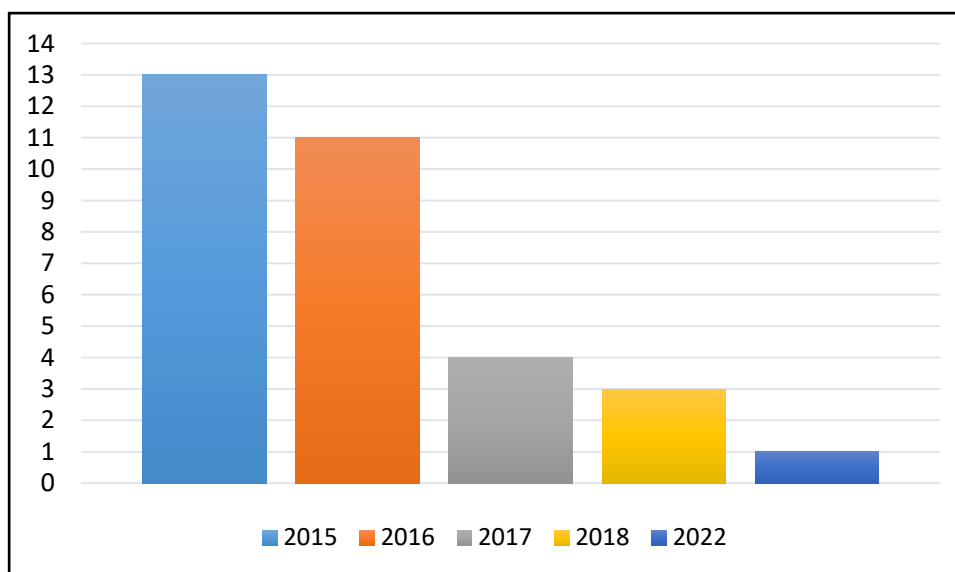

Легенда		
а)	условна осуда на 1 годину затвора, са периодом проверавања од 3 године	19
б)	условна осуда на 1 годину затвора, са периодом проверавања од 4 године	1
в)	условна осуда на 1 годину и 6 месеци затвора, са периодом проверавања од 4 године	6
г)	условна осуда на 1 годину и 10 месеци затвора, са периодом проверавања од 5 година	1
д)	Затвор у трајању од 6 месеци у просторијама у којима осуђени станује (са и без примене мере електронског надзора)	4
ж)	Затвор у трајању од 1 године	1

Графикон 2: Графички приказ санкција које су изречене осуђенима за кривично дело из члана 386а КЗ РС

Уз све наведено, можемо истаћи и то да је највећи број пресуда донет непосредно након усвајања Закона о допунама Кривичног законика у октобру 2014. године, којим је заправо по први пут санкционирано учешће држављана Републике Србије у страним оружаним сукобима. У 2015. години, осуђујућим пресудама окончано је 13 кривичних поступака који су вођени поводом члана 386а КЗ РС. У 2016. години донето је 11 пресуда, а у 2017. години 4 пресуде. Тренд смањења се наставио и у 2018. години, када су осуђена само три учиниоца кривичног дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у страниј држави. Након тога, у

наредне три године, 2019., 2020. и 2021. године, није донета ниједна пресуда. Надаље, 2022. године је донета само једна пресуда, а 2023. године ниједна.

Легенда	
2015	13
2016	11
2017	4
2018	3
2022	1

Графикон 3: Графички приказ броја донетих пресуда Вишег суда у Београду за учињено кривично дело из члана 386а КЗ РС, по годинама.

Коначно, подсетићемо на изјаву некадашњег украјинског амбасадора у Београду, који је истакао да према подацима украјинске службе безбедности, око 300 држављана Републике Србије учествује у оружаном сукобу на територији Републике Украјине. Такође, према подацима које је навео Тепшић (2025: 12) у свом раду, према подацима из 2017. године процењују се да је њихов број између 100 и 300, док је један од повратника из Украјине навео бројку од приближно 200–250 српских бораца у Украјини. И, на основу тога, као и претходно приказане анализе пресуда Вишег суда у Београду, којима су за кривично дело Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностранству осуђена 32 држављанина Републике Србије, можемо закључити да овде није реч само о благој казненој политици, већ о одсуству казнене политике.

Стојимо на становишту да је највећи број осуђујућих пресуда донет непосредно након инкриминације учествовања у страним оружаном сукобима и то посредством закључивања

споразуме о признању кривичног дела зато што, пре свега, многи учиниоци нису знали да је њихово понашање забрањено па су се након кратког учествовања у оружаном сукобу враћали у Републику Србију где су се суочавали са предвиђени затворским казнама, док се са друге стране тужилаштво суочавало са недостатком квалитетних доказа. Због тога, у 31 од 32 анализирана случаја, пресуде Вишег суда у Београду се заснивају на прихваћеном споразуму о признању кривичног дела. Приликом прихватања споразума суд се руководио чињеницама да су окривљени признали извршење кривичног дела и да постоје докази који нису у супротности са признањима окривљених. У том смислу, може се рећи да је у тим, свакако малобројним кривичним поступцима, *правда формално задовољена*, али и даље остаје питање – “*да ли је суштински постигнута?*”

2. Анализа експертских интервјуа са представницима Вишег јавног тужилаштва у Београду

У циљу допуњавања и продубљивања резултата анализе судске праксе, као и анкетног истраживања, спроведена су два експертска интервјуа са представницима Вишег јавног тужилаштва у Београду.¹³⁰ Интервју је усмерен на практичне аспекте процесуирања кривичних дела учествовања у рату или оружаном сукобу у иностранству и организовања таквог учешћа (386а и 386б КЗ РС), са посебним освртом на структуру процесуираних лица, начине регрутовања, облике ангажовања, као и карактеристике казнене политике и њене превентивне ефекте.

Добијени одговори анализирани су у наративној форми и систематизовани у више тематских целина, ради јаснијег сагледавања сродних кључних обележја појаве учествовања у оружаним сукобима у иностранству (самим тим и плаћеништва) и њених кривичноправних и безбедносних импликација.

2.1. Полна, старосна, етничка и верска структура процесуираних лица

Из изнетих података представника Вишег јавног тужилаштва у Београду произлази да у полној структури лица која су до сада процесуирана за кривична дела учествовања у рату или оружаном сукобу у иностранству апсолутно доминирају лица мушког пола. Према доступним подацима, до сада нису вођени кривични поступци против лица женског пола.

¹³⁰ Интервјуи су обављени 09.05.2024. године са једним вишим јавним тужиоцем и једним замеником вишег јавног тужиоца. Интервјуи су спроведени у згради ВЈТ у Београду, улица Савска бр. 17а. Уз пристанак присутних, интервјуи су тонски снимљени.

Када је реч о старосној структури, процесуирана лица су углавном здравствено и радно способна, најчешће старости између 20 и 30 година. Истовремено, указује се на извесну разлику у односу на улогу коју лица имају у оружаним сукобима, будући да су организатори ових активности, по правилу, нешто старији, најчешће преко 30 година.

У погледу етничке и верске структуре, наводи се да су сва до сада процесуирана лица била српске националности и православне вероисповести, што је повезано и са чињеницом да су се кривични поступци односили искључиво на учешће у оружаном сукобу на територији Украјине, у саставу проруски оријентисаних паравојних формација.

2.2. Регрутовање, одлазак и повратак са иностраних ратишта

Према сазнањима из досадашње правосудне праксе, регрутовање лица за учешће у оружаним сукобима у иностранству најчешће се одвија путем личних контаката, познанстава и препорука, док све значајнију улогу имају и друштвене мреже, попут *Facebook*, *Twitter* ("X") и *Telegram* апликација. Организатори се, како је наведено, често јавно оглашавају путем ових платформи, користећи језик и симболику који недвосмислено упућују на регрутовање.

Након успостављања контакта, одлазак на инострано ратиште најчешће се реализује легалним путем, у договору са организаторима, који новопридошле учеснике дочекују и смештају у објекте или кампове у близини ратне зоне. Услови смештаја су, по правилу, скромни, након чега следе договори о ангажовању и основна обука.

Такође, представници Вишег јавног тужилаштва у Београду указали су да су поједина лица, и након што су била процесуирана пред надлежним судовима, поново одлазила на ратишта у Украјини, али да је реч о релативно малом броју случајева.

2.3. Обука, ангажовање и активности учесника у страним оружаним сукобима

Већина процесуираних лица није поседовала претходна професионална знања или искуство неопходно за учешће у ратним и оружаним сукобима. На основу доступних доказа у спроведеним кривичним поступцима, представници Вишег јавног тужилаштва закључују да се не може се говорити о професионалним плаћеницима, односно не постоје докази да је учешће у оружаном сукобу било новчано награђивано, изузев обезбеђивања превоза и смештаја.

Обука се, у највећем броју случајева, спроводила по доласку на територију у близини непосредних ратних дејстава, у за то организованим камповима. Када је реч о ангажовању,

иако не постоје директни докази о непосредном учешћу у борбама, на основу доступних индиректних показатеља – изјава окривљеног, фотографија у униформи, са оружјем и сл., може се претпоставити да су неки учесници у иностраним оружаним сукобима, учествовали непосредно у борбама, док је већина окривљених била ангажована на пословима обезбеђења објеката, патролним активностима, контролисању пунктова и превозних средстава, као и на другим логистичким и безбедносним задацима.

2.4. Кривични поступци, казнена политика и безбедносни аспекти

Према подацима Вишег јавног тужилаштва у Београду, највећи број кривичних поступака за кривична дела из чланова 386а и 386б КЗ РС вођен је непосредно након ступања на снагу Закона о допунама Кривичног законика из 2014. године. Према званичном пресеку ВЈТ у Београду, до новембра 2017. године закључено је укупно 28 споразума о признању кривичног дела. Укупно изречених условних осуда је 24, а казна кућног затвора изречена је четворици учесника у рату или оружаном сукобу у страној држави (дакле, ови подаци добијени од представника ВЈТ у Београду у потпуности одговарају подацима из анализираних пресуда).

Истовремено, указано је да је одређени број лица имао претходну криминалну прошлост, углавном у виду кривичних дела против имовине, што може указивати на могуће материјалне мотиве. Ипак, за такве тврдње не постоје непосредни докази. Заправо, окривљени су као најчешће мотиве наводили “помоћ браћи Русима” и “одбрану православља”.

У погледу превентивног дејства казнене политике, изнет је став испитаника да изречене санкције у већини случајева остварују специјално-превентивни ефекат, будући да се мали број осуђених лица, према подацима којима располаже ово ВЈТ, поново појављује као учесник у оружаним сукобима у иностранству. Осим тога, указано је да значајан број лица, након учешћа у оружаном сукобу, не наставља живот у Републици Србији, већ се настањује у другим државама.

Такође, у контексту безбедносних импликација, интервјуисаним представницима ВЈТ у Београду, постављено је питање да ли им је познато да је неки од процесуираних учинилаца кривичног дела из члана 386а или 386б КЗ РС учинио ратни злочин током учествовања у страном оружаном сукобу. Одговор на ово питање био је негативан.

2.5. Закључна разматрања у вези експертских интервјуа

Обављање ових интервјуа са представницима Вишег јавног тужилаштва у Београду од изузетног је значаја, пре свега, јер пружа увид у неке детаље који нису доступни из пресуда Вишег суда у Београду које су биле предмет анализе у првом делу овог поглавља. Такође, подаци из овог интервјуа могу послужити за упоређивање са перцепцијом јавности о учесницима у страним оружаном сукобима. Интервју потврђује неке ставове анкетираних јавности, али истовремено оповргава неке претпоставке, пружајући реалнији и конкретнији приказ феномена.

На основу одговора интервјуисаних може се закључити да су лица, која су у анализираном периоду процесуирани за кривична дела из члана 386а и 386б КЗ РС искључиво мушког пола, углавном старости од 20 до 30 година (односно преко 30 година уколико је реч о организаторима учествовања у рату или оружаном сукобу у страниј држави). Ови подаци еквивалентни су подацима из студије “Мотивисани за борбу: Различити мотиви страних бораца у руско-украјинском рату” коју је чинио оригинални скуп података о 296 проукрајинских страних бораца. Истраживачи су утврдили да су “скоро све особе у узорку мушког пола”, а према потврђеном узрасту 93 од 296 испитаника, њихова просечна старост је 33 године (Swed *et al.*, 2026: 9).

Такође, сви окривљени су били српске националности и православне вероисповести. Ови подаци показују да, у поређењу са резултатима анкетног испитивања јавности, постоје значајне предрасуде о томе да међу учесницима у страним оружаном сукобима доминирају грађани муслиманске вероисповести. Према, треба имати у виду и то да нам подаци са територије Косова и Метохије нису доступни.

У интервјуима је наведено да већина окривљених није имала претходно војно или полицијско искуство, па су потребна знања стицали непосредно по доласку на ратиште у специјалним камповима. То значи да су држављани Републике Србије углавном непрофесионални учесници оружаног сукоба, што може бити значајна информација за процену безбедносног ризика.

Уједно, указано је на то да је одређени број процесуираних учинилаца кривичног дела имао претходну криминалну прошлост, што је потврђено и у анализи “Страни борци са Балкана: од Сирије до Украјине”. Беслин и Игњатијевић (2017: 3) истичу да је кривични досије пре одласка у оружани сукоб карактеристика страних бораца из региона. Односно, да је велики број страних бораца управо узео учешће у оружаном сукобу у Украјини како би избегао

кривично гоњење. Овде ћемо подсетити и на наводе из пресуде 13 К. Бр. 373/2022 — да је за окривљеним била расписана потерница због учињеног кривичног дела које је учинио пре него што је извршио кривично дело из члана 386а КЗ РС; као и на то да смо, приликом анализирања пресуда, указивали да оправдано претпостављамо да је претходна криминална каријера отежавајућа околност због које су, нарочито у погледу првог “контингента” пресуда (које су истоветне), изрицане различите казне.

Начин регрутовања углавном се ослања на познанства, препоруке, пријатељства и све чешће друштвене мреже (што указује да се контрола и мониторинг ових канала може користити у превентивне сврхе, нарочито од стране криминалистичких оперативаца задужених за сузбијање кривичних дела учествовања у оружаним сукобима у иностранству). Ове активности учесника подразумевају обезбеђење објеката, складишта, пунктова и превозних средстава, али истовремено нема доказа о непосредном извршењу ратних злочина.

У интервјуима се указује да су казнене мере, углавном условне осуде, имале специјално превентивни ефекат, јер је мали број осуђених лица поново учествовао у оружаним сукобима. Такође, интервјуисани су пружили информације о мотивима учесника, који се крећу од патриотизма и подршке православљу до помоћи "браћи Русима", при чему материјална корист није била доминантни фактор. Дакле, званично доминирају идеолошки фактори.

Сви ови подаци пружају увид у комплексност феномена учешћа у страним оружаним сукобима, што може бити значајно за формулисање политика превенције, али и санкционисања ове и сличних појава.

3. Анализа ставова грађана о учесницима у страним оружаним сукобима

Анкетним испитивањем ставова грађана прикупљени су подаци о нивоу информисаности о учесницима у страним оружаним сукобима, перцепцији мотива и структури учесника, као и о процени безбедносних ризика које повратници из оружаних сукоба представљају. Обухват испитаника је обухватао:

- *случајни узорак*, одашиљањем *Google* анкете (дељењем линка анкете путем мејла или апликација за комуницирање на мобилном телефону – *Viber* и *WhatsApp*), који је касније комбинован са:

- узорком “снежних грудви”, када су почетни испитаници, након попуњавања анкете, исту анкету прослеђивали новим испитаницима.

Анкетни упитник је садржао 12 питања, од којих су се 2 односила на биофизиолошке карактеристике испитаника (пол и године живота), а преосталих 10 питања на проблем и предмет истраживања. Од укупног броја питања (12) сва су имала понуђене одговоре које је требало заокружити. У једној групи питања (1., 2., 3., 5., 11. и 12.) захтевало се заокруживање само једног од понуђених одговора, а у другој групи (4., 6., 7., 8., 9., и 10.) било је могуће изабрати више понуђених одговора. Такође, у појединим питањима (4., 7., 8., 9. и 10.) било је могуће да испитаници допишу одговор у складу са личним ставовима.

Због ограничености времена за спровођење истраживања, али и због лакше статистичке обраде података, испитивање је заустављено на 1.000 испитаника. Након што је анкета окончана, резултати из овог упитника су извезени, најпре у *Excel* табеле, у којима су даље обрађивани. Подаци су обрађени коришћењем статистичког пакета *IBM SPSS Statistics Version 26*, а потом су израђени табеларни прикази како би се омогућило прегледно и аналитички јасно презентовање добијених резултата.

3.1. Резултати истраживања

Резултати спроведеног испитивања подељени су у више тематских целина ради јаснијег и систематичнијег презентовања добијених одговора, као и ради извођења закључака који омогућавају потпуније сагледавање ставова грађана о учешћу у оружаним сукобима у иностранству и пратећим безбедносним аспектима ове појаве. На основу тако систематизованих резултата могу се извести закључци који представљају полазну основу за формулисање препорука у циљу унапређења превентивних и нормативних механизма реаговања на ову појаву.

У том смислу, анализирани су:

1. постојање сазнања грађана о учешћу појединаца у оружаним сукобима у иностранству и извори путем којих испитаници стичу ова сазнања;
2. перцепција полне, старосне, етничке и верске структуре учесника у оружаним сукобима у иностранству;
3. мотивациони фактори за учешће у оружаним сукобима у иностранству;
4. познавање околности у вези са одласком и повратком из оружаних сукоба, укључујући сазнања о доминантним жариштима сукоба, перципираним

безбедносним ризицима након повратка, као и степену информисаности о нормативном оквиру којим се оваква понашања санкционишу.

3.1.1. Лична својства испитаника

Анализа одговора добијених анкетним испитивањем врши се у односу на старосну и полну структуру испитаника, како би се уочиле могуће разлике у ставовима и перцепцијама које се могу довести у везу са овим биофизиолошким обележјима, али и ради потпунијег сагледавања њиховог значаја у обликовању мишљења о предметној појави.

У том контексту, прва два питања у анкети односила су се на лична својства испитаника, тј. на пол и године живота испитаника.

На питање “*Ваш пол је?*” одговорили су сви испитаници. Полна структура испитаника је следећа: припаднице **женског пола 568 (56,8%)**, припадника **мушког пола 432 (43,2%)**.

На друго питање – “*Колико имате година?*” су, такође, одговорили сви испитаници. Узрост испитаника (**старосна структура**) приказан је старосним интервалима, и то у 4 категорије: 18–30 година, 31–40 година, 41–50 година и више од 50 година.

Табела 5: Приказ полне и старосне структуре испитаника.

Пол и старосна структура испитаника			
Године	Женски	Мушки	Укупно
18 до 30	245	177	422
% од укупно	24.5%	17.7%	42.2%
31 до 40	177	107	284
% од укупно	17.7%	10.7%	28.4%
41 до 50	99	83	182
% од укупно	9.9%	8.3%	18.2%
50 +	47	65	112
% од укупно	4.7%	6.5%	11.2%
Укупно	568	432	1000
	56.8%	43.2%	100.0%

Највише је анкетираних између **18 и 30 година – 422 (42,2%)**. Од тог броја, 245 су испитаници женског, а 177 мушког пола.

Следи старосна категорија од **31 до 40 година** и њих у укупном броју анкетираних има **284 (28,4%)**. У овој старосној категорији 177 испитаника је женског, а 107 мушког пола.

Трећа старосна категорија, од **41 до 50 година** обухватила је **182 испитаника (18,2%)** од укупног броја анкетираних. И у овој старосној категорији преовлађују испитаници женског пола и њих је 99, у односу на 83 испитаника мушког пола.

Четврта старосна категорија учесника у анкетама, обухвата испитанике **старије од 50 година** и њих је најмање у укупном броју – **112 испитаника (11,2%)**. Једино је у овој старосној категорији било више мушких испитаника – 65, док је 47 жена старијих од 50 година попунило анкетни упитник.

Дакле, евидентно је да је више жена у узорку. То значи да ће ставови жена имати нешто већи утицај на генералне резултате анкете. Такође, млађе старосне групе доминирају, што може да имплицира да су резултати анкете највише релевантни за млађе и средовечне грађане, који могу бити информисанији или више укључени у дискусије о страним оружаним сукобима.

3.1.2. Питања која се непосредно односе на учеснике у страним оружаним сукобима

Већ смо истакли да смо резултате добијене спровођењем анкетног испитивања поделили у неколико сегмената.

Први сегмент се односи на постојање сазнања грађана о учешћу појединаца у оружаним сукобима у иностранству и на изворе путем којих испитаници стичу сазнања о учешћу у оружаним сукобима у иностранству.

С тим у вези, на питање “*Да ли Вам је познато да је неко из ваше околине узео учешће у оружаном сукобу у иностранству?*”, испитаници су могли да изаберу један од два понуђена одговора и то: 1. “Да” и 2. “Не”.

На ово питање су одговорили сви испитаници. Одговор “**Да**” је изабрало **116 (11,6%)** испитаника, док је њих **884 (88,4%)** одговорило одрично.

Табела 6: Приказ одговора на питање “Да ли Вам је познато да је неко из ваше околине узео учешће у оружаном сукобу у иностранству?”

Да ли Вам је познато да је неко из Ваше околине узео учешће у оружаном сукобу у иностранству?				
Године	Пол	Да	Не	Укупно
18 до 30	Женски	16	229	245
	Мушки	28	149	177
Укупно		44	378	422
31 до 40	Женски	16	161	177
	Мушки	27	80	107
Укупно		43	241	284
41 до 50	Женски	0	99	99
	Мушки	13	70	83
Укупно		13	169	182
50 +	Женски	8	39	47
	Мушки	8	57	65
Укупно		16	96	112
Женски		40	528	568
Мушки		76	356	432
Укупно		116	884	1000

Из табеларног приказа се може уочити да иако је у укупном броју анкетираних више особа женског пола, у укупном броју испитаника којима је познато да је неко учествовао у страном оружаном сукобу више је мушких испитаника. Тачније, **76 испитаника мушког пола (76 од 432, 17,6%)** и **40 испитаника женског пола (40 од 568, 7,0%)** има сазнања о томе да одређене особе учествују у страним оружаним сукобима.

Ово може указивати на већу информисаност мушкараца о активностима у својој околини или већу склоност да обраћају пажњу на безбедносна питања.

Старосна анализа показује да је највише позитивних одговора било у групи **18–30 година (44 од 116)** и **31–40 година (43 од 116)**, што указује да су млађи и средовечни испитаници најчешће свесни да неко из њихове околине учествује у ратним сукобима. Старосне групе **41–50 година (13 од 116)** и **50 и више година (16 од 116)** дају мање позитивних одговора, што може бити последица мањег контакта са млађим генерацијама или ограниченије информисаности.

Укупни резултати указују на релативно низак ниво непосредног знања о учесницима у страним оружаним сукобима, али је приметно да **мушки и млађи испитаници имају већу свест о овим активностима.**

Наредно питање (четврто) у анкети је садржало упутство да на њега треба да одговоре само испитаници који су позитивно одговорили на претходно (треће) питање. Односно, само они којима је познато да је неко лице учествовало или учествује у страном оружаном сукобу. У овом питању се од испитаника захтевало да заокруже један или више понуђених одговора који описују начин на који су сазнали о учешћу у страном оружаном сукобу, односно да допишу одговор уколико није понуђен, на основу личног искуства.

На четврто питање је одговорило укупно **159 испитаника**. Премда је број одговора на питање “*На који начин сте за то (учествовање неког лица у страном оружаном сукобу) сазнали?*” већи од броја испитаника који су претходно навели да им је познато да је неко лице учествовало/учествује у страном оружаном сукобу (116 испитаника), ова разлика није методолошки проблем. Наиме, један испитаник је могао да сазна информације о учешћу више различитих лица, као и да исти податак прими из више извора, стога је логично да укупан број одговора на ово питање превазилази број испитаника који су потврдили познавање такве особе.

Табела 7: Приказ одговора на питање “*На који начин сте за то (учествовање неког лица у страном оружаном сукобу) сазнали?*”

Уколико је одговор на питање бр. 3 “Да” - на који начин сте за то сазнали?						
Године	Пол	Јавним поговарањем (прича се по граду, селу и сл.)	Преко друштвених мрежа на интернету (Facebook, Instagram, Twitter...)	Преко медија (Телевизија, радио, новине...)	Остало	Укупно
18 до 30	Женски	12	6	6	3	27
	Мушки	19	8	4	2	33
Укупно		31	14	10	5	60
31 до 40	Женски	8	8	4	1	21
	Мушки	22	13	6	3	44
Укупно		30	21	10	4	65
41 до 50	Женски	0	0	0	0	0
	Мушки	5	7	4	2	18
Укупно		5	7	4	2	18
50 +	Женски	3	0	2	2	7
	Мушки	5	1	0	3	9
Укупно		8	1	2	5	16
Женски		23	14	12	6	55
Мушки		51	29	14	10	104
Укупно		74	43	26	16	159

На основу обрађених информација, уочава се да је најчешћи начин сазнања такозвано јавно поговарање, односно “прича се по граду, селу и сл.” – тако је одговорило 74 испитаника (74 од 159; 46,5%), што је безмало половина свих одговора на ово питање. 43 испитаника (43 од 159; 27%) је о учешћу неког лица у страном оружаном сукобу сазнало преко друштвених мрежа, а 26 испитаника (26 од 159; 16,4%) посредством традиционалних медија (радија, телевизије и новина). У категорији “Остало” налази се 16 дописаних одговара (16 од 159; 10,1%), од којих су неки од најчешћих: “лично познанство”, “особа ми је сама рекла”, “сазнао сам од људи који познају ту особу” и слично.

Посматрајући полну структуру у претходном питању, где је наведено да 76 испитаника мушког пола, односно 40 испитаника женског пола, има сазнања о некоме ко је учесник оружаног сукоба у иностранству, у поређењу са одговорима на четврто питање, где су мушкарци дали 104 одговора на питање на који начин су за то сазнали, док је од стране женских испитаника стигло 55 одговора, можемо потврдити премису из анализе одговора на треће питање – да су мушки испитаници заинтересованији за безбедносна питања, односно поседују више информација о учесницима у страним оружаном сукобима.

Највише информација долази од испитаника узраста 31–40 година (65 од 159; 40,9%); за њима следи млађа старосна група 18–30 година (60 од 159; 37,7%), што може указивати на већу информисаност и активност у комуникацији млађих и средовечних испитаника. Такође, значајно је истаћи да је висок проценат испитаника из ове две старосне категорије, које уједно чине и најбројнији део узорка, до ових сазнања дошао путем друштвених мрежа (35 од 43; 81,4%) (готово исто као и путем јавног поговарања – 61 од 74; 82,4%). То указује на снажну улогу неформалних и дигиталних канала комуникације у обликовању перцепције и информисаности младих.

Други сегмент испитивања односи се на перцепцију полне, старосне, етничке и верске структуре учесника у оружаном сукобима у иностранству. Овом делу посвећена су четири питања у анкетном упитнику.

На питање “*Да ли знате ко доминира у полној структури учесника у оружаном сукобима у иностранству?*” одговорили су сви испитаници. Највише испитаника одговорило је да су мушкарци доминантни учесници у страним оружаном сукобима – 761 испитаник (76,1%). Одговор “Не знам” заокружило је 230 испитаника (23%), док петоро испитаника сматра да у оружаном сукобу доминирају жене, а четири испитаника мисли да су то деца.

Табела 8: Приказ одговора на питање “Да ли знате ко доминира у полној структури учесника у оружаним сукобима у иностранству?”

Да ли знате ко доминира у полној структури учесника у оружаним сукобима у иностранству?						
Године	Пол	Мушкарци	Жене	Деца	Не знам	Укупно
18 до 30	Женски	201	1	0	43	245
	Мушки	154	0	1	22	177
Укупно		355	1	1	65	422
31 до 40	Женски	132	2	2	41	177
	Мушки	87	1	1	18	107
Укупно		219	3	3	59	284
41 до 50	Женски	64	1	0	34	99
	Мушки	63	0	0	20	83
Укупно		127	1	0	54	182
50 +	Женски	34	0	0	13	47
	Мушки	26	0	0	39	65
Укупно		60	0	0	52	112
Женски		431	4	2	131	568
Мушки		330	1	2	99	432
Укупно		761	5	4	230	1000

Анализа одговора показује да већина испитаника сматра да су у страним оружаним сукобима доминантни мушкарци. Ова перцепција може се објаснити историјским и социокултурним моделима ратовања, који традиционално повезују војне активности и физичку агресију са мушким родом. Такође, медијска репрезентација оружаних конфликта често наглашава улоге мушкараца као борца и вође, док је присуство жена у оваквим контекстима мање видљиво, што додатно обликује јавно мњење о родној структури учесника у оружаним сукобима.

Овде се можемо осврнути и на питање обухваћено спроведеним експертским интервјуима – “Ко доминира у полној структури лица која су процесуирана за кривична дела учествовања у оружаним сукобима у иностранству?” Испитаници, представници Вишег јавног тужилаштва у Београду, су одговорили да “*полну структуру лица која учествују у оружаним сукобима у иностранству чине искључиво мушкарци*”.

Важно је истаћи и да значајан број испитаника није могао да одговори на питање, што може указивати на ограничено познавање структуре учесника у страним оружаним сукобима, односно на генерално непознавање овог безбедносног проблема.

Такође, у контексту анализе познавања структуре учесника у страним оружаним сукобима, испитаницима је постављено питање “Да ли знате каква је старосна структура учесника у оружаним сукобима у иностранству?”. Они су могли да одговоре заокруживањем једног или више одговора. Старост учесника у оружаним сукобима у иностранству приказана је у старосним интервалима и то у следећим категоријама: млађи од 18 година, од 19 до 30 година, од 31 до 40 година, од 41 до 50 година и више и више од 50 година. Такође, анкетирани грађани су могли на ово питање да одговоре и одговором “Не знам”.

Табела 9: Приказ одговора на питање “Да ли знате каква је старосна структура учесника у оружаним сукобима у иностранству?”

Да ли знате каква је старосна структура учесника у оружаним сукобима у иностранству?								
Године	Пол	Млађи од 18 година	Од 19 до 30 година	Од 31 до 40 година	Од 41 до 50 година	Више од 50 година	Не знам	Укупно
18 до 30	Женски	11	157	81	10	1	60	320
	Мушки	6	96	85	20	0	34	241
Укупно		17	253	166	30	1	94	561
31 до 40	Женски	5	84	33	11	4	70	207
	Мушки	0	48	35	17	0	33	133
Укупно		5	132	68	28	4	103	340
41 до 50	Женски	1	37	23	7	1	46	115
	Мушки	4	36	24	9	3	34	110
Укупно		5	73	47	16	4	80	225
50 +	Женски	1	13	15	4	0	20	53
	Мушки	2	12	12	6	2	48	82
Укупно		3	25	27	10	2	68	135
Женски		18	291	152	32	6	196	695
Мушки		12	192	156	52	5	149	566
Укупно		30	483	308	84	11	345	1261

С обзиром да је постојала могућност да се заокружи више од једног одговора, број одговора на ово питање био је 1261. Анализа резултата показује да већина испитаника сматра да су учесници у страним оружаним сукобима углавном узраста од 19 до 30 година – 483 одговора (483 од 1261; 38,3%), за њима следи старосна категорија од 31 до 40 година – 308 одговора (308 од 1261; 24,4%).

Ова перцепција може се објаснити тиме што ова старосна група обухвата физички и психички зрелу популацију која је најспособнија за активну службу у оружаним формацијама. Такође, медијска презентација и јавни извештаји о ратним зонама често истичу младе и средовечне мушкарце као главне борце, што додатно обликује јавно мњење

о типичном узрасту лица која се упуштају у овакве активности. Укупно, ове две групе чине **преко 60% одговора**, што потврђује да испитаници оцењују **учешће у оружаним сукобима као доминантно активност младих од 19 до 40 година**.

Оваква структура одговора подударна се са ставом представника Вишег јавног тужилаштва у Београду, који је изнет у спроведеном интервјуу, а заснован је на анализи процесуираних лица за кривична дела из члана 386а и 386б КЗ РС. Они су истакли да су учесници у страним оружаним сукобима *“углавном здравствено и радно способна лица, просечне старости од 20 до 30 година. Реч је о лицима која према доступним информацијама учествују непосредније у непријатељствима, док су лица која се појављују као организатори нешто старији, односно имају преко 30 година.”*

Такође, **345 испитаника (345 од 1261; 27,4%)** је одговорило да **не зна каква је старосна структура** учесника у страним оружаним сукобима, што указује да значајан део испитаника није упознат са старосном структуром учесника у страним оружаним сукобима.

На питање *“Да ли знате ко доминира у етничкој структури учесника у оружаним сукобима у иностранству?”*, добијено је **1104 одговора**, с обзиром да је било могуће заокружити један или више понуђених одговора.

Табела 10: Приказ одговора на питање *“Да ли знате ко доминира у етничкој структури учесника у оружаним сукобима у иностранству?”*

Да ли знате ко доминира у етничкој структури учесника у оружаним сукобима иностранству?							
Године	Пол	Срби	Бошњаци	Албанци	Остали	Не знам	Укупно
18 до 30	Женски	25	16	80	0	150	271
	Мушки	43	21	53	6	80	203
Укупно		68	37	133	6	230	474
31 до 40	Женски	12	17	40	1	123	193
	Мушки	16	19	19	3	64	121
Укупно		28	36	59	4	187	314
41 до 50	Женски	4	9	24	1	68	106
	Мушки	11	9	15	0	56	91
Укупно		15	18	39	1	124	197
50 +	Женски	2	5	12	1	31	51
	Мушки	5	2	4	1	56	68
Укупно		7	7	16	2	87	119
Женски		43	47	156	3	372	621
Мушки		75	51	91	10	256	483
Укупно		118	98	247	13	628	1104

Највећи број испитаника је одговорио **“Не знам” – 628 анкетираних**, што је у укупном броју одговора **56,9% (628 од 1104)**. То указује на ограничено познавање или перцепцију јавности о етничком саставу учесника у страним оружаним сукобима. Од тог броја, 372 су били испитаници женског пола, а 256 мушког, Надаље се закључује да је **65,5% од укупног броја анкетираних жена** (укупно анкетирано 568) изјавило да не зна која етничка група са територије Републике Србије најчешће учествује у страним оружаним сукобима. Тај податак може се довести у везу са мањим фокусом на етничку структуру актера и нижим степеном интересовања за детаљне безбедносне информације, при чему се пажња пре свега усмерава на сам феномен сукоба, а не на његове појединости.

Затим, **247 испитаника** је одговорило да су припадници **албанске националности** доминантни учесници у страним оружаним сукобима. За њима следе **Срби (118 испитаника)** и **Бошњаци (98 испитаника)**. У категорији **“Остали”** налазе се националности које су испитаници дописивали, попут **“Руси”, “Хрвати”, “Арапи”, “Јевреји”** и слично – и њих је у укупном броју **одговора 13**.

Перцепција значајног дела испитаника (практично четвртине) да у страним оружаним сукобима у већој мери учествују припадници албанске националности може се објаснити комбинацијом историјских, политичких и медијских фактора.¹³¹ Међутим, посматрајући званичне статистике правосудних органа у Републици Србији, знамо да међу осуђенима за учествовање у оружаним сукобима у иностранству нема лица албанске националности. У том смислу, као што смо већ истакли у анализи експертских интервјуа – иако се мора имати у виду да територија Косова и Метохије тренутно није под јурисдикцијом безбедносних и правосудних органа Републике Србије, нема сумње да анкетирани грађани имају извесне предрасуде према припадницима албанске националности.

С друге стране, од почетка рата у Украјини, известан број Срба је приступио проруским паравојним формацијама, што се у неким јавним и медијским наративима често приказује као чин поноса или патриотизма (због историјске, културолошке и идеолошке везе између Србије и Русије). Ова чињеница доприноси томе да јавност буде свесна да одређени број

¹³¹ Дуготрајна политичка и безбедносна осетљивост односа у региону, као и, последњих година, интензивно и тендециозно извештавање појединих медија којим се рат у Украјини у региону представља као наставак конфликта између Срба и Албанаца са територије Косова (али и између Срба и Хрвата, у зависности од политичких преференција), при чему се подразумева да се Албанци боре на страни Украјине, што додатно обликује перцепцију јавности о етничкој ангажованости у страним оружаним сукобима. Али, и у контексту ранијих оружаних сукоба, званични извештаји указују на број од 250 до 300 бораца са територије Косова који су учествовали у оружаним сукобима на територији Сирије и Ирака. Видети више: (Telegrafі (15. March 2023)).

грађана српске националности учествује у страним оружаним сукобима, што се огледа и у одговорима испитаника у оквиру спроведених анкета.

Овде треба истаћи и податке добијене приликом анализе пресуда Вишег суда у Београду и у већ поменутих интервјуима са представницима Вишег јавног тужилаштва у Београду. Наиме, како су пресуде анонимизирани, из њих се не може јасно уочити које су националности осуђени учиниоци кривичних дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у страниј држави и Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у страниј држави. Међутим, с обзиром на припадност проруским паравојним формацијама, она се може претпоставити. Та претпоставка, да се превасходно ради о држављанима Републике Србије српске националности, потврђена је у разговору са представницима тужилаштва, који су истакли да су *“за кривична дела из члана 386а и 386б КЗ РС до сада су процесуирана само лица која су била српске националности.”*

Такође, у Републици Србији је вођен судски поступак против седам лица бошњачке националности из региона познатог као Санџак, који су били осумњичених за кривична дела у вези са тероризмом и учешћем у страним оружаним сукобима. Овај поступак је окончан 2018. године и Апелациони суд у Београду је потврдио првостепену пресуду, изрекавши укупно 69 година и 6 месеци затвора за све оптужене. С обзиром на медијску пажњу коју је овај предмет привукао, као и на тежину и јасноћу донете судске одлуке, није изненађујуће што значајан број испитаника сматра да лица бошњачке националности учествују у страним оружаним сукобима.

Поред наведених питања, са истим циљем, да се испита перцепција грађана о карактеристикама учесника у оружаним сукобима у иностранству, постављено је и питање *“Каква је, према Вашем мишљењу, верска структура учесника у оружаним сукобима у иностранству?”* На ово питање испитаници су дали **1418 одговора**, што је методолошки коректно, с обзиром да је било могуће заокружити више од једног одговора.

Табела 11: Приказ одговора на питање “Каква је, према Вашем мишљењу, верска структура учесника у оружаним сукобима у иностранству?”

Каква је, према Вашем мишљењу верска структура учесника у оружаним сукобима у иностранству?									
Године	Пол	Хришћани Православци	Хришћани Католици	Муслимани	Вехабије	Атеисти	Остали	Не знам	Укупно
18 до 30	Женски	26	24	110	44	31	0	98	333
	Мушки	45	17	76	64	17	1	54	274
Укупно		71	41	186	108	48	1	152	607
31 до 40	Женски	14	10	76	50	5	1	77	233
	Мушки	28	8	50	42	4	0	29	161
Укупно		42	18	126	92	9	1	106	394
41 до 50	Женски	9	7	44	30	8	1	41	140
	Мушки	27	15	43	25	7	1	29	147
Укупно		36	22	87	55	15	2	70	287
50 +	Женски	5	1	13	7	2	1	26	55
	Мушки	9	3	10	4	2	0	47	75
Укупно		14	4	23	11	4	1	73	130
Женски		54	42	243	131	46	3	242	761
Мушки		109	43	179	135	30	2	159	657
Укупно		163	85	422	266	76	5	401	1418

На основу резултата анкете, може се извући неколико кључних закључака о перцепцији испитаника у вези са верском структуром учесника у страним оружаним сукобима. Пре свега, према већинској перцепцији испитаника постоји **доминација исламске вере у укупној верској структури учесника у страним оружаним сукобима** – припадници **муслиманске заједнице чине око 29,7% одговора (422 од 1418). Вехабије**, као специфична верска група унутар исламског контекста, такође су значајно заступљене у одговорима – **18,7% (266 од 1418)**. Ово показује да јавност најчешће повезује учешће у страним оружаним сукобима са исламском вером.

Хришћани (католици и православци) су у мањини. Испитаници су **Православне хришћане** означили 163 пута као доминантне учеснике у оружаним сукобима у иностранству (**163 од 1418; 11,5%**), а **хришћане католике 85 пута (85 од 1418; 6%)**. Евидентно је да се јавна перцепција о учешћу Хришћана у страним оружаним сукобима значајно разликује од перцепције о Муслиманима.

Полне разлике у перцепцији верске структуре учесника у страним оружаним сукобима најизраженије су код одговора “Не знам”. Женски испитаници су чешће од мушких навели **“Не знам” као одговор (242 од 761; 31,8% за жене у односу на 159 од 657; 24,2% за**

мушкарце), што указује на већу несигурност или мању информисаност жена о верској структури учесника у конфликтима.

Уопште, висок број одговора у категорији “Не знам” (401 од 1418; 28,3%) указује да значајан део испитаника није сигуран у верску припадност учесника, што наглашава потребу за опрезним тумачењем јавних перцепција.

Према резултатима анкете, дакле, јавност најчешће повезује учешће у страним оружаним сукобима са исламским верским заједницама, док су хришћани у мањини. Пол и старост испитаника утичу на степен информисаности: млађи и мушки испитаници чешће идентификују верске групе, док женски и старији испитаници показују већу неодређеност. Ови резултати могу се користити као индикатор перцепције јавности о етничко-верским односима у страним оружаним сукобима.

Трећи сегмент посветили смо утврђивању перцепције грађана о мотивационим факторима за учешће у оружаним сукобима у иностранству. Мотив је кључни фактор за разликовање плаћеника од других сродних актера иностраних оружаних сукоба, попут добровољаца, страних бораца и других (о чему је већ било речи у претходним поглављима). Због тога су одговори добијени на ово питање од изузетног значаја за потенцијалне препоруке за измену нормативног оквира и израду превентивних или реинтеграционих програма.

На питање “*Шта, према Вашем мишљењу, највише мотивише у оружаним сукобима у иностранству?*” добили смо највећи број одговора, **чак 1720**. И у овом питању била је остављена могућност испитаницима да изаберу више понуђених одговора, као и да допишу одговор у складу са личном перцепцијом.

Табела 12: Приказ одговора на питање “Шта, према Вашем мишљењу, највише мотивише у оружаним сукобима у иностранству?”

Шта, према Вашем мишљењу, највише мотивише учеснике у страним оружаним сукобима?									
Године	Пол	Религиозни мотиви (“помоћ братском народу по вери”)	Политички разлози	Обећана материјална надокнада (плата) за учешће у оружаном сукобу	Мржња према једној од страна у сукобу	Авантуризам	Остало	Не знам	Укупно
18 до 30	Женски	91	133	80	120	2	0	16	442
	Мушки	74	61	92	79	17	2	17	342
Укупно		165	194	172	199	19	2	33	784
31 до 40	Женски	76	53	76	42	3	3	35	288
	Мушки	47	31	63	28	8	1	13	191
Укупно		123	84	139	70	11	4	48	479
41 до 50	Женски	43	29	45	30	0	1	18	166
	Мушки	45	16	52	21	5	1	9	149
Укупно		88	45	97	51	5	2	27	315
50 +	Женски	8	14	16	11	1	1	9	60
	Мушки	13	4	19	4	3	0	39	82
Укупно		21	18	35	15	4	1	48	142
Женски		218	229	217	203	6	5	78	956
Мушки		179	112	226	132	33	4	78	764
Укупно		397	341	443	335	39	9	156	1720

Најчешћи мотив који испитаници приписују учесницима у страним оружаним сукобима је **обећана материјална надокнада (плата)**, коју су навела **443 испитаника (25,7%)**. Следећи по учесталости су **религијски мотиви (“помоћ братском народу по вери”)** (**397 од 1720 одговора; 23%**). За њима следе **политички разлози (341 од 1720 одговора; 19,8%)**. Ово показује да идеолошки и верски фактори такође играју значајну улогу у мотивисању учесника у страним оружаним сукобима.

Као сигнификантан мотив за учешће у страним оружаним сукобима испитаници виде и **мржњу према једној од страна у сукобу (335 од 1720; 19,5%)**, што указује да негативни емоционални фактори такође могу утицати на одлуку о укључивању у конфликт, и то готово колико и политички разлози.

Последњи мотив по учесталости је **авантуризам са 39 од 1720 одговора (2,3%)**, што указује да и елемент личне радозналости или жеље за узбуђењем има одређену улогу, али у значајно мањој мери него остале побуде.

Такође, треба истаћи да **женски испитаници најчешће истичу политичке мотиве (229 од 956; 24%)** и готово подједнако **религиозне мотиве (218 од 956; 22,8%)** и материјалну

надокнаду (217 од 956; 22,7%), док мушки испитаници више истичу материјалну надокнаду (226 од 764; 29,6%) и религиозне мотиве (179 од 764; 23,5%).

На крају, укупно је 156 испитаника и то исти број женских и мушких испитаника, по 78, навело **“Не знам”** као одговор, што у укупном броју одговора на ово питање – 1720, чини **9%**. Уз то, 9 испитаника је дописало одговоре које смо сврстали у категорију “Остали” и углавном је реч о негативним коментарима о личности учесника у страним оружаним сукобима, попут “будале су”, “незнање”, “глупог је лако придобити” и слично. Ови подаци указују да део један број, **око 10%**, испитаника није сигуран у мотиве учесника или сматра да постоје други нерегистровани мотиви.

Последњи, *четврти сегмент* обрађује питања која су се односила на познавање околности у вези са одласком и повратком из иностраних оружаних сукоба, укључујући сазнања о доминантним жариштима сукоба, перципираним безбедносним ризицима након повратка, као и степену информисаности о нормативном оквиру којим се оваква понашања санкционишу.

Тако, на питање *“Да ли знате на која страна ратишта највише одлазе грађани из Ваше околине?”*, анкетирани су дали укупно **1.106 одговора**.

Табела 13: Приказ одговора на питање *“Да ли знате на која страна ратишта највише одлазе грађани из Ваше околине?”*

Да ли знате на која страна ратишта највише одлазе грађани из Ваше околине?							
Године	Пол	У Украјину	У Сирију и у Ирак	На ратишта на афричком континенту	Остали	Не знам	Укупно
18 до 30	Женски	56	49	22	0	147	274
	Мушки	74	17	7	2	89	189
Укупно		130	66	29	2	236	463
31 до 40	Женски	28	33	6	1	122	190
	Мушки	54	20	9	2	43	128
Укупно		82	53	15	3	165	318
41 до 50	Женски	14	15	3	0	77	109
	Мушки	40	13	4	0	41	98
Укупно		54	28	7	0	118	207
50 +	Женски	8	6	1	1	34	50
	Мушки	8	2	1	0	57	68
Укупно		16	8	2	1	91	118
Женски		106	103	32	2	380	623
Мушки		176	52	21	4	230	483
Укупно		282	155	53	6	610	1106

На основу резултата испитивања може се закључити да испитаници најчешће сматрају да грађани из њихове околине одлазе да ратују у **Украјину – укупно 282 од 1106 одговора (25,5%)**. Ова перцепција је нарочито изражена код мушких испитаника у свим старосним групама (**176 од укупно 483; 36,5%**), што указује на већу свест или интересовање мушких испитаника за тренутне конфликте у Европи.

Сирија и Ирак су наведени у **155 случајева (14%)**, а **Афрички континент** у **53 случаја (4,8%)**. Ово показује да, иако су блискоисточни конфликти познати јавности, јавна перцепција није толико фокусирана на Африку, што може бити због мање медијске пажње или слабијег интересовања испитаника за афричке конфликте.

Приметно је и да женски испитаници чешће одговарају **“Не знам” (380 од 623; 61%)**, што указује на већу несигурност или мање информисаности о одласку грађана на инострана ратишта. Мушки испитаници показују веће уверење у познавање актуелних конфликтних ситуација и чешће наводе конкретне дестинације, посебно Украјину, Сирију и Ирак.

Млађи испитаници (**18–30 година**) најчешће повезују одлазак на ратишта са **Украјином (130 од 463; 28%)**, док старије старосне групе показују већи број одговора **“Не знам”** и **мање конкретних перцепција дестинација**.

Висок број одговора **“Не знам” (610 од 1106; 55%)** указује на значајан степен несигурности међу испитаницима, док **само 6 одговора “Остала ратишта”** (“Палестина”, “Израел”, “Либан”) од укупно 1106 не представља значајан фактор за анализу.

На питање *“Да ли Вам је познато да је учествовање у страном оружаном сукобу забрањено и да представља кривично дело према кривичном законодавству Републике Србије од 2014. године?”* одговорили су сви испитаници. Понуђени одговори су били “Да” и “Не”.

Табела 14: Приказ одговора на питање “Да ли Вам је познато да је учествовање у страном оружаном сукобу забрањено и да представља кривично дело према кривичном законодавству Републике Србије од 2014. године?”

Да ли Вам је познато да је учествовање у страном оружаном сукобу забрањено и представља кривично дело према кривичном законодавству Републике Србије од 2014. године?				
Године	Пол	Да	Не	Укупно
18 до 30	Женски	128	117	245
	Мушки	120	57	177
Укупно		248	174	422
31 до 40	Женски	89	88	177
	Мушки	76	31	107
Укупно		165	119	284
41 до 50	Женски	43	56	99
	Мушки	64	19	83
Укупно		107	75	182
50 +	Женски	25	22	47
	Мушки	16	49	65
Укупно		41	71	112
Женски		285	283	568
Мушки		276	156	432
Укупно		561	439	1000

Укупно 561 од 1.000 испитаника (56,1%) је навело да зна да је учествовање у страном оружаном сукобу кривично дело у Републици Србији од 2014. године, док 439 (43,9%) није било упућено у законску регулативу. Ово указује да је свест о законској забрани умерена, али приближно половина грађана ипак нема довољно информација о кривичним последицама.

Женски испитаници су скоро подједнако поделили одговоре: 285 “Да” и 283 “Не”. Мушки испитаници су били информисанији – 276 је одговорило “Да” у односу на 156 који су одговорили “Не”, што значи да око 63,9% мушких испитаника зна за законску забрану.

Млађи испитаници (18–30 година) којих има највише у укупном броју испитаника, показали су да имају високу свест о забрањености учествовања у страним оружаним сукобима (248 од 422; 58,7%). Док је најнижа свест у најстаријој старосној групи/категорији (50 и више година) (41 од 112; 36,6%). Ово указује на могућу потребу за образовним кампањама за старије категорије грађана.

Општа тенденција показује да је **мушки пол информисанији**, а свест се смањује са старосном групом, посебно код мушкараца старијих од 50 година. Женски испитаници имају релативно константан ниво непознавања закона у свим старосним групама.

Коначно, на питање *“Да ли сматрате да повратници са страних ратишта могу да угрозе безбедност државе и њених грађана?”* одговорили су сви испитаници, а понуђени одговори су били “Да”, “Не” и “Не знам”.

Табела бр 15: Приказ одговора на питање “Да ли сматрате да повратници са страних ратишта могу да угрозе безбедност државе и њених грађана?”

Да ли сматрате да повратници са страних ратишта могу да угрозе безбедност државе и њених грађана?					
Године	Пол	Да	Не	Не знам	Укупно
18 до 30	Женски	129	55	61	245
	Мушки	98	37	42	177
Укупно		227	92	103	422
31 до 40	Женски	105	16	56	177
	Мушки	59	28	20	107
Укупно		164	44	76	284
41 до 50	Женски	60	6	33	99
	Мушки	56	10	17	83
Укупно		116	16	50	182
50 +	Женски	36	3	8	47
	Мушки	18	6	41	65
Укупно		54	9	49	112
Женски		330	80	158	568
Мушки		231	81	120	432
Укупно		561	161	278	1000

Резултати истраживања показују да већина испитаника повратнике са страних ратишта доживљава као потенцијалну претњу по безбедност државе и њених грађана. На укупном узорку, **561 испитаник (56,1%) сматра да повратници представљају безбедносни ризик**, док **161 испитаник (16,1%) не дели такав став**, а **278 испитаника (27,8%) није сигурно у процену**, односно одговорили су “Не знам”. **Ови подаци указују на доминантно присутан осећај безбедносне забринутости у јавности.**

Посматрано по старосним групама, **највећи степен перцепције ризика уочава се код испитаника узраста од 18 до 30 година и од 31 до 40 година**, где већина испитаника сматра да повратници представљају безбедносну претњу.

Када је реч о полној структури, **женски испитаници у већем броју исказују став да повратници могу угрозити безбедност (330 од 568; 58,1%),** док је код мушких испитаника тај број нешто мањи **(231 од 432; 53,5%).**

У целини посматрано, резултати потврђују да у јавности преовладава уверење да повратници са страних ратишта представљају потенцијални безбедносни ризик, али истовремено указују и на потребу за додатним информисањем грађана о реалним ризицима, механизмима контроле и (евентуалним) процесима ресоцијализације повратника.

3.2. Закључна разматрања у вези анкетног испитивања

На основу спроведеног анкетног истраживања и појединачних анализа добијених резултата, могу се извести следећи општи закључци који пружају целовит увид у перцепцију јавности о учесницима у иностраним оружаним сукобима.

Пре свега, **изражен је недостатак информисаности испитаника о основним карактеристикама учесника у страним оружаним сукобима.** Значајан проценат одговора “Не знам” присутан је у готово свим анализираним категоријама.

Анализа начина на који грађани долазе до сазнања о учесницима у страним оружаним сукобима показали су да је то **најчешће путем непосредног комуницирања.** Међутим, анализа одговора **најмлађих категорија испитаника (и уједно најбројнијих у узорку) указује на сигнификантан утицај друштвених мрежа.** Овакви налази имају значајне практичне импликације, будући да указују на простор за деловање надлежних органа у контексту превенције и сузбијања ове појаве. Посебно се истиче потенцијал систематичног праћења друштвених мрежа од стране криминалистичких оперативаца, како у циљу раног уочавања радикалних наратива и регрутних активности, тако и ради идентификације лица и регрутних мрежа које промовишу или подстичу учешће у страним оружаним сукобима. Истовремено, ови канали могу бити искоришћени и за превентивно деловање, кроз циљане контранаративе и информативне кампање усмерене управо ка млађим генерацијама.

Када је реч о **старосној структури учесника у оружаним сукобима у иностранству,** међу испитаницима који су изнели став преовлађује перцепција да су учесници у страним оружаним сукобима најчешће **млађе и средње животне доби,** док је удео старијих особа знатно мање препознат. На основу података добијених у експертским интервјуима са представницима Вишег јавног тужилаштва у Београду, можемо рећи да резултати истраживања указују да анкетирана јавност, упркос одређеном уделу неодређених

одговора, у значајној мери исправно перципира старосну структуру учесника у страним оружаном сукобима.

Анализа етничке структуре показује да испитаници који су се изјаснили углавном перципирају доминацију појединих етничких група, при чему су Албанци најчешће идентификовани као доминантна група, док су Срби и Бошњаци заступљени у мањој мери. Ипак, потребно је нагласити то да ови резултати не представљају чињенично стање (посматрано из аспекта националности осуђених учинилаца кривичног дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у страниој држави, као ни из аспекта националности осуђених држављана Републике Србије за кривична дела повезана са тероризмом), већ субјективну перцепцију испитаника, додатно ограничену високим процентом одговора “Не знам”. Овакав налаз сугерише да је реч о феномену који је у јавности недовољно разјашњен, фрагментарно представљен или се перципира кроз поједностављене и често стереотипне наративе.

Резултати анкете показују да јавност перципира учешће у страним оружаном сукобима као доминантно исламско, при чему су Вехабије издвојене као значајна подгрупа. Учесници хришћанске вероисповести у јавности су перципирани као мање заступљени. Значајан број неодређених одговора и полне разлике у информисаности указују на то да перцепција није уједначена нити потпуно прецизна. Ови налази потврђују потребу за опрезним и аналитички утемељеним приступом у разматрању верске димензије учесника у страним оружаном сукобима.

Резултати истраживања који се односе на мотиве за учешће у страним оружаном сукобима указују да анкетирана јавност овај феномен превасходно повезује са комбинацијом материјалних, идеолошких, али и личних мотива. **Као доминантни мотив најчешће се истиче економска корист, односно финансијска добит (тј. плаћеништво),** али и идеолошка, тј. верска или политичка уверења. Поред тога, уочава се и перцепција да одређени (мали) број појединаца у сукобе одлази услед личних разлога, као што су потрага за авантуром. Посматрано у целини, мотиви се у јавности доживљавају као вишеслојни и међусобно условљени, што потврђује комплексност овог феномена и отежава његово једноставно и јединствено објашњење. То потврђују и студије поменуте у уводном делу.

У истраживању “Страни борци у Украјини: процена потенцијалних ризика”, истиче се да финансијске награде нису играле значајну улогу у привлачењу страних бораца, нарочито на проукрајинску страну (стандардна месечна плата је, претпоставља се, била око 300 долара), док су на проруској страни, неки борци ипак били привучени наградама (за које се говорило да прелазе 1.000 долара). Мураускаите (2020: 8) указује да је одређени број бораца из Србије

“подржао руске напоре на Криму”. Притом, као покретачки мотив за то наводи да је то нешто попут “услуге коју желе да узврате за подршку Русије Србији против косовског стремљења ка независности”, а као други мотив истиче пансловенско и/или панправославно јединство.

Према наводима из истраживања “Мотивисани за борбу: Различити мотиви страних бораца у руско-украјинском рату”, након детаљне анализе бројних квалификација мотива страних бораца, истраживачи су установили да се мотиви разликују у зависности одакле страни борци долазе на руско-украјински фронт. Тако, страни борци из западних земаља своје учешће у страном оружаном сукобу најчешће оправдавају идеолошким и нормативним мотивима, као што су одбрана демократије, међународног права и универзалних вредности, уз наглашен осећај моралне дужности и солидарности. Док, страни борци из постсовјетског простора, учешће у сукобу чешће тумаче кроз прагматичне, безбедносне и идентитетске разлоге, укључујући историјску и културну блискост, егзистенцијалне претње, као и конкретне користи попут плате, правног статуса или држављанства (Swed et al., 2025: 8–13).

Коначно, како су Беслин и Игњатијевић (2017: 2) навеле, тешко је утврдити јединствени мотив за учествовање у страном оружаном сукобу, али је могуће идентификовати одређени образац. У том смислу, поред унутардржавних недостатака – социоекономских, институционалних и нормативних, “који су гурнули балканске плаћенике у Украјину”, оне истичу да је приметан “осећај да се криза у Донбасу догађа близу куће и да постоји потреба да се “врати” руским/украјинским борцима за њихово учешће током ратова у Југославији.” Другим речима, као примарни мотиви се издвајају материјална надокнада (плаћеништво) и донекле идеолошки разлози. Штавише, када су у питању држављани Србије који су учествовали у оружаном сукобу у Украјини, у поменутој анализи се истиче да иако питање заједничке религијске припадности заузима значајно место у српско-руским односима, оно, за разлику од случаја цихадистичких покрета, није представљало пресудан фактор мобилизације, већ су религијски наративи послужили као легитимни оквир, тј. покриће за друге, пре свега материјалне факторе.

У погледу ратишта на која најчешће одлазе држављани Републике Србије, резултати истраживања показују да **анкетирана јавност најчешће идентификује Украјину као доминантну дестинацију учешћа у страним оружаним сукобима**. И, иако је ова перцепција испитаника реална, она је прилично у супротности са перцепцијом о етничким и верским карактеристикама учесника у страним оружаним сукобима. Разлог за то је, сматрамо, у значајној мери интензивно и дуготрајно медијско извештавање о сукобу у Украјини, као и чињеница да су управо са овог ратишта најчешће долазили јавно доступни

подаци о покренутих кривичним поступцима и судској пракси у Републици Србији у вези са учешћем њених држављана у страним оружаним сукобима.

Анализа резултата који се односе на познавање правних прописа показује да анкетирана јавност у ограниченој мери располаже јасним и систематизованим знањем о нормативном оквиру који регулише учешће у страним оружаним сукобима, што може створити погодан амбијент за виктимизацију, односно регрутовање потенцијалних учесника у страним оружаним сукобима.

Истовремено, резултати истраживања показују да значајан део испитаника учеснике у страним оружаним сукобима перципира као потенцијални безбедносни ризик, што се може тумачити као индикатор оправданости превентивних мера у области безбедносне политике. Ова перцепција је, претпостављамо, најчешће повезана са могућношћу радикализације, преношења насилних образаца понашања, као и са изазовима који прате њихову реинтеграцију у друштво након повратка.

Уобичајену забринутост да ће повратници служити као херојски примери и регрутовати или помоћи регрутерима да привуку нове борце, приметила је и Мураускаите у свом истраживању. Она наводи да је тешко проценити да ли је и колики ризик од радикализације повезан са физичким повратком бораца, јер посматрање њихових борбених дејстава на друштвеним мрежама, без икаквог директног личног контакта, делује довољно да подстакне саморадикализацију код појединаца склоних томе (Murauskaite, 2020: 18).

Међутим, и у овом сегменту присутан је одређен степен неуједначености ставова, што указује да јавна перцепција није у потпуности конзистентна нити заснована на детаљном познавању безбедносних процена и институционалних механизма.

Посматрано у целини, резултати истраживања указују на то да се феномен учествовања у страним оружаним сукобима у јавности доживљава као нејасан, сложен и недовољно транспарентан, без стабилног и утемељеног знања о његовим основним обележјима. То додатно потврђује потребу за систематичнијим научним истраживањима, већом доступношћу поузданих података, као и прецизнијим нормативним и институционалним одговором државе.

Коначно, можемо рећи да добијени резултати показују да је перцепција јавности о учесницима у страним оружаним сукобима фрагментирана и често заснована на ограниченим информацијама, што представља важан изазов како за научну заједницу, тако и за креаторе јавних политика у области безбедности и кривичноправне заштите.

Закључак

Плаћеништво у оружаним сукобима у иностранству је, несумњиво, један од најсложенијих и најконтроверзнијих феномена савременог међународног безбедносног окружења. У истраживању се пошло од опште тезе да појавни облици савременог плаћеништва у оружаним сукобима у иностранству имају директне и индиректне последице по националну и међународну безбедност. Резултати овог истраживања потврђују да је реч о изузетно сложеном, динамичном и вишедимензионалном безбедносно-криминалистичком феномену. Плаћеништво се у савременим условима не може посматрати као искључиво војна и правна појава, већ као процес који се развија упоредо са трансформацијом оружаних сукоба, процесом глобализације и приватизацијом безбедности, који има импликације по међународну заједницу, државне и недржавне актере.

Теоријска и појмовна анализа показала је да у постојећем научном и нормативном дискурсу и даље постоји изражена нејасноћа у дефинисању плаћеништва и плаћеника и у његовом/њиховом разграничењу од сродних појава, као што су добровољци, страни борци или припадници приватних војних (и безбедносних) компанија. Појмовна неодређеност није искључиво академски проблем, већ има непосредне последице и по криминалистичку праксу, као и правосудну реакцију, јер неретко отежава идентификацију плаћеничких активности и њихово ефикасно и сразмерно санкционисање.

Истраживање је показало да се савремено плаћеништво испољава кроз широк и променљив спектар облика ангажовања – од непосредног учешћа у борбеним дејствима, преко логистичке подршке, обуке и обезбеђивања лица и објеката, до деловања у оквиру приватних војних (и безбедносних) компанија, али и у сајбер простору. Управо ова феноменолошка разноликост и адаптивност омогућавају плаћеништву да функционише у нормативно и институционално недовољно уређеним просторима, што додатно усложњава рад субјеката безбедности и правосудних органа.

Из безбедносног аспекта, плаћеништво у оружаним сукобима у иностранству може изазвати вишеслојне ризике. На националном нивоу, то је повратак лица из конфликтних зона, који може бити праћен трансфером борбених и криминалних вештина, радикализацијом и повезивањем са другим облицима организованог и транснационалног криминалитета. На међународном нивоу, плаћеништво доприноси продужавању и интензивирању оружаних сукоба, подривању суверенитета држава и ерозији међународноправних механизма контроле употребе силе.

Анализа нормативног оквира и судске праксе у Републици Србији указује на то да је кривичноправна реакција на учешће у страним оружаним сукобима нормативно успостављена релативно скоро и да, иако представља неопходан основ државног реаговања, не одговара у потпуности сложености савремених облика плаћеништва. Досадашња судска пракса је показала ограничене домете казнене политике, односно изражену зависност од признања окривљених, као и одсуство јасне повезаности између тежине изречених санкција и степена стварне безбедносне опасности конкретних облика ангажовања учесника у страним оружаним сукобима. Оваква пракса отвара питање стварне снаге постојећих кривичноправних норми у контексту плаћеништва.

Посебан изазов је ангажовање лица у оружаним сукобима посредством приватних војних (и безбедносних) компанија, које додатно релативизују границу између легалних и нелегалних облика употребе силе и стварају простор за избегавање ефективне контроле државних органа. Ови облици ангажовања указују на потребу преиспитивања постојећих нормативних решења и јачања механизма одговорности, како на националном, тако и на међународном нивоу.

Емпиријски део истраживања – заснован на анализи пресуда Вишег суда у Београду, експертског интервјуа са представницима Вишег јавног тужилаштва у Београду и анкетног испитивања јавности, указује на постојање неусклађености између институционалног разумевања плаћеништва као сложеног безбедносно-криминалистичког проблема и начина на који се ова појава перципира у широј јавности. Иако грађани уочавају одређене безбедносне ризике повезане са учешћем у страним оружаним сукобима, недовољна информисаност, пре свега о правним последицама, као и присуство поједностављених и стереотипних представа, извесно утичу на ограничену друштвену реакцију.

Сагледавањем свега наведеног, може се закључити да су криминалистичка и правосудна реакција државе, уз подршку развијене безбедносне културе и информисане јавности, кључни инструменти ефикасног сузбијања плаћеништва у оружаним сукобима у иностранству.

У том смислу, у наставку издвајамо препоруке за које сматрамо да, у националном контексту, могу допринети унапређењу безбедносног, нормативног и криминалистичког реаговања на плаћеништво.

Прво, неопходно је унапређивање кривичноправне регулативе која се односи на широку норму којом је инкриминисано учешће у рату или оружаном сукобу у страниј држави, пре свега кроз прецизније нормативно разграничење плаћеништва од сродних појава.

Друго, значајно би било и ширење процесноправног оквира, у смеру омогућавања примене посебних доказних радњи приликом откривања и доказивања плаћеништва и са њим повезаних кривичних дела (као у случајевима кривичних дела из области тероризма или организованог криминала).

Трећа препорука се односи на јачања криминалистичких капацитета у области раног откривања и превенирања плаћеништва и учествовања наших држављана у страним оружаном сукобима уопште. У том смислу неопходно је израженије ангажовање специјализованих надлежних служби кроз, пре свега, систематичније праћење канала регрутовања, посебно на друштвеним мрежама, као и унапређење обавештајних механизма који омогућавају идентификацију потенцијалних учесника пре њиховог одласка у зону конфликта.

Четврто, имајући у виду транснационални карактер плаћеништва, посебан значај има унапређење међународне сарадње у области размене информација, доказног материјала и координације кривичног гоњења. Јер, без ефикасне међудржавне сарадње, национални напори остају ограничени и реактивни, што додатно отежава свеобухватно сузбијање ове појаве.

Пето, резултати истраживања указују на потребу да се, поред репресивних мера, развијају и систематски превентивни механизми. Посебно је значајно улагање у развој безбедносне културе и информисање грађана о правним последицама учешћа у страним оружаном сукобима, као и о безбедносним ризицима које овакве активности носе по појединца али и друштво у целини. У том смислу, јавност не сме да буде искључиво пасивни посматрач, већ важан елемент шире друштвене реакције на плаћеништво.

Такође (*шеста препорука*), препоручујемо даља научна истраживања плаћеништва, посебно у домену емпиријских анализа профила учесника, мотивационих образаца и дугорочних последица њиховог повратка у матичне државе. С обзиром на ограниченост постојећег фонда знања у националном контексту, континуирана истраживања представљају неопходну основу за креирање ефикасних политика и мера у овој области.

На крају, сагледавањем теоријских, нормативних и емпиријских налаза, може се закључити да је савремено плаћеништво феномен који се, иако историјски континуиран, у актуелним

условима испољава у значајно измењеним и комплекснијим облицима. Изражена прилагодљивост, транснационални карактер и способност функционисања у нормативно и институционално недовољно уређеним условима потврђују да класични правни и концептуални оквири често не успевају да у потпуности обухвате обим и садржај савремених плаћеничких активности, што резултира постојањем “сивих зона” у законској регулативи и у криминалистичкој и правосудној пракси. Конкретно ове специфичности доприносе да се савремено плаћеништво посматра као релевантни безбедносни изазов, будући да његово деловање има непосредне и посредне последице како по националну, тако и по међународну безбедност, како држава у којима се оружани сукоби одвијају, тако и држава порекла учесника (плаћеника).

Истраживање је показало да се плаћеништво не може адекватно разумети нити ефикасно сузбијати искључиво кроз једнодимензионални безбедносни, правни или криминалистички приступ. Напротив, како смо већ у уводу истакли, реч је о феномену који настаје и развија се на пресеку безбедносне политике, међународног права, националног кривичног законодавства, криминалистичке праксе и ширих друштвених процеса. Управо из тих разлога, мултидисциплинарни приступ примењен у овој дисертацији омогућио је целовитије сагледавање узрока, облика и последица плаћеништва, као и реалних домета институционалне реакције.

Научни допринос овог истраживања огледа се, пре свега, у систематизацији и продубљивању постојећих сазнања о плаћеништву као сигнификантном безбедносном проблему данашњице, са посебним освртом на национални контекст у којем је ова тема до сада била недовољно истражена. Комбиновањем теоријско-нормативне анализе са емпиријским истраживањем судске праксе, експертских ставова и перцепције јавности, практично је омогућен нови увид у институционалне и друштвене аспекте плаћеништва, као и у ограничења постојећих механизма његовог сузбијања.

Друштвени допринос рада огледа се у могућности практичне примене добијених резултата и изведених закључака у креирању и унапређењу политика националне безбедности, кривичноправне регулативе и криминалистичке праксе, као и у јачању превентивних механизма и безбедносне културе.

Сумирајући теоријска разматрања, нормативну анализу и резултате емпиријског истраживања, може се закључити да је плаћеништво у оружаним сукобима у иностранству трајан и променљив изазов за савремене државе, чије сузбијање захтева дугорочан, системски и мултидисциплинарни приступ. Стога, аутори настоје овом дисертацијом да

дају допринос таквом приступу, пружајући научно утемељену основу за даља истраживања и практична унапређења у области безбедности, криминалистике и кривичноправне заштите.

Коначно, историјска постојаност и савремена трансформација плаћеништва указују да је реч о феномену који не нестаје, већ се прилагођава, због чега његово стално научно преиспитивање представља нужан предуслов за ефикасан правни, безбедносни и друштвени одговор.

Литература

Књиге, монографије, уџбеници, радови у референтним научним часописима и зборницима радова са научних скупова

1. Abrisketa, J. (2007). Blackwater: los mercenarios y el derecho internacional. *Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior*, 8.
2. Adamo, A. (2020). Mercenaries or Peacekeepers? Comparing Executive Outcomes and ECOMOG in Sierra Leone. *Africana studia: revista internacional de estudos africanos*, Vol. 33, 153–169.
3. Adams, T. (1999). The New Mercenaries and the Privatization of Conflict. *Parameters*. 29(2).
4. Adams, T. K. (2002). Private Military Companies: Mercenaries for the 21st Century. *Small Wars & Insurgencies*, 13(2), 54–67.
5. Ahmetpahić, H. (2019). Historijski razvoj međunarodnog humanitarnog prava i kratki osvrt na izazove modernog doba. *Anali Pravnog fakulteta u Zenici*, 12 (23), 249–275.
6. Akande, D. (2010). Clearing the Fog of War? The ICRC’s Interpretive Guidance on Direct Participation in Hostilities. *The International and Comparative Law Quarterly*, 59(1), 180–192.
7. Akcinaroglu, C. & Radziszewski, E. (2013). Private Military Companies, Opportunities, and Termination of Civil Wars in Africa, *Journal of Conflict Resolution, Peace Science Society (International)*, vol. 57(5), 795–821.
8. Andruch, M. (2021). Cyber Mercenaries: A New Weapon in International Conflicts? In: A. Borgeaud dit Avocat, A. Haxhixhemajli & M. Andruch (Eds.), *New Technologies, Future Conflicts, and Arms Control* (pp. 50–55), Prague: Center for Security Analyses and Prevention.
9. Ansbacher, Y., & Schleifer, R. (2022). The three ages of modern Western special operations forces, *Comparative Strategy*, 41(1), 32–45.
10. Aparac, J. (2024). Private Military and Security Companies as a Legacy of War: Lessons Learned From the Former Yugoslavia. *Business and Human Rights Journal*, Cambridge University Press, vol. 9(1), 77–102.
11. Arai, Y. (2019). War Crimes Relating to Child Soldiers and Other Children That Are Otherwise Associated with Armed Groups in Situations of Non-International Armed Conflict – An Incremental Step toward a Coherent Legal Framework? *Questions of International Law*, 60, 25–48.
12. Arduino, A. & Soliev, N. (2021). Malhama Tactical – The Evolving Role of Jihadist Mercenaries in the Syrian Conflict, *INSIGHTS*, No. 262.

13. Arielli, N. (2017). *From Byron to bin Laden – A History of Foreign War Volunteers*, London: Harvard University Press.
14. Arielli, N., & Rodogno, D. (2016). Transnational Encounters: Hosting and Remembering Twentieth-Century Foreign War Volunteers—Introduction. *Journal of Modern European History*, 14(3), 315–320.
15. Arnold, G. (1999). *Mercenaries: Scourge of the Developing World*. Springer.
16. Arumbinang, M. H., Gunawan Y. & Salim, A. A. (2023). Prohibition of Child Recruitment as Soldiers: An International Regulatory Discourse. *Jurnal Media Hukum*, 30(1), 21–32.
17. Atkins, S. (2004). *Encyclopedia of modern worldwide extremists and extremist groups*. Westport: Greenwood Press.
18. Avant, D. D. (2005). *The market for force: The consequences of privatizing security*. Cambridge University Press.
19. Avant, D. D. (2016). Pragmatic networks and transnational governance of private military and security services. *International Studies Quarterly*, 60(2), 330–342.
20. Аврамов С. (2011). *Међународно јавно право: критичка научна мисао о међународном јавном праву и међународним односима*. Београд: Академија за дипломатију и безбедност.
21. Аврамов, С. & Крећа, М. (2001). *Међународно јавно право* (17. измењено и допуњено издање). Београд: Savremena administracija.
22. Baker–Beall, C. (2022). The concept of the foreign terrorist fighter: An immanent critique, *European Journal of International Security*, 8(1), 1–22.
23. Baker, P. (2013). Mercenaries and the Congo Crisis. *Saber and Scroll*, Vol. 2(1), 89–103.
24. Baran, D. (2020). IHL’s Remedies for the Legal Status Problem of the “Corporate Warriors”, *Annales de la Faculté de Droit d’Istanbul*, Istanbul University Press, 61–86.
25. Bayley, C. (1977). *Mercenaries for the Crimea: The German, Swiss, and Italian Legions in British Service, 1854–1856*. London: McGill-Queen's University Press.
26. Barlow, E. (2007). *Executive outcomes: Against all odds*. South Africa: Galago Books.
27. Ballesteros, E. B. (1990). Report on the question of the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination (E/CN.4/1990/11). *United Nations, Commission on Human Rights*.
28. Бартош, М. (1954). *Међународно јавно право – књига 1*. Београд: Култура.
29. Beslin, J., & Ignjatijevic, M. (2022). *Balkan foreign fighters: from Syria to Ukraine*. European Union Institute for Security Studies (EUISS).

30. Best, G. (1980). *Humanitary in Warfare: the Modern History of the International Law of Armed Conflicts*. Columbia University Press.
31. Biggio, G. (2024). The Legal Status and Targeting of Hacker Groups in the Russia Ukraine Cyber Conflict, *Journal of International Humanitarian Legal Studies*, 15(1), 141–182.
32. Бодрожих, И. (2018а). Инкриминисање ратовања у иностранству – аргументи pro et contra. *Безбедност*, 60(3), 43–57.
33. Bodrožić, I. (2018b). Ratovanje u inostranstvu u Krivičnom zakoniku Srbije. In P. Čeranić (Ed.), *Zbornik radova sa regionalne konferencije “Regionalna saradnja u suzbijanju prekograničnog kriminala: savremeni izazovi terorizma i migrantske krize”* (pp. 147–159). Fakultet bezbjednosnih nauka Univerziteta u Banjoj Luci.
34. Бодрожих, И. (2020). Континуирани кривичноправни интервенционизам – на раскршћу политике и права. *Српска политичка мисао*, 27(2), 381–396.
35. Boggs, C. (2008). “Privatized” Militarism: A New Era?. *Fast Capitalism*, 4(1).
36. *Borba po pravilima, priručnik o pravu oružanih sukoba*. (2004). Beograd: Međunarodni komitet Crvenog krsta.
37. Bötticher, A. (2017). Towards Academic Consensus Definitions of Radicalism and Extremism: Perspectives on Terrorism. *Terrorism Research Initiative*, 11(4), 73–77.
38. Бошковић, А. (2015). *Радње полиције у претходном кривичном поступку и њихова доказна вредност*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
39. Бошковић, А. & Кесић, Т. (2020). *Кривично процесно право* (Друго, измењено и допуњено издање). Београд: Криминалистичко–полицијски универзитет.
40. Бошковић, Г. (2017). *Организовани криминал* (треће издање). Београд: Криминалистичко–полицијска академија.
41. Бошковић, Г., Маринковић, Д. & Лајић, О. (2015). *Финансијске истраге организованог криминала*. Београд: Криминалистичко–полицијска академија.
42. Brathwaite, R. (2007). *The Impact of Private Security on US Foreign Policy*. Center for Security Policy.
43. Bready, Sh. (2021). *Shared Cues, Different Violonece Organizations: Comparing Visual Recruitment Strategies Of Extremists, Gangs, PMC/Mercenaries, and Militaries*, PhD Thesis, Dublin City University.
44. Brooks, D. (1999). The Business End of Military Intelligence: Private Military Companies. *The Military Intelligence Professional Bulletin*, 25(3), 42–47.
45. Burchett, W., & Roebuck, D. (1979). *Kurve rata* (prevela Sloković-Glumac, J.). Zagreb: Biblioteka Vremeplov.

46. Burmester, H. C. (1978). The Recruitment and Use of Mercenaries in Armed Conflicts. *The American Journal of International Law*, 72(1), 37–56.
47. Canestaro, N. (2004). Small Wars and the Law: Options for Prosecuting the Insurgents in Iraq. *Columbia Journal of Transnational Law*, 43(1), 73–140.
48. Carmola, K. (2010). *Private security contractors and new wars: risk, law, and ethics*. Routledge.
49. Cassese, A. (1980). Mercenaries: Lawful Combatants or War Criminals? *40 ZaöRV*, 1–30.
50. Chesterman, S. (2016). Dogs of War or Jackals of Terror? Foreign Fighters and Mercenaries in International Law. *International Community Law Review*, 18, 389–399.
51. Chesterman, S., & Lehnardt, C. (2007). *From mercenaries to market: the rise and regulation of private military companies*. Oxford University Press: Oxford.
52. Chojnacki, S., Metternich, N., & Münster, J. (2009). Mercenaries in civil wars, 1950–2000. (Discussion Papers/Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, Forschungsschwerpunkt Märkte und Politik, Abteilung Marktprozesse und Steuerung, 2009-05). *Wissenschaftszentrum Berlin*.
53. Chossudovsky, M. (1999). Kosovo “Freedom Fighters” Financed by Organized Crime. *Peace Research*, 31(2), 29–42.
54. Cilliers, J., & Douglas, I. (1999). The military as business—Military Professional Resources, Incorporated. *Peace, Profit and Plunder*, 175–200.
55. Clapham, A., Jerbi, S., Priddy, A., & Casey-Maslen, S. (2013, August). *The International Code of Conduct for Private Security Service Providers* (Academy Briefing No. 4). Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights.
56. Clarke, S. (1968). *The Congo Mercenary – A History and Analysis*, The South African Institute of International Affairs.
57. Cockayne, J. (2008). Regulating Private Military and Security Companies: the Content, Negotiation, Weaknesses and Promise of the Montreux Document. *Journal of Conflict and Security Law*, 13 (3), 401–428.
58. Cockayne, J. (2009). *Beyond market forces: regulating the global security industry*. International Peace Academy.
59. Cohn, I., & Goodwin–Gill, G. (1994). *Child Soldiers, The Role of Children in Armed Conflict*, Clarendon Press.
60. Contamine, P. (1984). *War in the Middle Ages*. Oxford: Basil Blackwell.
61. Council of Europe. (2022). *Comparative practices on the use of information collected in conflict zones as evidence in criminal proceedings*. Council of Europe.

62. Council of the Europe Union. (2023). *The Business of War – Growing risks from Private Military Companies*.
63. Cvetković, N., Kovač, M. & Joksimović, B. (2019). Pojam hibridnog rata. *Vojno delo*, 7, 323–343.
64. Da Cruz, J., & Pedron, S. (2020). Cyber Mercenaries: A New Threat to National Security, *International Social Science Review*, Vol. 96(2), Article 3.
65. Dabour, A. (2021). The Rise of Cyber–mercenaries, *Human Security Centre*.
66. Danchev, A. (1999). Liddell Hart’s Big Idea, *Review of International Studies*, 25, 29–48.
67. Davies, B. (2020). *How to Become a Mercenary: The Ultimate Guide to the Weapons, Training, and Tactics of the Modern Warrior-for-Hire*. New York: Skyhorse.
68. Daza, F., & Mirales, N. (2021). The disturbing rise of the corporate mercenaries, *OpenDemocracy*.
69. Daza, F., Díaz, C., Hrytsei, A. & Machteld, M. (2023). Wagner Group Unchained in Ukraine. Military, political and human rights impact of the Wagner Group since the large-scale invasion in 2022. *Novact*.
70. Del Prado, J. L. G. (2008). Private Military and Security Companies and the UN Working Group on the Use of Mercenaries. *Journal of Conflict & Security Law*, 13(3), 429–450.
71. Del Prado, J. L. G. (2016). Whether the criteria contained in the 1989 International Convention against the recruitment, use, financing and training of mercenaries notably motivation apply to today’s foreign fighters?, *International Community Law Review*, 18(5), 400–417.
72. Deschamps, S. (2005). *Towards the use of the Private Military Companies in the United Nations Peacekeeping Operations*, Peace Operation Training Institute.
73. DiGregonio, A. (2008). Underneath the Beret: The Reality of the U.S. Special Forces in Vietnam. *Chronos*, Vol. 4(8), 33–47.
74. Dimitrijević, D. (2020). Agresija—zločin protiv svetskog mira. *Liber Amicorum prof. dr Milenko Kreća: međunarodno javno i krivično pravo u XXI veku*, 203–222.
75. Dodenhoff, G. H. (1969). A Historical Perspective of Mercenaries. *Naval War College*, 22 (3), 91–109.
76. Duraković, A. (2011). Plaćenici, privatne vojne kompanije i njihov tretman u međunarodnom pravu. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 14(28), 29–55.
77. Цамић, Д. (2001). *Пси рата на Балкану: Страни плаћеници у ратним сукобима на просторима бивше Југославије*. Београд: Таргет.
78. Đorić, M. (2012). Teorijsko određenje ekstremizma, *Fakultet za evropske pravno političke studije Univerzitet Singidinum*, 45–61.

79. Ђорић, М. (2016). Проблем дефинисања савременог десничарског екстремизма у политичкој теорији. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 55(72), 201–215.
80. Ђорић, М. (2023). Трендови у савременом екстремизму – изазови и поуке. *Београд: Институт за политичке студије*.
81. Edlinger, K. (2013). *Odabrani dokumenti iz Međunarodnog humanitarnog prava*. Beograd: Centar za mirovne operacije Vojske Republike Srbije.
82. Elliott, J.H. (2009). *Spain, Europe & the Wider World, 1500–1800*. Yale University Press.
83. Елезовић, Д. (2010). Хроника анонимног аутора о швајцарском најамништву, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, XL, 231–238.
84. El Mquirmi, N. (2022). Private military and security companies: A new form of mercenaries. *Policy Center for the New South*.
85. Emery, K. P. (2016). Carthaginian Mercenaries: Soldiers of Fortune, Allied Conscripts, and Multi-Ethnic Armies in Antiquity. *Student Scholarship*, Paper 11, 1–87.
86. Eni, O., Nwoma, C.R., & Nwachukwu, C.O. (2020). The Child Soldier as a Mercenary: An Interpretive Recontextualization of Ahmadou Kourouma’s Allah is Not Obligated and Uzodinma Iweala’s Beasts of No Nation. *Critique: Studies in Contemporary Fiction*, 62, 603–619.
87. Eriksson, F. (2024). Military History and Military Theory. In: Anders McD Sookermany (Ed.), *Handbook of Military Sciences* (pp. 1–16). Cham: Springer International Publishing.
88. Erkan, A. Ç., & Ateş, A. (2023). Wagner Grubu’nun yapısı ve operasyonları üzerine bir inceleme [An assessment of the structure and operations of the Wagner Group]. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 4(1), 111–130.
89. European Parliament Research Service. (2018, May). *The return of foreign fighters to EU soil: Ex-post evaluation*. Brussels.
90. European Union Agency for Criminal Justice Cooperation. (2020, September 15). *Battlefield evidence increasingly used to prosecute foreign terrorist fighters in the EU*. Eurojust.
91. Fallah, K. (2006). Corporate actors: the legal status of mercenaries in armed conflict. *International Review of the Red Cross*, 88(863), 599–611.
92. Farwell, B. (1984). *The Gurkhas*. New York: W. W. Norton.
93. Fine, J. (1994). *Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*. University of Michigan Press.
94. Flusberg, S. J., Matlock, T., & Thibodeau, P. H. (2018). War metaphors in public discourse. *Metaphor and Symbol*, 33(1), 1-18.

95. Foaleng, M. H. (2008). *African mercenarism*. In S. Gumedze (Ed.), *Elimination of Mercenarism in Africa: A need for a new continental approach* (ISS Monograph No. 147, 45–72). Institute for Security Studies.
96. Francis, D. (1999). Mercenary Intervention in Sierra Leone: Providing National Security or International Exploitation, *Third World Quarterly*, 20(2): 319–338.
97. Fraser, B. (2013). The Reluctant Mercenary: Vulnerability and the ‘Whores of War’. *Journal of Military Ethics*, 12(3), 235–251.
98. Fuller, J. F. C. (1972). *The Conduct of War 1789-1961*. London: Eyre & Spottiswoode.
99. Fuller, J.F.C. (1975). *The Decisive Battles of the Western World: 480 B.C. – 1757*. Frogmore: Paladin.
100. Fulloon, M. (2015). Non–state actor: defining private military companies. *The Strategic Review for Southern Africa*, 37(2).
101. Gaćinović, R. (2020). Građanski rat kao oblik ugrožavanja kapaciteta sistema bezbednosti države. *Srpska politička misao*, 68 (2), 165–182.
102. Gaul, M. J. (1998). Regulating the new privateers: private military service contracting and the modern marque and reprisal clause. *Loy. LAL Rev.*, 31, 1489–1522.
103. Gibas-Krzak, D. (2021). Participation of Allah’s Warriors in the War in former Yugoslavia (1992–1995). *Review of Croatian History*, 17(1), 483–500.
104. Гиљен, Н. (2017). *Два наша странца (Две биографије као прилог војној историји српског народа)*. Београд: Дерета.
105. Glušac, L. (2020). Criminalization as anxious and ineffective response to foreign fighters phenomenon in the Western Balkans. *Journal of Regional Security*, 15(1), 39–74.
106. Goldsworthy, A. K. (2003). *The complete Roman army*. Thames & Hudson.
107. Guenee, B. (1985). *States and Ruler in Later Medieval Europe*. New York: Basil Blackwell.
108. Gumedze, S. (2007). Towards the revision of the 1977 OAU/AU Convention on the Elimination of Mercenarism in Africa. *African Security Review*, 16(4), 22–33.
109. Gurbanov, Y. (2023). Unraveling the Wagner Group and Yevgeny Prigozhin: The Enigma of Prigozhin's' March of Justice. *ESI Preprints (European Scientific Journal, ESJ)*, 21, 303–323.
110. Haer, R. (2019). Children and armed conflict: Looking at the future and learning from the past. *Third World Quarterly*, 40(1), 74–91.
111. Harden, M. (2017). Blackwater USA: The success and failures of the worlds most powerful mercenary army in the war on terror. *Pepperdine Policy Review*, 9(1), 3.
112. Harding, J. (1997). The Mercenary Business: “Executive Outcomes.” *Review of African Political Economy*, 24(71), 87–97.

- 113.Hart, B. H. L. (1954). *Strategy*. Praeger Publishers.
- 114.Hayward, J. (2022). *Etika rata u Islamu*. Tuzla: Dialogos.
- 115.Heerwagen, B. (2007). *Carl Von Clausewitz and His Relevance as a Contemporary Theorist*. Strategy Research Project, Defense Technical Information Center.
- 116.Hegghammer, T. (2010). The Rise of Muslim Foreign Fighters: Islam and the Globalization of Jihad. *International Security*, Vol. 35, No. 3, 53–94.
- 117.Heraklit (1979). *Fragmenti*. Beograd: Grafos.
- 118.Heyriès, H. (2016). The Garibaldian Volunteers in France during the First World War. *Journal of Modern European History*, 14(3), 359–373.
- 119.Hobbes, T. (2004). *Levijatan* (preveo Mikulić, B.). Zagreb: Naklada Jasenski i Turk.
- 120.Hoffman, F. (2007). *Conflict in the 21st Century: the Rise of Hybrid Wars*. Potomac Institute for Policy Studies.
- 121.Ignjatović, Đ. M. (2017). Kriminalno političke ideje u radovima profesora Zorana Stojanovića. *CRIMEN—časopis za krivične nauke*, (3), 340–355.
122. Ilunter, R. (1997). *True Stories of the Foreign Legion*, London: Virgin Books.
- 123.International Code of Conduct for Private Security Service Providers (ICoC). (2010). *Swiss Federal Department of Foreign Affairs*.
- 124.James, W. (1911). The Moral Equivalent of War. *Memories and Studies*, 267–296.
- 125.Јанковић, С. (2023). Појам светског рата и његова дефиниција. *Зборник Матице Српске за друштвене науке*, LXXIV, 186 (2), 129–143.
- 126.Јеличић, Б. (1992). Међународна конвенција против регрутовања, коришћења, финансирања и обучавања плаћеника. *Међународна политика*, (1012–1013), XLIV.
- 127.Jeličić, B. (2016). *Plaćenici u međunarodnom pravu i međunarodnim odnosima*, Beograd: Službeni glasnik.
- 128.Jezdimirović Ranito, J., & Mayer, C. T. (2020). *Quasi-Mercenary Organizations: challenges of definition, politics and international law* (White paper submitted to the United Nations Working Group on Mercenaries). Office of the High Commissioner for Human Rights.
- 129.Јиречек, К. (1952). *Историја Срба – Прва књига до 1537. године* (Превео Радоњић, Ј.). Београд: Научна књига.
- 130.Joachim, J., Martin, M., Lange, H., Schneiker, A., & Dau, M. (2018). Twittering for talent: Private military and security companies between business and military branding. *Contemporary Security Policy*, 39(2), 298–316.
- 131.Jovašević, D. (2014). Krivično delo agresije-međunarodno i nacionalno krivično pravo. *Међународна политика*, 65(1153–1154), 140–161.

132. Јончић, В. (2004). *Трећа Женевска конвенција, практична примена и утицај на протокол I и II (Студија о заштити људских права у оружаним сукобима)*. Београд: Досије.
133. Јончић, В. (2010). *Међународно хуманитарно право*. Београд: Правни факултет.
134. Јончић, В. (2012). *Међународноправни статус учесника оружаних сукоба*. Београд: Правни факултет.
135. Јончић, М. (2014). Protection of special categories of persons in armed conflicts, *Međunarodni problemi*, 66(3–4), 305–320.
136. Јончић, М. (2016). Savremene tendencije u razvoju međunarodnog humanitarnog prava. *Institut za međunarodnu politiku i privredu*, 253–278.
137. Јовановић, М. (2007). Doktrina pravednog rata i međunarodno pravo. *Međunarodni problemi*, 59 (2–3), 243–265.
138. Југовић, А., & Живалјевић, Д. (2021). Pojmovni i konceptualni pristupi radikalizaciji kao procesu razvoja nasilnog ekstremizma, *Sociološki pregled*, Vol. 55 (2), 436–457.
139. Kálmán, J. (2013). Mercenaries reloaded? Applicability of the notion of ‘mercenaries’ in relation to private military companies and their employees. *Acta Juridica Hungarica*, 54(4), 367–383.
140. Kaur, P., Sharma, S., Kaur, J., & Sharma, S. K. (2015). Using social media for employer branding and talent management: An experimental study. *The IUP Journal of Brand Management*, 12(2), 7–20.
141. Khan, J. (2005). *Probing War and Warfare*. New Delhi: A.P.H. Publishing House.
142. Клаузевиц, К. (1951). *О рату* (превео Лазаревић, М.). Београд: Војна библиотека - класици.
143. Крећа, М. (2011). *Међународно јавно право*. Београд: Правни факултет.
144. Кузмановић, Б., Ковач, М., & Ковачевић, М. (2019). Утицај страних бораца на стратегијски менаџмент система одбране, *Војно дело*, 1, 127–143.
145. Kinsey, C. (2003). International law and the control of mercenaries and private military companies. *Cultures & Conflits*, (52).
146. Kinsey, C. (2006). *Corporate soldiers and international security: the rise of private military companies*. New York: Routledge.
147. Klausen, J. (2014). Tweeting the Jihad: Social Media Networks of Western Foreign Fighters in Syria and Iraq. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38(1), 1–22.

148. Knežević–Predić, V. (2007). *Ogled o međunarodnom humanitarnom pravu: izvori, domen primene, subjekti*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
149. Коларић, Д. (2016). Динамична фаза кривичног законодавства Републике Србије, *Правни живот*, 9, 641–667.
150. Kolarić, D. (2018). Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom i druge alternativne krivične sankcije u Krivičnom zakoniku Srbije. U Bejatović, S. i Jovanović, I. (Eds.), *Alternativne krivične sankcije (regionalna krivična zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja)* (73–93). Misija OEBS.
151. Korać, S. (2015). Upotreba privatnih vojnih kompanija u međunarodnim sukobima – etičke kontroverze. *Vojno Delo*, 3, 9–29.
152. Kraehenmann, S. (2014). Foreign fighters under international law, *Academy Briefing No. 7*, Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights.
153. Krahmman, E. (2011). From “Mercenaries” to “Private Security Contractors”: The (Re)Construction of Armed Security Providers in International Legal Discourses. *Millennium: Journal of International Studies*, 40(2), 343–363.
154. Krauer, P. (2019). Welcome to Hotel Helvetia! Friedrich Wüthrich’s Illicit Mercenary Trade Network for the Dutch East Indies, 1858–1890. *BMGN - Low Countries Historical Review*, 134(3), 122–147,
155. Krivokapić, B. (2010). *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*. Beograd: Službeni glasnik.
156. Krivokapić, B. (2012). O nauci međunarodnog prava u antičkom svetu. *Pravni život*, br. 12, 215–228.
157. Krivokapić, B. (2013). Pojam rata i klasifikacije ratova. *Megatrend Review*, 3, 3–30.
158. Krivokapić, B. (2017). *Mir i rat u međunarodnim odnosima i pravu*. Beograd: Poslovni i pravni fakultet & Institut za uporedno pravo.
159. Krivokapić, B. (2021). Pravno uređenje položaja privatnih vojnih kompanija. *FBIM Transactions*, 9(1), 58–69.
160. Krivokapić, B. (2023). *Rat i pravo, teorija i praksa oružanih sukoba i međunarodno pravo*. Beograd: Fakultet Bezbednosti.
161. Kurnicki, L. R. (2024). The phenomenon of private military corporations in the context of globalization. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 10(1), 77–88.
162. Kwakwa, E. (1990). The Current Status of Mercenaries in the Law of Armed Conflict. *Hasting International Comparative Law Review*, vol. 14, 67–92.

163. Лабовић, Д. (2015). Приватне војне компаније као фактор безбедности – предности и недостаци, *Безбедност*, 3, 142–157.
164. Лабовић, Д. (2015а). *Приватна безбедност у Републици Србији - Правни аспекти и компаративна искуства*, докторска дисертација, Универзитет у Крагујевцу.
165. Лабовић, Д., & Браковић, Ж. (2019). Међународно–правни основ ангажовања приватних војних и безбедносних компанија у операцијама изградње мира: рефлексije и перспектива. *Безбједност-Полиција-Грађани*, 15(1), 17–39.
166. Lamb, C., Arkin, S. & Scudder, S. (2014). The Bosnian Train and Equip Program: A Lesson in Interagency Integration of Hard and Soft Power. *Institute for National Strategic Studies Strategic Perspectives*, No. 15, Washington, D.C.
167. LeFavor, P. D. (2013). *US Army Special Forces Small Unit Tactics Handbook*. Blacksmith Publishing.
168. Lele, A. (2014). Asymmetric Warfare: A State vs Non-State Conflict. *OASIS*, 20, 97–111.
169. Levin, I. (1995). Neopanslavism: The Russian-Serbian relationship. In S. Bianchini & S. Paul (Eds.), *The Yugoslav War, Europe and the Balkans: How to achieve security?* (1st ed., pp. 73–82). Ravenna, Longo Editore.
170. Lynch, T., & Walsh, A. J. (2002). The good mercenary? *The Journal of Political Philosophy*, no. 2, 133–153.
171. Machiavelli, N. (2003). *Владалац* (превео Јанковић, Б.). Београд: ИП књига.
172. Major, M.–F. (1992). Mercenaries and international law. *Georgia Journal of International & Comparative Law*, 22(1), 103–150.
173. Malet, D. (2009). *Foreign fighters: Transnational Identity in Civil Conflicts*. PhD Thesis, The Faculty of The Columbian College of Arts and Sciences Of the George Washington University.
174. Malet, D. (2010). Why foreign fighters?: historical perspectives and solutions. *Orbis*, vol. 54, No. 1, 97–114.
175. Malet, D. (2015). Foreign Fighter Mobilization and Persistence in a Global Context, *Terrorism and Political Violence*, 454–473.
176. Mallett, M. (1997). The condottiere. In E. Garin (Ed.) *Renaissance Characters* (pp. 22–45). The University of Chicago Press.
177. Mallett, M. (2009). *Mercenaries and their masters: warfare in Renaissance Italy*. Pen and Sword.
178. Marchetti, E. (2013). *Private Military and Security Companies: Il caso italiano nel contesto internazionale*. Roma: Edizioni Nuova Cultura, Istituto Affari Internazionali (IAI).

179. Маринковић, Д., & Лајић, О. (2019). *Криминалистичка методика* (4. допуњено и измењено издање). Београд: Криминалистичко-полицијски универзитет.
180. Marković, D., & Marković, D. (2022). Razumevanje faktora koji podstiču regrutovanje dece vojnika. U Zirojević, M. (Ed.), *Nasilje i deca* (187–202). Novi Sad: Sajnos.
181. Marten, K. (2019). Russia's use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group. *Post-Soviet Affairs*, 35(3), 181–204.
182. Martins, C. (2011). The Dangers of the Single Story: Child-Soldiers in Literary Fiction and Film. *Childhood*, 18(4), 434–446.
183. Marquis, S. (1996). *Unconventional Warfare*, Washington, DC: Brookings Institution.
184. Mathieu, F., & Dearden, N. (2007). Corporate Mercenaries: The Threat of Private Military & Security Companies. *Review of African Political Economy*, 34(114), 744–755.
185. Матић, Г. (2025). Култура тајности у дигиталном добу: између нужности, злоупотребе и сајбер-безбедности. *Nacionalni interes*, 52(3), 147–172.
186. Matic, G., Miljković, M., & Mačak, Z. (2018). Crisis Management of Malicious Activities in Cyberspace. *ARCHIBALD REISS DAYS, Thematic Conference Proceedings of International Significante, Volume II* (pp. 435). Belgrade: Academy of Criminalistic and Police Studies.
187. Maurer, T. (2018). *Cyber Mercenaries: The State, Hackers, and Power*. India: Cambridge University Press.
188. McFate, S. (2014). *The modern mercenary: Private armies and what they mean for world order*. United Kingdom: Oxford University Press.
189. McFate, S. (2017). *The Modern Mercenary: Private Armies and what They Mean for World Order*. United Kingdom: Oxford University Press.
190. McFate, S. (2019). *Mercenaries and War: Understanding Private Armies Today*, Washington: National Defense University Press.
191. McFate, S. (2020). *Mercenaries and Privatized Warfare – Current Trends and Developments*. The United Nations Working Group on the Use of Mercenaries Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR).
192. Mendelsohn, B. (2011). Foreign Fighters – Recent Trends, *Orbis*, 55(2), 189–202.
193. *MERCURY – Mercenarism and the Accountability Void: Finding routes to accountability and remedy for the victims of human rights abuses perpetrated by mercenaries*. University of Copenhagen.
194. Мијалковић, С. (2009). *Супротстављање трговини људима и кријумчарењу миграната – могућности унапређења безбедносно–криминалистичке праксе националног система безбедности*. Београд: ЈП Службени гласник.

195. Mijalković, S. (2010). O nedržavnom sektoru nacionalnog sistema bezbednosti–inostrana i domaća iskustva. *Strani pravni život*, (2), 251–270.
196. Мијалковић, С. (2023). *Национална безбедност* (пето измењено и допуњено издање). Београд: Криминалистичко-полицијски универзитет.
197. Мијалковић, С. & Бајагић, М. (2012). Савремени оружани сукоби као облик угрожавања људских слобода и права (појам, етиологија и феноменологија). *Култура полиса*, IX, Посебно издање 2, 1–17.
198. Мијалковић, С., & Поповић, М. (2015). *Увод у студије безбедности: методолошко-истраживачке и теоријске основе безбедности*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
199. Mijalković, S., & Popović Mančević, M. (2020). The ideology of 'Greater Kosovo' in the vision of Albanian narco–terrorist clans. *NBP – Nauka, bezbednost, policija*, 25(3), 31–45.
200. Mijalković, S., & Đorđević, M. (2019). Odgovornost plaćenika za učestvovanje u oružanim sukobima u inostranstvu. *Правни живот*, 615(9), 155–165.
201. Mijalković, S., & Đorđević, M. (2020). Phenomenology of paramilitarism–contribution to overcoming the terminological dilemmas of the language of security sciences. *Безбедност*, 62(1), 65–83.
202. Мијалковић, С., & Арежина, В. (2021). Извори сазнања у процесу научног истраживања безбедносних појава. *Безбедност*, 63(3), 5-24.
203. Мијалковић, С., Бајагић, М., & Поповић Манчевић, М. (2023). *Организовани криминал и тероризам*, Београд: Криминалистичко-полицијски универзитет.
204. Милашиновић, Р., & Милашиновић, С. (2007). *Основи теорије конфликта*. Београд: Факултет безбедности.
205. Milašinić S., & Kešetović, Ž. (2009). *Krizni menadžment*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
206. Милашиновић, С., Јевтовић, З., & Деспотовић, Љ. (2012). *Политика, медији, безбедност*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
207. Милашиновић, С., & Јевтовић, З. (2013). *Методологија истраживања конфликта и кризно комуницирање у савременом друштву*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
208. Miller, S. (2016). Child Soldier in the Salvadoran Civil War. *Xavier Journal of Undergraduate Research*, vol 4, 1–22.
209. Milošević, D. (2018). Poјmovno određenje fenomena hibridnog ratovanja. *Vojno delo*, Vol. 70(3), 300–316.

210. Milošević, N., & Jukić, J. (2017). Privatne vojne i bezbednosne kompanije - zakonske, moralne I društvene implikacija. *Vojno delo*, 7, 161–173.
211. Mkrtchian, G. (2022). The Taming of the Condottieri. *The Journal of Private Enterprise*, 37(2), 39–46.
212. Mockler, A. (1970). *The Mercenaries: The Men Who Fight for Profit—From the Free Companies of Feudal France to the White Adventurers in the Congo*. London: The Macmillan Company.
213. Moesgaard, C. (2013). *Private military and security companies – from mercenaries to intelligence providers*. Danish Institute for International Studie.
214. Mrkić, S., Prelević, M. & Begović, A. (1978). *Teorija o ratu*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
215. Murauskaite, E. E. (2020) *Foreign fighters in Ukraine: Assessing potential risks*. Vilnius Institute for Policy Analysis.
216. Murphy, D. (2007). *Condottiere 1300–1500: Infamous Medieval Mercenaries*. Oxford: Osprey Publishing.
217. Musah, A–F. & Fayemi, J. K. (2000). Africa in Search of Security: Mercenaries and Conflicts—An Overview. In: A–F. Musah and J. K. Fayemi (Eds.), *Mercenaries: An African Security Dilemma*, 13–42. London: Pluto.
218. Mutavdžić, A. (2023). *Comparative analysis of mercenary activities in international documents and criminal acts criminalizing warfare abroad in the Criminal Code of the Republic of Serbia*. *Nauka, bezbednost, policija*, 28(1), 27–39.
219. Мутавџић, А. & Петровић, И. (2023). Статус плаћеника у документима међународног права, *Национална безбедност* (Часопис безбедносних наука), год. 10, број 17/2023, Академија за националну безбедност, Београд и Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Лепосавић, 67–88.
220. Mutavdžić, A. (2025). The participation of child soldiers in armed conflicts as a significant social and security problem. In *2nd LEPSY CEEPUS Network Research and Cooperation Conference 12 March 2025* (p. 82).
221. Nation, C. (2003). *War in the Balkans, 1991–2002*. University Press of the Pacific.
222. Nimkar, R. (2009). From Bosnia to Baghdad the case for regulating Private Military and Security Companies. *Journal of Public and International Affairs*, 1–24.
223. Neethling, T. (2023). Russian Para-Military Operations in Africa: The Wagner Group as a De Facto Foreign Policy Instrument. *Scientia Militaria – South African Journal of Military Studies*, 51(1).
224. Neumann, P. (2017). *Between Salvation and Terror: Radicalization and Foreign Fighter Phenomenon in the Western Balkans*. Sarajevo: Atlantic initiative.

225. Новаковић, С. (1893). *Стара српска војска: Историјске скице из дела "Народ и земља у старој српској држави"*. Краљевско-српска државна штампарија.
226. O'Brien, K. (1998). Military-advisory groups and African security: Privatized Peacekeeping? *International Peacekeeping*, 5(3), 78-105.
227. O'Brien, K. (2000). Private Military Companies and African Security 1990–98. In: Abdel-Fatah Musah and Kayode J. Fayemi (Eds.), *Mercenaries: An African Security Dilemma*, Vol. 43, 43–75.
228. O'Brien, K. A. (2000). PMCs, myths and mercenaries: The debate on private military companies. *The RUSI Journal*, 145(1), 59–64.
229. O'Connor, S., & Piketty, G. (2020). Introduction – Foreign fighters and multinational armies: from civil conflicts to coalition wars, 1848–2015. *European Review of History*, 27(1–2), 1–11.
230. Orenc, A. F. (2013). Albanian Soldiers in the Ottoman Army During the Greek Revolt at 1821. *International Balkan Annual Conference*, vol. 2, 502–524.
231. Ortiz, C. (2010). The new public management of security: The contracting and managerial state and the private military industry. *Public Money & Management*, 30(1), 35–41.
232. Палевих, М. (2023). Основни правни проблеми и могућа решења у вези регулисања положаја приватних војних компанија на међународном плану. У С. Соковић (ур.). *Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније*, 131–143.
233. Pattison, J. (2024). Ukraine, Wagner, and Russia's Convict-Soldiers. *Ethics & International Affairs*, 38(1), 17–30.
234. Pech, K. (1999). Executive Outcomes – A corporate conquest. *Peace, profit or plunder*, 81–110.
235. Percy, S. (2003). This Gun's for Hire: A New Look at an Old Issue. *International Journal*, Vol. 58, No. 4, 721–736.
236. Pareniuc, A., & Beda, V., (2021). Din analiza prin prisma activitatii de mercenariat the French foreign legion (The Analysis through the Lens of the Mercenary Activity). *Anale științifice ale Academiei "Ștefan cel Mare" a MAI al Republicii Moldova (Scientific Annals of the Academy "Ștefan cel Mare" of MIA of the Republic of Moldova)*, 144–151.
237. Perišić, P. (2021). "Foreign Fighters" and "Foreign Terrorist Fighters" – consequences of changing the narrative in the Security Council resolutions. *Studien zur Rechtswissenschaft*, 603–613.
238. Petersohn, U. (2014). Reframing the anti-mercenary norm: Private military and security companies and mercenarism. *International Journal*, 69(4), 475–493.
239. Petrović, P., & Stakić, I. (2018). *Extremism Research Forum: Serbia report*. British Council.
240. Перазић, Г. (1966). *Међународно ратно право*. Београд: Култура.

241. Pinzauti, G. (2007). The Blackwater Scandal: Legal Black Hole or Unwillingness to Prosecute Private Military Contractors? *The Italian Yearbook of International Law Online*, 17(1), 123–142.
242. Platon (2002). *Država*. Beograd: Beogradski izdavačko–grafički zavod.
243. Pokalova, E. (2023). The Wagner Group in Africa: Russia`s Quasi-State Agent of Influence. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1–23.
244. Поповић, М. (2011). Начини финансирања албанског тероризма на Косову и Метохији. У Мијалковић, С., Субошић, Д., & Вукашиновић–Радочић, З. (Ур.), *Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму I* (стр. 293–304). Београд: Криминалистичко–полицијска академија.
245. *Priručnik o ljudskim pravima i temeljnim slobodama pripadnika oružanih snaga i uposlenika u oružanim snagama*. (2008). Bosnia and Herzegovina: OSCE/ODIHR.
246. *Private Military and Security Companies (PMSCs)*. (2024). SSR Backgrounder Series. *DCAF – Geneva Centre for Security Sector Governance*.
247. Paulussen, C., & Pitcher, K. (2018). Prosecuting (potential) foreign fighters: Legislative and practical challenges (ICCT Research Paper). *International Centre for Counter-Terrorism – The Hague (ICCT)*.
248. Путин заявил, что ЧВК "Вагнер" полностью обеспечивалась государством. (27. июня 2023). *РИА Новости*. Преузето 28.05.2025. <https://ria.ru/20230627/putin-1870650267.html>.
249. Радивојевић, З. (2011). Порекло међународног хуманитарног права. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 58, 85–102.
250. Radivojević, Z. & Knežević–Predić, V. (2013). The threshold of applicability of international humanitarian law. *Teme: časopis za društvene nauke*, 37(1), 383–403.
251. Reid, B. H. (1990). J.F.C. Fuller and B.H. Liddell Hart: A Comparison. *Military Review*, LXX (5), 64–73.
252. Reitsema, L. J., Mittnik, A., Kyle, B., Catalano, G., Fabbri, P. F., Kazmi, A. C., ... & Reich, D. (2022). The diverse genetic origins of a Classical period Greek army. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 119(41).
253. River, C., (2020). *Medieval Europe`s Mercenaries: The History of Hired Soldiers across Europe and the Byzantine Empire in the Middle Ages*. Independently Published.
254. Rekawek, K. (Ed.). (2017). *Not only Syria? The phenomenon of foreign fighters in a comparative perspective* (Vol. 134). IOS Press.
255. Rokvić, V., & Subotić, M. (2024). Uloga MPRI u ratovima na području bivše Jugoslavije. *Međunarodna politika*, god. LXXV, br. 1191, 317–344.

- 256.Ромић, М. & Павловић, Г. (2011). Неки аспекти одговорности држава за акције приватних војних компанија, *Политема*, год. I, бр. 2, 319–332.
- 257.Samcević, A. (2021). Rusi i Ukrajinci za hrvatski narod. *Obnova, časopis za kulturu, društvo i politiku*, Vol. 15(1), 234–246.
- 258.Savković, M. D. (2016). *Приватизација изградње мира: приватне безбедносне компаније у савременим операцијама подршке миру*, Докторска дисертација, Универзитет у Београду.
- 259.Scahill, J. (2007). *Blackwater: The Rise of the World's Most Powerful Mercenary Army* (2nd edition). New York: Nation Books.
260. Schmitt, M. N. (Ed.). (2017). *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*. Cambridge University Press.
- 261.Schulenburg, M. (2020). The Era of Armed Non-State Actors - Void in International Law, *University of Oxford (Conflict Platform)*.
- 262.Schuurman B. & van der Heide, L. (2016). *RAN Tematski dokument – Strani borci povratnici i izazov reintegracije*. RAN Centre of Excellence.
- 263.Scoville, R. M. (2005). Toward an accountability–based definition of mercenary. *Geo. J. Int'l L.*, 37, 541.
- 264.Selber, J., & Jobarteh, K. (2002). From Enemy to Peacemaker: The Role of Private Military Companies in Sub-Saharan Africa. *Medicine & Global Survival, Private Military Companies*, Vol. 7(2), 90–95.
- 265.Senekal, B. (2010). The controversy surrounding Private Military Companies (PMCs): looking back on executive outcomes. *Journal for Contemporary History*, 35(1), 170-183.
- 266.Shakespeare, W., *Hamlet* (preveo Bogdanović, M.). Dostupno na: https://tszorcaivanovic.wordpress.com/wpcontent/uploads/2013/10/shakespeare_hamlet.pdf
- 267.Sharma, A. (2024). *The Status of Gorkhas in International Law*. Observer Research Foundation, Issue No. 685.
- 268.Shearer, D. (2020). *Private armies and military Intervention*. New York: Routledge.
- 269.Shulz, S., & Yeung, C. (2005). Private Military and Security Companies and Gender, in: Bastick Megan & Valasek Kristin (eds.), *Gender and Security Sector Reform Toolkit*, DCAF & OSCE/ODIHR & UNINSTRAW, Geneva.
- 270.Silve, A., & Verdier, T. (2018). A theory of regional conflict complexes. *Journal of Development Economics*, 133, 434–447.
- 271.Симеуновић, Д. (2002). *Теорија политике, ридер, I део*. Београд: Удружење “Наука и друштво”.

272. Simeunović, D. (2010). Problemi pojmnovnog određenja “Homegrown” (“domaćeg”) terorizma i njegove identifikacije na Balkanu. U Đ. Ignjatović (ur.), *Stanje kriminaliteta u Srbiji I pravna sredstva reagovanja IV deo*, Beograd: Pravni fakultet.
273. Singer, P. W. (2001). Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry and Its Ramifications for International Security. *International Security*, 26(3), 186–220;
274. Singer, P. (2003). *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. Cornell University Press, New York.
275. Singer, P. W. (2004). *The Private Military Industry and Iraq: What have we learned and where to next?* Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF).
276. Singer, P.W. (2004). War, Profits, and the Vacuum of Law: Privatized Military Firms and International Law. *Columbia Journal of Transnational Law*, 42, 521–550.
277. Singer, P. W. (2005). Outsourcing War. *Foreign Affairs*, 84(2), 119–132;
278. Singer, P. W. (2006). Humanitarian Principles, Private Military Agents: Implications of the Privatized Military Industry for the Humanitarian Community. *The Brown Journal of World Affairs*, 13(1), 105–121.
279. Singer, P. W. (2008). *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry* (NED-New edition, 2). Cornell University Press.
280. Singer, P. W. (2010). The enablers of war: Causal factors behind the child soldier phenomenon. *Child soldiers in the age of fractured states*, 93–107.
281. Snowden, J. (2020). *The Sherden in His Majesty’s Captivity: A Comparative Look at the Mercenaries of New Kingdom Egypt*. Rhodes College Honors History.
282. Spalinger, Anthony J. (2005). *War in Ancient Egypt: The New Kingdom*. Blackwell Publishing.
283. Spark, A. (1984). The Soldier at the Heart of the War: the Myth of the Green Beret in the Popular Culture of the Vietnam Era. *Journal of American Studies*, 18, 29–48.
284. Speidel, M. P. (1987). The rise of the mercenaries in the third century. *TYCHE—Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik*, 2.
285. Sproule, J. T. C. (2019). *Merchants of War: Mercenaries, Economy, and Society in the Late Sixteenth-Century Baltic*, PhD Thesis, Department of History University of Toronto.
286. Sray, J. (1995). Selling the Bosnian Myth. *Foreign Military Studies*. Dostupno na: [Selling the Bosnian Myth to America: Buyer beware - Lt Colonel John E. Sray, October 1995 - Balkans Conflicts Research](#).

287. Stevanović, O., Mijalković, S., Subošić, D., & Mlađan, D. (2012). Prevencija etnički motivisanog terorizma u republici Srbiji - studija slučaja 'Bujanovac, Preševo i Medveđa'. *Teme*, 36(4), 1701–1717.
288. Stockholm International Peace Research Institute. (2023). *SIPRI Yearbook 2023: Armaments, Disarmament and International Security*. SIPRI Yearbook: Armaments, Disarmament and International Security.
289. Stojanović, Z. (2016). *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd: Službeni glasnik.
290. Stojanović, Z. (2017). *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd: Službeni glasnik.
291. Stojkovski, B. (2024). Mercenaries in medieval Serbian lands, In: A. Bárány (Ed.), *Mercenaries and Crusaders* (pp. 173–190). Debrecen: University of Debrecen “Hungary in Medieval Europe” and the HUN-REN–UD “Military History of Medieval Hungary and Central Europe Research Group”.
292. Subotić, M. (2019). Religija i rat – povratak otpisanog. *Međunarodni problemi*, 71(4), 476–497.
293. Sukhankin, S. (2018). Continuing war by other means’: The case of Wagner, Russia’s premier private military company in the Middle East. *Russia in the Middle East*, 290–319.
294. Sun, T. (2021). *Umeće ratovanja*. Beograd: Centar za izučavanje tradicije Ukronija.
295. Swed, O., & Burland, D. (2020). The global expansion of PMSCs: Trends, opportunities, and risks. *Publication for UN–OHCHR*.
296. Swed, O. & Burland, D. (2024). More Than Financial Exchange: A Typology of Compensation for Mercenaries, *Publication for UN–OHCHR*.
297. Swed, O., & Arduino, A. (2025). Do mercenaries perform better than states? Evaluating the Wagner group’s impact on Central African Republic. *Small Wars & Insurgencies*, 36(1), 59–86.
298. Swed, O., Stiefelmaier, A., & Hanchukova, O. (2026). Motivated to fight: Diverse motivations of foreign fighters in the Russia–Ukraine war. *Armed Forces & Society*, 52(1), 85–105.
299. Syrians For Thruth & Justice. (2023). *The Dilemma of Mercenarism and Volunteering During Armed Conflicts A Critical Reading into Law and Practice*.
300. Šarkić, S. (2011). Legal Position of Forigners in Mediaeval Serbia. *Zbornik Radova: Pravni Fakultet u Novom Sadu*, 45(3).
301. Šikman, M. (2018). Strani teroristički borci i krivični postupci u Bosni i Hercegovini. *Zbornik radova, Krivično zakonodavstvo i funkcionisanje pravne države, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu* (208–230), Trebinje: Ministarstvo pravde Republike Srpske.
302. Škaljić, A. (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost izdavačko preuzeće.

- 303.Škrivanić, G. (1967). Organizacija srednjovekovne vojske u Srbiji, Bosni i Dubrovniku. *Vojnoistorijski glasnik*, 1, 141–168.
- 304.Шкулић, М. (2015). *Организовани криминалитет – Појам, појавни облици, кривична дела и кривични поступак*. Београд: ЈП Службени гласник.
- 305.Taulbee, J. (1985). Myths, Mercenaries and Contemporary International Law. *California Western International Law Journal*, Vol. 15, No. 2, 1–15.
- 306.Taulbee, J. (2002). The privatization of security: Modern conflict, globalization and weak states, *Civil Wars*, 5(2), 1–24.
- 307.Ten Dam, C. (2013, October). Private Military Contractors: Deplore or Deploy? – Lessons from the ‘Blackwater Scandal’ in Iraq. In *Forum of EthnoGeoPolitics* (Vol. 1, No. 2, pp. 20–40).
- 308.Тепшић, Г. (2025). From radical right to reactionary internationalism: Serbia, Russia, and the war in Ukraine. *Nationalities Papers*, 1-21.
- 309.The Montreaux Document: On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict. (2008). *Swiss Confederation Federal Department of Foreign Affairs*.
- 310.*The Regionalization of Conflict and Intervention*. (2019). International Peace Academy.
- 311.Thomson, J. (1990). State Practices, International Norms, and the Decline of Mercenarism. *International Studies Quarterly*, Vol. 34 (1), 23–47.
- 312.Timur, F. B. (2023). Cyber Mercenaries: The Failures of Current Responses and the Imperative of International Collaboration, *Observer Research Foundation*.
- 313.Tougas, M.-L. (2009). Some Comments and Observations on the Montreux Document. *Yearbook of International Humanitarian Law*, 12, 321–345.
- 314.Trundle, M. (2004). *Greek mercenaries: From the late archaic period to Alexander*. Routledge.
- 315.Trundle, M. (2013). The Business of War: Mercenaries, In Campbell, B. & Tritle, L. (Eds.), *The Oxford Handbook of Warfare of Classical World* (330–350). Oxford University Press.
- 316.Trundle, M. (2017). Hiring Mercenaries in the Classical Greek World. Causes and Outcomes? *Millars Espai i Història*, 25(43), 35–61.
- 317.Tsagourias, N. & Morrison, A. (2023). *International Humanitarian Law: Cases, Materials and Commentary*. Cambridge University Press.
- 318.Tukidid (2022). *Peloponeski rat*. Beograd: Centar za izučavanje tradicije Ukronija.
- 319.Turns, D. (2010). The International Humanitarian Law Classification of Armed Conflicts in Iraq since 2003. *International Law Studies*, 86, 97–123.
- 320.Uzelac, A. (2011). Najamničke vojske kralja Stefana Uroša II Milutina. *Vojnoistorijski glanik*, 2, 9–27.

321. Uzelac, A. (2015). Foreign Soldiers in the Nemanjić State – A Critical Overview, *Historical Review*, VI, 69–89.
322. Uzelac, A. (2023). Palman of Letinberch and his Teutonic Compny. *The Historical Review*, vol. LXXII, 145–171.
323. Van Amstel, N., & Rodenhäuser, T. (2016). *The Montreux Documents and the International Code of Conduct: Understanding the Relationship between International Initiatives to Regulate the Global Private Security Industry*.
324. Van der Dennen, J. M. G. (2005). *On War: Concepts, Definitions, Research Data – a Short Literature Review and Bibliography*. University of Groningen.
325. Van Ginkel, B., and E. Entenmann (Eds.). (2016). The Foreign Fighters Phenomenon in the European Union. Profiles, Threats & Policies. *The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague* 7, no. 2.
326. Varin, C. (2012). *Mercenaries and the State: How the hybridisation of the armed forces is changing the face of national security*, PhD Thesis, The London School of Economics and Political Science.
327. Veselinović, A. (1994). Vojska u srednjovekovnoj Srbiji. *Vojnoistorijski glasnik*, 1–2, 385–419.
328. Vojna enciklopedija IV. (1967). Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.
329. Vračević, N., & Cvetković, V. M. (2019). Privatne vojne kompanije u modernom dobu. *Vojno delo*, 71(2), 42–54.
330. Vučinić, M. (1983). Ograničeni ratovi – stvarnost savremenog sveta. *Vojno delo*, 6, 144–164.
331. Vučinić, Z. (1989). Međunarodnopravni status deteta u oružanim sukobima, *Vojno delo*, 2, 109–122.
332. Vučinić, Z. (2006). *Međunarodno ratno i humanitarno pravo*. Beograd: Službeni glasnik.
333. Vujić, P. (2011). Nove ratne tehnike u renesansi: Kondotijeri vs. vatreno oružje. *Osijek: Essehist*, 10–14.
334. Vuković, I. (2014). Prilagođavanje srpskog krivičnog zakonodavstva međunarodnim standardima u pogledu plaćenika u oružanim sukobima. *Harmonius*, 376–398.
335. Ward-Perkins, B. (2005). *The Fall of Rome and the End of Civilization*. Oxford: Oxford University Press.
336. Weimann, G. (2016). The emerging role of social media in the recruitment of foreign fighters. *Foreign fighters under international law and beyond*, 77–95
337. Wessells, M. (2006). *Child Soldiers. From Violence to Protection*. Cambridge: Harvard University Press.

338. White, N.D. (2011). The Privatisation of Military and Security Functions and Human Rights: Comments on the UN Working Group's Draft Convention. *Human Rights Law Review*, 11, 133–151.
339. Wiebes, C. (2003). *Intelligence and the war in Bosnia 1992–1995*. Münster: LIT Verlag.
340. Wilson, P. H. (2020). Mercenary contracts as fiscal-military instruments. In N. Norrhem & E. Thomson (Eds.), *Subsidies, diplomacy, and state formation in Europe, 1494–1789* (pp. 68–92). Lund University Press.
341. Wright, Q. (1942). *A Study of War*. University of Chicago Press.
342. Zarate, J. C. (1998). The emergence of a new dog of war: Private international security companies, international law, and the new world disorder. *Stan. J. Int'l L.*, 34, 75.
343. Zaudke, J. (2024). From Contractor to Mercenary: Disentangling Motivations and Constraints of Private Security Forces. *Critique: a worldwide student journal of politics*, Fall 2024, 1–37.
344. Zdravković, M. (2012). Privatne vojne kompanije na Kosovu i Metohiji–bezbednost ili profit. *Vojno delo*, 64(2), 187–196.
345. Zilber, N. (2018). The Rise of the Cyber–Mercenaries, *Foreign Policy*, 31.
346. Жарковић, М. & Ивановић, З. (2023). *Криминалистичка тактика* (четврто издање). Београд: Криминалистичко-полицијски универзитет.

Прописи и друга нормативна акта

1. Amnesty International. (14. October 2008). *Public Statement on the Montreux Document on pertinent international legal obligations and good practices for states related to the operations of private military and security companies during armed conflict* (AI Index: IOR 30/010/2008).
2. Виши суд у Београду, К. Бр. 189/15 (СПК 98/15), пресуда од 21.05.2015. године.
3. Виши суд у Београду, К. Бр. 189/15 (СПК 99/15), пресуда од 21.05.2015. године.
4. Виши суд у Београду, К. Бр. 189/15 (СПК 100/15), пресуда од 21.05.2015. године.
5. Виши суд у Београду, К. Бр. 189/15 (СПК 101/15), пресуда од 21.05.2015. године.
6. Виши суд у Београду, К. Бр. 189/15 (СПК 102/15), пресуда од 21.05.2015. године.
7. Виши суд у Београду, К. Бр. 189/15 (СПК 103/15), пресуда од 21.05.2015. године.
8. Виши суд у Београду, К. Бр. 189/15 (СПК 104/15), пресуда од 21.05.2015. године.
9. Виши суд у Београду, К. Бр. 189/15 (СПК 105/15), пресуда од 21.05.2015. године.
10. Виши суд у Београду, К. Бр. 444/15 (СПК 209/15), пресуда од 05.08.2015. године.

11. Виши суд у Београду, К. Бр. 470/15 (СПК 213/15), пресуда од 23.09.2015. године.
12. Виши суд у Београду, К. Бр. 476/15 (СПК 218/15), пресуда од 08.10.2015. године.
13. Виши суд у Београду, СПК 255/15, пресуда од 26.10.2015. године.
14. Виши суд у Београду, СПК 297/15, пресуда од 09.12.2015. године.
15. Виши суд у Београду, СПК 320/16, пресуда од 18.01.2016. године.
16. Виши суд у Београду, СПК 7/16, пресуда од 11.03.2016. године.
17. Виши суд у Београду, СПК 22/16, пресуда од 15.03.2016. године.
18. Виши суд у Београду, СПК 56/16, пресуда од 27.04.2016. године.
19. Виши суд у Београду, СПК 62/16, пресуда од 10.05.2016. године.
20. Виши суд у Београду, СПК 80/16, пресуда од 24.05.2016. године.
21. Виши суд у Београду, СПК 154/16, пресуда од 29.07.2016. године.
22. Виши суд у Београду, СПК 155/16, пресуда од 11.08.2016. године.
23. Виши суд у Београду, СПК 116/16, пресуда од 04.10.2016. године.
24. Виши суд у Београду, СПК 123/16, пресуда од 04.10.2016. године.
25. Виши суд у Београду, СПК 78/16, пресуда од 13.10.2016. године.
26. Виши суд у Београду, СПК 23/17, пресуда од 10.03.2017. године.
27. Виши суд у Београду, СПК 24/17, пресуда од 10.03.2017. године.
28. Виши суд у Београду, СПК 86/17, пресуда од 31.08.2017. године.
29. Виши суд у Београду, СПК 72/17, пресуда од 25.10.2017. године.
30. Виши суд у Београду, СПК 111/18, пресуда од 25.09.2018. године.
31. Виши суд у Београду, СПК 150/18, пресуда од 18.12.2018. године.
32. Виши суд у Београду, СПК 188/18, пресуда од 18.12.2018. године.
33. Виши суд у Београду, КПП 285/21 (СПК 61/21), пресуда од 22.10.2021. године.
34. Виши суд у Београду, 13 К. Бр. 373/2022, пресуда од 09.09.2022. године.
35. Draft Convention On The Prevention And Suppression of Mercenarism. Преузето 22.08.2024.<http://hrlibrary.umn.edu/instate/mercenaryconvention.html#draft>.
36. International Committee of the Red Cross. (2009). *Guidelines on the concept of direct participation in hostilities under international humanitarian law*. ICRC.

37. International Committee of the Red Cross, & Swiss Federal Department of Foreign Affairs. (2008). *The Montreux Document on pertinent international legal obligations and good practices for states related to operations of private military and security companies during armed conflict*. ICRC.
38. International Criminal Court. *The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo: Case information sheet* (ICC-01/04-01/06). <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CaseInformationSheets/LubangaEng.pdf>.
39. Кривични закон Босне и Херцеговине. “Службени гласник БиХ”, бр. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18, 46/21, 31/23.
40. Krivični zakonik Crne Gore. “Službeni list Crne Gore”, br. 70/03, 13/04, 47/06, 40/08, 25/10, 73/10, 32/11, 64/11, 40/13, 56/13, 14/15, 42/15, 58/15, 44/17, 49/18, 3/20, 26/21 – ispravka, 144/21, 145/21, 110/23, 123/24.
41. Kazneni zakon Republike Hrvatske. “Narodne novine”, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15 – ispravak, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23, 36/24, 136/25.
42. Кривичен законик на Република Северна Македонија. “Службен весник на РМ”, бр. 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 41/14, 160/14, 129/15, 192/15, 23/16, 248/18, 36/19, 39/19, 82/20, 71/21, 215/21, 226/22, 188/23.
43. Kazenski zakonik Republike Slovenije. “Uradni list RS”, št. 55/08, 66/08, 39/09, 91/11, 50/12, 54/15, 6/16, 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/21, 186/21, 105/22, 16/23.
44. Krivični zakonik Republike Srbije. “Službeni glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 i 27/2021.
45. Organization of African Unity. (1977). *Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa*.
46. Предлог закона о допунама Кривичног законика. (05. октобар 2014). Народна скупштина Републике Србије.
47. Special Court for Sierra Leone. (20 June 2007). *Prosecutor v. Brima, Kamara and Kanu (AFRC case), Trial Chamber II judgment* (Case No. SCSL-04-16-T).
48. United Nations. (1961). *Report of the Special Committee on the Situation with regard to the Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples* (5/4741).

49. United Nations. (1969). *Vienna Convention on the Law of Treaties*. United Nations.
50. United Nations. (1959). *Declaration of the Rights of the Child*, UN Doc. A/4354.
51. United Nations Committee on the Rights of the Child & UNICEF. (30. April 1997). *Cape Town Principles and Best Practices on the Prevention of Recruitment of Children into the Armed Forces and Demobilization and Social Reintegration of Child Soldiers*.
52. United Nations General Assembly. (1980). *Report on the use of mercenaries (A/35/366)*.
53. United Nations General Assembly. (1985). *Report of the Ad Hoc Committee on the Drafting of an International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries* (Official Records of the Forty-Third Session, Supplement No. 43, A/40/43). United Nations.
54. United Nations General Assembly & United Nations Security Council. (1987). *Report on the use of mercenaries (A/42/522–S/19087)*.
55. United Nations General Assembly. (9 August 2016). *Report of the Working Group on the use of mercenaries (A/71/318)*.
56. United Nations General Assembly. (28 July 2020). *Report of the Working Group on the use of mercenaries (A/75/259)*.
57. United Nations General Assembly. (15 July 2021). *Report of the Working Group on the use of mercenaries (A/76/151)*.
58. United Nations General Assembly. (2024). *Report of the Working Group on the use of mercenaries (A/79/305)*.
59. United Nations Human Rights Council. (2010). *Draft of a possible convention on private military and security companies (PMSCs) for consideration and action by the Human Rights Council (A/HRC/15/25)*. United Nations.
60. United Nations Human Rights Council. (29 July 2016). *Report of the Working Group on the use of mercenaries (A/HRC/33/43/Add.3)*.
61. United Nations Human Rights Council. (13 July 2018). *Report of the Working Group on the use of mercenaries (A/HRC/39/49)*.
62. United Nations Human Rights Council. (31 August 2022). *Report of the Working Group on the use of mercenaries (A/HRC/51/25)*.
63. United Nations Human Rights Council. (12 July 2023). *Report of the Working Group on the use of mercenaries (A/HRC/54/29)*.

64. United Nations Human Rights Council. (9 September 2024). *Report of the Working Group on the use of mercenaries (A/HRC/57/45)*.
65. United Nations Human Rights Council, Working Group on the Use of Mercenaries as a Means of Violating Human Rights and Impeding the Exercise of the Right of Peoples to Self-Determination. (13 May 2011). *Draft of a possible Convention on Private Military and Security Companies (PMSCs) for consideration and action by the Human Rights Council (A/HRC/WG.10/1/2)*.
66. Zakon o Bezbednosno–informativnoj agenciji. “*Službeni glasnik RS*”, br. 42/2002, 111/2009, 65/2014 – odluka US, 66/2014 i 36/2018.
67. Zakon o Vojnobezbednosnoj agenciji i Vojnoobaveštajnoj agenciji. “*Službeni glasnik RS*”, br. 88/2009, 55/2012 – odluka US i 17/2013.
68. Zakon o krivičnom postupku. “*Službeni glasnik RS*”, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – odluka US i 62/2021 – odluka US.
69. Zakon o policiji. “*Službeni glasnik RS*”, br. 6/2016, 24/2018 i 87/2018.
70. Zakon o potvrđivanju Međunarodne konvencije protiv regrutovanja, korišćenja, finansiranja i obuke plaćenika. (1989). “*Službeni glasnik Republike Srbije – Međunarodni ugovori*”, br. 23/2015.
71. Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima deteta. “*Službeni list SRJ*”, br. 4/96 i 2/97.
72. Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o učešću dece u oružanim sukobima uz Konvenciju o pravima deteta. “*Službeni list SRJ*”, br. 7/2002.
73. Zakon o ratifikaciji Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I) i Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. Avgusta 1949. Godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II), “*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*”, br. 16/78.
74. Закон о ратификацији Женевских конвенција о заштити жртава рата од 12. августа 1949. године. “*Службени лист ФНРЈ*”, бр. 24/1950.
75. Zakon o uređenju sudova. “*Službeni glasnik RS*”, br. 10/2023.

Извори са интернета

1. Al Jazeera Balkans. (26. September 2014.). Prevencija i sankcije cilj zakona o plaćenicima. *Al Jazeera Balkans*. Преузето 30.07.2024. <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2014/9/26/prevencija-i-sankcije-cilj-zakona-o-placenicima>
2. Anastasijević, D. (6. April 2018). Grupa građana Srbije osuđena na 70 godina zatvora zbog terorizma. *BBC News*. Преузето 25.05.2025. <https://www.bbc.com/serbian/lat/43658838>
3. Barabanov, I. & Georgievski, J. (11. октобар, 2023). Rusija i Ukrajina: Da li Moskva regrutuje dobrovoljce sa Balkana, *BBC News*, Преузето 01.10.2024. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-67064485>.
4. Bogdanović, N. (22. februar 2022.) Proveravamo: Iz kojih država Zapadnog Balkana su borci išli u Ukrajinu. *Radio Slobodna Evropa*. Преузето 12.06.2025. Proveravamo: Iz kojih država Zapadnog Balkana su borci išli u Ukrajinu.
5. Bouzo, E. (21. July 2023). The Wagner Group in Syria: Profiting off Failed States. *Fikra Forum*, Washington Institute for Near East Policy. Преузето 16.11.2024. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/wagner-group-syria-profiting-failed-states>.
6. Brigade of Gurkhas, Army. Преузето 03.09.2024. <https://www.army.mod.uk/who-we-are/corps-regiments-and-units/brigade-of-gurkhas/>.
7. De La Baume, M., & Paravicini, G. (3. December 2023). Europe's intelligence black hole. *Politico*. Преузето 20.06.2025. <https://www.politico.eu/article/europes-intelligence-black-hole-europol-fbi-cia-paris-counter-terrorism>
8. Children recruited by armed forces or armed groups, *UNICEF*. Преузето 10.09.2024. Children recruited by armed forces or armed groups | UNICEF.
9. *Death sentence for mercenaries in Angola*. (28. June 1976). *BBC News*. Преузето 11.06.2025. http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/june/28/newsid_2520000/2520575.stm
10. Dixon, R. (4. May 2025). *Criminals go to fight for Russia and then return home to kill again*. *The Washington Post*. Преузето 29.12.2024. <https://www.washingtonpost.com/world/c/2025/05/04/russia-prisons-recruits-criminals-ukraine/>.
11. Документарни филм “Рат и мир Дејана Берића”, Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=oKkNys393Hc>, Преузето 30.09.2024.
12. Документарна емисија “Досије” – Срби добровољци у Русији, Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=DsW5CpAajlk>. Преузето 30.09.2024.

13. Документарни филм “Sniper’s War” (Рат снајпера). Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=o5FfbXPMcsk>, Преузето 30.09.2024.
14. Француска ставља “Вагнер” на листу терористичких организација. (04 април 2023). *Политика*. Преузето 15.09.2025. <https://www.politika.rs/scc/clanak/546335/vagner-francuska-teroristi>.
15. French Foreign Legion in 2024. (16. January 2024). French Foreign Legion information Преузето 02.09.2024. <http://foreignlegion.info/2024/01/16/french-foreign-legion-in-2024/>.
16. Gupta, R. (20. jun 2023). Is the Gorkha’s place in India’s history about to change? *Theinterpreter*, Преузето 25.08.2024. <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/gorkha-s-place-india-s-history-about-change>.
17. Hina. (11. februar 2015). Djeca ratnici – nevine žrtve i okrutne ubice, *NI*, Преузето 02.10.2024. <https://n1info.ba/svijet/a25069-djeca-ubice-u-africi/>.
18. Instituto Cervantes. (2016). *Jugoslovenski dobrovoljci u odbrani Španske republike 1936–1939*. Преузето 10.07.2024 <https://cultura.cervantes.es/belgrado/sr/jugoslovenski-dobrovoljci-u-odbrani-%C5%A1panske-republike-1936-1939.-/163005>.
19. Još jedan konvoj Vagnerovih boraca stigao u Belorusiju. (17. Jul 2023). *Radio Slobodna Evropa*. Преузето 28.12.2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/vagner-belorusija/32507281.html>.
20. Kako Vagner regrutuje zatvorenike: Pomilovanje u zamenu za ratovanje u Ukrajini. (8. February 2023). *NI*. Преузето 18.11.2024. <https://n1info.rs/svet/kako-vagner-regrutuje-zatvorenike-pomilovanje-u-zamenu-za-ratovanje-u-ukrajini/>.
21. Какие частные военные компании есть в россии и в каких странах они действовали. (9. января 2023). *Слово і Діло*. Преузето 20.04.2025. <https://ru.slovoidilo.ua/2023/01/09/infografika/mir/kakie-chastnye-voennye-kompanii-est-rossii-i-kakix-stranax-oni-dejstvovali>.
22. Lisichkin, A. (8. October 2024). New Russian law lets criminal suspects join the army at any stage of their trial – and leaves their victims living in fear. *Meduza*. Преузето 29.12.2024. <https://meduza.io/en/feature/2024/10/08/new-russian-law-lets-criminal-suspects-join-the-army-at-any-stage-of-their-trial-and-leaves-their-victims-living-in-fear>.
23. Makuch, B. (29. July 2021). Forget Secret Meetings, Mercenaries Can Find Work on a Job Board, *Vice*. Преузето 05.10.2024. <https://www.vice.com/en/article/forget-secret-meetings-mercenaries-can-find-work-on-a-job-board/>.
24. Manojlović, M. (24. februar, 2022). Dobrovoljci iz Srbije u Ukrajini: Politička i vojna smetnja, *Radio Slobodna Evropa*, Преузето 01.10.2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-ukrajina-borci/31718923.html>.

25. Mijatović, V. (29. oktobar 2013). Srpski plaćenici tempirana bomba. *Novosti*. Преузето 23.06.2025. https://www.novosti.rs/вести/насловна/друштво/395html:461295-Српски-плаћеници-темпирана-бомба_
26. Milanović, O. (1. oktobar 2017). Mit o Legiji stranaca. *Politika*. Beograd. Преузето 26.7.2024. <https://www.politika.rs/sr/clanak/389923/>.
27. Milekić, S. (12. February 2015). *Some Croats are fighting in Ukraine army, Pusić says*. Balkan Insight. Преузето 30.10.2025. <https://www.balkaninsight.com/en/article/croatia-not-prosecuting-fighters-in-foreign-wars-02-12-2015>.
28. Mitrinović Rašević, B. (8. јул 2023). Gurke ratuju na obe strane u Ukrajini. *Политика*, Преузето 05.09.2024. https://www.politika.rs/sr/clanak/560989/Gurke-ratuju-na-obe-strane-u-Ukrajini_
29. Mykhailenko, D. (15. December 2025). \$30,000 to fight for Russia – Serbian mercenaries pose a future threat to the Balkans. *UNITED24 Media*. Преузето 25.11.2025. <https://united24media.com/latest-news/30000-to-fight-for-russia-serbian-mercenaries-pose-a-future-threat-to-the-balkans-14266>.
30. Nepali Gurkhas joining Russia’s Wagner Group amid lack of recruitment opportunities in Indian Army: Report. (27. June 2023). *LiveMint*. Преузето 30.09.2024. <https://www.livemint.com/news/world/nepali-gurkhas-joining-russia-s-wagner-group-amid-lack-of-recruitment-opportunities-in-indian-army-report-11687830362756.html>.
31. Obrenović, M. (30. septembar 2020) Tužilaštvo traži ukidanje oslobađajuće presude Gavrilu Steviću za ratovanje u Ukrajini, *BIRN*. Преузето 25.06.2025. <https://detektor.ba/2020/09/30/tuzilastvo-trazi-ukidanje-oslobadjajuce-presude-gavrilu-stevicu-za-ratovanje-u-ukrajini/>.
32. *Plaćenik Dejan Berić se opet oglasio o dobrovoljcima u Rusiji: “Ovde ima ludaka, Srbi su ponovo upali u probleme”*. (17. septembar 2024). *Blic.rs*. Преузето 25.08.2025. <https://www.blic.rs/вести/svet/placenik-dejan-beric-se-opet-oglasio-o-dobrovoljcima-u-rusiji-ovde-ima-ludaka-srbi-su/pshekdg>.
33. Pokharel, S., Chance, M., Melwani, M. (11. February 2024). Russia has recruited as many as 15,000 Nepalis to fight its war. *CNN*. Преузето 18.11.2024. https://edition.cnn.com/2024/02/10/asia/nepal-fighters-russia-ukraine-families-intl-cmd/index.html_
34. Путин потписао указ: Странци у руској војсци – једноставније до руског држављанства. (15. Мај 2023). *Политика*. Преузето 11.06.2025. <https://www.politika.rs/scc/clanak/552589/putin-ukaz-drzavljanstvo-vojnici-stranci>.

35. Putin potpisao dekret o državljanstvu za strance angažovane u vojsci. (4. Јануар 2024). *Al Jazeera*. Преузето 16.11.2024. <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2024/1/4/putin-potpisao-dekret-o-drzavljanstvu-za-strance-angazovane-u-vojsci>.
36. Radonjić, M. (24. Октобар 2024). Da li Vagnerovci i dalje regrutuju po Srbiji. *Radar*. Преузето 28.12.2024. <https://radar.nova.rs/drustvo/da-li-vagnerovci-i-dalje-regrutuju-u-srbiji/>.
37. Rambo Gurkha is awarded gallantry medal for heroics in Afganistan. (26. Јануар 2012). *Mirror*, Преузето 05.09.2024. <https://www.mirror.co.uk/news/uk-news/rambo-gurkha-is-awarded-gallantry-medal-118229#ixzz1HZUnxy3C>
38. Rondeaux, C. (8. November 2019). How the Wagner Group Helps Putin Expand - and Inflate - Russia's Influence. *World Politics Review*. Преузето 28.05.2025. <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/28329/how-the-wagner-group-helps-putin-expand-and-inflate-russia-s-influence>.
39. RTS. (2. Мај 2011). Bin Laden i Balkan. *RTS.rs*. Преузето 26.08.2024. <https://www.rts.rs/lat/vesti/region/885244/bin-laden-i-balkan.html>.
40. Rule of Law in Armed Conflicts (Rulac). Geneva Academy. Преузето 10.01.2026. <https://geneva-academy.ch/research/rule-of-law-in-armed-conflicts-rulac>.
41. Ruski specijalci u Srbiji obučavaju plaćenike; mnogi od njih završit će na ruskoj strani na ukrajinskom bojištu. (12. Mart 2022). *Portal Dnevnik.ba*. Преузето 28.12.2024. <https://www.dnevnik.ba/vijesti/ruski-specijalci-u-srbiji-obucavaju-placenike-mnogi-od-njih-zavrshit-ce-na-ruskoj-strani-na-ukrajinskom-bojistu-2628721/>.
42. *Russian lawmakers pass bills allowing future suspects, convicts to sign army contracts*. 19. March 2024). *The Moscow Times*. Преузето 29.12.2024. <https://www.themoscowtimes.com/2024/03/19/russian-lawmakers-pass-bills-allowing-future-suspects-convicts-to-sign-army-contracts-a84535>.
43. Shukla, S., & Chernova, A. (26. September 2022). Putin's 'chef' Prigozhin admits creating Wagner mercenary outfit in 2014. *CNN*. Преузето 27.05.2025. <https://www.cnn.com/2022/09/26/europe/prigozhin-wagner-group-creation-intl/index.html>.
44. Singh, N. (11. December 2023). Why so many of Nepal's Gurkhas end up fighting for Russia in Ukraine. *Independent*. Преузето 05.09.2024. <https://www.independent.co.uk/asia/south-asia/nepal-gurkhas-russia-ukraine-war-b2461943.html>.
45. Smith, J. (3. July 2023). A Wagner ex-convict returned from war and a Russian village lived in fear – then he killed again. *Los Angeles Times*. Преузето 30.12.2024. <https://www.latimes.com/world-nation/story/2023-07-03/a-wagner-ex-convict-returned-from-war-and-a-russian-village-lived-in-fear-then-he-killed-again>.

46. Soumahoro, M. (10. Октобар 2024). Africa: The AU takes aim at Africa's new brand of mercenaries. *ISS Today*. Преузето 24.06.2025. https://news.an24.africa/2024/10/10/africa-the-au-takes-aim-at-africas-new-brand-of-mercenaries/?utm_source=chatgpt.com.
47. Srbija će kažnjavati ratne plaćenike. (8. Oktobar 2014). *Al Jazeera*. Преузето 23.06.2025. <https://balkans.alja-zeera.net/news/balkan/2014/10/8/srbija-ce-kaznjavati-ratne-placenike>.
48. Telegrafi. (15. March 2023). *Serbs and Croats face each other in Ukraine's battlefields [Video]*.
49. The History of the Kukri. (27. November 2024). The Gukha Welfare Trust. Преузето 30.11.2024. <https://www.gwt.org.uk/news/the-history-of-the-kukri/>.
50. The Involvement of Mercenaries & Private Military Security Companies in Armed Conflicts. (11. November 2021). *Rulac Geneva Academy*. Преузето 05.10.2024. <https://www.rulac.org/news/the-involvement-of-mercenaries-and-private-military-security-companies-in-a>.
51. Trifković, S. (15. October 2007). The Really Bad Dogs of War, *Carnage and Culture*. Преузето 25.05.2025. [carnage and culture: Srdja Trifkovic: The Really Bad Dogs of War](https://www.rulac.org/news/the-involvement-of-mercenaries-and-private-military-security-companies-in-a).
52. Uklanjanje kampova za ruske regrute u Belorusiji. (7. Jul 2023). *Radio Slobodna Evropa*. Преузето 28.12.2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/rusija-vojska-rat-vojnici/32493241.html>.
53. Usvojen zakon o plaćenicima. (10. Oktobar 2014). *B92*. Преузето 23.06.2025. https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=10&dd=10&nav_category=11&nav_id=909861.
54. Vulović Obradović, N. (21. septembar 2024). Srbi u tuđem ratu: Ko i kako odvodi dobrovoljce u Ukrajinu. *N1*. Преузето 25.11.2025. <https://www.n1info.rs/svet/srbi-u-tudjem-ratu-ko-i-kako-odvodidobrovoljce-u-ukrajinu/>.
55. Война-то при чём тут? Освободившийся из тюрьмы вагнеровец зарезал 85-летнюю женщину в Кировской области. (12. Апрель 2023). *Холод*. Преузето 30.12.2024. <https://www.holod.media/2023/04/12/ivan-rossomakhin/>.
56. Wagner Group prison recruits back in Russia from Ukraine front lines accused of murder and sexual assault. (June 27 2023). *CBS News*. Преузето 19.11.2024. <https://www.cbsnews.com/news/wagner-group-russia-convicts-prison-recruits-crimes-murder-sexual-assault/>
57. Walsh, N. P., Tarasova, D. & Shelley, J. (15. February 2023). Exclusive: Russian convicts say defense ministry is sending them from jail to fight as 'cannon fodder' in Ukraine. *CNN*. Преузето 18.11.2024. <https://edition.cnn.com/2023/02/14/europe/russian-army-prisoners-conscripts-ukraine-intl/index.html>.

58. Zamiralov, T. (13. oktobar 2003). The Fate of Russian Volunteers in Bosnia, *Pravda*. Преузето 11.09.2024. <https://web.archive.org/web/20180821151115/http://www.pravda-report.com/hotspots/conflicts/13-10-2003/3892-bosnia-0/>.
59. 25 Years On: The Gurkhas at Kosovo – Operation AGRICOLA. (June, 2024). *The Gurkha Museum*. Преузето 30.09.2024. <https://thegurkhamuseum.co.uk/blog/25-years-on-the-gurkhas-at-kosovo/>.

Прилози

Прилог 1. Анкетни упитник припремљен за припаднике Безбедносно-информативне агенције, Војнобезбедносне агенције и Службе за борбу против тероризма МУП РС.

**АНКЕТА ЗА ПРИПАДНИКЕ БЕЗБЕДНОСНО-ИНФОРМАТИВНЕ АГЕНЦИЈЕ,
ВОЈНОБЕЗБЕДНОСНЕ АГЕНЦИЈЕ И СЛУЖБЕ ЗА БОРБУ ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА У
МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА**

Молим Вас да у складу са својим ставовима и мишљењима, одговорите на следећа питања:

1. Ваша старост је (заокружите):

1. Од 20 до 30 година
2. Од 31 до 40 година
3. Од 41 до 50 година
4. Више од 50 година

2. Означите одговор који се односи на Ваше радно искуство (штиклирати у одговарајућој ћелији):

РАДНО ИСКУСТВО	0-5 година	6-10 година	11-15 година	15 и више година
У државним органима				
У сектору безбедности				

3. Ко доминира у полној структури учесника у оружаним сукобима у иностранству (заокружити један одговор):

1. Мушкарци
2. Жене
3. Деца

4. Каква је, према Вашим сазнањима, старосна структура учесника у оружаним сукобима у иностранству (заокружити један или више одговора):

1. Млађи од 18 година
2. Од 19 до 30 година
3. Од 31 до 40 година
4. Од 41 до 50 година
5. Више од 50 година

5. Ко доминира у етничкој структури учесника у оружаним сукобима у иностранству (заокружити један или више одговора):

1. Срби
2. Бошњаци
3. Албанци
4. Припадници других националности _____

6. Каква је верска структура учесника у оружаним сукобима у иностранству (заокружити један или више одговора):

1. Хришћани Православци
2. Хришћани Католици
3. Муслимани
4. Вехабије
5. Атеисти
6. Припадници других вера _____

7. Да ли, према Вашим сазнањима, учеснике у оружаним сукобима у иностранству карактерише претходна криминална каријера (заокружити један одговор):

1. Да
2. Не

Уколико је одговор под 1. навести приближан или тачан проценат/број, према подацима које поседујете _____

8. Да ли су, према Вашим сазнањима, учесници у оружаним сукобима у иностранству склони рецидивизму (заокружити један одговор):

1. Да
2. Не

Уколико је одговор под 1. навести приближан или тачан проценат/број, према подацима које поседујете _____

9. На који начин се најчешће, према Вашим сазнањима, регрутују лица за учествовање у страним оружаним сукобима (заокружити један или више одговора):

1. Ауторадикализацијом и личним интересовањем
 2. Путем друштвених мрежа
 3. Путем личних контаката
 4. Путем специјализованих агенција (приватне војне и безбедносне компаније)
 5. Путем верских/псеудоверских институција/заједница
 6. Неки други начин
-

10. Да ли, према Вашим сазнањима, већина учесника у оружаним сукобима у иностранству поседује претходна знања и искуство неопходно за учешће у ратним и оружаним сукобима (заокружити један одговор):

1. Да
2. Не

11. Учесници који имају потребна знања и искуство за учествовање у ратним и другим оружаним сукобима, стекли су их (заокружити један или више одговора):

1. Ранијим учествовањем у оружаним сукобима
2. Ангажовањем/служењем у редовним полицијским и војним јединицама (национална полиција и војска)
3. Похађајући обуку непосредно пре ангажовања у оружаном сукобу
4. Нешто друго _____

12. На којим активностима се, према Вашем сазнању, најчешће ангажују учесници у оружаним сукобима у иностранству (заокружити један или више одговора):

1. Непосредно учествовање у оружаним сукобима
 2. Специјалне операције
 3. Обавештајни рад
 4. Обезбеђење личности
 5. Обезбеђење инфраструктуре
 6. Логистичке активности
 7. Неким другим
-

13. На који начин, према Вашим сазнањима, учесници у оружаним сукобима у иностранству најчешће путују у земљу у којој се одвија оружани сукоб (дописати):

14. Према Вашим сазнањима, колико новца зарађују учесници у оружаним сукобима у иностранству на дневном/недељном/месечном нивоу (подвући и дописати):

15. Да ли су, према Вашим сазнањима, учесници у оружаним сукобима у иностранству били учесници у извршењу неког ратног злочина (заокружити један одговор):

1. Да
2. Не

16. Да ли Вам је познато колико наших држављана је узело учешће на иностраним ратиштима (заокружити један одговор):

1. Да
2. Не

Уколико је одговор под 1. навести приближан или тачан број, према подацима које поседујете, а који нису поверљиви.

17. Да ли Вам је познато колико наших држављана је погинуло, односно рањено током учешћа на иностраним ратиштима (заокружити један одговор):

1. Да
2. Не

Уколико је одговор под 1. навести приближан или тачан број, према подацима које поседујете, погинулих _____, одосно рањених _____.

18. Да ли се, према Вашим сазнањима, примењује нека од посебних доказних радњи или друга врста оперативног надзора према повратницима са иностраних ратишта, како би могли да се спрече да евентуално регрутују друга лица за учешће у оружаним сукобима у иностранству, односно да евентуално изврше терористички напад? (заокружити један одговор)

1. Да
2. Не

Уколико је одговор под 1. навести које се мере, односно радње предузимају према повратницима:

19. На који начин повратници са иностраних ратишта могу да угрозе безбедност Републике Србије и њених грађана?

1. Пропагандним деловањем у корист ратовања у иностранству
2. Регрутовањем и организовањем других лица за ратовање у иностранству
3. Вршењем кривичног дела Тероризам или кривичних дела повезаних са тероризмом
4. На други начин

20. Молим Вас да, уколико нешто сматрате значајним за ово истраживање – у вези плаћеништва, односно деловања учесника у страним оружаним сукобима у Републици Србији, оставите свој коментар.

Хвала на сарадњи и издвојеном времену.

Прилог 2. Анкетни упитник припремљен за припаднике Подручних полицијских управа МУП РС.

АНКЕТА ЗА ПРИПАДНИКЕ ПОДРУЧНИХ ПОЛИЦИЈСКИХ УПРАВА У ДИРЕКЦИЈИ ПОЛИЦИЈЕ

Молим Вас да у складу са својим ставовима и мишљењима, одговорите на следећа питања:

1. Ваша старост је (заокружите):

1. Од 20 до 30 година
2. Од 31 до 40 година
3. Од 41 до 50 година
4. Више од 50 година

2. Означите одговор који се односи на **Ваше радно искуство** (штиклирати у одговарајућој ћелији):

РАДНО ИСКУСТВО	0-5 година	6-10 година	11-15 година	15 и више година
У државним органима				
У сектору безбедности				

3. Да ли знате ко доминира у полној структури учесника у оружаним сукобима у иностранству (заокружити један одговор):

1. Мушкарци
2. Жене
3. Деца
4. Не знам

4. Да ли знате каква је старосна структура учесника у оружаним сукобима у иностранству (заокружити један или више одговора):

1. Млађи од 18 година
2. Од 19 до 30 година
3. Од 31 до 40 година
4. Од 41 до 50 година
5. Више од 50 година
6. Не знам

5. Да ли знате ко доминира у етничкој структури учесника у оружаним сукобима иностранству (заокружити један или више одговора):

1. Срби
2. Бошњаци
3. Албанци
4. Припадници других националности _____
5. Не знам

6. Каква је, према Вашем мишљењу верска структура учесника у оружаним сукобима у иностранству (заокружити један или више одговора):

1. Хришћани Православци
2. Хришћани Католици
3. Муслимани
4. Вехабије
5. Атеисти
6. Припадници других вера _____
7. Не знам

7. Да ли имате сазнања да је неко лице са територије подручне полицијске управе у којој сте запослени учествовало у оружаном сукобу у иностранству (заокружити један одговор):

1. Да
2. Не

Уколико је одговор под 1., навести на који начин сте дошли до тих сазнања (на основу пријаве кривичног дела, путем друштвених мрежа, јавним поговарањем и др.):

8. Да ли знате на који начин се регрутују лица за учествовање у страним оружаним сукобима (заокружити један или више одговора):

1. Ауторадикализацијом и личним интересовањем
 2. Путем друштвених мрежа
 3. Путем личних контаката
 4. Путем специјализованих агенција (приватне војне и безбедносне компаније)
 5. Путем верских/псеудоверских институција/заједница
 6. Неки други начин
-

7. Не знам

9. Да ли сматрате да учеснике у оружаним сукобима у иностранству карактерише претходна криминална каријера (заокружити један одговор):

1. Да
2. Не
3. Не знам

10. Да ли сматрате да већина учесника у оружаним сукобима у иностранству поседује претходна знања и искуство неопходно за учешће у ратним и оружаним сукобима (заокружити један одговор):

1. Да
2. Не
3. Не знам

11. Да ли сматрате да повратници са иностраних ратишта могу да угрозе безбедност Републике Србије и њених грађана?

1. Да
2. Не
3. Не знам

Уколико је одговор под 1., наведите на који начин

12. Молим Вас да, уколико нешто сматрате значајним за ово истраживање – у вези плаћеништва, односно деловања учесника у страним оружаним сукобима у Републици Србији, оставите свој коментар.

Хвала на сарадњи и издвојеном времену.

АНКЕТА ЗА ГРАЂАНЕ

ТЕМА: „Плаћеништво у оружаним сукобима у иностранству као савремени безбедносно-криминалистички проблем“

Инструкција: Молим Вас да за потребе истраживања, које спроводим у оквиру израде докторске дисертације под називом „Плаћеништво у оружаним сукобима у иностранству као савремени безбедносно-криминалистички проблем“ на Криминалистичко-полицијском универзитету, попуните анкетни листић у прилогу. Упитник се попуњава заокруживањем, штиклирањем (означавањем жељеног поља), дописивањем тачног одговора, односно Вашег става и погледа на постављена питања. Анкета је анонимна и користиће се искључиво у сврхе овог научно-истраживачког рада.

Молим Вас да у складу са својим ставовима и мишљењима, одговорите на следећа питања:

1. Ваш пол је (заокружите) **М** **Ж**, а Ваша старост _____ година (попуните).
2. Да ли Вам је познато да је неко из Ваше околине узео учешће у оружаном сукобу у иностранству? (заокружити један одговор):
 1. Да
 2. Не
- Уколико је одговор на питање бр. 2 “Да” - на који начин сте за то сазнали? (заокружити један или више одговора):
 1. Јавним поговарањем (прича се по граду, селу и сл.)
 2. Преко друштвених мрежа на интернету (Фејсбук, Инстаграм, Твитер...)
 3. Преко медија (Телевизија, радио, новине...)
 4. На неки други начин _____
3. Да ли знате ко доминира у полној структури учесника у оружаним сукобима у иностранству (заокружити један одговор):
 1. Мушкарци
 2. Жене
 3. Деца
 4. Не знам
4. Да ли знате каква је старосна структура учесника у оружаним сукобима у иностранству (заокружити један или више одговора):
 1. Млађи од 18 година
 2. Од 19 до 30 година
 3. Од 31 до 40 година
 4. Од 41 до 50 година
 5. Више од 50 година
 6. Не знам

5. Да ли знате ко доминира у етничкој структури учесника у оружаним сукобима иностранству (заокружити један или више одговора):

1. Срби
2. Бошњаци
3. Албанци
4. Припадници других националности _____
5. Не знам

6. Каква је, према Вашем мишљењу верска структура учесника у оружаним сукобима у иностранству (заокружити један или више одговора):

1. Хришћани Православци
2. Хришћани Католици
3. Муслимани
4. Вехабије
5. Атеисти
6. Припадници других вера _____
7. Не знам

7. Шта, према Вашем мишљењу, највише мотивише учеснике у страним оружаним сукобима? (заокружити један или више одговора):

1. Религиозни мотиви (“помоћ братском народу по вери”)
2. Политички разлози
3. Обећана материјална надокнада (плата) за учешће у оружаном сукобу
4. Авантуризам
5. Мржња према једној од страна у сукобу
6. Нешто друго _____
7. Не знам

8. Да ли знате на која страна ратишта највише одлазе грађани из Ваше околине? (заокружити један или више одговора):

1. У Украјину
2. У Сирију и у Ирак
3. На ратишта на афричком континенту
4. На нека друга ратишта _____
5. Не знам

9. Да ли Вам је познато да је учествовање у страном оружаном сукобу забрањено и представља кривично дело према кривичном законодавству Републике Србије од 2014. године? (заокружити један одговор):

1. Да
2. Не

10. Да ли сматрате да повратници са страних ратишта могу да угрозе безбедност државе и њених грађана?

1. Да
2. Не
3. Не знам

Хвала на сарадњи и издвојеном времену.

Прилог 4. План интервјуа припремљен за представнике Вишег суда у Београду и Вишег јавног тужилаштва у Београду.

ИНТЕРВЈУ — ПИТАЊА ЗА ОБАВЉАЊЕ РАЗГОВОРА СА ПРЕДСТАВНИЦИМА ПРАВОСУДНИХ ОРГАНА — СУДИЈАМА ВИШЕГ СУДА У БЕОГРАДУ И ТУЖИОЦИМА ВИШЕГ ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА У БЕОГРАДУ

Предлог¹ питања за интервју са представницима правосудних органа — судијама и тужиоцима:

1. Ко доминира у полној структури лица која су процесуирана за кривична дела учествовања у оружаним сукобима у иностранству?
2. Каква је старосна структура лица која су процесуирана за учествовање у оружаним сукобима у иностранству?
3. Која етничка припадност је доминантна код лица која су процесуирана за учествовање у оружаним сукобима у иностранству?
4. Каква је верска структура лица која су процесуирана за учествовање у оружаним сукобима у иностранству?
5. Да ли су, према досадашњој судској пракси, учесници у страним оружаним сукобима склони рецидивизму? На којим ратиштима су учествовали?
6. Да ли се, на основу досадашњих кривичних поступака, може закључити који су најчешћи начини за регрутовање наших држављана за учешће у оружаним сукобима у иностранству?
7. Да ли се, на основу досадашњих кривичних поступака, може закључити да ли већина наших држављана који су учествовали у оружаним сукобима у иностранству поседује претходна знања и искуство неопходно за учешће у ратним и оружаним сукобима?
8. На који начин су процесуирани учесници у оружаним сукобима у иностранству стицали потребна знања и искуство за учествовање у ратним и другим оружаним сукобима (обука приликом доласка на инострано ратиште; у ранијим ратовима; ангажовањем/служењем у редовним полицијским и војним јединицама (национална полиција и војска и сл.)?)
9. Да ли се, на основу досадашњих кривичних поступака, може закључити на којим активностима се најчешће ангажују наши држављани - учесници у оружаним сукобима у иностранству?
10. Да ли Вам је, након спровођена досадашњих кривичних поступака, познато на који начин учесници у оружаним сукобима у иностранству путују до ратом захваћених подручја?

11. Да ли Вам је познато, из до сада спроведених кривичних поступака за кривична дела Учествовање у рату или оружаном сукобу у иностранству (чл. 386а КЗ РС), односно Организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у иностранству (чл. 386б КЗ РС), да је неко од процесуираних лица извршило ратни злочин?
12. Колико је спроведено кривичних поступака за кривична дела из члана 386а и 386б, од момента када је Закон о допунама кривичног законика из 2014. године, којим је инкриминисано ратовање у иностранству, ступио на снагу, до 01.03.2024. године?
13. Колико је потерница до сада расписано због извршења кривичног дела из члана 386а, односно члана 386б?
14. Какве су пресуде највише изрицане, осуђујуће или ослобађајуће? И која врста кривичних санкција је начешће изрицана?
15. Која је најстроже изречена казна за кривична дела из члана 386а и 386б?
16. На који начин и из којих извора се прикупљају докази релевантни за суђење лицима окривљеним за учешће у рату или оружаном сукобу у иностранству?
17. Да ли сматрате да актуелна казнена политика има адекватан специјално – превентиван и генерално – превентиван ефекат?
18. Да ли Вам је познато да ли су и која кривична дела, осим 386а односно 386б, чинила лица која су учествовала на иностраним ратиштима?
19. Да ли Вам је познато да учеснике у ратовима и оружаним сукобима у иностранству карактерише претходна криминална каријера?
20. Молим Вас да, уколико још нешто сматрате значајним за ово истраживање дате свој коментар.

Хвала на сарадњи и издвојеном времену.

1Питања за интервју са представницима правосудних органа – тужиоцима и судијама који су учествовали у спровођењу кривичних поступака против лица окривљених за кривична дела учествовање у рату или оружаном сукобу у иностранству и организовање учествовања у рату или оружаном сукобу у иностранству (чл. 386а и 386б КЗ РС), и њиме нису обухваћена питања која ће се наметнути током другог дела–слободног (неструктурираног) интервјуа.

Прилог 5. Одговор Вишег суда у Београду на Захтев за приступ информацијама од јавног значаја, којим су достављене пресуде које су анализирани у докторској дисертацији.¹³²

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ВИШИ СУД У БЕОГРАДУ
Су II бр. 17А 111/24
Дана 19.06.2024. године
Београд

-АНА МУТАВЦИЋ -

Адреса: Београд, Чукарица, Церски венац 9/5

Поводом Вашег захтева за слободан приступ информацијама од јавног значаја од 11.06.2024. године, којим сте тражили достављање већег броја информација и докумената ближе наведених у самом захтеву за чије прикупљање је потребно, најпре, ангажовати писарницу овог суда, ради достављања података о евентуалним поступцима на које се Ваш захтев односи, а потом извршити анализу обимне статистике и анонимизацију документа, те како је само један запослени ангажован на пословима поступања по захтевима за слободан приступ информацијама од јавног значаја, а да је у претходном периоду поднет већи број сличних захтева што подразумева поступање сходно члану 7 Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја, то Вас обавештавам да ће Вам овај суд упутити одговор на захтев у року од највише 40 дана од дана пријема захтева, а све сходно одредби члана 16 став 4 Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја.

С поштовањем,

ОВЛАШЋЕНО ЛИЦЕ ЗА ПОСТУПАЊЕ ПО
ЗАХТЕВИМА ЗА СЛОБОДАН ПРИСТУП
ИНФОРМАЦИЈАМА ОД ЈАВНОГ ЗНАЧАЈА
Координатор за медије Миллица Величковић

¹³² 05.07.2024. године са мејл адресе представника Вишег суда у Београду (milica.velickovic@bg.vi.sud.rs) достављене су тражене пресуде путем линка <https://we.tl/t-EdHhi1R5ZR> преко онлајн сервиса WeTransfer (укупно 33 пресуде, обима преко 150 страница А4 формата).

Биографија аутора

Ана Мутавцић (дев. Ђорђевић) рођена је 12. јула 1988. године у Јагодини. Основну и средњу школу завршила је као одличан ђак, односно као носилац Вукове дипломе и ђак генерације.

Основне струковне студије на Криминалистичко–полицијској академији завршила је 2010. године са просечном оценом 9,47, као најбоље рангирани студент своје генерације, а Основне академске студије на истој установи 2012. године са просечном оценом 9,35.

Мултидисциплинарне мастер студије, смер Тероризам, организовани криминал и безбедност, на Универзитету у Београду, завршила је 2015. године са просечном оценом 9,00. Мастер рад на тему “Насиље у школама” одбранила је са оценом 10. Исте године завршила је и студије на Правном факултету за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду, са просечном оценом 8,77.

Докторске студије на Криминалистичко–полицијском универзитету, на смеру Криминалистика и право, уписала је 2016. године. Након положених свих испита предвиђених студијским програмом, 2023. године одобрена јој је израда докторске дисертације под називом “Плаћеништво у оружаним сукобима у иностранству као савремени безбедносно–криминалистички проблем”, под менторством проф. др Саше Мијалковића.

Радни однос у Министарству унутрашњих послова засновала је у јануару 2011. године у Управи за људске ресурсе, након чега је од јула 2011. до фебруара 2024. године обављала послове у Управи криминалистичке полиције у седишту Дирекције полиције, у Служби за откривање ратних злочина. Поред тога, током школских 2013/14. и 2014/15. године била је ангажована као демонстратор наставе на Криминалистичко–полицијској академији. Од новембра 2023. године изабрана је у звање сарадника ван радног односа за ужу научну област Безбедносне науке на Криминалистичко–полицијском универзитету. А од марта 2024. године запослена је на Криминалистичко–полицијском универзитету у звању асистент за ужу научну област Безбедносне науке (предмети Национална безбедност, Међународна безбедност и Методика обавештајног рада).

Изјава о ауторству

Име и презиме студента докторских студија: АНА МУТАВЦИЋ

Број индекса: 2П1/0002/16

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом:

ПЛАЋЕНИШТВО У ОРУЖАНИМ СУКОБИМА У ИНОСТРАНСТВУ КАО САВРЕМЕНИ
БЕЗБЕДНОСНО–КРИМИНАЛИСТИЧКИ ПРОБЛЕМ

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

У Београду, _____ године.

Потпис студента докторских студија _____

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторске дисертације

Име и презиме студента докторских студија: АНА МУТАВЦИЋ

Број индекса: 2П1/0002/16

Студијски програм: ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ КРИМИНАЛИСТИКА И ПРАВО

Наслов дисертације: ПЛАЋЕНИШТВО У ОРУЖАНИМ СУКОБИМА У ИНОСТРАНСТВУ
КАО САВРЕМЕНИ БЕЗБЕДНОСНО–КРИМИНАЛИСТИЧКИ ПРОБЛЕМ

Ментор: ПРОФ. ДР САША МИЈАЛКОВИЋ

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у Дигиталном репозиторијуму Криминалистичко–полицијског универзитета.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Криминалистичко-полицијског универзитета.

У Београду, _____ године.

Потпис студента докторских студија _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку “Светозар Марковић” да у Дигитални репозиторијум Криминалистичко-полицијског универзитета унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ПЛАЋЕНИШТВО У ОРУЖАНИМ СУКОБИМА У ИНОСТРАНСТВУ КАО САВРЕМЕНИ БЕЗБЕДНОСНО–КРИМИНАЛИСТИЧКИ ПРОБЛЕМ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Криминалистичко–полицијског универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA) (Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци. Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

У Београду, _____ године.

Потпис студента докторских студија _____